

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

11. évfolyam,
2009. 3–4. szám

17.

TARTALOM

EMLÉKIDÉZÉS: VESZPRÉM, 1956

Brusznai Árpád élete és kora	3	Sebő József
Aki bennünket „móresre” tanított	23	Balogh Elemér
Emlékeim 1956-ból	26	László Gabriella
Néhány szó a Veszprém Megyei Levéltár 1956-os forrásanyagairól	28	Somfai Balázs
Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei és utóélete Veszprémben (Válogatott bibliográfia)	37	Csiszár Miklósné Csiszár Miklós

KÖZLEMÉNYEK

Veszprém emlékjelei 2000–2004	43	Bándi László
Adatok Veszprém közigazgatási területének élővilágához	73	Tóth Sándor
Veszprém időjárási viszonyai 1909-ben	87	Kovács Győző Gyula
Megmentett dokumentumok	105	Somfai Balázs
Wöller István iratgyűjtő tevékenysége		
Vendéglátás a veszprémi Bakony-alján	109	Tóth Dezső
Hallottak már a városunk határában lévő Rab Mária forrásról?	116	Rácz Katalin
Kazinczy Veszprémben	123	Sebő József
Tisztelet a völgyhid-építőnek: Beszélgetés Gáspár Ernővel	134	Gy. Lovassy Klára
A Veszprémi Egyetemi Napok pénzei	141	Elek M.– Molnár M.
A hetvenegyesektől a harmincegyesekig	157	Földesi Ferenc
Veszprémi gyűjtők és gyűjtemények 1. Wöller István és Gombor József	160	Tölgyesi József
Veszprém hídjai	170	Gy. Lovassy Klára
Veszprém légiriadó-naplója (1945. II. 14–III. 23.)	180	Veress D. Csaba
Veszprémi kutatók és műhelyek 1. Kredics László	195	Horváthy György

MEGEMLÉKEZÉSEK

„Az építészet Bartókja”: Medgyaszay István	200	Gy. Lovassy Klára
--	------------	-------------------

KÖNYVSZEMLE

	203	Bándi László Csiszár Miklós Kolozs Barnabásné Márfi Attila Sebő József Tölgyesi József
--	------------	---

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi
Szemle

11. évfolyam, 3–4. szám 17. 2009.

Várostarténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Főszerkesztő:
Tölgyesi József

Technikai szerkesztő:
Szurmay László

Szerkesztőbizottság:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke,
Bándi László, dr. Csiszár Miklós,
dr. Tölgyesi József,
a Kuratórium tagjai

Szerkesztőségi titkár:
Zsarnóczai Erika

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Várostarténeti Közhasznú
Alapítvány
8200 Veszprém, Május 1 utca 2/1.
Levelezési cím:
8220 Balatonalmádi,
József Attila u. 101.

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
8200 Veszprém, Május 1 utca 2/1
Tel.: 06-30-600-9186
E-mail: tolgyesijdr@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila
A folyóirat évenként 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI

BALOGH ELEMÉR író, ny. főszerkesztő, Veszprém; BÁNDI LÁSZLÓ tanár, elnök, Veszprém Megyei Honismereti Egyesület, Veszprém; †DR. CSISZÁR MIKLÓSNÉ, Veszprém; DR. CSISZÁR MIKLÓS ny. könyvtárvezető, Veszprém; ELEK MIKLÓS könyvtáros, Balatonfüred; DR. FÖLDESI FERENC Veszprém; GY. LOVASSY KLÁRA múzeumigazgató, Magyar Építőipari Múzeum, Veszprém; HORVÁTHY GYÖRGY ny. újságíró, szerkesztő, Veszprém; KOLOZS BARNABÁSNÉ ny. könyvtáros, Veszprém; KOVÁCS GYŐZŐ GYULA meteorológus, meteorológia-történész, Veszprém; LÁSZLÓ GABRIELLA, Veszprém; DR. MÁRFI ATTILA főlevéltáros, Baranya Megyei Levéltár, Pécs; MOLNÁR MIHÁLY helytörténész, Csongrád; RÁCZ KATALIN, a Hét Domb Egyesület vezetője, Veszprém; SEBŐ JÓZSEF tanár, irodalmár, Padányi Gimnázium, Veszprém; SOMFAI BALÁZS főlevéltáros, levéltárvezető, Veszprém Megyei Levéltár Pápai Levéltára, Veszprém–Pápa; DR. TÓTH SÁNDOR zoológus, ny. múzeumigazgató, Zirc; DR. TÓTH DEZSŐ ny. könyvtárvezető, Veszprém; DR. TÖLGYESI JÓZSEF főiskolai docens, Kodolányi János Főiskola, Veszprém–Székesfehérvár; VERESS D. CSABA történész, Veszprém

Illusztrációk:

Balogh Gyula, Bándi László, Toldi Éva, Wöller István, a szerzők és archív dokumentumok

Támogatóink:

MOLNÁR FOTÓ
V E S Z P R É M

pbs
HUNGÁRIA

Brányi Mária (15. sz. vk.), Debreczenyi János (12. sz. vk.), Hidas Ferenc (9. sz. vk.), Péterné Rózsa Mária (11. sz. vk.), Strenner Zoltán (14. sz. vk.), Vereskuti Béla (3. sz. vk.) képviselők.

A borító képei:

A címlapon: Az egykori gyulafirátóti halastó jelenlegi képe

A hátsó borítón: Szibériai nősirom; Sziklagyep dolomit sziklákkal

Emlékidezés: Veszprém, 1956

Bruszniai Árpád élete és kora

SEBŐ JÓZSEF

BRUSZNYAI ÁRPÁD ANTIK TANULMÁNYAIT OLVASVA visszaviszszatér a *moira*, az emberi élet eseményeit irányító hatalom, a végzet fogalma, amely a görög mitológiai hősök sorsát irányítja. S mint írja: „Az *Ilias* moirája olyan törvényszerűség, amely magában foglalja a halál szükségszerűségét, mint általános emberi élettörvényt. De magában foglal ezenkívül és ezzel szoros kapcsolatban egyéni, specifikus vonásokat is: a halál bekövetkezésének helyét, idejét, módját, sőt az emberi szféra számára közvetlenül jelentkező okot is, például isteni beavatkozás vagy emberi bűnért járó büntetés... Az *Odüsszeiában* a tartalmi kör egy fokkal bővül, amennyiben a *moira* körébe kerül – mint a halál felé tartó és abban befejeződő események sorozata – az egész élet.”¹

Ha végigtekintünk Bruszniai Árpád életpályáján, szinte *e moira-parancsnak* való engedelmességet figyelhetjük meg. Látszólag spontán módon, mondhatni véletlenek sorozata révén került a Veszprém megyei forradalmi bizottság elnöki székébe, majd hóhérkézre. Világosan láthatjuk, hogy életének számos mozzanata szinte előkészítette e szerepre. Nem térhetett ki előle.

Még Eötvös-kollégiumi diáktársa, Szász Imre is felfigyelt sorsának e jellemző vonására: „*Mintha kollégiumi szerepétől haláláig a görög végzet szabta volna meg útját, megjósolhatóan, s ő, ellentétben a görög tragédiák hőseivel, mintha nem is próbált volna elbújni végzete elől...*”²

1924. június 27-én született a magyar alföld közepén, Derekegyházán. Árpád édesapja, mivel tizenegyen voltak testvérek, s kevés a megművelhető föld, a csendőrség kötelékében próbált szerencsét. Őrsparancsnokként ide-oda helyezték, így gyermekei is hozzászoktak az állandó költözéshez. A gyermekek anyja, Takács Franciska szentesi lány volt, így szinte természetes, hogy a család itt telepedett le véglegesen.

Bruszniai Árpád hamar kitűnt tehetségével. A szentesi Horváth Mihály Gimnázium diákjaként elnyerte az önképzőkör latin pályázatának 10 pengős első díját „*A lélek túlvilági sorsa az Aeneis VI. énekében*” című dolgozatával.³ E fejezetben Vergilius arról ír, hogy a Boldogok ligetébe azok kerülnek, akik hazájukért halnak meg...

Az érettségi szóbeli vizsgákra 1942. június 8-11. között került sor. Kitüntetéssel öten érettségiztek, köztük Brusznjai Árpád. Görög kiegészítő vizsgát hárman tettek; jelest csak ő kapott.

A kitüntetéses érettségi után elnyerte Szentés város Kossuth-alapítványának jutalmát is – az indoklás szerint –: *a magyar történelem tanulásában való kiválóságáért.*⁴

Mint ambiciózus fiatalember – tanári ajánlással – nem kisebb híré iskolába jelentkezett, mint a párizsi École Normale Supérieure mintájára 1895-ben szervezett budapesti Eötvös Collegiumba. Ide kitűnő bizonyítvánnyal is csak több napos „fejkopogtatás” után lehetett bekerülni. Ennek során a kollégium nagy híré professzorai hosszas beszélgetések révén győződtek meg a jelöltek tudásáról.

A Szentésről érkezett fiatalember sikerrel ostromolta meg a magyar tudomány eme fellegvárát. A professzorok elismerően nyilatkoztak róla. A családi legendárium úgy tudja, hogy utolsónak Moravcsik Gyula, a magyar bizantológia professzora vizsgáztatta a jelölteket, épp görögből, Homérosz szövegéből, akik fennakadtak az *Oinobares* szó jelentésén. A bebocsátásra várók többféle fordítással próbálkoztak: pityókos, nehéz bor, bortól elnehezült..., mire a szentesi jelölt rávágta: Részeg disznó! – Föl van véve! – volt a válasz. Az alacsony származású, eddig is csak saját eszére hagyatkozó vidéki gimnazista így került be a magyar elitképző padjaiba.⁵

Moravcsik professzor kezdetől fogadott fiaként vezette be Árpádot a klasszika-filológia világába. Igazi mester-tanítvány viszony alakult ki közöttük. Árpádot még diplomájának kézbe vétele előtt maga mellé vette a Görög Filológia Intézetbe, utódjául szánta. S amikor onnét 1950-ben internált apja és bátyja miatt, külső nyomásra, távoznia kellett, kutatási megbízással látta el. Doktori útját is ő egyengette. A per idején, amikor Árpádot halálra ítélték, professzori tekintélyét latba vetve, s állását sem féltve minden követ megmozgatott tanítványa megmentéséért.

A sikeres felvételi után, 1942. július 14-én Árpád köszönőlevelet írt Szabó Miklósnak, a Collegium igazgatójának:

*„Méltóságos Igazgató Úr! Megilletődött, hálatelt lélekkel vettem Méltóságod sorait, melyben a collegiumi tagság elnyeréséről értesíteni méltóztatott. Teljes egészségemben átérzem ennek a kitüntetésnek a jelentőségét, de a velejáró kötelesség nagyságát is. Amikor méltóságod hozzám intézett szavaiért mély tisztelettel köszönetet mondok, egyben ígérem, hogy teljes erőmmel azon leszek, hogy erre a megtiszteltetésre ezután is méltónak bizonyuljak...”*⁶

És ekkor drámai törés következett be: ez a sikert sikerre halmozó, nagyra törekvő fiú – az istenek kedvence – csonttébécét kapott, olyan súlyosat, hogy hosszú időre ágyhoz kötött beteg lett. S egyetemi tanulmányait sem kezdhetette meg. Még az érettségi előtt, egy tornaórán leesett a „ló”-ról, s megütötte a térdét. A seb – ne feledjük, a magyar Alföldön vagyunk, a két világháború között a tébécé, a *morbus hungaricus* hazájában –, elfertőződött. A térdizület fertőzését az orvostudomány akkori állása szerint csak úgy tudták gyógyítani, hogy a térdcsontokat elmeszesítették. E folyamat hosszú időt és ágyhoz kötöttséget jelentett, s az elbocsátott beteg egész életére kissé sánta, bicegő maradt.

Az 1942. augusztus 28-án kelt orvosi zárójelentés szerint „*További kezelés: fekvés gipsz-kötésben. Egyetemi tanulmányait nem kezdheti meg.*”⁷ S több mint két évig ágyhoz kötötten, főként nyelvtanulással és klasszikusok olvasásával töltötte idejét. A nagyon várt kollégiumba csak 1944. szeptember elején költözhetett be.

A kollégisták ritkán jártak az egyetemre. Volt az indexükben egy lap, mely tanúsította, hogy ők kollégisták. Egyetemi tanáraiknál vizsgáztak, akik jó része vendég-professzorként járt be a kollégiumba. Egyetemre járás helyett napjaik java részét az intézet könyvtárában töltötték, s szorgalmasan készültek a szemináriumi megméretésekre.

A szemináriumokra, melyen hárman-négyen, maximum öten ültek, illetet alaposan felkészülni. Lazsálásra nem sok lehetőség nyílt. Keresztury Dezső, Pais Dezső, Horváth János, Gyergyai Albert, Bárczi Géza, Fülep Lajos, Országh László, Szauder József és a többiek kiadták a penzumot, határidőt szabtak, majd több órán keresztül megvitatták az olvasottakat. Előfordult, hogy olyan nyelvből kellett olvasni, amit az illető diák nem ismert, de ez – erre kellő időt kaptak –, pótolandó volt.

Tomasz Jenő tanári jelentésében olvashatjuk: „Brusznjai Árpád: latin nyelvtudása igen jó; filológiai problémák iránt érdeklődő, szakirodalmi olvasottsága figyelemreméltó. *Magatartása néha hyperkritikára hajlamos.*” (Kiemelés tőlem: S.J.)

Mint csoporttársaitól tudjuk, félelmetes vitatkozó hírében állt. Ha harsány nevetés hallatszott, bizonyosan az övé volt. Maró gúnnyal tudott beszélni tudományos művekről. Az alma mater egyik legfőbb sajátossága, ugyanakkor „legnehezebben tűrt leghamarabb félreértett, s legjellegzetesebb vonása” éppen ez volt: „a gúny és alázat kibogozhatatlan keveréke”.⁸

Árpád későbbi életét mindvégig e vaskos diákhumorról áthatott collegiumi szellem határozta meg. A kortársak által ma is idézett szellemes megnyilvánulásainak, intézkedéseinek, poénjainak stílusa e világból táplálkozott. Még a legdrámaibb helyzetekben sem hagyta cserben az itt vérévé vált, a mindenre szellemesen reagáló stílus.

A diáktárs Fodor András naplójában 1947. november 25-én a következőket jegyezte fel: „...*Végül Brusznjai ül a zongorához, körötte tíz-tizenötven az idősebbek közül teli szájjal, szemrebbenés nélkül zengik a vaskosabbnál vaskosabb kollégiumi nótákat...*”

Fő ellenfele a magát kommunistának valló Frankl (később Falus) Róbert – Zsebi – volt. A kollégisták szemében ő volt az akkori fogalmak szerint a baloldal, Brusznják pedig a jobboldal vezéregyénisége. „...*hogy Burcsa a szó igazi értelmében csakugyan jobboldali volt-e, hogy manapság minek vélném, akkoriban azonban kétségkívül jobboldalinak tartottam...Burcsa helyzetét még egy személyes motívum is meghatározta, azt is mondhatnám, képletbe szorította, talán méltánytalanul, de sorszerűen. Évfolyamtársa volt a szintén klasszikus filológus Frankl Robinak, tehát egyúttal vetélytársa is, annál is inkább, mert mindketten éles eszűek, kiváló képességűek voltak, s mindkettejükben működött a függetlenség szelleme. Frankl apró termetű volt, zsidó, zsidóságának iszonyú élményével, s előbb erősen baloldali, majd*

kommunista; Burcsa csendőr fia, vallásos, kommunistaellenes és szánta. Párharckucróról legendák keringtek a kollégiumban; még az a valószínűleg hamis hír is szárnyra kapott, hogy egyik ellopta a másik szakdolgozatát, és elégette. Hogy sorsukban már ekkor ott bujkált-e a tragédia lehetősége, amely későbbi életüket, sőt egyikük halálát meghatározza, azt nem tudom. Valószínűleg igen, bár Burcsában kimutathatóbban, mint Frankléban. Kettejük közül, noha Frankl Robival voltam valamivel közelebbi kapcsolatban, nekem mégis Burcsa a jelképesebb. Addig amíg véleményét szabadon hirdethette, ebédelőben, társalgóban, bárhol, s ezzel vitára vagy ritkábban egy lefricskázó megjegyzésre ingerelte a kollégiumot.1985)''⁹

Brusznay és köre Zsebit (zsebpszok) nem tartotta eredeti gondolkodónak, csak afféle ollózónak; nem is álltak vele szóba. 1948 augusztusában a kizárásokat és a „marxizálást” követően a Fialat Magyarország hasábjain az Eötvös Kollégium „újjászületéséről” adott hírt.¹⁰ Eszerint a „fordulat előtt” a kollégium egy „külvilágon kívül álló tudományos kolostor” volt, ahol „arisztokratikus magány” és „szalmacséplő, önmagáért való filológizálgatás és zárkózott tespedés” volt a jellemző. De most már, hogy az együttműködni nem tudó kollégisták – Brusznay Árpád és társai – lemondtak tagságukról, s az igazgatást is egy tenni akaró és tudó vezető vette át, friss megújulás vette kezdetét. És most már a tudományos élet nélkülözhetetlen módszerét, a marxizmust tanulmányozzák.¹¹

Árpád e politikai vitákban azonban nagyon élt, élvezte, ha fölényességével, szellemes tudásával az említetteket lehengerelhetette. Tartottak is tőle: „...harcias és germánosan marcona emléket bennem csak roppant zeneszeretete lágyítja meg némileg” – írta róla évtizedekkel később a balosokhoz húzó Szász Imre.¹² Árpádról kollégiumi társai később úgy vélekedtek: a felesége szelídítette meg.¹³

A kizárás szinte elkerülhetetlenné vált. Az utolsó napokról hüen tudósít a diáktárs, Fodor András naplója:

1948. VI.18. Péntek. A ma esti próba már színpadon, jelmezesen folyik. Van valami jóleső, fontoskodó izgalom az étteremben. Ahogy Szász mondja később: az előzmények ellenére is, a kabaré összefogta a kollégiumot.

Brusznay halvány színű köpenyben, álhajjal és -szakállal, kitűnő magabiztossággal tölti be az Ó-Szellem szerepét. Ugyanez mondható a piros köpönyeges Új-Szellemet játszó Bannerre is.Kitűnőek az Ó-Szellem és „Tomasz” közös számai...

VI. 19. Szombat. A Kabaré napja...A „Tiéd a csúszda, magadnak csúszkálsz!”-nál olyan hatalmas nevetés tört ki, hogy meg kell állnom. ...Lehetetlen sorba venni a többi ügyes dalszöveget is... (Az Ó-Szellem nagyáriájának részletei:) „Kis lak áll a nagy дума mentében / ó mi drága e lakitska nékem! / ...Éldegétiünk csendben, rendben, régen, / jaj, hogy megtépázva tekintélyem!... / Béke élt e csendes palotában, / nem éreztük magunk kalodában, / pincéjében fűtőház, s a tornya/ régi idők szép emlékét hordja... / éldegétiünk tudós révületben, / gyarapodtunk Szellemben s F-ülepben...”

De hát a két tábor végül is összelelkezik a színpadon...Ahogy végignézek az oszlopokkal tagolt vidám fejekkel teli térségen, átélem hirtelen, mi az a sokat emlegetett kollégiumi folytonosság, hagyomány.¹⁴

Vekerdi József visszaemlékezése szerint Brusznyák áriájának visszatérő refrénje az *Odavész az ó-hagyomány, az ó-hagyomány* volt. S bár tudta, hogy kizárások várhatók, mégis vállalta az Ó-Szellem szerepét.

S öt nap múltán tíz diákot miniszteri utasításra kizártak a kollégiumból. Árpád ekkor – elhagyva a „Tisztelt” megszólítást –, lakonikus tömörségű levelet írt a Collegium új igazgatójának.

„Igazgató Úr! A VKM 90.425/1942-IV.1.sz. rendeletével nekem adományozott Eötvös-kollégiumi tagságról lemondok. Budapest, 1948. június 24-én
tisztelettel: Brusznyai Árpád bölcsészhallgató.

Útravalóul magával vihette mestere, Keresztury Dezső gondolatát: „*Sorsunk nálunk nagyobb hatalmak kezében van. De jellemünk a magunkéban.*”¹⁵

Árpád bölcsészdoktori vizsgájára – ő is az utolsó alkalmakat megragadók közé tartozott –, 1948. október 12-én került sor. Vizsgatárgyai a görög filológia, a latin filológia és az ókori történelem voltak. Az eredmény: *summa cum laude*¹⁶.

Ünnepélyes doktorrá avatására 1949. január 15-én 12 órakor került sor. S a doktori lap mellett ott a Szentesen kiállított szegénységi bizonyítvány, mely szerint saját ellátásában él, s szüleinek nincs jövedelme. Időközben – Moravcsik Gyula segítségével – mellékjövedelemre is szert tett. A Bölcsészkar Tanács 1948. július 3-i ülésének határozata szerint szeptember 1-től díjazott, tehát fizetéssel járó „segédtanerő, könyvtárkezelő I” besorolást kapott.¹⁷ A következő tanévtől pedig ugyanitt demonstrátor.

Római katolikus pap bátyja „mellékperében” azonban 1950-ben elbocsátották, az utcára került. Elképzelhetjük lelkiállapotát. Édesanyja már nem élt, bátyja, apja börtönben, illetve internálótáborban. Az ő tudományos pályájának, amelyre egész addigi életében készült – vége. Huszonhat éves, s nincs hova hazamennie.

S ekkor – mintegy mentőöv gyanánt –, Pétery József váci püspök (akinek titkára, Brusznyai József épp internálási idejét töltötte), kínált neki állást. Előbb néhány hónapra – bizonyára azért, hogy ne legyen szem előtt –, a Pest közeli, mintegy három és fél ezer lakosú Mendén kapott kántori megbízatást, majd a váci papi szemináriumban taníthatott latint, görögöt, éneket és összhangzattant, miközben a váci székesegyházban kántori feladatokat is vállalt.

A mendei időszakból fennmaradt egy, a professzorához, Marót Károlyhoz írt levél (1950. november 15.). Ebben elnézést kért tőle, hogy még a „mesze távolból” is zavarja, de befejezte egyhónapos tervét (az egyházi adó beszédese 10% jutalék ellenében), s most már van ideje és kedve „elmúlt és leendő mesterségéhez” visszatérni. S ehhez professzora útmutatását és segítségét kérte. Főként olyan „epikus termékekkel”, mint a bylinák, a Niebelung-ének és a délszláv hősdalok kívánt megismerkedni, s ehhez kért ajánló bibliográfiát. S van-e számba jöhető irodalma a Homéroszt bizonyonnyal megelőző katalógusepikának? Továbbá érdeklődött, hogyan tudna hozzájutni professzora ide vonatkozó tanulmányához (Les orgines du poète Homère).¹⁸

A mendei kántori kitérő azonban hamar véget ért, s egyházi szolgálatait már a

váci szemináriumban folytathatta. Szerencsére szintén Vácra került – büntetésből – Rusvay Tibor, egykori Eötvös-collegiumi szobatársa.

Árpád rendszerint nagyon pesszimista hangulatban kereste föl albérletben lakó barátját. A beszélgetések jobbára a szovjet uralom elviselhetetlenségéről szóltak.

A szeminárium ifjú tanára itt, Vácot ismerte meg jövődöbéljét, Honti Ilonát, akinek az édesapja szintén a Rendszer üldözöttje volt, ezért, zeneértő ember lévén, Árpádhoz hasonlóan, kántori állást vállalt. Egyik este azzal állított haza, hogy egy rendkívül érdekes fiatalembert hívott meg sakkozni. Lánya ekkor már jegyben járó menyasszony volt.

A látogatóba érkező fiatalember szellemessége, műveltsége olyannyira elbűvölte Ilonkát, hogy a látogatást követő délután már arról érdeklődött édesanyjától, hogyan lehetne „visszacsinálni” a menyasszonyságot, mert úgy érezte, hogy korán és elhamarkodottan döntött. Végül is annak rendje-módja szerint visszaküldte a jegygyűrűt a vőlegényének, majd Árpád mellett döntött.

Az egyházi esküvőre július 4-én a váci székesegyházban került sor.

Ez idő tájt kelt az a levél is, amelyben menyasszonya kérdésére válaszol, miért is „seggel”, mi az a tudományos munka, amivel foglalkozik.

„... Vasárnap óta magamnak nem dolgoztam. A jövő héten talán lesz egy-két délutánom. Most elmagyarázom, mi a munka. Adva van a két „homéroszi” költemény, az Iliász és az Odüsszeia. Az ókortól fogva vita tárgya, hogy egy költő írta-e mind a kettőt. (Magam azt sejttem, hogy nem, ezért fogtam hozzá.) Ezek a költemények egy sajátos műnyelven vannak írva, amelyet – ismereteink szerint – Görögországban sehol sem beszéltek közhasználatban. Ennek a külön homéroszi nyelvnek van egy részletes szakszótára, ahol nemcsak az van feltüntetve, hogy melyik szó mit jelent, hanem az is, hogy melyik szó melyik költeményben, hányszor és melyik ének hanyadik sorában fordul elő (az „ének” itt a fejezetnek felel meg). Ezt egy Ebeling nevű német seggelte össze, minden benne van. De együtt van a két költemény anyaga, teljesen összekeverve, ha tehát a két eposz különbségére kíváncsi az ember, akkor nem használható...A munka menete a következő. Olvasom sorba a szótárt. Amelyik szó mindkét költeményben előfordul, az nem érdekes, arról csak egy rovást húzok egy külön lapra. Abból csak a végösszeg kell, hogy a „homéroszi” szókincs hányadrésze közös. Amelyik viszont csak az egyikben, vagy csak a másikban fordul elő, azt minden adatával együtt felírom egy-egy külön cédulára. Már eleve 4 csoportba gyűjtöm őket: tulajdonnevek (Iliász), egyéb szavak (Iliász) s ugyanígy Odüsszeia. Az anyaggyűjtés akkor ér véget, mikor így végigérek az egész szótáron, a cédulákon tehát meglesz a saját új szótáram az Iliász és Odüsszeia saját, külön szókincséről. Akkor jön majd az igazi munka. Kiemelni, rendszerezni egyes tárgycsoportokat, hogy pl. mik azok a városok, melyek csak az Iliászban, vagy csak az Odüsszeiában fordulnak elő. Rárajzolni egy-egy külön térképre, s kiderül, hogy azonos-e a két szerző látóköre, vagy sem. (Ha nem azonos a vidék, valószínű, hogy más a szerző.) Vagy pl. hajózási szakkifejezések, vagy pl. nyelvészetileg melyikben több a régies vagy új képzésű szó.”

A Bruszniai házaspár az esküvőt követően egy ideig még a veszprémi várban, a plébánián lakott. S rövidesen a gyermekáldás is bekövetkezett: kislányuk, Margitka 1954 júniusában született.

Időközben lakást is kaptak a szocreál stílusban épült Hóvirág-lakótelepen, közvetlenül a városszéli kukoricaföld szomszédságában. Árpád keveset volt otthon, reggeltől estig az iskolában dolgozott, hiszen a délelőtti tanítást követően ő vezette az iskola énekkarát és igyekezett felkészíteni az érettségire azokat a százados és őrnagy elvtársakat, akik valamilyen gyorstalpalón kapták a rendfokozatukat.

A pedagógusok akkortájt is igen keveset kerestek, ezért a fiatal pár szerényen élt. Jobbára csak zsíros kenyeret ettek, hogy a hónap valamelyik szombatján Pestre utazhassanak „dőzésni”. Többnyire szombat délben érkeztek a fővárosba, s vasárnap este indultak vissza Veszprémbe. A másfél nap alatt rendszerint meghallgattak három hangversenyt, megnéztek két színházi előadást. Heteken át erre kuporgattak. Ezért ellene volt a békekölcsön-jegyzésnek. Például leírta minden kiadását, hogy bizonyítsa: békekölcsönből meg tanári fizetésből nem lehet megélni.

S hogyan tanított Bruszniai Árpád? – Ő is, mint oly sok tanár e korban, „rejtett tantervet” alkalmazott, ami igencsak „másról és másként szólt”, mint a hivatalos. Még szerencse, hogy egy totális diktatúra sem tudja megszakítani az összes kommunikációs csatornát. Órái a tantárgyi koncentráció remekművei voltak Történelem és latin óráin művészettörténetet, zeneelméletet, néprajzot is tanított. „Óráin vendégek voltunk az Égei-tenger hullámain, Spártában, Krétán, Trójában és az Olimposzon.” – emlékezett volt tanárára Borbély Mária.¹⁹

Tanítványához, Balogh Elemérhez címzett levelében (1956. szeptember 30.) így ír a tudományos pályára való visszatérésének lehetőségéről: „...úgy érzem magam, mint egy lejáró félben lévő buddhista imamalom. Most van folyamatban egy utolsó próbálkozás, melynek kapcsán kb. 30% esély van rehabilitációmra, s ez esetben valamilyen formában újra felvonnám vitorláimat a honi filológia vizein. Majd meglássuk, nem tudhassuk előre, és nem verhessük a mejjünket.”²⁰ – írta a faragatlan párttitkárok stílusában.

Zeneszeretéből fakadóan a gimnázium és a pedagógusok énekkarát is vezette. Erről így írt menyasszonyának – a szokott modorban:

„Az úgy vót, hogy délbe $\frac{3}{4}$ 1-re kitereltük a énekkart a Szot-székházba oszt ott ácsorogtunk a fojosón félórát, míg beeresztettek ...Aztán gyüjtünk mink a 140 taggal (mer kiderült, hogy annyi van) Hát lement igen türhetőssen, baj nem vót semmi, meg amit mán tudtak, azt ki is hozták becsülettel. Mer a köjkök is be vótak szarva oszt nagyon figyeltek. A nézőtären ott ültek a kirendelt káderek, de elgyütt a igazgató is meg egy-két tanár. Mán akkor is monták a dicshimnuszot, de engem visszarendeltek 3-ra, mer akkor vót a kiértékelés. Hát beültem én is a káderek közé oszt halgattam. A miénket bírállták utójjára, oszt egyiket a másik után szarták lefelé, hogy ijjen meg ojjan hitványak vótak. De azonban a mienkét megdicsérték, hogy nem akarták elhinni, hogy ijjen új a kórus, meg hogy kiforrott, meg finom meg tiszta meg ijjenek. Montak egy-más kifogásot, hogy ne ijjen, hanem amojjan sorrendbe vegyük

a számokat, meg hogy a Réten, réten végin várták a FORTE-t... oszt mink pijánót csináltunk. De nem változtatunk mer marhaság. Mer egyrészt a basszusba van eldugva a dallam, oszt ha a többi szólam erőssen bög, akkor nem hallaccik, meg a összhangosítás mutatja, hogy a Bárdos pijánóba akarta, meg oda is van írva, hogy ppp. Hát azér. Nincs előírva, hogy minden számot fortéba kell befejezni.

Hát a egészbe az az izés, hogy amúgy jó lett vóna, meg öröm, de nem vót tejjes, mer nem vótunk együtt. Mán én a ijjesmit veled szeretném megosztani...”

1956. március 15-én a Lovassy gimnázium dísztermében – Brusznjai Árpád a görög-latin retorika klasszikus szabályai szerint – tartott gyújtó hatású beszédet az intézmény névadójáról, Lovassy Lászlóról. Ez az allegorikus beszéd egyben saját *ars poetica*ja is.

„Több éves mulasztást pótolunk akkor, amikor a hazafias ünnep és a tisztelet légkörében megismerkedünk Lovassy László életével, küzdelmeivel és tragédiájával... meg tanuljuk őt példájának követésével tisztelni...Ő az, aki 1836-ban... az országgyűlés termében gyújtó hangú beszédet tart...Ő az, aki 1836. január 29-én Pesten beszéddel üdvözlí az ifjúság nevében Wesselényi Miklóst, akit akkor már perbe fogtak forradalmi magatartásáért..., kimondja, hogy a sötétség és a korlátot nem ismerő hatalom ellen küzd. Kijelenti, hogy jellemes ember nem retteg a pallostól, s hogy az ifjúság, bár békés eszközökkel küzd a szabadságért, de ha eljön az idő, a vérét is hullatja...”

1956. október 15-én a Hazafias Népfront megyei elnöksége értelmiségi ankétot rendezett az egyetem szocreál stílusú E épületében. A hallgatóság soraiban egymás mellett ült Lóránd Imre, az egykori zsidó munkaszolgálatos, ez idő tájt épp „parkoló pályán” bérelszámolóként dolgozó szociáldemokrata újságíró, akit kollegái még 1956-ban is csak „pipás főszerkesztőnek” neveztek, és dr. Brusznjai Árpád, a gimnázium tanára. S a civil társadalomból szinte mindenki, aki a következő hetek veszprémi eseményeiben meghatározó szerepet játszott.

S ekkor lépett a politika színpadára Brusznjai Árpád. Elsősorban Rajk László újratemetése kapcsán fejtette ki véleményét: „*Teljesen helytelen általában 'funkcionárius-kérdésről' beszélni. Funcionárius-kérdés nincs. Viszont van gyilkos-kérdés, kártevő-kérdés, szélhámos-kérdés és sarlatán-kérdés. A gyilkosokat és kártevőket meg kell büntetni, a szélhámosokat meg kell akadályozni, hogy szélhámoskodhassanak, a sarlatánokat pedig, akiknek nincs meg a funkciójukhoz szükséges hozzáértésük, vissza kell állítani a termelőmunkába*”²¹... Továbbá javasolta, hogy a statisztikai hivatal félvélenként hozza nyilvánosságra a létminimum alakulását, s annál kevesebb fizetést ne szabadjon adni. S ezzel Orbán László is egyetértett.²²

(Ekkor bizonyára meg sem fordult a fejében, hogy pontosan egy év múltán épp itt, Veszprémben ő ugyanúgy fog bírái előtt állni, mint néhány évvel korábban Budapesten Rajk László.)

1956 októberének előszelét Veszprémben elsősorban az egyetemisták mozgolódása jelentette. 23-án estére nagygyűlést hirdettek a színházba a Mefesz helyi szervezetét megalakítandó. A kezdetben békés hangulatú demonstráción Vékony Ferenc

ötödéves hallgató kimondta a kimondhatatlant: a megszálló szovjet csapatok záros határidőn belül hagyják el az országot! Mire Tóth Ubul így válaszolt: „*Mit vitatkozunk azon, hogy a kormány milyen határidőt szabjon. Ha a szovjet hadsereg technikailag olyan felszerelt, akkor huszonnégy óra alatt is el tudja hagyni az országot!...*”²³

A budapesti események hatására – a forradalom íratlan forgatókönyve szerint – Veszprémben is hatalmas, tízezres tömegtüntetés bontakozott ki. Másnap az Egyetemi Tanács és a Mefesz felhívására a küldöttek délután fél háromkor gyűltek össze az egyetem A épületének T1-es termében, ahol először elfogadtak egy hatpontos követelést, majd a küldöttgyűlésen spontán módon, mondhatni közfelkiáltással szavazták meg a forradalmi tanács tagjait. Bruszniai tanár urat nem más, mint dr. Szöllősy Pál, a fiatal jogász-barát ajánlotta: Aki az értelmiségi anketon olyan remekbe szabott, kemény hangú beszédet tartott, annak a tanácsban a helye! S valóban, többen emlékeztek Árpád harcias hangjára, s máris bent találta magát a megyei forradalmi tanácsban. Rögtön elvállalta, nem gondolkozott rajta – emlékezett Szöllősy Pál.

A megválasztás után a tanács tagjai átvonultak a városházára. Este a nemzeti tanács magához kérette Havasi Lászlót, az ÁVO helyi parancsnokát. S meglepetésre megjelent ott Sebestyén Ferenc, a megyei párttitkár és Pap János, a megyei pártbizottság termelési osztályvezetője, akik védelmet kértek az új hatalomtól, mondván: ők nem tehetnek semmiről, ami az utóbbi időben az országban történt.²⁴

Bruszniai tanár úrról hamar kiderült, hogy jó szervező- és kommunikációs készséggel megáldott karizmatikus személyiség, akit Lóránd Imre hamar (hivatalosan október 29-én²⁵) felkért az elnökhelyettesi teendők ellátására.

Délelőtt Lóránd Imre azzal bízta meg, hogy menjen át az egyetemre a veszprémi üzemek és gyárak második küldöttgyűlésére, illetve legyen annak levezető elnöke. Ott először rövid beszámolót tartott, melynek végén egy izgatott hangú férfi is felszólalt: Fogjunk fegyvert, irány Budapest, harcoljunk a szovjetek ellen! Majd mások is követelték a fegyverek kiadását.

Árpád, mint levezető elnök, kiutasította e fegyvert követelő férfit, majd kifejtette, hogy az előbb felvetett dolog örültség, hiszen Veszprémben jelenleg rend van, és mindenáron meg kell akadályozni a vérontást. Végül szavazást kért, kijelentvén, hogy a jelenlévők vagy elfogadják az ő álláspontját, vagy a forradalmi tanács le fog mondani. A küldötteket ugyan meggyőzte, ám dél körül úgy kellett kilépnie az egyetem kapuján, hogy az előtte várakozó tömeg azt követelte, hogy szállítsanak fegyvert Budapestre. Feltehetőleg az imént kiutasított izgága egyén csődítette oda őket. Nekik is elmondta érveit, „...*majd cselhez folyamodva megkérdeztem, kik azok, akik Budapestre szándékoznak menni. Körülbelül 20-30 ember külön állt, ezeknek mondtam, hogy elindulhatnak, azonban részükre sem fegyvert, sem gépkocsit nem adok. Ekkor a tömeg őket kinevette. Lassan le is csillapodtak, majd eloszlottak.*”²⁶

E napon elengedték a veszprémi börtön lakóit – két gyilkos és egy veszedelmes betörőbanda kivételével.²⁷

Este – mivel az ávósok számára nem volt biztonságos a veszprémi tartózkodás –, Kis Gál Imre, a forradalmi tanács tagja kivitte őket a szovjetekhez, Szentkirálysza- badjára. Később a szovjetek vagy nem bíztak bennük, vagy inkább azért, hogy ne lássák a meginduló csapatmozgásokat, hazaküldték őket Veszprémbe. Másrészt arra hivatkoztak, nekik sincs mit enniük. Amikor visszaszivárogtak a városba, azt kérték, hadd mehessenek a börtönbe, védőőrizetbe, ott biztonságban érzik magukat. Így is történt, de ennek mégis hamar híre ment. Az egyik napon a megyei börtön küldöttei izgatottan rohantak be a forradalmi tanács ülésére: a tömeg meg akarja ostromolni a börtönt, hogy meglincselje az ávósokat.

Bruszniai azonnal a helyszínre sietett, én elkísértem, s ez életem egyik legmeg- ragadóbb élménye volt – emlékezett Szöllősy Pál.²⁸ – Ne piszkoljuk be nemzeti for- radalmunk tisztaságát – ne legyen önbíráskodás! Ha van olyan ávós, aki bűnös, azt a rendes bíróság fogja felelősségre vonni. Most börtönben vannak, onnan nem szök- hetnek meg. Én személyesen garantálom, hogy politikai fogoly nincs a börtönben! S szelíd, de határozott korholására az emberek egymás után elcsendesedtek, s a tömeg szétoszlott.

Vasárnap Lóránd Imre újabb nehéz feladattal bízta meg helyettesét: utazzék Várpalotára, mert az ottani bányászok nem akarják befejezni a sztrájkot, ami súlyos következményekkel járhat. Vállalta, s Várpalotán találkozott az ottani forradalmi tanács tagjaival, majd magnóra mondta beszédét, amelyben a munka haladéktalan újramegzására kérte a bányászokat.

Este, visszaérkezve Veszprémbe, a városi hangosbemondón közölte a lakossággal, hogy az ÁVO tagjai is egyetértenek a forradalmi tanács programjával. Ezért őt többen lehurrogtak, s ávós bérencnek nevezték. Sőt „engedékenysége és gyávasága” miatt többen meg akarták verni, ezért kísérővel ment haza Hóvirág lakótelepi lakására.²⁹

Az egyetemistákat azzal küldte el, hogy a szüleiük őket tanulni küldték ide, nem azért, hogy hősi halottak legyenek. E fegyverellenes magatartása miatt Árpád nagy- nyon népszerűlenné vált az egyetemisták körében, akik a maguk módján amúgy is túlzó követelésekkel álltak elő.

„Perben, vitában álltunk a tanár úrral, mert hevesen fegyvereket követeltünk, s ő erélyesen visszautasította. Így mondta: Titeket a születek tanulni küldtek ide, s nem lövöldözni és meghalni. Az egyetemista kezébe tankönyv és logarléc való...” S akkor mi dühünkben megdobáltuk a tanár urat...

Ezért harminckét év múltán az első, 1989. június 7-én tartott Bruszniai-émlékna- pon Szűcs István, az egyetemi hallgatók egykori szószólója holtában is lelki megbö- csátást kért a tanár úrtól...³⁰

A megyei forradalmi tanácsra már olyan sok feladat hárult, hogy nehezen tudta ellátni feladatát, ezért október 31-én kettévált egy megyeire és egy városira.

Október 31-én a megyeháza nagytermében összeült a negyedik küldöttgyűlés. Ekkorra már alábbhagyott az első napok eufórikus hangulata, s a gondok-teendők tovább tornyosultak. Szilassy Sándor, az ügyvédi munkaközösség vezetője önélet- rajzában „drámainak” minősítette az ülést.

Már teli volt a terem, ajtajában nemzetőrök álltak, de a gyűlés még nem kezdődött meg, amikor az ajtóból egy hang bekiabálta: Mit keresnek itt a zsidók? S ez, mindenki tudta, az elnökre, Lóránd Imrére vonatkozott.

„Bruszniai Árpád, ez a nyugodt ember úgy ugrott fel, mint akit megcsípett a kígyó: Kikérem magamnak ezt a hangot! Itt semmiféle faji, nacionalista előítéletnek szerepe nem lehet Ez nem gyerekjáték, ez forradalom; itt az eszmék harcolnak és a becsület! Ha ez elbukik, én lógni fogok!” – így mondta – emlékezett Meskó Gábor, az ülés levezető elnöke.³¹ Erre elvezették a bekiabáló embert.

A nemzeti bizottságot úgy próbálták megújítani, hogy ketté osztották egy megyeire és egy városira, a kevésbé aktív tagokat és a „beépülteket” pedig nem választották újjá. A korábbi 23 fős testületből mindössze tízen maradtak. Lóránd Imre lemondott, sőt a forradalmi tanácsnak sem maradt tagja. Árpádot azonban a megyei és városi forradalmi bizottságra kettéválasztó küldöttgyűlés az előbbibe jelölte. Bár az utca nem, a gyűlés azonban bízott bennem – nyilatkozta perében. Programjában a sztrájk abbahagyása, a Nagy Imre-kormány támogatása, illetve a tömegek nemzeti tanács-ellenes, általa feleslegesnek ítélt tüntetéseinek leszerelése szerepelt.³²

Mivel rengeteg közigazgatási teendő halmozódott fel, az újonnan megválasztott megyei nemzeti bizottság számára Árpád azt javasolta, hogy dr. Horváth Ferenc legyen az elnök, mivel ő mégiscsak közigazgatáshoz értő ember. Az elnökség ellen Horváth már ekkor is tiltakozott, mire Árpád azt javasolta, aludjon rá egyet, másnap reggel azonban végleg lemondott az elnökségről. ³³ De ki vállalja?...

Október 31-én este a moszkvai vezetés a magyar forradalom eltiprása mellett döntött. Elvégeztetett...

És másnap, november 1-jén reggel dr. Bruszniai Árpádot a lemondott Loránd Imre helyére megválasztották a Veszprém Megyei Forradalmi Tanács elnökének.... Elvállalta, *de csak egy heti időtartamra*, mivel ő mégiscsak tanár, s a tanítást tekintti elsődleges feladatának.

Gyors intézkedéseivel az anarchikus állapotokon igyekezett úrrá lenni. Perében határozottan állította, „...*hogy bármely pártfunkcionárius, állami vezető, vagy fegyveres testület tagjainak őrizetbe vételére, előállítására, vagy házkutatására parancsot vagy utasítást adtam volna.*”³⁴

A forradalmi tanács ülésain bevezette az írásbeliséget, s kijelölte az egyes területek felelőseit. E napon este a halottak napi misén orgonált utoljára a székesegyház orgonáján.

November 2-án Budapestre indult, de előtte még felkereste Pap János és Stefán László, volt DISZ-titkár, s arra kérték, hogy a megszűnt párt, illetve ifjúsági szervezete dolgozóinak intézze el járandóságuk kifizetését. Mivel a volt MDP bankszámláit letiltották, ezért a volt dolgozóknak nem tudták kifizetni a bért. A megoldás: a forradalmi tanács „felülről” kért engedélyt a számlák megnyitására; a technikai lebonyolítás feladatát dr. Horváth Ferenc kapta. A DISZ esetében hasonló módon jártak el.

Dr. Horváth Ferenc így emlékezett Árpád és Pap János megbeszélésére: „Pap

Jánossal, a későbbi MSZMP Veszprém megyei első titkárával és egy másik személyel bementünk dr. Brusznjai Árpádhoz, és ott mondták Brusznynainak, hogy őket állásukból kimozdították, és segítséget kérnek. Pap János azt mondta, hogy szeretné tanult mesterségét végezni mint vegyésztechnikus. Dr. Brusznjai Árpád megkérdezte, hol szeretne elhelyezkedni. Pap János azt felelte, hogy Balatonfüzfőn. Brusznjai megígérte, hogy beszél Balatonfüzfővel, állást keres számára és másnap jöjjenek el a válaszáért. Brusznjai Árpád kezébe vette az ügyet, beszélt a balatonfüzfői gyárban valakivel, és elintézte, hogy Pap János a Nitrokémiába kerüljön munkára.³⁵

Ez volt péntek délelőtt. Vasárnap hajnalban megindult a szovjet invázió... És hétfőtől Pap János a szovjetek kegyelméből élet és halál ura lett...

Brusznjai Árpádné emlékezései szerint Pap János azt kérte Árpádtól, hogy zárják be őket, hiszen most nem biztonságos nekik, és így nem férne hozzájuk senki.

Árpád mosolygott és azt mondta: Kérem, hogy tehetnék én ilyet. Nem vagyok benne biztos, hogy meg tudjuk változtatni a világot. És akkor maga jön, hogy én becsukattam. Ugyan kérem! És különben is, magát ki bántja? Nem bántja magát senki, nyugodtan menjen haza.³⁶

Meskó Gábor egyetemi oktató: „*Én vezettem be Pap Jánost Brusznjai elé. Nekem máig az az érzésem, hogy ezt a korrekt viselkedést Pap János nem tudta megbocsátani.*”³⁷

Brusznjai Árpád perének 1957 októberi tárgyalásán Pap János a következő tanúvallomást tette: „November 3-án már a pártházba sem engedtek bennünket. Kinyilvánítva, hogy a pártra nincs szükség. Nagy harcot folytattak a fegyverek kiadása tekintetében, aminek folytán megindult a fegyveres harc. E harcok során összesen 250 halott lett Veszprém városában.”

A Forradalmi Tanács megyei jogköröket gyakorolt, és ott azon személyeket választották meg, akiket dr. Brusznjaiék akartak.

I. rendű vádlott (Dr. Brusznjai Árpád) kérdésére a tanú (Pap János): Mi semmilyen jegyzéket nem juttattunk el magukhoz. Akkor jártunk Önöknél, amikor a gépkocsikat lefoglalták, az MSZMP megalakulását nem jelentettük be.

I. rendű vádlott: De igen!

A tanács elnöke (Vetési Béla hadbíró) az elhangzottakkal kapcsolatban szembesítést rendelt el, mely eredménytelen.³⁸

A tanár úr *áperté* most is azt mondta, amit a szíve diktált. Itt, a halálos fenyegettség állapotában, a bíróság előtt is megkérdőjelezni a megye korlátlan hatalmú párttitkárának szavahihetőségét – ez több mint bátorság... Ez a *De igen!* – mint látni fogjuk –, minden bizonnyal hozzájárult halálos ítéletéhez.³⁹

A forradalmi tanács új elnöke november 2-án Budapestre utazott, ahol Maléter Pállal, apósa egykori parancsnokával szeretett volna beszélni, de csak Kána Lőrinc vezérőrnaggyal, a Honvédelmi Minisztérium forradalmi bizottságának elnökével tudott.

Miután ismertette a veszprémi helyőrségben kialakult zavaros helyzetet, Kána azt mondta, hogy a veszprémi katonai viszály tisztázására tisztí megbízottat nem tud

küldeni; ez országos probléma, de ezzel kapcsolatosan készül egy terv, amit Veszprém is meg fog kapni.

A nemzetőrség felfegyverzésére vonatkozó kérdésére pedig azt a választ kapta, hogy az nem kérdés, hiszen miniszteri rendeletre fel kell fegyverezni, még az úgynevezett M-készlet (csak háború esetén mozgósítható raktárkészlet) terhére is.

Árpád azt kérte, hogy akkor erre ő, mármint Kána vezérőrnagy adjon utasítást a veszprémi honvédségnek. Kána szerint elég, ha ő továbbítja a parancsát, és – ha szükség lenne rá –, megadta K-telefonszámát. S mivel még Veszprémben, közvetlenül indulása előtt Dormány századostól hallott arról, hogy úgynevezett városvédelmi tervet kell készíteni, ezért erre is rákérdezett. Azt a választ kapta, hogy azzal minden városnak rendelkeznie kell.

Mire Veszprémbe hazaérkezett, ott már kiosztották a fegyvereket...

Árpád érezvén az egyre fenyegetőbb szovjet veszélyt, még november 1-jén, első elnöki teendői egyikeként elrendelte, hogy a Veszprémbe vezető utakhoz parlamentereket állítsanak, s közöljék az esetleg közeledő szovjetekkel, hogy a városban nem lesz ellenállás.⁴⁰

November 2-án a Megyei Kiegészítő Parancsnokság jegyzőkönyve szerint megkezdődött – a Helyőrségi Katonai Forradalmi Tanács intézkedése alapján – a fegyverek tömeges kiosztása. Tehát nem Bruszniai Árpád utasítására, mint a vádirat állította.⁴¹ November harmadikán délelőtt Bolla Béla mérnök arról értesítette, hogy a peremartoni vegyianyag-gyárban tudnának páncélelhárító aknákat gyártani, melyekkel a városba vezető főutakat alá tudnák aknázni. Az aknák gyártását határozottan megtiltotta.⁴²

E napon a falu nemzeti bizottsága elnöke, Dalányi József tanár egy Budapestre élelmet szállító teherautó kísérőire bízta régi barátjának, az ismert ifjúsági írónak, Fekete Istvánnak szóló levelét: „...Tudod, hogy mennyire kötődöm a zenéhez... Szentkirályszabadjára érkezésünk után jelentkeztem Horváth Cirill székesegyházi karnagy kórusába, akihez régi szakmai ismeretség kötött. Így kerültem barátságba az ugyancsak kórustag dr. Bruszniai Árpáddal, kollégámmal, aki éppen úgy nem volt kívánatos a hatalomnak, mint én, muzsikus volt, mint én – szóval összetartoztunk...És most a megye forradalmi bizottságának elnöke...Sorsunk összekapcsolódott azzal is, hogy engem meg a falum választott meg forradalmi bizottsága vezetőjeként. S ebbéli minőségemben, amikor tudomásomra jutott, hogy a helyi szovjet alakulatok laktanyáin fehér zászlók lobognak – (amit jó jelnek tartottam) –, és megtudtam azt is, hogy Veszprém leállította élelmezésüket...répát és tököt esznek, amit a környező szántóföldeken találunk.

...E fennálló veszélyhelyzet elhárítása – a falu félelme, humanitárius megfontolások indokolták, hogy a megye változtassa meg a láger élelmezését letiltó határozatot. Ez irányú kérelmünket közöltem a megyei vezetőséggel, dr. Bruszniai Árpáddal.

Eredménye: az október 31-i délelőtti egyetemi nagygyűlés hazafias közönsége magáévá tette indítványomat, a szovjetek letiltott élelmezését feloldották...

A fehér zászlót kitevő alakulatok részére dr. Brusznjai Árpád – és a közakarát – utasítást ad öt teherautó élelem azonnali kiutalására.”

Időközben mind inkább érezhetővé vált a közelgő szovjet támadás. Az egyik veszprémi vasúti tiszt az „amerikai telefonon” beszélt Záhonnal, Cegléddelel, Székesfehérvárral, s mindenütt megerősítették: nyomul befelé a szovjet haderő!⁴³

Délután a fegyverkiosztást talán már az Isten sem tudta volna megakadályozni, olyan volt a hangulat a városban. Mindenki az oroszok ellen akart harcolni.

Csitári Imre így emlékezett az Árpáddal való beszélgetésre: „...egy szovjet támadás esetén nagyon rosszak az eshetőségeink. A megbízható nemzetőrség számban is kicsi. Önkéntelenül is ajkamra tolt a kérdés:

– Nem gondolsz arra, hogy elmenj Veszprémből?

– Megőrültél? Mit képzelsz?

És ha le is gázolnak bennünket, ugyan mi félnivalónk van tőlük? – Ha harc lesz, harcolok, mint a többiek; ha elfognak, lelkiismeretem tiszta, nincs olyan törvény, amely alapján elítélhetnek...”⁴⁴

Dr. Brusznjai Árpádné így emlékezett a november 3-i estére.: „... a városháza erkélyéről szólt az emberekhez. Ő szegény csak magyarázta, hogy nem szabad az oroszoknak nekimenni, ellenállni., Hiába ismételtette a fegyvert követelőőknek, hogy csak lekaszabolják őket. És amikor elkezdtek letről dobálni, jobbnak láttuk a kertek alatt megszöktetni. Ilyen a tömeg: egyszer virágot szór eléje, máskor meg fészítsd meg! -et kiált. .”⁴⁵

Az orosz támadás egy ködös hajnalon érte Veszprémet. S az a város, amelyben ez időáig egyetlen puskalövés sem dördült el, ágyúdörgésre ébredt. A szovjetek három irányból támadtak.

A két nagy laktanyát vér nélkül elfoglalták, csupán a város déli határában lévő lokátorállomásnál alakult ki kisebb tűzharc.

Ezután a két laktanyát elfoglaló szovjet csapatok is a város ellen fordultak. Bizonyára ez okozta, hogy a szórványos lövöldözések közepette immáron keletről és dél felől is támadó, a várost nem ismerő ellenséges csapatok – a hajnali ködben – nem ismerték fel a másik csapatot, és egymást kezdték lőni, súlyos veszteségeket okozva maguknak.⁴⁶

S mint országszerte másutt is, Veszprémben is „Szuezt” keresték a beözönlő „testvérek”.

Ekkor történt az az eset, amelyre dr. Brusznjai Árpádné így emlékezett: Árpádot is megkérdezték. Ő halálos nyugalommal elmagyarázta nekik, hol, melyik utcában merre forduljanak, s még el is mutogatta számukra...⁴⁷

Komolyabb ellenállás csak a jól védhető várban alakult ki. Oda a volt papi szemináriumban lakó egyetemisták vonultak vissza – immáron felfegyverkezve.

Brusznjai Árpádot november 5-én, miután lakásába bakancsos, pufajkás alakok rontottak, egy teherautóra fölrángatták, s Debrecenbe vitték.

Az Új Út című, a megyei MSZMP által kiadott új lap november 14-i számában a következő cikk jelent meg:

„Veszprém és az egész megye dolgozóit foglalkoztatja a kérdés: mi van dr. Brusznyai Árpáddal, a megyei forradalmi tanács volt elnökével?

Nincs Veszprémben, elszállították Budapestre. A Magyar Szocialista Munkáspárt Intézőbizottsága és Kovács Rudolf, a Veszprémben dolgozó kormányösszekötő három napja telefonálgat, próbál intézkedni dr. Brusznyai ügyében. Budapesttel is tárgyaltak már ebben az ügyben és a kormány egyik miniszterétől, Apró Antaltól azt a határozott választ kapták, hogy dr. Brusznyai és a fogva tartott egyetemisták ügye átkerül a magyar hatóságok kezébe, akik igazságos döntést fognak hozni rövidesen. Semmiképpen sem büntethetik meg dr. Brusznyait és mást sem...”⁴⁸

Vass György visszaemlékezése szerint – 1956 végén, 1957 elején – Brusznyai tanár úr Budapesten meglátogatta egykori szállásadóját, Lakatos Lajost. A házigazda, miután megtudta, hogy vendége milyen szerepet játszott a veszprémi eseményekben, így bízta: Árpád, menekülj, amíg lehetséges, menj külföldre! De ő azt válaszolta: A kapitány nem hagyja el a süllyedő hajót!⁴⁹

S Brusznyai tanár úr visszament tanítani a Lovassy gimnáziumba. December 12-én ugyan ismét elvitték, de egy nap múltán szabadon engedték.⁵⁰ Összesen ötször vitték el. Időközben a „sajnálatos októberi események” is „ellenforradalomnak” minősültek, s a bűnbak szerepére – főként származása miatt –, Veszprémben ő bizonyult a legalkalmasabbnak. A per előkészítése során hamar körvonalazódott a vád:

„...Népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetése büntetének a megállapítására alkalmas büntettet követett el, emiatt terheltként való felelőségre vonását elrendelem.” – olvasható a periratokban.

És hamarosan megkezdődtek a kegyetlen vallatások.

„– Mikor, hol, kinek és hol vetette fel az ávh-s tiszték reprezentatív kivégzését?

„A reprezentatív kivégzésről soha senkinek és sehol nem beszéltem...”

– Milyen tevékenységet fejtett ki a proletárdiktatúra megdöntésében. Miért döntötték meg a proletárdiktatúrát, milyen társadalmi rendszert akartak a helyébe?”

A válasz a marxista szemináriumok bükkfa-nyelvezetére emlékeztet. Itt már orwelli világban járunk, ahol még a nyelv is a mindenható párté:

„A proletárdiktatúra megdöntésében annyiban vettem részt, hogy tagja, elnökhelyettese és elnöke voltam egy olyan szervnek, amely támogatta az ellenforradalmat, és végrehajtottam Nagy Imrék intézkedéseit. Az intézkedések között szerepelt a proletárdiktatúra megdöntése is. Ebből adódóan döntöttük meg Veszprém városában a proletárdiktatúrát. A proletárdiktatúra megdöntésével egyetértettem, és mint a Megyei Forradalmi Tanács vezetője tevékenységgel támogattam is.”

S miután „bevallotta” a „bűnök bűnét”, a „proletárdiktatúra megdöntését”, még egyszer összefoglaltatták vele főbenjáró „büntetteit”. Erre az utolsó, a koncepciósi perek klasszikus szabályai szerinti „mindent bevalló beszélgetésre” 1957. július 15-én került sor.

A poklok eme bugyraiban már értelmüket veszítették a szavak. Teljességgel mindegy, mit mond a kihallgatott, szavai már úgyis a mindenható párt vörös bőrbé kötött, szánalmasan összetákol, unalmas és gondolat nélküli szótárából hullanak elénk.

„...A nagy mennyiségű fegyver, lőszer és robbanóanyag kiosztásával pedig az volt a célom, hogy azokkal az oroszok ellen fogunk harcolni...1956. nov. 4-én és 5-én sor is került a fegyveres összetűzésre Veszprém városában, mely fegyveres harc 2 napig tartott. A fegyveres harc alkalmával kb. 50 szovjet katona halt meg, és több súlyosan megsebesült. Biztos vagyok abban, hogy az én utasításomra kiadott fegyverekkel is lőtték agyon szovjet katonákat.”

A vádirat szerint: „...Mindenekelőtt Bruszn yait és csoportját terheli a súlyos felelősség a megye területén bekövetkezett fegyveres összeütközésekért, illetve halálos áldozatokért...mivel az ő intézkedésükre ezrével kerültek nehéz tüzfegyverek, illetve szálfegyverek ellenforradalmár elemek között kiosztásra. Dr. Bruszn yai Árpád 1956. november 1-jétől Veszprém megye korlátlan ura lett...áruló katonatiszt cinkosai segítségével kicsikarta a katonai M-készletek kiosztását. Az árulóvá vált volt BM-rendőr főosztályvezető, Ferenczi László őrnagy segítségével megszervezte és végrehajtotta az illegalitásba húzódo államvédelmi beosztottak összefogását, és letartóztatását. Bruszn yai és cinkosai dezorganizálták a párt- és tanácsapparátus működését, törvényen kívül helyezte a tanácsrendszert...hű kiszolgálóját, dr. Horváth Ferencet bízta meg, akinek első ténykedése a megyei tanács kommunista funkcionáriusainak és dolgozóinak azonnali hatállyal való tömeges elbocsátása volt.... Bruszn yainak és bandájának katonai vonatkozású ténykedése technikailag lehetőséget teremtett a megyei ellenforradalom katonai fegyveres erőinek megsokszorozására. Így kerülhetett arra sor, hogy Várpalotán 13 szovjet hősi halottat követelő, tömeg méretű fegyveres orvtámadás következett be, illetve Bruszn yaiék fegyverkezési akciója járult hozzá, a Veszprém ben több mint 50 halálos áldozatot követelő fegyveres összeütközéshez.”⁵¹

A tárgyalás során T. Antónia titkárnő tanúként elmondta, hogyan foglalta el székhelyét a megyeházán Bruszn yai Árpád: „Bemutatkozása után azonnal a megyei tanács elnökének kulcsosomóját kérte, s amikor nem tudták rendelkezésére bocsájtani, kijelentette, hogy akinél megtalálja a kulcsokat, a megyei tanács előtt akasztatja fel.”⁵² (Kiemelés a megyei laptól.)

Az elsőrendű vádlottat, dr. Bruszn yai Árpádot a bíróság életfogytig tartó börtönre, 10 év közügyektől eltiltásra és teljes vagyonekobzásra ítélte.

Feleségének naplója a következő sorokat őrizte meg: „Milyen jó! Életfogytiglan! Úgysem tart addig! S közben megváltozik a nézet 56-ról! Amnesztia lesz esetleg. Rájönnek, hogy nem brigantik ezek az emberek, hogy jót akartak, hogy nem gyilkoltak, nem raboltak, hogy egyszerűen szebbnek képzelték el, másként, szabadnak igazán ezt az országot. Ahol a lélek és a szellem gátak nélkül szárnyalhat, s ahol nincs többé megalkuvás, színlelés, hazugság!...”

A bírósági tárgyalás után Nagy Andor ügyész fellebbezési óvást nyújtott be a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumához, Bruszn yai Árpád esetében halált kérve: „...eszmei irányítója és egyben gyakorlati szervezője volt a veszprémmegye (sic!) területén lezajlott ellenforradalmi mozgalomnak... Nem vette kellő mértékben figyelembe (az első fokon eljárt bíróság) azt, hogy csak Veszprém városban az ellen-

forradalom tombolása következtében 250 halott volt, s ezek közül 180 szovjet katonára halt meg az ellenforradalmárok fegyveres támadása, illetőleg ellenállása következtében. Az ország egyetlen megyéjében sem alakult annyi partizáncsoport és nem volt annyi fegyveres összetűzés – Budapesten kívül –, mint Veszprém megyében. Ezenkívül az országban sehol sem mentek olyan messzire a népi hatalom felszámolásában – Budapest és környékét kivéve – mint Veszprém, illetve veszprém megyében. Ebben nagy szerepe volt I.r. terhelt dr. Brusznai Árpádnak, aki a veszprém megyei ellenforradalom fő irányítója és szervezője volt. Ezért Vele szemben a legsúlyosabb büntetés kiszabása indokoltnak látszik.”⁵³

Pap János, a megye új párttitkára pedig levelet írt a legfelsőbb bíróság elnökének: „...Hatalmuk szilárdítása érdekében több ezer fegyvert kiosztottak, és elkészítették a védelmi tervet, megszervezték a szovjet elvtársak elleni ellenállást. Ennek következményeként felelősek kb. 250 ember haláláért, felelősek óriási értékek elpusztulásáért, egyéb anyagi károkért... A megye kommunistái, becsületes dolgozói – a népi demokratikus államrend megdöntéséért küzdő vezető szerepet játszó ellenforradalmárok felelősségre vonásánál – a legsúlyosabb ítéletet várták, nem pedig a törvényes büntetési tétel minimumát.

Kérjük a legfelsőbb Bíróságot, hogy az ügyben – mely fellebbezés alatt áll – a törvényeinknek megfelelő, komoly ítéletet hozzon...”⁵⁴

A másodfokú tárgyaláson Brusznai Árpádnak még volt annyi lelki ereje, hogy szerepét még egyszer kicsit önmaga, kicsit az utókor számára összefoglalja: „...Szerepemet a veszprémi eseményekkel kapcsolatosan szeretném képletesen érzékelteni: A sorsot kocsinak akarom feltűntetni. Erre a mások által elindított kocsira az induláskor sokan felültek, megvadították a kocsit, majd leugráltak arról. Én nem értem a gyeplő kezeléséhez. Engem megbíztak azzal, hogy fogjam meg ezt a gyeplőt. Ennek ellenére is állítom, hogy amíg ezt a gyeplőt én fogtam, az a kocsit senkit nem ütött el. Hogy közben sajnálatos események is történtek, arról talán én tehetek a legkevesebbet. Én erről a kocsiról az utolsó kanyarban repültem ki. A felelősség most engem terhel, akik pedig ezt a kocsit annak idején elindították, most is szabadon vannak.

Bár súlyos események történtek Veszprém, némi vigaszt mégis nyújt számomra az, hogy nem ismétlődött meg a Köztársaság tér, vagy Miskolc, vagy Mosonmagyaróvár története...”⁵⁵

E lélekre ható szép beszéd ellenére a bíróság kimondta az ítéletet: Halál! És az akkor hozott törvényi rendelkezések szerint, ha az elítéltet nem ajánlják kegyelemre, akkor a kérvényt nem kell az Elnöki Tanács elé terjeszteni.

Az öt főből álló katonai külön tanács, amely az ítéletet hozta, ily módon átalakult kegyelmi tanácsá. Két tagja, Dapsi Károly ezredes és Liszt Vilmos ezredes – a katonák – az elítéltet kegyelemre ajánlották, mert 1956. november 4-ig Veszprém, illetve Veszprém megyében véres események nem történtek, másik három tagja, dr. Szimler János hb. alezredes, Török Sándor r. ezredes és Orbán Miklós r. ezredes – az ávosokból lett rendőrök – azonban nem, mert cselekményének súlyossága és a személyében rejlő veszélyesség

is magas fokú, továbbá a vádlott magatartásának következtében halt meg 180 szovjet katona és 70 polgári egyén.⁵⁶

S mivel a katonai különtanács 3:2 arányban elutasította a kérvény fölterjesztését, így az ítélet jogerőre emelkedett és végérvényessé vált.

Rabtorsái, akik túléltek e vészterhes időt, az ítélet végrehajtása hajnalán bicegő járásáról lépteit könnyen felismerték, ők adták hírül később, hogy a kivégzésre mentében – valamiféle kegyelmi állapotban – érces, erős hangján a Himnuszt énekelte, addig, amíg a torka el nem szorult...

Az ítélet végrehajtási jegyzőkönyv szerint „*A tanács elnöke: a 06 óra 59 perckor elővezetett dr. Brusznjai Árpád jogerősen kötél általi halálbüntetésre elítélt személyi adataira vonatkozóan kikérdezi...*

(Ekkor, a börtön lakóinak emlékezetében úgy maradt fenn, rosszul olvasták fel születésének helyét: Derekegyháza helyett Kerekegyháza hangzott el, amit a tanár úr kijavított...) ⁵⁷

A tanács elnöke: közli az elítélttel a jogerős ítéletet és azt, hogy kegyelmi kérvényét a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa elutasította.

Elítélt: tudomásul vettem

A tanács elnöke: az elítéltet átadja az ítéletvégrehajtóknak, akik az orvosok jelenlétében az ítéletet végrehajtják.

Az orvosok: 1958. január 9-én 07 óra 11 perckor jelentik a halál beálltát, majd 07 óra 36 perckor újból megvizsgálják.

A tanács elnöke: megállapítja, hogy az ítéletet a törvényes keretek között hajtották végre.”⁵⁸

Ma már tudjuk, hogy az ítélet már az akkori törvényeket is súlyosan megszegte. A Tanár Úr azóta elfoglalta az őt megillető helyet a veszprémiek és nemzete emlékezetében. Azok közé került, akikről diákként írta díjnyertes dolgozatát: a boldogok ligetébe.

(Részlet Sebő József: *Moira. Brusznjai Árpád élete és kora*. Bp., 2002, Kairosz c. kötetből)

JEGYZETEK

¹ *Brusznjai Árpád: A Homérosz-kérdés*. Veszprém, Pannon Panteon. 1991. 152-153. p.

² *Szász Imre: Ménesi út. Regény és dokumentum*. Bp., Magvető. 1987, 88. p.

³ *A szentesi M.Kir. Állami Horváth Mihály Gimn. évkönyve az 1940 -41. iskolai évről*. Szentes, 1941. 19. p.

⁴ *A szentesi Horváth Mihály Gimnázium évkönyve az 1941-42. iskolai évről*. 58.

⁵ *Brusznjai József személyes közlése*, Kálló, 2000. március 25.

⁶ Eötvös Collegium irattára, Brusznjai-dosszié.

⁷ Eötvös Collegium irattára, Brusznjai-dosszié.

⁸ Gyergyai Albert szóhasználata. *A várostól a viláig*. Bp., 1986. 87. p.

- ⁹ Szász Imre: Ménesi út (1985) 87-88. p.
- ¹⁰ Frankl Róbert: Az Eötvös Kollégium újjászületése. Fiatall Magyarországn, 1948. augusztus 13.
- ¹¹ Szász Imre: Ménesi út. 1987. 377-386. p.
- ¹² Szász Imre: I. m. (1985) 77. p.
- ¹³ Vekerdí József személyes közlése, Budapest, 2000. január 31.
- ¹⁴ Fodor András: A kollégium. Napló. 1947-1950. 131. p.
- ¹⁵ Keresztury Dezső: Weimar vagy Magyarország (1945), kötetben: *Helyünk a világban*, Bp., Szépirodalmi. 1984. 110. p.
- ¹⁶ ELTE Levéltára, 1/f Doktori nyilvántartások, 54. köt.
- ¹⁷ ELTE Levéltára, BTK Tanácsulési jegyzőkönyvek 1947/48, 8/a fond 51. köt.
- ¹⁸ Brusznay Árpád levele Marót Károlyhoz. MTA Könyvtár. Kézirattár. MS 5209/294.
- ¹⁹ Hermán Istvánné Borbély Mária: Az én osztályfőnököm. Kézirat, Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém, 1. p.
- ²⁰ Idézi: Kahler Frigyes: A Brusznay-per. Bp., Kairosz. 1998. 122. p.
- ²¹ Veszprémmegyei Népiújság, 1956. október 19. 4. p.
- ²² A Brusznay-per iratai. Jegyzőkönyv B. Á. kihallgatásáról. 1957. április 29. 3. p.
- ²³ Mészáros Gyula: Forradalom és szabadságharc Veszprémben. Kézirat, 68. p.
- ²⁴ Mészáros Gyula: I. m. 145. p.
- ²⁵ A Brusznay-per iratai. Jkv. I., 5. p.
- ²⁶ A Brusznay-per iratai. Jkv. I., 6. p.
- ²⁷ Mészáros Gyula: I. m. 165. p.
- ²⁸ Videó-beszélgetés Szöllősy Pállal.
- ²⁹ A Brusznay-per iratai, Jkv. I., 6. p.
- ³⁰ Számvetés és vallomás. Napló, 1989. június 16. 5. p.
- ³¹ Veszprémi Egyetem, 1956 – videófilm, Veszprémi Egyetem, 199?, Meskó Gábor emlékezése.
- ³² A Brusznay-per iratai. Jkv. I. (X.10.), 8. p.
- ³³ A Brusznay-per iratai. Jkv. I. (X.10.), 9. p.
- ³⁴ A Brusznay-per iratai. Jegyzőkönyv B.Á. kihallgatásáról, 1957. április 11., 1. p.
- ³⁵ Mészáros Gyula: I. m. 406. p.
- ³⁶ Dr. Brusznay Árpádné személyes közlése. Vác, 2000. július 21.
- ³⁷ Mészáros Gyula: I. m. 406. p.
- ³⁸ Mészáros Gyula: I. m. 407. p.
- ³⁹ U.o. 325-326. p.
- ⁴⁰ A Brusznay-per iratai. Jkv. I., 10. p.
- ⁴¹ Mészáros Gyula: I. m. 459. p.
- ⁴² A Brusznay-per iratai. Brusznay Árpád bizonyítási indítványa, 1957. október 12. 8.
- ⁴³ A kivégzőkre rászólt a költő. Szűcs István emlékezése. Napló, 1995. október 21. 9.
- ⁴⁴ Mészáros Gyula: I. m. 514. p.
- ⁴⁵ Dr. Brusznay Árpádné személyes közlése. Vác, 2000. július 21.
- ⁴⁶ Mészáros Gyula: I. m. 548.
- ⁴⁷ Dr. Brusznay Árpádné személyes közlése. Vác, 2001. július 21.
- ⁴⁸ Új Út, 1956. november 14.
- ⁴⁹ Vass György levele Mészáros Gyulához. Szentés, 1995. november 27.
- ⁵⁰ A Győri Katonai Bíróság igazolása. Győr, 1990. április 5.
- ⁵¹ Idézi: Kahler Frigyes: A Brusznay-per, Bp., Kairosz. 1998. 283-284. p.
- ⁵² A tanúk megcáfolják Brusznayaiék állításait, Középdunántúli Napló, 1957. október 15. 3. p.

⁵³ A Brusznjai-per iratai. Nagy Andor katonai ügyész fellebbezési óvása. 1-2. p.

⁵⁴ *Mészáros Gyula*: Így indult meg a bosszúállás gépezete. Napló. 1992. január 9. 4. p.

⁵⁵ A Brusznjai-per iratai. Az 1958. január 6-7-i fellebbviteli tárgyalás jegyzőkönyve. 7-9. p.

⁵⁶ Idézi: *Kahler Frigyes*: A Brusznjai-per, 401. p.

⁵⁷ *Rusvay Tibor* személyes közlése. Vác, 2000. március 11.

⁵⁸ A Brusznjai-per iratai. Győri Katonai Bíróság B.I./015/1957. sz. Ítéletvégrehajtásról szóló jegyzőkönyv.

Aki bennünket „móresre” tanított Tanárom, Brusznjai Árpád

BALOGH ELEMÉR

A LEGŐSIBB ÉS A MANAPSÁG IS LEGGYAKRABBAN HANGOZTATOTT pedagógiai közhelyek közé tartozik, hogy a tanításra vállalkozó embernek nem csak tanítania kell. Nem igazán jó tanító az, aki csupán a tananyag tömény vagy felhígult adatait csöpögteti bele diákjai agyába. Aztán, mint aki jól végezte dolgát, veszi a kalapját...

Szóval: a jó tanárnak nemcsak tanítania kell.

Hanem?

Ez itt a nagy kérdés. A kérdés, amelyre a sablonos felelet általában így hangzik: a jó tanárnak nevelnie is kell. Nevelni, azaz móresre tanítani a diákokat. És már helyben is vagyunk: móresre tanítani – s ezt nem tréfának szánom –, ez kellene hogy legyen a kulcsa minden valamirevaló iskolai tevékenységnek. Gondoljunk csak vissza stílszerűen, hiszen Brusznjai Árpádról, a klasszika-filológia művelőjéről van szó, Ciceróra, az antik Róma nagy tekintélyű szónokára és bölcselőjére, aki látván kora reménytelen posványba süllyedését, így kiáltott fel: „O tempora, o móres!” Magyarán: „Micsoda idők, micsoda erkölcsök!” A latin „móres” szó ugyanis azt jelenti: erkölcsök, szokások, hagyományok. Vagyis aki móresre tanít, az a mondásnak ebben az eredeti értelmében nem nádpálcával vagy kukoricára térdepeltetéssel fegyelmezi meg még borzas jellemünket, hanem a sziklaszilárd erkölcsiség útjára terelget, évezredek során kialakult, az emberi létet elviselhetővé tevő szokásaink megőrzésére, nemzeti közösségünk hagyományainak ápolására buzdít.

Amint azt Brusznjai tanár úr is tette.

Elsősorban latint tanított nekünk a veszprémi Lovassy László Gimnáziumban, ahová 1952-ben akadémiai kutatói pályáját derékba törve mint „osztályidegent” száműzte őt az emberi lelkeken is végiggázolni készülő otromba hatalom. Szakterülete az antikvitás akkoriban egyre inkább ködbe vesző világa volt, kutatási témája pedig elsősorban Homérosz. Az Iliász hasonlatairól fiatalon írt tanulmánya szakmai körökben is élénk visszhangot, feltűnést keltett. (A szocializmus bukása után veszprémi hívei a tanár úr emlékét őrizendő újra kiadták a tanulmányt.)

Ő persze a vidéki száműzetést nem letöltendő büntetésnek, nem börtönnek tekintette, hanem lehetőségnek. Lehetőségnek arra, hogy azokat a fiatalokat, akik a látókörébe kerültek, s akiket őrá bízott a Gondviselés kifürkészhetetlen akarata (hívó katolikus volt), vagyis elsősorban bennünket, diákjait, beavassa azokba a titkokba, amelyeket az antikvitás bámulatos kultúrája rejt magába, és rávezesse a tisztesség-

nek, a helytállásnak arra a rögzös útjára, amely egyedül méltó a magát emberinek nevező közösség tagjaihoz.

Mindenekelőtt rendszeren megtanított bennünket latinul. Jómagam például, aki az ő hatására szintén a klasszika-filológiát választottam hivatásomul, az egyetem bölcsész karán is meg tudtam élni abból, amit gimnazistaként tőle tanultam meg.

Tanítási módszerei hozzánk alkalmazkodva nem nélkülözték a néha kisiskolás, szinte gyermekded, de kétségtelenül hatékony fogásokat sem. Ezek egyike volt például az, hogy minden latinórát egy rövid igeragozási és névszóragozási versennyel kezdtünk, vagyis a lehangolóan fárasztó és végtelenül unalmas nyelvtani magolás helyett élénk és izgalmas vetélkedők során rögződött belénk a mindennapi penzum.

Aztán olyasmit talált ki (vagy vett át réges-régi iskolamesterek módszereiből), hogy például miképpen lehet könnyedén megjegyezni és felsorolni a kilenc múzsa nevét. Csak egy rejtelmes szót kell ehhez megtanulnunk: tum-pek-cet. A varázsige a múzsák nevének kezdőbetűiből állt össze: Thalia (a vígjáték múzsája), Urania (csillagászat), Melpomené (tragédia), Polühümnia (himnuszköltészet), Erato (szerelmi líra), Kalliópé (hősköltészet), Clió (történetírás), Euterpé (zene), Terpsikhoré (tánc). Lám, milyen egyszerű ez!

Valamelyikünk megkérdezte tőle, hogy nem tud-e valami jó varázsigtét az aradi vértanúk nevének megtanulásához, merthogy őket is olyan nehéz rendben felsorolni. Bruszniai tanár úr szigorúan összeráncolta magas homlokát, de aztán megenyhült: „Bújjon el a pad alá szégyenében az a magyar diák, akinek mondókára van szüksége ezeknek a hősöknek a megnevezéséhez – mondta, majd rejtélyesen elmosolyodott: Egyébként akadt egy jóérezésű osztrák tiszt, aki kivégzésük után jelmondatba foglalta nevük kezdőbetűit: Pannónia! Vergiss Deine Todten Nicht, Als Kläger Leben Sie. De mivel ez németül van, nektek enélkül kell fölmondanotok a leckét. Egyébként magyarul úgy hangzik ez a mondat, hogy Pannónia! Ne feledkezz meg halálukról...” Hogy ne kelljen a pad alá bújni szégyenemben, úgy megtanultam akkor a vértanúk nevét, hogy azóta is, ha álmomból ébresztenek föl, akkor is hibátlanul felsorolom őket: Aulich Lajos, Damjanich János, Dessewffy Arisztid, Kiss Ernő, Knézych Károly, Lahner György, Lázár Vilmos, Leiningen Károly, Nagy-Sándor József, Pöltenberg Ernő, Schweidel József, Török Ignác, Vécsey Károly...

„Az ördöggel nem kötünk szövetséget” – szokta volt mondani, s ennek az értelmének a valódi, mélyebb értelmére csak jóval később jöttem rá, akkor amikor az ő összedrótozott csontjai már a háromszázegyves parcella mártíroknak szentelt sírkertjében nyugodtak. Arra ugyanis, hogy az „ördög” valóban létezik, s folyton ott sündörög körülöttünk, csalóka ajánlatokkal kecsegtetve az elcsábulásra hajlamosakat, kísértve mindnyájunkat mindennapi életünkben, vágyainkban, gondolatainkban, és aki szövetséget köt vele, annak elkerülhetetlenül végig kell járnia a fausti utat.

A létező szocializmusról, tudtuk, nincs igazán jó véleménye, pedig nagyon is nyomós oka lett volna rá. Lázítani persze nem lázított bennünket. Féltette diákjait. (Ez a féltés vezette őt abban a döntésében is, amikor később, 1956 októberében a megyei nemzeti forradalmi tanács elnökeként nem osztotta ki a fegyvereket a veszprémi egyetemistáknak.) Féltett bennünket, hiszen tudott róla, hogy éppen akkoriban –

1953-ban – akasztottak föl vagy zártak börtönbe környékbeli, közöttük a mi gimnáziumunkba járó tizenöt-tizenhét éves fiúkat is, mert „szervezkedni” merészeltek az embertelen, hazug kommunista hatalom ellen. Nem lázított, de egy-egy inkább ironikus megjegyzéséből értett az, akinek fülei voltak a hallásra. Emlékszem például arra, hogy valamelyikünk „Illés” Gyulát emlegette, mint a szocialista realista regényírás illusztris alakját. – Az a Béla lesz, akire te gondolsz – mondta a tanár úr. – A Gyula nem Illés, hanem Illyés. És pártunk és kormányunk csak szeretné, ha őt is besorolhatná a szocialista realisták hűséges regimentjébe.

Egy másik alkalommal arról elmélkedett, hogy a sztálini alkotmány néhány vonzó paragrafusát a szocialista jogalkotók voltaképpen Pál apostoltól kölcsönözték, ami egyáltalán nem baj, sőt, javára válna a mi szocialista világunknak, a világek állítólag legjobbikának, ha több mindent átvenne Szent Pálból és az evangéliumokból.

A legismertebb latin szállóigéket folyamatosan ismételte az alkalmas időpontokban és helyzetekben, s így azok nemcsak nyelvi tudásunkat gyarapították, hanem valamennyiünk számára figyelmeztetést, megszívlelendő jótanácsokat is jelentettek: Si tacuisses, philosophus mansisses (ha csendben maradtál volna, bölcs lehettél volna); Audiatur et altera pars (hallgassuk meg más véleményét is); Audacem fortuna adiuvat (bátraké a szerencse); Nulla dies sine linea (egy napod se teljen el hasznos munka nélkül) stb. stb. Nekünk persze a legjobban az tetszett, amikor észrevéve lányok és fiúk bontakozó kapcsolatát, sejtelmesen kacsintva azt suttogetta: Omnia vincit Amor. (Ezt talán nem kell ma sem magyarátnom. B.E.)

Az egyetemes műveltség eszményét az akkoriban még valódi rangot jelentő Eötvös Kollégiumból hozta magával, s minden alkalmat megragadott gimnáziumi tanárként is, hogy amit csak lehet, nekünk is átadjon széleskörű tudásából. Gyakran látszólag csapongva beszélt egy-egy témáról, mert ahol csak lehetett, utalt a kérdés irodalmi, művészeti, történelmi, filozófiai vagy éppenséggel akár természettudományi összefüggéseire is. Különösen a muzsikát tekintette szívügyének, jómagam zenetörténeti ismereteim nagy részét tőle szereztem. Egy időben a gimnáziumi kórusnak is karnagya volt, sőt több hangszeren maga is játszott: zongorázott, orgonált, gondolkázott.

Előfordult, hogy mélységesen megsértődött egy-egy buta, otromba megnyilvánulásunkkor. Máig sem tudom persze, hogy sértődöttsége valódi megbántottság volt-e, vagy csupán így akart jelezni valamit nekünk. Azt ugyanis, hogy a hozzánk, magyar gimnazista diákokhoz méltatlan viselkedés az ő számára is megalázó. Azonosulni akart velünk, s elvárta, hogy mi is azonosuljunk az ő nemes, kikezdehetetlenül emberi eszményeivel.

Mennyi idő is telt el azóta? Vagyis azóta, hogy bennünket, diákjait „móresre” tanított, s hogy aztán őt a forradalomban való részvételéért meggyilkolták. Több mint egy fél évszázad. Emlékeim mégis olyan elevenek, mintha Brusznay tanár úr még ma is itt járna közöttünk.

Az akkor tőle megtanult leckét azonban nem csupán a könyörtelen idő nyomatékossítja. Ő az életét áldozta azért, hogy hitele legyen tanításának és példájának.

Emlékeim 1956-ból

LÁSZLÓ GABRIELLA

MINDEN ÉV ŐSZÉN, VESZPRÉM BAJCSY-ZSILINSZKY utcáján járva előjönnek az 1956 őszi forradalmi emlékek. Az évek múlásával sem tompul bennem az akkori különös hangulat. 10 éves gyerek voltam, két testvéremmel és szüleimmel a Bajcsy-Zsilinszky utca 48 szám alatti házban laktunk. Erről a házról tudni kell, hogy Györkös-ház néven ismerték Veszprémben, volt tulajdonosa fuvarozással foglalkozott az államosítás előtt. Gyerekfejjel nem értettem, miért lakik Györkös néni a mosókonyhában, a kétszobás lakásban pedig egy rendőrtiszt a családjával, és nekünk miért kell egy istállóból kialakított dohos lakásban élnünk állandó betegségben. A hosszú udvarban nagyon szegényes körülmények között több család lakott, de nagy békében. 53 év után visszagondolva, nehéz sorsú, igaz, egyenes gerincű emberek között éltünk, akik azokban a nehéz időkben sem adták el magukat.

A forradalom mindannyiunkban felcsillantotta a reményt, hogy emberibb, becsületesebb idő következik. Ezek a szép remények szálltak el végleg november 4.-én. Mintha ma történt volna, olyan tisztán emlékszem arra a napra. Hajnalban esni kezdett a hó és Szentkirályszabadja felől szovjet tankok dübörögtek végig a Bajcsy-Zsilinszky utcán a Füredi utcai kereszteződésig. Az udvar végén lakó Piller néni a kapualjból nézte, ahogy özönlenek a belváros felé. Rémulten riasztotta a szomszédokat, és azt a napot az udvar egyetlen pincéjében töltöttük az egyetlen világvevős rádiót hallgatva. Ma is szinte hallom Mindszenty bíboros beszédét. Nem sok esélyünk volt kijönni a pincéből, mert a tankok dübörgése után délután már a szovjet repülők is felzúgtak a magasban, melyek a két házzal odébb levő rendőrség épületét lőtték több hullámban, de azért a merészebbek (no persze meg a kíváncsibbak) próbálkoztak. A lövöldözések egyik szünetében mi gyerekek is kimerészkedtünk a pincéből, hogy megkeressük a barátokat.

*László Gabriella 1957-ben
a házuk előtt*

Édesanyám majdnem halálra vált a következő támadáskor, mert a húgom nem tudott hazajönni. A délután egy csendesebb időszakban kikísértük édesanyánkat, hogy segítsünk megetetni a malacunkat, de bár ne tettük volna, mert egy újabb repülőgép-támadás miatt vagy egy órát bent kuksoltunk az ól kifutójában. Ez már igazán rémületes volt.

Persze, a felnőttek között is akadt bátrabb, és módját találta, hogy körülnézzen a környéken. Így tudtuk meg, hogy szétlőtték a Károly-templom tornyát, és a néhány háztömbnyire levő Bajcsy-Zsilinszky és Füredi út kereszteződésében egymást lövik a szovjet katonák. Az ott élettelenül fekvő szovjet kiskatonák saját áldozataik voltak. Ilyen és ehhez hasonló emlékei sokunknak vannak azokról a napokról, ki erre, ki az ellenkezőjére emlékszik. De az vitathatatlan, hogy aki átélte azokat a napokat akár nálamnál kisebb gyerekként is, biztos nem tudja kitörölni az emlékezetéből – felnőtt fejjel pedig már nem is akarja – a későbbi életünket meghatározó eseményeket.

Néhány szó a Veszprém Megyei Levéltár 1956-os forrásanyagairól

SOMFAI BALÁZS

GYAKORTA KÉRDEZIK TŐLÜNK, LEVÉLTÁROSOKTÓL, főleg az őszi évforduló táján: „Vannak-e nálatok ötvenhatos iratok?” Úgy vélem, minden kérdés indokolt lehet, de a válasz nem feltétlenül egyszavas. Előbb ugyanis tisztázandó, hogy mit értsünk „ötvenhatos iratokon”: a forradalmi szervek saját irattermését, a forradalmi korszak történéseire vonatkozó bármiféle eredetű iratot, netán az események előzményeire és következményeire vonatkozó iratokat is, avagy esetleg minden 1956. évi keltű írásos emléket? Aki egy kicsit is jártas a levéltárak világában, az tudja, hogy nem fontoskodó álproblémák, nem mondvacsinált ellenvetések ezek. Ebben a szellemben válaszolok az alábbiakban az eredeti kérdésre.

* * *

A leginkább kézenfekvő, ha a *forradalmi szervek* iratairól beszélünk legelőbb. Valóban, Veszprémben, városainkban, falvainkban, számos intézményben, üzemben és egyebütt szinte varázsütésre alakultak meg a forradalmi szervezetek: nemzeti vagy forradalmi tanács, bizottság, munkástanács vagy hasonló néven. A forradalom elsöprő lendületében, az igazán demokratikus légkörben – amint az országban – Veszprém megyében is így történt. Mi az oka akkor annak, hogy az efféle szervezetektől alig-alig rendelkezik irattal a megyei levéltár? A választ könnyen kitalálhatjuk: annak a bizonyos fényes két hétnek az elsődleges iratai szabályos hivatali úton nemigen kerülhettek levéltárba! Inkább a későbbi iratátvételek során, szinte véletlenszerűen vettünk át ilyen iratokat, jobban mondvá: töredékeket az illető közigazgatási szervek vagy más szervezetek keretei közt annak idején működött forradalmi szervek áttételes hagyatékaként. A levéltárba tehát az „ellenérdekelt” szervek irataival együtt, másodlagosan kerülhettek vagy kerülhettek volna be. Megemlítendő, hogy történt kísérlet a forradalmi közigazgatási szervek irathagyatékának intézményes összegyűjtésére is, nyilvánvalóan adatmentő, információszerző, és feltehetően a hivatalon belüli felelősségre vonást is megalapozó céllal.¹ A megyei tanács által ez ügyben kiadott körlevél egyébként megjelölte az iratok további sorsát is: a megyei levéltárban való elhelyezésüket ígérte, ám erre, sajnos, sosem került sor. Nincs tehát közelebbi ismeretünk a forradalom elsődleges forrásanyagának mennyiségéről, összetételéről, tartalmáról, ügyviteli minőségéről. Annyi azért sejthető, hogy aligha volt egyenletes és előírt rendű irattermése a gyakran az események után

futó forradalmi szervezeteknek, noha – bármi meglepő –, a mai korhoz képest összehasonlíthatatlanul magasabb volt akkor a társadalom ügyiratkezelési kultúrája, ami azt jelenti, hogy akár egyszerű emberek is képesek voltak kiáltványt megfogalmazni, feljegyzést írni, többé-kevésbé szabályos jegyzőkönyvet szerkeszteni.

Szélesebben értelmezve a kérdést, más „*irattermelő*” szervezettől sok információt nyerhetünk még az 1956. őszi társadalmi válságról, a rövid forradalmi korszakról, a forradalom letörése utáni viszonyokról, a várakozás, majd a megtorlás, aztán a konszolidációnak mondott folyamat eseményeiről, fejleményeiről akár a társadalom, akár egy-egy munkahely, akár az egyén szintjén. A levéltárosnak az a dolga, hogy minél körültekintőbben *feltárja* (kimutassa, jegyzékjelje, a szükséges apparátussal felszerszámozva legalább a közzététel küszöbéig eljuttassa) a mondott kor releváns forrásait, minél többet, még hozzá „harag és részrehajlás nélkül”, a szakma íratlan szabályai szerint. Az pedig a *történeti feldolgozás* feladata, hogy a források értelmezésével, értékelésével meggyőzően következetes képet alkosson a megcélzott témáról. Ilyen értelemben elsősorban a tanácsülési jegyzőkönyvek és a tanácsi végrehajtóbizottsági ülések jegyzőkönyvei ajánlhatók, a tanintézetek tantestületi üléseinek jegyzőkönyve, ezek mellékletei és általában a korabeli politikai, társadalmi, gazdasági élet szerveinek bármi néven nevezendő vezetői-vezetőségi iratai, jelentései, statisztikai kimutatásai az 1956-os évből és a forradalmat követő egy-két esztendőből.

A társadalom mindenkori információáramlásának megfelelően ebben a korban is különös figyelmet érdemel a *felsőbb szervek* felügyeleti jogából és funkciójából eredő ama jelenség, mely szerint az adatok, jelentések és értékelések náluk kulminálnának. Lehetséges például, hogy a történeti kutatás tárgyát képező község, iskola, vállalat, tévesz sajtó, elsődleges iratanyaga hiányzik vagy erősen hiányos, így kevésbé alkalmas a szükséges történeti adatok megismerésére, viszont mindez legalább részben megtudható – pontosabban: eséllyel kereshető – a járási, sőt, a megyei tanács megfelelő szakigazgatási szervének (osztályának, csoportjának) anyagából. Konkrétan pl. a községi közigazgatás forradalom alatti alakulásáról, a forradalmi szervek működéséről tájékozódhatunk az 1957-ben minden járásban elrendelt jelentésekből, összefoglalókból. Az effajta ügyiratok közül messze kimagaslik az a zirci jelentés, amely részletesen, következetesen és meggyőző erővel festi le a Zircen történeteket. A 20 oldalas, értékes, aláíratlan kézirat, amint az most már bizonyos, Pintér László tanulmányi felügyelő munkája.² Legyen szabad még egy iskolai nevelési értekezletről felvett és a megyei tanácshoz beküldött jegyzőkönyvet is megemlítenem! Ezen az értekezleten Kothaj József, a pápai Türr Gimnázium tanára beszélt a tantestület előtt az ifjúság erkölcsi nevelésének szükségességéről. A ma is megszívlelendő mondanivaló mellett az irat értékét még fokozza a nyilvánvalóan előre beütemezett értekezletnek az időpontja: 1956. október 24. Haszonnal forgathatók a párt-szervezeteknek a megyei pártarchívumtól a rendszerváltás után átvett iratai is; csodát viszont ne várjunk: a pártiratok nagy többsége a tanácsi iratokból megtudható információkat ismétli. Hátránya a pártiratoknak még, hogy fondjaikat egy országos minta szerint utólag válogatva, mesterségesen hozták létre, ezért sokkal inkább tűnnek

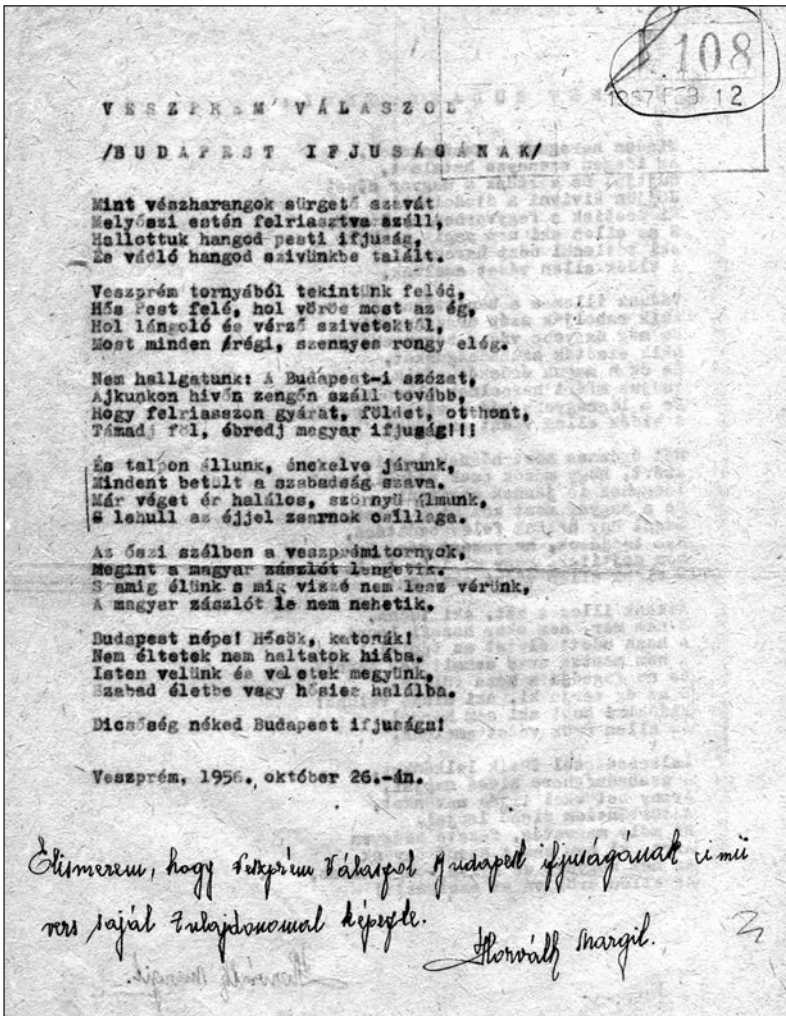
mozaikszerű gyűjteménynek, semmint az intézkedés dinamikáját érdemben dokumentáló „szerves” iratanyag, mint amilyen a közigazgatási szervek hivatali anyaga.

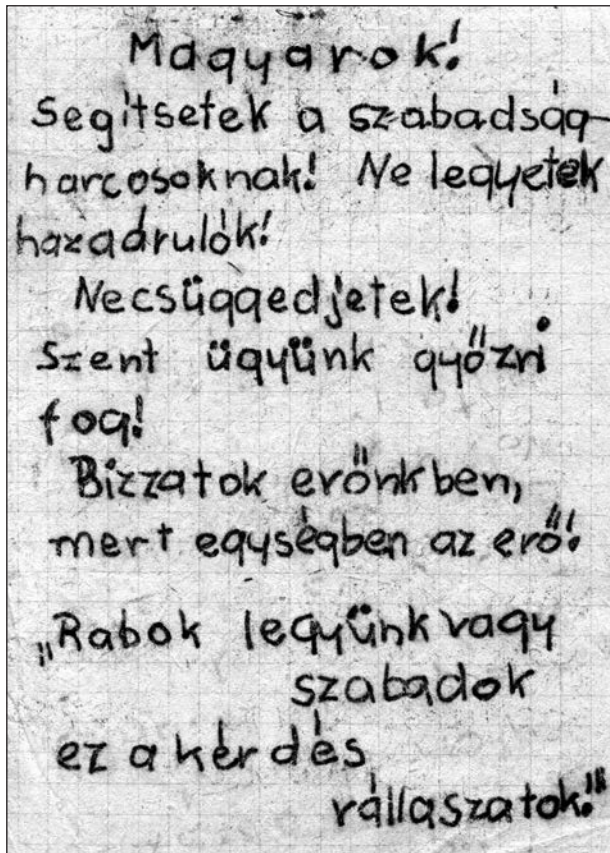
Amint az ötvenhatról eddig megjelent kiadványok meggyőzően tanúsítják, a forradalmi események és a szélesebb társadalmi fejlemények megismerésének, az egyes forradalmi szervek és a főbb szereplők tevékenysége megismerhetőségének a bíróságok és az ügyészségek fennmaradt és levéltárba került iratanyaga képezi még a legbővebb forrását. A retorzió, a keményebb vagy lágyabb megtorlás perek sokaságát eredményezte 1957-től éveken át megyénkben is, melyeknek, tudjuk, legalább akkora volt az egész társadalomnak szánt megfélemlítő célzata, mint az illető személyek konkrét megbüntetése. A kor természetéhez tartozik, hogy nem egyszer „köztörvényes” cselekményként állították be és ítélték meg politikailag elítélni kívánt személyek viselkedését, ami adott esetben formailag roppant módon megnehezítette a rendszerváltás után lehetővé vált semmisségi eljárásokat a bíróságon.³ Az efféle jelenségek is alátámasztják, hogy mért nevezi az igazságügyi szerveket a levéltárügy szívesebben jogszolgáltatási szerveknek!⁴

Levéltárosként kötelességemnek tartok eloszlatni némely félreértést. Könyvtári anyag és levéltári anyag, ha szöveges forrást jelent, nagyon hasonlít egymásra, ez tény. De amíg a könyvet, hírlapot, nyomtatványt nagy példányszámban állítják elő, ennél fogva ugyanaz a dokumentum sok helyen lehet megtalálható, számos információs csatornán át megközelíthető (pláne az internetre kitett szövegek!) és könyvtárak közt általában még kölcsönözhető is, mindez másként áll az archiváliákkal. A levéltári anyag legnagyobb része egyetlen példányú; nagy többsége hivatali tevékenység folyamatában képződik, sőt, annak végeredményeként kerül levéltárba; nyilvántartásba vétele, azaz rendje, rendszere, besorolása egyértelműen szabályozva van; darabjainak, lapjainak fellelhetősége, visszakereshetősége pedig meglehetősen viszonylagos: nem információs alapú, hanem hierarchikus rendszerű. Mindezt a trivilitást azért kell mégis előrebocsátanom, mert sokan képzelhetik, hogy egy-egy Veszprém megyei forradalmi szereplő peranyagát itt, a megyei levéltárban kell keresni, ill. talán minden efféle adatot nálunk is meg lehet találni. Nem így van, ugyanis éppen a jelentősebb személyek perét kiemelték, más bírósági fórumok tárgyalták. Brusznjai Árpád ügyét pl. a győri katonai bíróság, még akkor is, ha tárgyalást Veszprémben is tartottak, vagy inkább rendeztek – éppen az elrettentés érdekében. A győri katonai bíróság iratait a Hadtörténelmi Levéltár őrzi (Buda). Sok más és akár kevésbé tragikus végkifejletű peres eljárás irata is másutt van, mint sejténénk, pl. számos helyi szereplő pere, ha másodfokra került, nem az illető járásbíróságnak, hanem a megyei bíróságnak az anyagában keresendő.

A periratokat még azért is méltatnunk kell, mivel lapjai közt – a mindenkori jogszabályoknak megfelelően – mellékletként számos eredeti forradalmi dokumentum, kiáltvány, stencilezett helyi hírlap, forradalmi tanácsi jegyzőkönyv, eredetiben vagy átírva, aztán későbbi ellenállók, főleg vakmerő fiatalok által terjesztett röplap stb. található. Nem kevésbé fontosak a vádlottak írásbeli vallomásai, a nyomozás során

felvett jegyzőkönyvek, környezettanulmányok és hasonlók. Így maradhatott ránk pl. a veszprémi „egyetemleges forradalmi tanács” október 26. délután kelt felhívása a város összes dolgozóihoz az egyik büntetőperben, a fiatal várpalotai tanárnő, Urbán Margit egykorú naplószerű feljegyzései egy másik per anyagában, továbbá a december 6-i nevezetes veszprémi nőtüntetésről felvett szépszámú dokumentum. A forradalom napjaiban országosan elterjedt egy alkalmi költemény *Üzenet Budapestről* címmel, szövege sok helyről ismeretes. A Vidéknek címzett szenvedélyes hangú versre igen hamar megszületett a helyi válasz, a megszólításhoz méltó emelkedettséggel, melynek címe: *Veszprém válaszol Budapest ifjúságának*. Ezek a versek is a periratok közt maradtak fenn.

Ellenérdekeltekről esett szó az imént, ami a történeti források dokumentáló ereje, információs értéke szempontjából semmiképp sem kifogásolható. A legfőbb ellenérdekelte az MSZMP, a *Párt* volt, érthető tehát, hogy 1957-ben aztán sorozatban jelentek meg az országban a „leleplező” politikai kiadványok, igen erős propagandacélal. Így történt ez Veszprém megyében is. Amíg más megyékben e kiadványok gyűjtési anyaga a pártarchívumban a kutatók rendelkezésére áll, addig a veszprémi Fehér Könyv nyersanyaga – ismeretlen okból – hiányzik.⁵

A levéltáraknak talán a legszínesebb anyagát a *gyűjteményes fondok* jelentik, a Veszprém Megyei Levéltárban is hasonlóképpen van. Gyűjteményeket többféle szempont szerint lehet képezni, melynek egyike a kor szerinti alapon kialakított gyűjtemény. Természetes, hogy nekünk is van, helyesebben mondva: nálunk is alakul az 1956-os gyűjtemény. Jellemzője, mint minden gyűjteménynek, hogy lényegében egymással össze nem függő egyedi darabokból, szórványos dokumentumokból áll. Sajátos színfoltként legutóbb pl. néhány, újabban felbukkant alkalmi költeménnyel gyarapodtunk.

Szempontunkból másfajta gyűjtemények is számításba jönnek. Mivel levéltártilag lényeges kérdés, hogy egy dokumentum eredeti-e, avagy bármilyen másolatos példány, érthető, ha a legtöbb levéltárban, s így nálunk is külön fondot alkotnak a fénymásolatok. Ezekből megemlítendő a megyei bíróság anyagából az 1956-os vonatkozásúnak tekintett perekből a vádiratokról és az ítéletekről egy célzott tematikus feltárás alkalmával készített másolatgyűjtemény, tekintet nélkül arra, hogy e másolatok eredetijét is levéltárunk őrzi. Figyelemre érdemes még az a rendőrségi eredetű megyei összefoglaló jelentés („monográfia”), amely több száz 1956-ban kompromittálódott személy rövid jellemzését adja településenként, s amelynek eredetijét az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára őrzi. Hozzá kell azonban fűzni: a szakértők egyértelműen túlzónak, célzatosnak ítélik ezt az összeállítást.

Az 1956-os vonatkozású írott forrásokról előadott korpünk kikerekítéséhez szólnunk kell aztán a személyi eredetű gyűjteményekről is. Levéltárunk időnként gyarapodik olyan kollekciónkkal, amelyeknek hagyományozói, beadói maguk hoztak létre gyűjteményeket, amelyekben adott esetben ötvenhatos dokumentumokat, röplapokat, ritka kincsként beszédsszövegeket is rejtegettek – vállalva a veszélyt az utókor érdekében. Közülük kiemelendő Süle Sándor hajdani kertai iskolaigazgató vegyes gyűjteménye, amelyben fennmaradt az október 27-i devecseri nagygyűlésen elhangzott forradalmi hangvételű beszédnek ezek szerint falun is terjesztett szövege. Megemlítem Velegi László egykori szentkirályszabadi VB-titkár helytörténeti gyűjteményét is. Ebben akad két, egészen kivételes darab: a Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács hatpontos kiáltványának „Szentkirályszabadja magyarjaihoz” szólva kiegészített helyi változata, valamint egy igazi unikum: a szabadiak által a közeli szovjet laktanya katonáinak meggyőzésére szánt orosz nyelvű röplap, melynek nyelvezetéből érezhető azért, hogy magyarok fogalmazták. Ennek az oroszul írt stencilezett lapnak a jelentősége, úgy hiszem, jóval túlmutat önmagán.

A NEMZETI FORRADALMI TANÁCS KIÁLTIVÁNYA I

1. A budapesti harcok szonneli tüzzszünet meghirdetésével fejeződ-
jenek be.
2. Általános amnesztiát, a statáriális rendelet szonneli visszave-
vonását követeljük.
3. Követeljük a Szovjet csapatok szonneli visszavonását és szon-
nel kezdjük meg az ország területéről való kivonását. A kivon-
ást hat héten belül fejezzék be.
4. Követeljük, hogy fenti pontokat Negy Imre elvtárs, mint elfoga-
dott követelést mondja be még a mai nap folyamán a rádióba.
5. Álláspontunk határozottságának elátámasztására felhívjuk a megye
területén lévő üzemek munkásait, kezdjük meg az általános
sztrájkot az élelmiszeripari, egészségügyi szolgálat, a köz-
üzemek és közlekedési vállalatok kivételével.
6. A jelenlegi súlyos helyzetre való tekintettel megalkottuk
Veszprém város Nemzeti Forradalmi Tanácsát. A Nemzeti Forradal-
mi Tanács gondoskodik a város biztonságának, a közrendnek és
az ellátásnak biztosításáról.

Veszprém Megyei
Nemzeti Forradalmi Tanács

Követeljük, hogy a kormány adjon politikai menedéki jogot a nép
oldalára állt szovjet harcosoknak.

Szentkirályszabadje magyarjai!

A veszprémi katonai helyőrség velünk van és biztosítja a rendet
a városban.

A szentkirályszabadjei Szovjet elszakotok megértették az idők sze-
vét. Nem fognak megtámadni benneteket. Ne provokáljátok a szovjet
katonákat!

Néhány oldalnyi részletekkel, egy-két adattal levéltárunk más törzsegységei is szolgálhatnak adalékként az ötvenhatos forradalom és a kor történetéhez. Pl. néhány emlékirat értékű kézirat, így a veszprémi Szabó Pálé, aki Emlékképek... címmel rögzítette az utókor számára közvetlen ismereteit Brusznayairól, vagy Funcs Józsefé, aki családtörténeti visszaemlékezéseinek keretébe foglalva pedig éppenséggel a budapesti Műegyetem történetéről számol be írójának szemszögéből. A közigazgatástól örökölt egypár községtörténeti adatgyűjtés is rejt magában értékes információkat, melyeket összevetve más forrásból származó adatainkkal, tanulságosan árnyalható az összkep.

Áttekintve az eddigieket, feltűnhet azért egy lényeges dolog. Mégpedig az, hogy a családi-személyi eredetű fondok, tehát a magánszférát képviselni hivatott levéltári anyag jellemzése hiányzik a palettáról. Bizonyos, hogy ez nagy negatívum, és – legalább részben – a társadalomban megbúvó kedvezőtlen körülményekre utal vissza: az ötvenhatal kapcsolatban még mindig ható tartózkodásra, óvatosságra, netán félelemre; és ami még rosszabb: a terjedő érdektelenségre. Sajnos, manapság senki

nem siet otthon gyűjtött magánlevelezését, örökölt családi iratait közgyűjteménybe adni – az élet nagy fordulói után többnyire végzetesen megpecsételődik az érdekeltektől iratok sorsa. Kár értük!

* * *

Veszprém 1956-os történetének leglényegesebb forrásait, részben a szövegek teljes vagy rövidített idézésével – részben még képileg is – közzétette, kommentálta és feldolgozta Mészáros Gyula. Az ő hatalmas munkája által markáns művel gazdagodott a veszprémi könyvespolc, további elemzésre, adott esetben vitára készítetve a szakembert, ill. az átlagolvasót – hiszen éppen ez egy ilyen kötet létének célja! Mészáros Gyula munkája, amint többi ötvenhatos feldolgozása is, jórészt a Hadtörténelmi Levéltár anyagán alapul. S bár emellett nagy mennyiségű iratanyagot tekintett át és dolgozott bele műveibe a megyei levéltár őrizte archiváliákból, „hagyott” azért másnak is felkutatni valót, megírni valót. Különösen így lehet ez a kevésbé frekvenciált helyek, a csendesebb napok, az átlagos életű polgárok és közösségek esetében a forradalom kapcsán.

Még a történeti adatforrások elérhetőségéről kell mondanom valamit, talán nem is csak mint levéltárosnak. A levéltárakba bekerült, feltárt, kutathatóvá tett iratok most már mindig rendelkezésére fognak állni az érdeklődő utókornak. Ami viszont napról napra fogy: a kor átélői, cselekvő részesei és szemtanúi megszólaltatásának esélye. Az élőforrások mindig is kiteljesítik a holt betű tanúszkodását, segítik értelmezni a leírtakat és az írásban meg sem fogalmazottakat, erre egyébként éppen Mészáros könyve a legbeszédesebb példa. Lehet, hogy az évtizedek távolsága megszőpíti, fényszerűsíti, vagy éppen kontrasztosabbá egyszerűsíti a bármely oldali emlékezők valahai emlékeit, de mindennek a megfejtése, az ellentmondások feloldása, a homályban maradó részletek kikövetkeztetése legyen már az utókor bölcsőinek feladata. A mi dolgunk az lenne, hogy felderítsük a még lappangó eredeti írásos forrásokat ötvenhatról. Tudatosítsuk az emberek közt, hogy minden, akár egy röplap, egy kopott stencilezett újság, egy forradalom idején készült fénykép vagy egy kivándorolt rokontól érkezett levél is micsoda történeti értéket jelenthet és így mekkora szellemi kincset ér, lehetőleg juttassuk közgyűjteménybe őket. Hiszen mindannyiunkat illetnek! Hősök és áldozatok becsülete ezt diktálja, de ezt igényli a mi jól felfogott társadalmi önismereti igényünk is.

* * *

*1956 Veszprém megyei történeti irodalmából, különös tekintettel
a forrásközlésekre:*

Mészáros Gyula: Forradalom és szabadságharc Veszprémben, 1956. Tények, dokumentumok, visszaemlékezések. Kiadja: Művészetek Háza, Veszprém, 2001. 655

- p. – Nagy tömegű forrás közlése főszövegben, jegyzetben és képmellékletként, helyenként bonyolult összefüggésben, néhol pontatlan jelzetekkel.
- Nagy Alajos*: Ajka, 1956. Közreadja: Ékes József orsz. képviselő, Ajka, 2004. 215 p. – Számos ügyirat, kézirat, hírlapi cikk közlésével, részben képmellékletként.
- A bányászok szerepe Veszprém megye ötvenhatos megmozdulásaiban. Forrásszemelvények a Veszprém Megyei Levéltárból. Közlétesíti: *Somfai Balázs*. Megjelent: Bányászok és bányavárosok forradalma, 1956. Tanulmányok az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója tiszteletére. (Konferenciakötet.) Szerk.: Bircher Erzsébet–Schuller Balázs. Kiadja: Központi Bányászati Múzeum Alapítvány, Sopron, 2006. 201–245. p. – 24 válogatott forrásszöveg szabatos közlése rövid bevezetővel.
- Mészáros Gyula*: Az 1956-os forradalom eseményei Pápán és környékén. Kiadja: Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2004. 308 p. – Számos forrás szövegközi és mellékletben való közlésével.
- Mészáros Gyula*: Forradalom és szabadságharc a zirci járás területén 1956-ban. Kiadja: [a pápai] Jókai Mór Városi Könyvtár, Zirc, 2008. 294 p.
- Agg Zoltán–Mészáros Gyula–Zongor Gábor*: Forradalom és tanácsok. Adalékok Veszprém megye közigazgatás-történetéhez, 1956, 1982–1990. Kiadja: KISZI, Veszprém, 2000. 162 p. – A mű első fele az 1956-os forradalmi tanácsoktól szól. A lehozott névjegyzékek nem tekinthetők végleges közlésnek.

JEGYZETEK

- ¹ „Az ellenforradalom írásos dokumentumainak” beküldését az MTVB Titkársága rendelte el 1957. márc. 7-én kelt 54-3/1957 sz. intézkedésével.
- ² A jelentések a bikkfanyelven megírt, külalakra is gyöngye aktáktól a jó szándékkal semmit mondó feljegyzéseken át az életszerű írásokig terjednek. Pintér László 1957 február–márciusában írt összefoglalójának részleteit közöltem: A bányászok szerepe...: 11, 17. sz. forrásközlés.
- ³ A mindenkor érvényes iratkezelési szabályoknak, az ügyiratok gépies selejtezhetsőségének szenttelen érvényesítésével az utókor számára sok hasznos forrásanyag megsemmisült volna, ha a nemrég nyugodalomba vonult kollégánóm, Dobi Marianna jó történeti érzékkel vissza nem tartja őket a kiselejtezéstől, még hozzá akkor, amikor a majdani, remélt rendszerváltásról még a legmerészebbek is legfeljebb álmodoztak. Az utókor tudományos igényeit szolgáló szakmai előrelátásáért köszönet illeti Dobi Mariannát!
- ⁴ A rendőrségi–ügyészségi–bírószáki eljárások számos iratfajtáját bemutatja képileg: *Nagy Alajos*: Ajka, 1956. 190–205. p.
- ⁵ Fehér könyv az ellenforradalom Veszprém megyei ténykedéséről. Kiadja az MSZMP megyei bizottságának agitációs-propagandaosztálya, Veszprém, 1957. 56 p.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei és utóélete Veszprémben (Válogatott bibliográfia)

Könyvek, tanulmányok, előadások

- 1956 plakátjai és rölapjai – október 22 – november 5. – Budapest: Zrinyi K., 1991. – 585 p.
- A Magyar Katolikus Egyház huszadik századi történetéből: Badalik Bertalan veszprémi püspök elhurcolásának 50. évfordulójára: egyháztörténeti konferencia. Veszprém, 2007. november 22. [szerk. Trosits András]. – Veszprém: Veszprémi Érseki Hittud. Főisk., [2008]. – 105 p.
- Fehér könyv az ellenforradalom Veszprém megyei ténykedéséről [MSZMP Veszprém Megyei Bizottság Agit. Prop. Osztálya]. – Veszprém: MSZMP Veszprém M. Biz. Agit. Prop. Oszt., 1957. – 7–15. p.
- Fehér Tibor: Fekete gyöngyszemek: Gondolatok az ötvenéves évforduló kapcsán = Ifjúságunk sötét gyöngyszemei: Veszprém megyei emberek visszaemlékezései a terror éveire, 1948–1962 [szerk. Huszár Józsefné] – Veszprém: Veszprémi Nők Kerekasztala Egyesület, 2006. –169–176. p.
- Forradalom és tanácsok: adalékok Veszprém megye közigazgatás történetéhez 1956, 1982–1990 [szerk. Zongor Gábor]; [szerzők Agg Zoltán et al.]; – Veszprém: Közigazgatási és Informatikai Szolgáltató Iroda, 2000 – 162 p.
- Hogya György: A veszprémi Helyőrségi Klub története (1953–1989) – Veszprém: Toman József, 1989. –17–18. p.
- K. Szíjj Ferenc: Túl a Kárpátokon avagy Ötvenhatról másképpen: egy résztvevő visszaemlékezései és gondolatai – Dad: Közelebb Egymáshoz Alapítvány, 2003. – 61 p.
- Kahler Frigyes: A Brusznai per: emberi sorsok a politikai megtorlás idején – [Szentendre]: Kairosz, 2. jav. kiad. 2005. – 411 p.
- Magyarországi felsőoktatási intézmények az 1956-os forradalomban és szabadságharcban. Szerk. Osváth Zsolt – Zsidi Vilmos. – Budapest: MFLSZ, 2007. – 408 p. (A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség kiadványai 3.) [megj.: A Veszprémi Vegyipari Egyetemen történekről Paczolay Gyula]
- Mészáros Gyula: Forradalom és szabadságharc Veszprémben 1956: tények, dokumentumok, visszaemlékezések – Veszprém: Művészetek Háza, 2001. – 574, 48 p., [28] t.
- Németh József: Egy volt karhatalmista visszaemlékezése az ellenforradalomra és

- a konszolidációra Veszprém megyében = A szocializmus megvédése és megújulása hazánkban – Veszprém: MTA VEAB, 1987. – 64–67. p.
- Reichert Henrik: Nőtüntetés = Ifjúságunk sötét gyöngyszemei: Veszprém megyei emberek visszaemlékezései a terror éveire, 1948–1962 [szerk. Huszár Józsefné] – Veszprém: Veszprémi Nők Kerekasztala Egyesület, 2006. – 270–276. p.
- Sebő József: Moira: Bruszniai Árpád élete és kora – [Budapest]: Kairosz, cop. 2002. – 327 p.
- Standeisky Éva : Veszprém megye = A vidék forradalma, 1956. I–II. kötet – Budapest, 1956-os Intézet: Budapest Főváros Levéltára, 2003. – II. kötet 397–436 p.
- Szucsik István: Harc az ellenforradalom ellen, a szocialista konszolidációért Veszprémben, 1956. október–1957. június = Veszprém megyei honismereti tanulmányok 9. – Veszprém: TIT Veszprém Megyei Szervezete, 1987. – 141–168. p.
- Tartsatok ki, fiúk és énekeljetek! Szűcs Istvánnal beszélget Győri Béla = Vasárnapi Újság, Válogatás a népszerű rádióműsor adásaiból. – Budapest: Új Idő Kft, 1989. – 192–201. p.
- Thiery Árpád: Királynék városa. Szociográfia. – Budapest: Szépirodalmi Kvk., 1981. – 88–102. p.
- Vádirat: az ellenforradalom Veszprém megyében [írták Csaba Imre et al.] – Budapest: Kossuth, 1957. – 53–57. p.

Szépirodalmi művek

- Balogh Elemér: A tanár úr: Bruszniai Árpád emlékének = Pomáz: Kráter Műhely Egyesület, 2007. – 198 p.
- C. Szabó Pál: Forradalom és szabadságharc 1956, Veszprém (filmforgatókönyv) – Budapest: [szerzői kiad.], 2005. – 35 p.
- Nemere István: Születésnap novemberben – Veszprém: Művészetek Háza, 2006. (Vár ucca műhely könyvek; 13.) – 117 p.
- Sebő József: Moirák: dráma két részben (kézirat) – Veszprém: Pannon Várszínház, 2008. – 64 fol.

Sajtóközlemények, újságcikkek

- (áj): Emléktáblát avattak a hősök kapujánál. Becsülettel a halálig = Napló, 2006. nov. 6. 1., 3. p.
- 1956 veszprémi résztvevői = Napló, 2000. nov. 3. 9. p.
- 1956-os kivégzettek névsora = Népszava, 1989. máj. 11. 6. p.
- A Forradalmi Tanács kiáltványa Veszprém megye lakosságához = Veszprémi Népújság, 1956. okt. 28. 2. p. [ld. még:] Veszprém megyei Népújság, 1956. okt. 28. 1. p.

- A Forradalmi Tanácsok soron következő feladatai = Veszprém megyei Népújság, 1956. okt. 29. 2. p.
- A Hazafias Népfront megyei elnöksége üdvözli a Megyei Nemzeti Forradalmi Tanácsot = Veszprém megyei Népújság, 1956. okt. 28. 2. p.
- A Magyar Dolgozók Pártja megyei Intéző Bizottságának felhívása a megye dolgozóihoz = Veszprém megyei Népújság, 1956. okt. 29. 1. p.
- A megyei rendőrkapitányság közleménye a csütörtöki veszprémi felvonulásról [megj.: dec. 6., nömtüntetés] = Új Út, 1956. dec. 9. 7. p.
- A rendőrség pénteken este szabadon bocsátotta a szovjet hatóságoktól átvett hat egyetemistát = Új Út, 1956. nov. 18. 1. p.
- A Veszprém megyei Nemzeti Forradalmi Tanács felhívása = Veszprém megyei Népújság, 1956. okt. 30. 1. p.
- A Veszprém megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának felhívása a megye, valamint Veszprém város dolgozóihoz = Új Út, 1956. nov. 11. 3. p.
- A veszprémi egyetem hallgatóinak nagygyűlése = Veszprém megyei Népújság, 1956. okt. 24. 1. p.
- A Veszprémi Vegyipari Egyetem Tanácsának és ifjúságának kiáltványa Veszprém város dolgozó népéhez = Veszprémi Népújság (különkiadás), 1956. okt. 25. 1. p.
- Balogh Ödön: A kivégzőkre rászólt a költő. Veszprémi egyetemistákat egy oroszul elmondott vers mentett meg = Napló, 1995. okt. 21. 9. p.
- Borváro Zoltán: Őt a nemzet rehabilitálta: Visszautasítja a nyugdíj-többletet is: Egy '56-os nemzetőr emlékeiből = Rege, 1. évf. 11. sz. 1989. aug. 30. 9. p. [Tóth Ubulról]
- Cs. Bányai József: Egy '56-os emlékezetére = Napló, 2008. június 5. 17. p. [Horváth Józsefről]
- Cs. Bányai: Munkáshatalmat akartunk: A szocialista demokrácia kapott esélyt (1. rész) = Rege, 1. évf. 3. sz. 1989. júl. 5. 25. p. [Horváth Józsefről]
- Cs. Bányai: Munkáshatalmat akartunk: A 33 éves célok ma is aktuálisak (2. rész) = Rege, 1. évf. 4. sz. 1989. júl. 12. 25. p. [Horváth Józsefről]
- Dömötör Lajos közlése és a Parasztpárt megalakulása. = Veszprém Megyei Hírlap, 1956. okt. 31. 3. p.
- Egy tiszta forradalmár [dr. Brusznai Árpád laudációja a Magyar Örökség Díj odaítélése alkalmából, elmondta Imre Frigyesné] = Napló, 2006. júl. 1. 13. p.
- F. A.: Egy pesti srác Veszprémbe = Veszprémi 7 Nap, 2006. okt. 20. 6. p.
- F. A.: Tíz napig szólt az igaz = Veszprémi 7 Nap, 2006. okt. 20. 7. p.
- F. I.: Mi igaz a rémhírekből? Kik haltak meg Veszprémbe? = Új Út, 1956. nov. 14. 4. p.
- Felhívás Veszprém város dolgozóihoz = Új Út, 1956. dec. 15. 3. p.
- Flink Kornél: Veszprém – 1956. Három napot kapott a történelemtől (1. rész) = Rege, 1. évf. 1. sz. 1989. jún. 21. 8–9. o. [Brusznai Árpádról]
- Flink Kornél: Veszprém – 1956. A Himnuszt énekelve ment a halálba (2. rész) = Rege, 1. évf. 2. sz. 1989. jún. 4–5. o. [Brusznai Árpádról]

- Fontos döntések a megyei munkás, paraszt, diák, katona és értelmiségi küldöttek gyűlésén = Veszprémmegyei Népújság, 1956. okt. 30. 1. p.
- Gaál Sándor: Elindultunk a magunk útján = Veszprémmegyei Népújság, 1956. okt. 30. 1. p.
- Gyimóti Dezső MDP Veszprém megyei Agitációs és Propaganda Osztály vezetője = Új Út, 1956. nov. 18. 1. p.
- Három nap alatt 1300 fegyvert szedtek össze a város környékén = Új Út, 1956. nov. 15. 1. p.
- Hazafias Népfront megyei elnöksége üdvözli a Megyei Nemzeti Forradalmi Tanácsot = Veszprémi Népújság, 1956. okt. 28. 2. p. [ld. még:] Veszprémmegyei Népújság, 1956. okt. 28. 2. p.
- id. Bödő István: Az 56-os veszprémi események e katona szemével (cikksorozat) = Napló, 2007. okt. 30 – nov. 9.
1. Még a kormány mellett = okt. 30. 5. p.
 2. Forradalmi helyzet = okt. 31. 4. p.
 3. Riadó, jönnek az oroszok = nov. 3. 4. p.
 4. Kórházi emlékeim = nov. 5. 5. p.
 5. Szedjük a sátorfánkat = nov. 6. 5. p.
 6. Az eszemre hallgattam = nov. 7. 4. p.
 7. A novemberi napok = nov. 8. 4. p.
 8. Búcsú a fegyverektől = nov. 9. 5. p.
- Jámbor Tamás: Sortűz Szabadiban = Új Almádi Újság, 18. évf. különszám, 2006. okt. 23. 6. p.
- Kerekes Imre: Választottak = Veszprémmegyei Népújság, 1956. okt. 27. 2. p.
- Koronczai Emil: Vér nélkül = Veszprémmegyei Népújság, 1956. okt. 27. 3. p.
- Kossuth-címeres forradalom 1956-ban = 2000, 18. évf., 2006. 10. sz. 21. p.
- Leírhatatlan, lángoló lelkesedés a veszprémi felvonuláson = Veszprémmegyei Népújság, 1956. okt. 27. 1–2 p.
- mt [Mátételki András]: Emlék élőnek, holtak. Dokumentumfilm az 1956-os Veszprémről = Napló, 1995. február 6. 3. p.
- M. Z. : „Hiszek az elszámolás belső kényszerében = Napló, 1995. okt. 21. 8. p.
- M. R.: Üzenet a következő generációnak [Szűcs Imréről] = Veszprémi 7 Nap, 2006. okt. 20. 3. p.
- Markó László: Hogyan maradtam ki a forradalomból = Új Horizont, 2006. 3. sz. 62–66. p.
- Megalakult a Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács = Veszprémi Népújság, 1956. okt. 27. 1. p.
- Mészáros Gyula: Csendben temettek. A forradalom áldozatai – Azt hitték, hogy maguknak ássák meg sírjukat = Napló, 2006. okt. 21. 18. p.
- Mészáros Gyula: Csonttolvajok = Új Magyarország, 1991. jún. 29. 10. p.
- Mészáros Gyula: Így indult meg a bosszúállás gépezete = Napló, 1992. jan. 9. 4. p.
- Mészáros Gyula: Veszprém legyőzése (cikksorozat) = Napló, 1992. okt. 22– nov. 10.

- I. Kelet felől támadtak = okt. 22. 4. p.
 II. Hadnagy bajtárs, itt vannak az oroszok = okt. 24. 4–5. p.
 III. A tankoszlop megindult a város felé! = okt. 26. 4–5. p.
 IV. Katonák, nemzetőrök = okt. 27. 4–5. p.
 V. A fésűtől a cipőpucolóig mindent elvittek = okt. 28. 4–5. p.
 VI. Irányítás nélkül harcoltak = okt. 29. 4–5. p.
 VII. Innen tudtam meg, hogy elkezdődött = okt. 30. 4–5. p.
 VIII. Harc a Károly templomnál = okt. 31. 4–5. p.
 IX. A fiúk harcolni akartak = nov. 2. 4–5. p.
 X. Az egyetem „elesett” = nov. 3. 4–5. p.
 XI. Harcok a Jókai utcában = nov. 4. 4–5. p.
 XII. „Az egyik az anyámért, a másik az apámért” = nov. 5. 4–5 p.
 XIII. Halottak, halottak, halottak... = nov. 6. 4–5. p.
 XIV. A gyulafiratóti temetés = nov. 7. 4–5. p.
 XV. Az egyetemisták elhurcolása = nov. 9. 4–5. p.
 XVI. „Mi nem tréfálunk!” = nov. 10. 4–5. p.
- Németh Attila: Gimnazista lányok a forradalomért = Veszprém Megyei Hírlap, 1957. okt. 31. 3. p.
- Paczolay Gyula: Az 1956-os forradalom eseményei a Veszprémi Vegyipari Egyetemen = Magyar Kémiai Folyóirat, 112. évf., 3. sz. 2006. szept. 89–91. p. [ld. még:] Egyetemünk, 2006. 6. sz. 23. p.; Egyetemünk, 2006. 7. sz. 20–21. p.
- Paczolay Gyula: Mozaikok 1956-ból. Résztevők és történészek írásaiból = Egyetemünk, 2006. 9. sz. 10–13. p.
- Reichert Henrik: Nőtüntetés 1956. december 6-án. (cikksorozat) = Napló, 2006. nov. 4. 5. p.; nov. 5. 5. p.; nov. 6. 5. p.
- dr. Rohonyi Istvánné: Felhívás a veszprémi magyar anyákhoz = Veszprém Megyei Hírlap, 1956. nov. 4. 4. p.
- sbe [S. Bonnyai Eszter]: Virággal a tankok ellen. Egy harmincöt évvel ezelőtti tüntetésre emlékezve = Napló, 1991. december 7. 1., 3. p.
- Szabó Miklós: Pap János = Beszélő, 1994. márc. 3. 28–29. p.
- Szabó P. D.: Katona voltam Veszprémben = Veszprémi 7 Nap, 2006. okt. 20. 6. p.
- Szabó: Ahogy elkezdődött = Veszprémi 7 Nap, 2006. okt. 20. 6. p.
- Szentendrei: A 21-ek táblája = Veszprémi 7 Nap, 2006. nov. 10. 2. p.
- Szöllőssy Pál: A forradalom Veszprémben = Új Horizont, 2006. 3. sz. 47–51. p.
- T. T. M.: Az első sorban menetelt = Veszprémi 7 Nap, 2006. okt. 20. 7. p.
- T. Tóth: A megtorlás el nem felejthető = Veszprémi 7 Nap, 2006. okt. 20. 7. p.
- Újvári Róza: A veszprémi posta ostroma = Új Almádi Újság (különszám), 18. évf., 2006. okt. 23. 6. p.
- Varga Dezső: Kellott ez a tisztítóútz = Veszprémmegyei Népújság, 1956. okt. 29. 3. p.
- Varga Domokos Péter: Elítélése (már) semmis: A történelem sodrában = Rege, 1. évf. 26. sz. 1989. dec. 13. 5–6. p. [Nyék Lászlóról]

A rendszerváltás hetilapja a Rege

- Varga Domokos Péter: Honvágy nélkül = Napló, 2006. dec. 2. 13. p.
 Varga Domokos Péter: Hogyan halt meg Kiss Lajos? Suttog a város (1. rész) = Rege, 1. évf. 6. sz. 1989. júl. 26. 9–10. p. és aug. 2. 9. p.
 Varga Domokos Péter: Hogyan halt meg Kiss Lajos? Az özvegy (2. rész) = Rege, 1. évf. 7. sz. 1989. aug. 2. 9. p.
 Varga Domokos Péter: Rebellis huszár a forradalomban [Adamecz Béláról] = Napló, 2006. okt. 21. 13. p.
 Varga Domokos Péter: Találkozhatnak majd a túlélők? Odesszából igazolták vissza egy magyar forradalmár történetét = Napló, 2007. okt. 22. 12. p.
 Veszprém megye dolgozói! Elvtársak! = Veszprémmegyei Népújság, 1956. okt. 25. 1. p.
 Wöller István: A remény és a félelem napja = Veszprémi 7 Nap, 1996. okt. 18. 7. p.

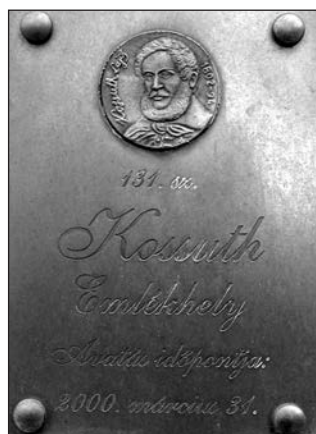
Összeállította: *Csiszár Miklósné*, kiegészítette: *Csiszár Miklós*

KÖZLEMÉNYEK

Veszprém emlékjelei 2000–2004

BÁNDI LÁSZLÓ

Az emlékjel neve: Kossuth Lajos-emléktábla
 Típusa: Emléktábla
 Helye: Veszprém, Jutasi út, MH. 54. Légtérelen-
 őrzési Zászlóalj személyi bejárata fala
 Felirata: Kossuth Lajos 1802-94 131. sz. Kossuth
 Emlékhely
 Avatás időpontja: 2000. március 31.
 Anyaga: vörösréz
 A felavatás dátuma: 2000. március 31.

* * *

Az emlékjel neve: Kossuth Lajos-mellszobor
 Típusa: Mellszobor
 Helye: Veszprém, Jutasi út, az MH. 54. Légtérelenőrző Zászlóalj Kossuth-lakta-
 nyai udvari emlékparkjában
 Felirata: Kossuth Lajos (1802-1894) / Veszprém
 Város Díszpolgára / Táblákon: Honvéd Vezérkar,
 Légierő Vezérkar, Falvak Kultúrájáért Alapítvány,
 Klíma-Vill Kft

Anyaga: Bronz, műkő, klinker téglalábazat, vörösréz táblák

Készítő: Petermanné Baranyai Stefánia szobrász és Szabó Öntészeti Kft.

A felavatás dátuma: 2000. március 31.

Avató: Dióssy László polgármester

Köszöntőt mondott: Talla István vezérőrnagy

Megjegyzés: Kossuth Lajost 1888-ban választották Veszprém város díszpolgárává. A Falvak Kultúrája Alapítvány – a Honvéd Kulturális Egyesülettel közö-

sen – „1848, hajnalcsillag Európa egén” rendezvénysorozata keretében a Kossuth Lajos tiszteletére rendezett 150 km-es emlékfutás alkalmából ajándékozta a köztéri szobrot a városnak. A szobor az ország 131. hivatalos Kossuth-emlékhelye.

* * *

Az emlékjel neve: Elnökök ligete

Típusa: Egyéb

Helye: Veszprém, a Színházkert nyugati részén: Elnökök ligete

Felirata: Közép-Európa államfőinek látogatása emlékére To commemorate the visit of central European presidents 2000. április 29. Göncz Árpád, Milan Kucan, Václav Havel, Emil Constantinescu, Rudolf Schuster, Stepan Mesic, Aleksander Kwasniewski, Johannes Rau, Thomas Klestil, Petar Sztojanov

Anyaga: Szürke márvány

A felavatás dátuma: 2000. április 29.

Köszöntőt mondott: Dióssy László polgármester és Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke

Az emlékfák fajtája: Magas kőris (magyar, lengyel, olasz), ezüst hársfa (szlovén, cseh, román, osztrák, szlovák, horvát), tölgyfa (osztrák, bolgár, ukrán)

Az emlékfák ültetői: A Veszprémbe látogató 11 köztársasági elnök: személyesen Göncz Árpád (magyar), Milan Kucan (szlovén), Václav Havel (cseh), Emil Constantinescu (román), Rudolf Schuster (szlovák), Stepan Mesic (horvát), Aleksander Kwasniewski (lengyel), Johannes Rau (német), Thomas Klestil (osztrák), Petar Sztojanov (bolgár)

Megjegyzés: 2000. április 29-től az Eötvös Károly Megyei Könyvtártól északra lévő park neve hivatalosan is Elnökök ligete.

Történeti leírás: Göncz Árpád faültetés előtti beszédében mondta: „Szívemből remélem, hogy ezek a fák évszázadokig őrzik ennek a találkozóknak az emlékét, kérem ösztönözzék őket vízzel, szeretettel és barátsággal.” A közép-európai államfők maguk választották ki, milyen fát akarnak ültetni. A fák mellett a nemzeti zászló és márványtábla jelzi, melyik fa kinek az emlékét őrzy. Az államföket a Várban dr. Szendi József, a veszprémi főegyházmegye nyugalmazott érseke fogadta.

* * *

Az emlékjel neve: Kádártai emlékpark

Típusa: Emlékmű

Helye: Veszprém-Kádárta, a Séd patak hídja mellett, a Millenniumi : mlékműnél.

Felirata: Kádárta 2000

Anyaga: Mészkö

A felavatás dátuma: 2000. június 10.

Avató: Dióssy László polgármester

Köszöntőt mondott: Dióssy László polgármester és Katanics Sándor városrészi képviselő

Megjegyzés: Az 1600 lakosú Kádártán Millenniumi emlékművet és emlékparkot avattak.

* * *

Az emlékjel neve: Millenniumi emlékjel

Típusa: Egyéb

Helye: Veszprém, Vár u., Veszprémi Panteon

Felirata: „Isten áldd meg a magyart!” MM

Anyaga: Fa, kerámia

Készítők: Horváth László iparművész, keramikus (Veszprém) és Varga Mihály szobrászművész (Sepsiszentgyörgy)

A felavatás dátuma: 2000. augusztus 20.

* * *

Az emlékjel neve: Minerva
 Típusa: Szobor
 Helye: Veszprém, Pannon Egyetem „B” épület,
 aula

Anyaga: Bronz, vörös márvány talapzaton
 Készítő: Lugossy László szobrászművész
 A felavatás dátuma: 2000. november 9.

Megjegyzés: A Magyar Tudomány Napján avat-
 ták fel

* * *

Az emlékjel neve: Eötvös Károly Megyei
 Könyvtár Nívó-díja

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Színházkeret, EKMK ügyfél-
 szolgálat főbejárat melletti fal.

Anyaga: Bronz.

A felavatás dátuma: 2001. március 9.

Köszöntőt mondott: Kuti Csaba, a megyei köz-
 gyűlés elnöke és Somogyi László volt építésügyi
 miniszter, a bíráló bizottság elnöke

Felirata: Az Építési Vállalkozások Országos
 Szövetsége és az Építőipari Egyesület nívódíjat
 adományozott a megyei könyvtár tervezőinek és
 kivitelezőinek. A&D Stúdió vezetője Lázár Antal,
 Szécsi Zoltán belső tervező és Baksa Attila, a kivi-
 telező Zala Megyei Általános Építészeti
 Vállalkozási Rt. vezérigazgatója. Az 1,2 milliárd
 forintos beruházással 2.000 négyzetméterrel
 bővült az eredetileg püspöki jószágkormányzóságnak épült (1902) épületben a
 könyvtár

* * *

Az emlékjel neve: Millenniumi emlékoszlop

Típusa: Egyéb

Helye: Veszprém-Gyulafirátót, Rátót Mátyás Emlékpark

Felirata: 2000. évre N.A.

Anyaga: Tölgyfa

Készítő: Nagy András faszobrász, népi iparművész

Felavatás dátuma: 2000. május 28.

Avató: Bernáth Ildikó országgyűlési képviselő

Köszöntőt mondott: Kuti Csaba, a Megyei Közgyűlés elnöke

Állíttatta: A gyulafirátóti képviselő, felszentelte dr. Galambos Iván kanonok.

Történeti leírás: Irodalom: H. Szabó Lajos: Millenniumi emlékek Veszprém megyében (Pápa, 2001)

* * *

Az emlékjel neve:

Déri Márta emléktáblája

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Pannon Egyetem „C” épület I. emelete, a Szilikát- és Anyagmérnöki Tanszék előterének fala

Felirata: Déri Márta 1918 -2000

Anyaga: Szürke szienit alapon fehér márvány

Készítő: Halmos Ferenc

A felavatás dátuma: 2001. május 30.

* * *

Az emlékjel neve: A tűzoltóság jubileumi emléktáblája

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Dózsa György út, a Tűzoltóság épülete fala

Felirata: Veszprém Város Tűzoltósága megalakulásának 125. évfordulójára Veszprém, 2000. július 18.

Anyaga: Szürke gránit

Készítő: Kovács János épületszobrász-kőfaragó mester, Veszprém

A felavatás dátuma: 2000. július 18.

Avató: Dióssy László polgármester, Kuti Csaba, a Megyei Közgyűlés elnöke és Zöld János, a Veszprém Megyei Katasztrófavédelemi Igazgatóság igazgatója

Köszöntőt mondott: Dióssy László polgármester, Garabics Tibor, a Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzati Tűzoltóság parancsnoka

Történeti leírás: Biró Márton püspök által az 1745. évi november 15-én kiadott „Weszprém városának statútuma” a 7. pontban a tűzoltás rendjére, sőt a tűzoltók jutalmazására is kiterjedt. Rendelkezése szerint tilos volt a piacra vagy az utcákra

paraszat kivinni, sőt a pipázás is meg volt tiltva. II. József 1788-ban olyan, 56 pontból álló országos tűzvédelmi intézkedést adott ki, amely abban az időben korszerűnek számított. Az 1786-ban a kb. 12 ezer lakost számláló Veszprém az alábbi tűzvédelmi felszerelésekkel rendelkezett: 7 db létra, 8 db horgas csáklya, 15 db bőrveder, 56 db kapa, 10 db fakana, 10 db lámpás-fáklya, 2 db vízfordó.

1818. április 24-étől az újjáépített és magasabbra emelt tűztoronyban 130 eszterdön keresztül, menetrendszerű pontossággal, két személy egymást váltva látta el a tűzőri figyelőszolgálatot. A toronyba a két harang mellé órát is felszereltek. 1825-ben határoztak arról, hogy három fecskendőt, valamint lajtortját, csáklyákat és oltószereket készíttetnek. Arról is döntöttek, hogy a tűzoltó-felszereléseket több helyen: a Piacon (a mai Óváros téren), a Vásárálláson (a mai Veszprém Hotel helyén), és a Séd vizén túl (a Temetőhegyen) kell tartani. Nappal vörös zászlóval, éjjel lámpással kellett mutatni a Tűztoronyból a tűz irányát. 1826-ban a Magyar Királyi Kancellária elrendelte, hogy megyeszerte a tűzvédelmi szabályrendeletet „az egyházi pásztorok a szószékről hirdessék”. A céhek 1872. évi megszűnése után a tűzoltási feladatot társadalmi összefogással kellett megoldani. 1869-ben a Belügyminisztérium előírta, hogy az ország minden helységében szervezzenek tűz-őrséget, vagy alakítsanak önkéntes tűzoltóegyletet. Veszprémben 1875. július 18-án a Korona Vendéglő nagytermében Dunszt Ferenc polgármester elnökletével alakult meg a Veszprémi Önkéntes Tűzoltó Egylet, amelynek 181 tagja volt. Az egyesület mindenki saját költségén szerezte be, a sisakot és más eszközöket az egyesület biztosította. A város három tűzört alkalmazott, a városháza épületében szertárt és őrta-nyát rendezett be. 1882-ben tűzoltó-zenekart szerveztek a városban. 1887-ben dr. Óvári Ferencet (1858–1938) választották meg főparancsnoknak, aki nemzetközileg is elismert szaktekintélynek számított, aki később az Országos és Vármegyei Tűzoltó Szövetség elnöke is lett. (Dr. Óvári Ferencnek 2005-ben Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata a Városi Panteonban emléktáblát állított.) 1891-ben a városi tanács elhatározta a Tűztorony általános felújítását. A veszprémi önkéntes tűzoltók az 1896. évi millenniumi országos tűzoltóversenyekben a főváros első díját kapták. Létszámuk ekkor 102 fő volt, és a város hat tűzört alkalmazott, akiknek kötelességévé tették az utcák és terek locsolását is. Elkészült Veszprém vízvezeték-rendszere és a városban 70–80 tűzcsapot létesítettek. A 20. század elején a városokban fokozatosan áttértek a szalma- és nádfedeles házak építése helyett a hatóságilag

előírt cserép-, vagy más éghetetlen tetőfedő anyagok alkalmazására. 1907-ben a városi tűzoltóság keretében létrehozták a mentőszolgálatot és 1948-ig a tűzvédelem és a mentőszolgálat egy szervezetben volt. 1908 szeptemberében, I. Ferenc József látogatásakor a rendfenntartási feladatok, 1909 áprilisában a Várban és a Hosszú (Jókai) utcában dúló tűzvész irányította a figyelmet a tűzoltóságra. 1910 őszén a városi képviselő-testület döntött az új tűzoltószertárnak az akkori városháza Szegelethy utcai bejáratánál (a mai Belvárosi Üzletház helyén) történő megépítéséről. 1911 márciusában Kész Ferenc építési vállalkozóval a kiviteli szerződést is megkötötték. Júniusban a XVIII. országos tűzoltó konferencia résztvevői már megtekinthették az épülő, novemberben Winkler István már átvette az elkészült új tűzoltólaktanyát. 1912-ben az önkéntes tűzoltókat napibéresek váltották föl, 1919-ben a hat fő tűzoltói létszámot nyolcra emelték. 1924-ben Veszprémbe kiképzett, hivatásos tűzoltók szolgáltak, akiknek munkáját nagyszámú és lelkes önkéntes csapat segítette. Nagyteljesítményű autófecskendőt 1940-ben vásárolt a város. A 2. világháború kitörése, és különösen az 1944-ben már Veszprémet is közvetlenül érintő háborús események új helyzet elé állították a tűzoltókat is. Ekkor már egy, erre a feladatra kiképzett személy, Véniss Sándor irányította a tűzoltómunkát. 1945 elején, megtagadva a kiürítési parancsot, a tűzvédelmi eszközök és a gyógyszerek nagyobb részét Véniss Sándor parancsnok és Angeli Ede tűzoltótiszt a Szabadság téri Városháza pincéjében befalazták. Ezeket 1945. július 23-án megtalálták. Március 22-én két tűzoltóautót nyugatra szállítottak, ezek 1947 szeptemberében kerültek vissza Veszprémbe. 1945. április első napjaiban megkezdték a tűzoltóság és ennek keretében a Tűztoronyban lévő figyelőszolgálat újjászervezését. Az elmenekült tűzoltók szeptember végén tértek haza. 1947-ben felújították a Szegelethy utcai tűzoltószertárt. 1948-ban államosították a tűzoltóságot, különválasztották a mentőszolgálatot, amely az akkori Városi Kórházba (ma Csolnoky Ferenc Megyei Kórház) került. A hajdani városi kórháza helyén, a Dózsa György utca 31. sz. alatt 1953 októberében fejeződött be az új tűzoltólaktanya építése, amelyet az 1970-es években, majd 1988-ban tovább bővítettek. Ebben az épületben kap helyet az 1948-ban különválasztott megyei és a Veszprém városi Tűzoltóparancsnokság. 1995-től a Városi Tűzoltóparancsnokság központi szakmai irányítással dolgozó, önálló városi költségvetési intézmény. Tűzoltóparancsnokok: Szabó Imre (1875); Meggyessy József (1876–1880); Mórocz Zsigmond (1881); Víz János (1882); Kopácsy Árpád (1882–1884); Kletzár Ferenc (1884–1887); Óvári Ferenc Dr. (1887–1897); Dr. Csomasz Béla (1897–1901); Blázy Imre (1901–1903); Dr. Benkő Károly (1903–1911); Winkler István (1911–1923); Kránitz József (1923–1926); Molnár László (1926–1941); Halász János (1941–1942; 1945–1948); Véniss Sándor (1942–1946); Pap József (1948–1952); Szabó Gyula (1951–1953); Páhy Ferenc (1953–1954); Hámory Béla (1954–1957); Baracskai Sándor (1957–1958); Auer János (1958–1982); Dr. Zöld János (1982–?)

Irodalom: Hoga György: A veszprémi tűzoltóság története. Veszprém, 1995.

* * *

Az emlékjel neve: Dr. Polinszky Károly-
emléktábla

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Vár, Veszprémi Panteon

Felirata: Dr. Polinszky Károly 1922-1998
akadémikus, egyetemalapító, Veszprém
város díszpolgára Veszprémi Egyetem
Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányza-
zata 2001.

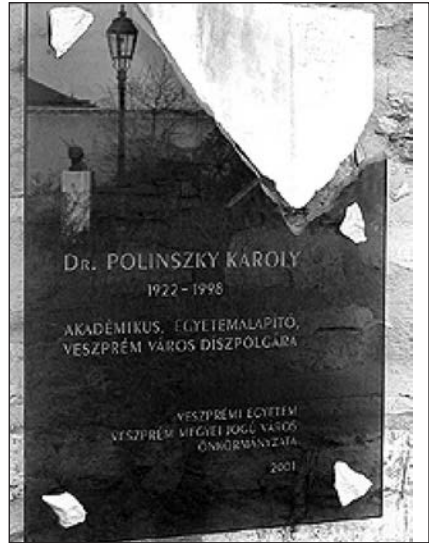
Anyaga: Üveg, mészkö.

Készítő: Bohus Áron ötvösművész

A felavatás dátuma: 2001. augusztus 20.

Avató: Dr. Gaál Zoltán, a Veszprémi
Egyetem rektora, dr. Bodor Endre ny. egyete-
mi tanár és Dióssy László polgármester

Köszöntőt mondott: Dr. Bodor Endre ny.
egyetemi tanár

* * *

Az emlékjel neve: Millenniumi emlékmű

Típusa: Emlékmű

Helye: Veszprém, Óváros tér

Felirata: (Külön mészköztáblán:) Veszprém Város Millenniumi Emlékműve Létre-
jött a királynék városa Önkormányzatának és polgárainak áldozatkészségéből, a
Magyar Millennium Kormánybiztos Hivatala támogatásával

Alkotója: Lugossy Mária. (folyt.)

Anyaga: 76x74x34 cm rétegelt ragasztott üveg, mészkö
 Készítők: Lugossy Mária szobrászművész (Budapest) és Hermanics József
 kőszobrász-restaurátor

A felavatás dátuma: 2001. augusztus 20.

Avató: Dióssy László polgármester

Megjegyzés: (A felirat folytatása: ...szobrászművész 2001. évben (Alatta bronz
 jelvény): Magyar Millennium 2000 (Külön bronz táblán): A tér felújítását adomány-
 nyal támogatták: Veszprémi Német Kisebbségi Önkormányzat; Veszprém Megyei
 Ügyvédi Kamara Zonta Klub Dióssy László Hogya György Dr. Szalay András Törő
 László Katanics Sándor Szamosi Attila Zachár Zsolt Pannonterv Veszprém
 Robinson Don-Liz Marton Dávid Báder Zoltán Györgydeák Andrea Egei Sándor
 Hideghéti Csaba Bauer Ádám Bauer Gábor Kövécs Gábor Podor Csaba Gábor Dr.
 Mátyás István Dr. Rozsnyói Edit Dr. Raffay István Békefi Zsuzsanna Czabula István
 és neje Gazdag László Bognár Sándor Bognár Sándor Attila Németh János Németh
 Jánosné Fenyvesi Ferenc Maliszka István Dr. Praznovszky Mihály Szabó Ernő
 Tófalvi Fruzsina Csóti László Csala Alex Steinbach Eszter FM-C KFT. PEP-
 PERL+FUCHS KFT.

Megjegyzés: 2000. november elején dr. Horváth Balázs országgyűlési képviselő
 adakozást kezdeményezett

Történeti leírás: Lugossy Mária: „Az emlékmű mészköből készült, amely a
 Bakony és környékének legjellemzőbb anyaga. A hatalmas tömb egy tömör üveg-
 prizmában végződik, kikristályosodik, s az alsó tömb hasonlóképpen prizmában foly-
 tatódik. A kettő közti feszültség adja a plasztikai élmény lényegét. Ez a mű számom-
 ra a természetben uralkodó rendet és törvényt fogalmazza meg vizuális nyelven, s
 így a munkám annak a kikristályosodási folyamatnak a jelképe, amely az államalapít-
 ás gondolatával és a millenniummal hozható összefüggésbe. Célom az volt, hogy
 attribútumoktól és közhelyektől mentes, mély tartalmú emlékművet hozzak létre a
 millennium tiszteletére.” A Millenniumi emlékmű-
 vet 2001. augusztus 20-án a Himnusz és a Szózat
 hangjai mellett esti fényjátékkal és zenés tűzijáték-
 kal avatták fel. Ez az emlékmű hazánk egyetlen non-
 figuratív Millenniumi emlékműve.

* * *

Az emlékjel neve: Békeoszlop

Típusa: Emlékfa

Helye: Veszprém, Pannon Egyetem parkja

Anyaga: Fa

A felavatás dátuma: 2001. október 12.

Avató: Kolti Helga színházigazgató

Köszöntőt mondott: Kolti Helga színházigazgató

Megjegyzés: A felavatott Békeoszlop a legfőbb vágyunk kifejezője ebben a zűrzavaros világban, de mindenkinek magának kell megtalálnia saját magában az ehhez szükséges erőt.

Történeti leírás: Hat évvel ezelőtt alakult meg a Fehér Fény Alapítvány a megyeszékhelyen. A szeretet ajándéka jegyében hangos együttgondolkodásra hívják az ezoterikával ismerkedőket és foglalkozókat

* * *

Az emlékjel neve: Millenniumi emlékoszlop
Típusa: Emlékoszlop
Helye: Veszprém, Iskola u., Ipari Szakközépiskola és Gimnázium parkja.

Anyaga: Fa, műkő

Készítő: Merencsics Tibor művész-tanár, Veszprém
A felavatás dátuma: 2000. október 19.

Avató: Asztalos István, Kruppa Ignác, a Nitrogénművek Rt. vezérigazgatója és Sándor László igazgató
Köszöntőt mondott: Asztalos István alpolgármester és Sipos Zoltán, a Városi Művelődési Központ igazgatója

Megjegyzés: Négy oldalán a teremtésmítosz szimbólumai, a honfoglalás, az államalapítás és kalotaszegi motívumok láthatók

* * *

Az emlékjel neve: Petőfi Sándor-szobor

Típusa: Szobor

Helye: Veszprém, Petőfi Színház I. emeletén

Felirata: Petőfi Sándor

Anyaga: Bronz

Készítő: Melocco Miklós szobrászművész

A felavatás dátuma: 2001. szeptember 11.

Köszöntőt mondott: Kolti Helga színházigazgató

Megjegyzés: A színház hivatásos társulattá válásának (1961) 40. évfordulója tiszteletére adott gálaműsor keretében avatták fel

* * *

Az emlékjel neve: Emlékfa az Óváros tér avatása alkalmából

Típusa: Emlékfa

Helye: Veszprém, Óváros tér

Anyaga: Fa

A felavatás dátuma: 2001. október 25.

Avató: Dióssy László polgármester. Dr. Márfi Gyula katolikus érsek felszentelte, Niederhoffer Zoltán református és Isó Zoltán evangélikus lelkész megáldotta

Emlékfa ültetője: Dióssy László polgármester, a virágosítási verseny egyik győztese és egy gyermek.

Megjegyzés: Dr. Rác Miklósné, aki 1938 óta az Óváros tér lakója, türelemdíjat kapott a polgármestertől. A térvató emlékére 5 emlékfát ültettek.

Történeti leírás: Óváros tér: innen nyílt a veszprémi vár nagykapuja. Az évszázadok során Nagy piaci vagy Piaci-nagy utcának, Vásártér-nek; Piac tér-nek; Belső piac-nak is nevezték. A város korai történelmét igazoló okleveleink szerint a középkor óta kialakult a város főutcája, a „Nagyút”, a várból, a várkaputól levezető kiszélesedés. A vaskor első szakaszának maradványai, kelta eredetű és azonosíthatatlan török temetőből származó leletek kerültek elő földmunkák és ásások során. A mai Óváros tér közepén húzódó házsor mögött volt az Apáczta utca, a házsor előtt pedig a Casinó utca. A II. világháború előtt Rákóczi tér volt, 1950-ben Vörös Hadsereg térnek nevezték el és a Szovjet hősök emlékművét építették ide. A rendszerváltáskor kapta jelenlegi nevét. Az

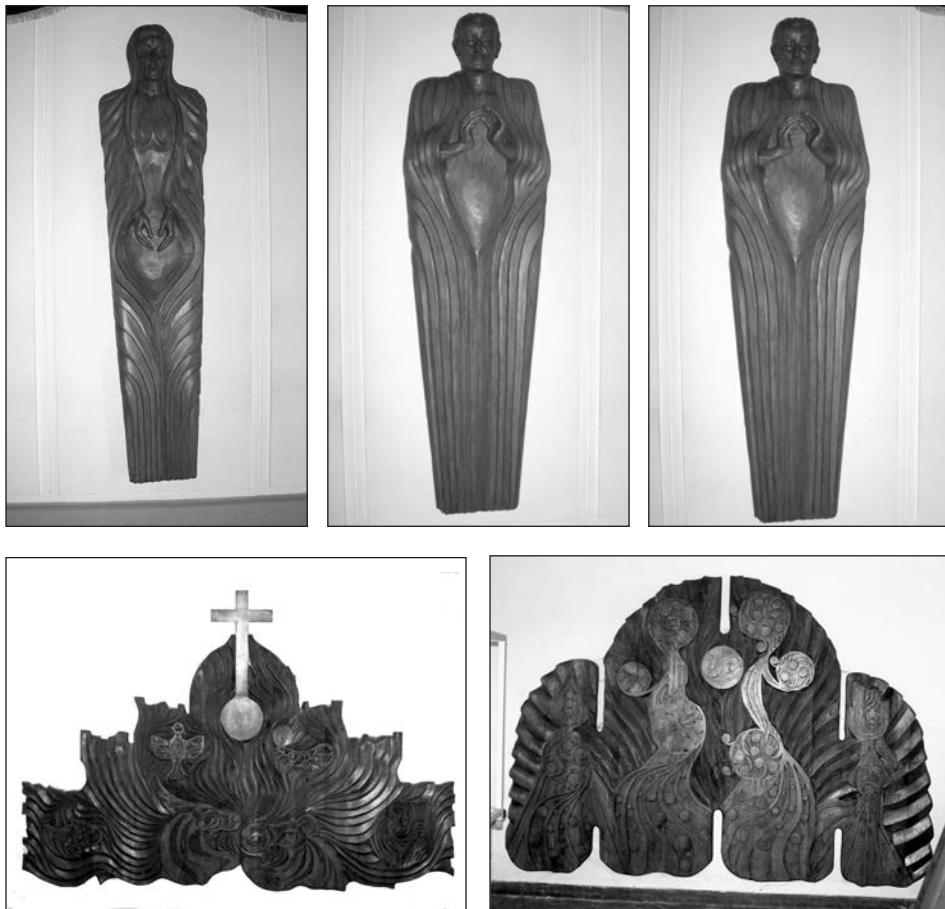

államalapítás 1100. évfordulójára, 2001-ben a teret felújították, és itt kapott helyet az új Millenniumi Emlékmű. Évszázadokig a város piactere volt, ahol a falvakból hozott termények és aprójószágok, valamint a város iparosai, kereskedői által kirokkott áruk cserélhettek gazdát. A középkorban itt állt a Beszédkő, később a Tumler-féle vörösmárvány ciszterna. 2001-ben fél év alatt 200 millió forint költséggel felújították az Óváros teret. Ma a téren a Városháza mellett bankok, biztosító társaságok irodái és üzletek találhatók.

* * *

Az emlékjel neve: Vámosi úti temető ravatalozója díszei

Típusa: Szobor

Helye: Veszprém, Vámosi úti temető
 Felirata: „A lélek őrzője” és a „Fájdalom” domborművek.

Anyaga: Fa.

Készítő: M. Nagy József faszobrász

A felavatás dátuma: 2001. november 1.

Köszöntőt mondott: Dióssy László polgármester

Megjegyzés: A temetőgondnokság felújította a nagyravatalozót, ahol M. Nagy József faszobrász két szobrát helyezték el. A ravatalozó felavatásán közreműködött Sz. Csordás Éva előadóművész és Veszprém Város Vegyeskara. A történelmi egyházak képviselői szentelték fel, illetve áldották meg.

* * *

Az emlékjel neve: Dr. Polinszky Károly-mellszobor

Típusa: Mellszobor

Helye: Veszprém, Pannon Egyetem, Wartha Vince u. Polinszky-ház

Felírata: Polinszky Károly 1922-1998

Anyaga: Bronz, rózsaszín márvány talapzat

Készítő: Raffay Béla szobrászművész

A felavatás dátuma: 2001. november 8.

Avató: Göncz Árpád és dr. Gaál Zoltán rektor

Köszöntőt mondott: Göncz Árpád volt közársasági elnök

Megjegyzés: 2001. november 8-án, a Magyar Tudomány Napján a nagy előadótermet Polinszky Károlyról nevezték el és Veszprém Város Önkormányzata Polinszky-díjat alapított. 2005. november 9-én az intézmény róla elnevezett nagy előadótermének előcsarnokában a korábban avatott szobra mellett az egyetemalapító Polinszky Károlyra emlékezve állandó kiállítást nyitottak meg

Történeti leírás: Dr. Polinszky Károly (Budapest, 1922. március 19.- Budapest, 1998. augusztus 15-én) akadémikus. Egyetemi végzettség: okl. vegyészmérnök (a budapesti József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1944); műszaki doktor (József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1948). Tudományos minősítés: a kémiai tudományok kandidátusa (1952); a kémiai tudomány doktora (1961); MTA levelező tag (1964); MTA rendes tag (1976); 1980-tól 1985-ig az MTA alelnöke. A Veszprémi Egyetem oktatója 1949-től 1974-ig; kari kurátor 1949 és 1952 között; dékán 1952. és 1954-től 1963-ig; egyetemi tanár (1954); rektor 1963-tól 1964-ig; honoris causa doktor (1997). 1974-től 1980-ig oktatási miniszter. Kitüntetései: Kossuth-díj (1961); Veszprém Város Díszpolgára (1976-ban, megerősítve 1991-ben). A Veszprémi Egyetem alapítóját Budapesten a Nemzeti Sírkertben temették el.

Irodalom: A Veszprémi Egyetem jubileumi évkönyve 1949-1999. Veszprém, 1999.

* * *

Az emlékjel neve: Árpád fejedelem és vezérei

Típusa: Egyéb

Helye: Veszprém, Wartha Vince u., Pannon Egyetem, Polinszky-ház előcsarnoka
 Anyaga: Fa dombormű
 Készítő: Hanis Mihály
 A felavatás dátuma: 2002. február 5.

* * *

Az emlékjel neve: Nobel-díjasok Emléktáblája

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Pannon Egyetem, a „B” épület aulája falán.

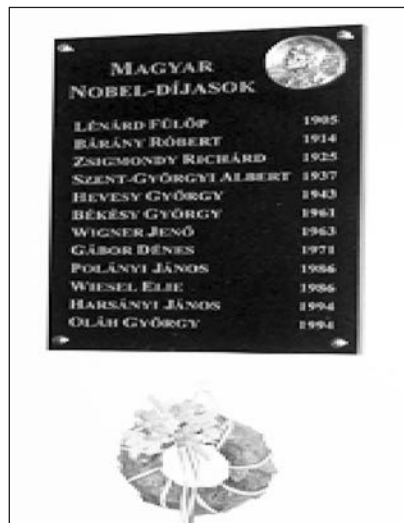
Felirata: Magyar Nobel-díjasok Lénárd Fülöp 1905 Bárány Róbert 1914 Zsigmondy Richárd 1925 Szent-Györgyi Albert 1937 Hevesy György 1943 Békésy György 1961 Wigner Jenő 1963 Gábor Dénes 1971 Polányi János 1986 Wiesel Elie 1986 Harsányi János 1994 Oláh György 1994

Anyaga: Fekete márvány, aranszínű fém plakettel

Készítő: Inter-Medal Serlegbolt

A felavatás dátuma: 2002. június 13.

Megjegyzés: Magyar, illetve magyar származású Nobel-díjasok: Lénárd Fülöp fizikai (1905), Bárány Róbert orvosi (1914), Zsigmondy Richárd kémiai (1925), Szent-

Györgyi Albert orvosi (1937), Hevesy György kémiai (1943), Békésy György orvosi (1961), Wigner Jenő fizikai (1963), Gábor Dénes fizikai (1971), Polányi János kémiai (1986), Wiesel Ede (Elie) béke (1986), Harsányi János közgazdasági (1994) és Oláh György kémiai (1994) A táblán nem szerepel: Kertész Imre irodalmi (2002) és Herskó Ferenc kémiai (2004). A plaketten Nobel Alfréd jobbra néző profilja látható, az arc mellett bal oldalon Alfr. Nobel, jobb oldalon a Nat. MDCCC XXXIII Ob. MDCCC XCVI római számok, Nobel születési és halálozási évszámái állnak. A plakett a Nobel-díjhoz tartozó érem előlapjának mása.

Történeti leírás: Lénárd Fülöp - Philipp E. A. von Lenard (1862. június 7. Pozsony - 1947. május 20. Messelhausen) 1905-ben fizikai Nobel-díjat kapott „a katódsugaras vizsgálatokra alapozott atommodelljéért (dinamida)”. Németországban élt, nem tartotta magát magyarnak. Bárány Róbert - Robert Bárány (1876. április 22. Bécs - 1936. április 8. Uppsala) A fiziológiai vagy orvostudományi, 1914. évi Nobel-díjat 1915-ben kapta „a vesztibuláris apparátus (egyensúlyszerv) fiziológiájával és kórtanával kapcsolatos munkáiért”. Svédországban élt. Zsigmondy Richárd - Richard A. Zsigmondy (1865. április 1. Bécs - 1929. szeptember 23. Göttingen) Az 1925. évi kémiai Nobel-díjat 1926-ban kapta „a kolloid oldatok heterogén természetének magyarázatáért, és a kutatásai közben alkalmazott módszerekért, amelyek a modern kolloidkémiaiában alapvető jelentőségűek”. Németországban élt. Szent-Györgyi Albert - Albert von Szent-Györgyi (1893. szeptember 16. Budapest - 1986. október 22. Woods Hole) 1937-ben orvosi Nobel-díjat kapott „a biológiai égésfolyamatok terén tett felfedezéséért, különösen a C-vitamin, valamint a fumársav-katalízis vonatkozásában”. 1928-1945 között a szegedi tudományegyetem professzora volt, 1947-től az Egyesült Államokban élt. Hevesy György - George de Hevesy (1885. augusztus 1. Budapest - 1966. július 05. Freiburg im Breisgau) Az 1943. évi kémiai Nobel-díjat 1944-ban kapta „a kémiai folyamatok kutatása során az izotópok indikátorként való alkalmazásáért”. Németországban, Dániában és Svédországban élt. Békésy György - Georg von Békésy (1899. június 3. Budapest - 1972. június 13. Honolulu) 1961-ben fiziológiai vagy orvostudományi Nobel-díjat kapott „a fül csigájában létrejövő ingerületek fizikai mechanizmusának felfedezéséért”. Az Egyesült Államokban élt. Wigner Jenő - Eugene P. Wigner (1902. november 17. Budapest - 1995. január 1. Princeton) A fizikai Nobel-díjat 1963-ban kapta „az atommagok és az elemi részek elméletének fejlesztéséért, kivált az alapvető szimmetriaelvek felfedezéséért és alkalmazásáért”. Az Egyesült Államokban élt. Gábor Dénes - Dennis Gabor (1900. június 5. Budapest - 1979. február 9. London) 1971-ben fizikai Nobel-díjat kapott „a holográfiai módszer felfedezéséért és fejlesztéséhez való hozzájárulásáért”. Nagy-Britanniában élt. Polányi János - John C. Polanyi (1929. január 23. Berlin) Polányi Mihály természettudós fia. 1986-ban kémiai Nobel-díjat kapott - megosztva - „az elemi kémiai folyamatok dinamikája terén végzett kutatásokért”. Kanadában él. Oláh György - George A. Olah (1927. május 22. Budapest) 1994-ben kémiai Nobel-díjat kapott „a pozitív töltésű szénhidrogének tanulmányozása terén elért eredményeiért”. Az Egyesült Államokban él. Harsányi János - John C.

Harsanyi (1920. május 29. Budapest - 2000. augusztus 9. Berkeley) 1994-ben közgazdasági Nobel-díjat kapott - megosztva - a játékelmélet területén alkalmazott úttörő elemzése miatt. Társai elméleti munkájára építve mutatta meg, hogyan lehet elemezni a hiányos információval rendelkező játékokat, és ezzel megteremtette az alapokat az „információ közgazdaságtanának” kutatásához. Az Egyesült Államokban élt. (Forrás: MTI. Rt. Sajtóadatbank, 2001. november 5.) Kertész Imre (1929. november 9. Budapest). 2002-ben irodalmi Nobel-díjat kapott az 1960-1973 között írt Sorstalanság című regényéért, amely auschwitz-i és buchenwaldi élményein alapul. Tizennégy évesen egy Budapest környéki csendőrpuccs következményeként deportálták Németországba. Hazatérése után újságírással és fizikai munkával tartotta el magát. A Sorstalanság című regényt először visszautasították, majd mikor 1975-ben megjelent, nem fogadták kedvezően. A sikert és azt, hogy írói, műfordítói munkájából megélhet, a magyarországi rendszerváltás hozta meg számára. Felsőfokú végzettsége nincs, nem tagja magyar egyesületnek, szövetségnek. Nagy sikerei vannak német nyelvterületen. Magyarországon él. (Forrás: Digitális Irodalmi Akadémia, 2002. október 10.) Herskó Ferenc - Avram Hershko (1937, Karcag) A magyarországi születésű izraeli tudós, Avram Hershko a 2004-es kémiai Nobel-díj három kitüntetettjének egyike. Herskó Ferenc néven született Karcagon, családja nem sokkal a második világháború után vándorolt ki Izraelbe, ott szerzett orvosi diplomát. Fiatal korában két évig gyakorló katoniorvos volt az izraeli hadsereg kötelékében. Jelenleg Haifában él, fehérjekutatással foglalkozik. Hershko, továbbá izraeli honfitársa és kollégája, Aaron Ciechanover, valamint az amerikai Irwin Rose a test fehérjéinek lebomlásával kapcsolatos kutatásokban elért kiemelkedő eredményeiért kapta a Nobel-díjat. „Kutatásaiknak köszönhetően ma már molekuláris szinten megérthetjük, miként ellenőrzik a sejtek bizonyos központi folyamatokat az emberi szervezetben” – áll a Nobel-díjat odaítélő bizottság indoklásában.

* * *

Az emlékjel neve: Várkút

Típusa: Egyéb

Helye: Veszprém, Vár u., Szentháromság tér

Felirata: CIVITAS UBI OLIM UBERRIMI FONTES CULTURAE GENTIS HUNGARORUM ERUPERANT In memoriam Alberti de Vetés ex genere Kaplony episcopi Veszpremiensis MCDLVIII - MCDLXXXVI.

Anyaga: Dolomit; káva: vörös- és mészkő; tábla: fehér márvány, fém

A felavatás dátuma: 2002. augusztus 18.

Avató: Dióssy László polgármester

Köszöntőt mondott: Asztalos István alpolgármester

Megjegyzés: A Várkút feltárását és felújítását Hungler József szorgalmazására 2002. május 8-tól végezték Bándi László koordinátor irányításával. A feltárás szakmai irányítója Makrai László ny. geológus mérnök, Rainer Pál, Laczkó Dezső

Múzeum régésze, muzeológus és Schafer István Zsolt, a Bakonyi Barlangkutató Szövetség elnöke voltak. Kiemelt támogatók: barlangászok, alpinisták; dr. Sümegi Pál egyetemi docens, Szeged; Bakonyi Barlangkutató Mentőszolgálat; Baumeister Kft., Németh Károly tulajdonos; Martinek Ferenc lakatos mester; Frasty György, Eger; Reider József optikus, Veszprém; Táncsics Szakközépiskola és Szakiskola; Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola; SKICC Kft.; Szurmai és Kurali Kft.; Zachár Zsolt fotós.

Történeti leírás: Várkút: (Sárkány-kút.) A Gizella-kápolna és a Szentháromság-szobor között van a vár 40 m mély ásott kútja, amely középkori eredetű építmény. Építésének ideje ismeretlen. Sárkánykútnak is nevezték, mert sárkány volt a díszítő motívuma.

A Vár 1569-ből maradt alaprajzán egy kör, mint első hiteles forrás jelzi a kút helyét. Ez volt a középkorban és a török időkben a Vár egyetlen kútja, amely különösen a török-kori várostromok alkalmával játszott fontos szerepet, amikor az Úrkúti forrás megközelítése a keleti vároldalban életveszéllyel járt és legfőljebb az éj leple alatt volt lehetséges. Salm osztrák generális a várat 1566-ban elfoglalta, az ostrom következtében a kút használhatatlanná vált. 1593-ban ugyancsak a várórség gondatlansága folytán vált a Várkút használhatatlanná. Később, 1656. március 28-án a várban pusztító tűzvész kezdetén kigyulladt a kútház is, az elhatalmasodó tüzet 2,5 ezer vödör borral oltották el.

A kút kávája eredetileg fából készült, amely fölé tojásdad alakú vörös tornyot építettek. A vizet két fogas hengerkerékkel, láncokon lógó két vödörrel húzták föl. Csaknem ugyanezen a helyen állította fel → Tumler Henrik (1748–1835) a Vár vízellátását szolgáló és az Úrkúti forrás vizével táplált hidraulikus vízvezetékének kútját 1767-ben. Az úrkúti vezeték után a Várkutat nem használták, egy malomkő alakú kővel lefedték. Az új vízvezeték vízének egy részét viszont ebben a kútban (ciszternában) tárolták. Vetési Albert halálának 450. éves évfordulójára, 1936-ban kávját felirattal látták el és felmagasították. A felirat magyar nyelvű fordítása: „Ez a város, ahol egykor bőségben fakadtak a magyar kultúra forrásai. A Vetési nembeli Albert veszprémi püspök emlékére 1458–1486”. 1938-ban a Műemlékek Országos Bizottsága a régi Várkutat helyreállította és föléje kovácsoltvasból emelőállványt helyezett el.

A 20. században több alkalommal sikertelenül próbálkoztak kitisztításával. 1964–1965-ben Hungler József kezdeményezésére Frasty György 30 méter mélységig tárta fel a kutat. Az ezredforduló tiszteletére 2002-ben Bándi László kezdemé-

nyezésére és vezetésével, széleskörű társadalmi összefogással a Várkutat kitisztították, és a kútásvát felújították. A dolomitsziklába vájt kút átmérője 1,4 méter, mélysége 40,7 méter. A benne lévő karsztvízoszlop magassága 4 méter. Bándi Lászlóék a munka befejezése után megállapították, hogy a veszprémi várban lévő, legalább középkori eredetű kút ásott kút, amelynek alsó szintje a várat megkerülő Séd szintjével azonos. Eloszlatták azt a több évszázados legendát, hogy a Várkút alján menekülő alagút található, amelyen keresztül a körülzárt védők kiszabadulhattak.

A kúthoz kapcsolódó egyik legenda arról szól, hogy amikor egyszer István és Gizella a veszprémi várban tartózkodott két, magas rangú vendég merényletet tervezett a király ellen, amit egyik szolga kihallgatott és elmondott a királynak. Este a király páncélinget vett fel és egy kupa borral a várkút szélére ült. A merénylet mögé osonva egy törrel megszúrta, a király a kútba esett. A két merénylet igyekezett menekülni, de a kapuhoz érve nagy meglepetésben volt részük. István testőrei élén várta őket. Soha senki nem tudta meg, miként menekült meg a király.

Irodalom: Bándi László: A veszprémi várkút feltárási és felújítási dokumentumai. Veszprém, 2002.

* * *

Az emlékjel neve: Kossuth Lajos-emléktábla

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Budapest u. 11., Kossuth Lajos Általános Iskola északi falán

Felirata: Kossuth Lajos 1802-1894 születésének 200. évfordulója emlékére

Kossuth Lajos Általános Iskola
2002. szeptember 19.

Anyaga: Fehér márvány

Készítő: Stumpf kőfaragó
mester

A felavatás dátuma: 2002.
szeptember 19.

Avató: Dióssy László polgármester és Imre Frigyesné önkormányzati képviselő

Köszöntőt mondott: Pál Béla országgyűlési képviselő

* * *

Az emlékjel neve: Dr. Paál Sándor-emléktábla

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Dózsa György út, az Állategészségügyi Állomás fala

Felirata: Dr. Paál Sándor 1924-1984 állatorvos, egyetemi oktató, az Állatkórház

megalapítója és vezető főállatorvosa emlékére Fia, szerettei és az Állategészségügyi Állomás munkatársai Veszprém 2002.

Anyaga: Fehér márvány

Felavatás dátuma: 2002. február 28.

Avató: Dr. Németh Antal, a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium állat-egészségügyi főosztály vezetője

Köszöntőt mondott: Dr. Haraszti János, az Állatorvostudományi Egyetem professzora

Megjegyzés: Halálának 15. évfordulóján leplezték le az emléktáblát, melyet dr. Magyar István, a Megyei Állategészségügyi Állomás igazgató főorvosa jelentett be a szakmai fórum résztvevőinek.

Történeti leírás: Paál Sándor dr. (Kisújszállás, 1924. június 1. - Veszprém, 1987. január). Kisparaszti családban született. 1942-ben érettségizett, majd beiratkozott az egyetemre. 1950-ben diplomázott. Első munkahelye a szülészeti tanszék volt. Tanársegédként, majd adjunktusként az oktató-nevelő feladatok sikeres ellátása mellett tudományos munkát is végzett. Orosz, német és francia nyelvismeretét jól kamatoztatta. 15 tudományos közleménye jelent meg. Klinikai ismereteit tovább bővítette a sebészeti tanszéken eltöltött időben. 1956 májusában kapott megbízást az akkor felépült veszprémi Állatkórház vezetésére. Irányításával az intézmény forgalma évről évre nőtt, szakmai sikerei megalapozták tekintélyét. Éveken át végezte Veszprémben és a környező községekben a mesterséges termékenyítést és a meddőségi kezeléseket. Hamarosan bevezette a kórházi kisállat-praxist. Szellemi nyitottságának és az új iránti fogékonyságának volt köszönhető, hogy hosszú éveken át sikerrel látta el a veszprémi Állatkertben és – szinte halála órájáig – a NEVIKI kísérleti állatházában az állategészségügyi szolgálatot. Sokan ismerték, tisztelték és szerették nem csak Veszprém megyében, hanem szerte az országban is, különösen azok, akik a nyolc évi egyetemi oktatói pályafutása során hallhatták gyakorlatias tanítását. Ismerték a nagyüzemi gazdaságokban, a veszprémi Állatkórházban, az Állatkertben, a NEVIKI-ben és a KÖJÁL-ban is. A sok munka mellett állandóan olvasott, művelődött, rendszeresen részt vett a szakmai és baráti összejöveteleken. Jó szívvel és emlékezetes humorérzékkel megáldott, békés természetű, közvetlen, nyílt, segítőkész és figyelmes ember volt. 1973-ban megkapta a Munka Érdemrend ezüst fokozatát. 1987. február 6-án temették el a veszprémi alsóvárosi temetőben.

* * *

Az emlékjel neve: Kossuth Lajos-mellszobor

Típusa: Mellszobor

Helye: Veszprém, Budapest út. 11., Kossuth Lajos Általános Iskola előtti park

Felirata: Kossuth Lajos 1802-1894

Anyaga: Bronz, mészkö

Készítő: Csikász Imre szobrászművész (1908) és Raffay Béla szobrászművész.

A felavatás dátuma: 2002. március 14.

Avató: Dióssy László polgármester és Imre Frigyesné önkormányzati képviselő

Köszöntőt mondott: Gavlik István, a Kossuth Szövetség országos elnöke

Megjegyzés: A szobrot Csikász Imre készítette 1908-ban a müncheni Magyar Egylet pályázatára, amely tévedés miatt nem jutott el Münchenbe. 1924-ben a gipszszobor a veszprémi Bakonyi Múzeumba került, mivel a Csikász család örök időkre ide adományozta. 1994-ben Raffay Béla szobrászművész az eredeti szobrot üreges bronzba öntötte, majd a Laczkó Dezső Múzeum előcsarnokában állították ki. 1988-ban vette fel Kossuth Lajos nevét az addigi veszprémi 1. Számú Általános Iskola. A mellszobor köztéri elhelyezése szükségessé tette hátoldalának lefedését, a szobor kiegyenlítését és patinázását, amelyet szintén Raffay Béla végzett el. A lábazatot Hermanics József restaurátor-műkőves mester, a környezetet pedig a Baumeister Kft. készítette.

* * *

Az emlékjel neve: A bölcsek köve

Típusa: Emlékkő

Helye: Veszprém, Wartha Vince u., Pannon Egyetem, Polinszky-terem előtti park

Felirata: A bölcsek köve Anno: 2002. május 10. Állította a Vegyész-mérnök Szakelet Elnöksége a Veszprémi Egyetem Baráti Kör támogatásával. 1. tábla: A vegyész-mérnök szak 2002 végzős vegyész-mérnök hallgatói: 37 név; 2. tábla: A vegyész-mérnök szak 2003-ban végzett hallgatói: 40 név; 3. tábla: A vegyész-mérnöki szak 2004-ben végzett hallgatói: 48 név; 4. tábla: A vegyész-mérnöki szak 2005-ben végzett hallgatói: 28 név; 5. tábla: A vegyész-mérnök szak 2006-ban végzett hallgatói: 37 név

Anyaga: Három bazaltkő eloxált alumínium táblákkal

A felavatás dátuma: 2002. május 10.

* * *

Az emlékjel neve: Kossuth Lajos-emléktábla

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Vár, Veszprém Panteon

Felirata: Kossuth Lajos Veszprém első díszpolgára születésének 200-ik évfordulójára állították a város kitüntetettjei 2002

Anyaga: Saválló lemeztábla

Készítő: Lugossy László szobrászművész

A felavatás dátuma: 2002. augusztus 20.

Avató: Fenyvesi Ferenc, a Művészetek Háza igazgatója

Köszöntőt mondott: Fenyvesi Ferenc, a Művészetek Háza igazgatója

Megjegyzés: Az emléktáblán látható Kossuth Lajos portréja.

Történeti leírás: Kossuth Lajos (Monok, 1802. szeptember 19. - Torino, 1894. március 20.) politikus. 1842-ben feleségével Balatonfüreden a Horváth-házban szálltak meg. Az általa szerkesztett Pesti Hírlap júliusi számában megjelent fürdőlehelében leírta a szobájából eléje táruló szép kilátást, ugyanakkor bírálta a Balatonkörnyék elmaradottságát, a társadalmi elkülönülést, szorgalmazta a balatoni gőzhajózás megindítását. Cikke névtelenül jelent meg. Az eredeti kéziratot Lukács Károly kutatta fel és publikálta 1848-ban. Kossuth készítette el 1846-ban a Balatoni Gőzhajózási Társaság alapszabály-tervezetét, amelyet a társaság alakuló közgyűlésén hagytak jóvá. Ennek alapján kezdődhetett a balatoni hajózás megszervezése. Javasolta, hogy az első gőzhajó Kisfaludy Sándor nevét viselje. A Gyógy téri savanyúvíz-kutat 1952-ben nevezték el Kossuth Lajosról.

* * *

Az emlékjel neve: Déri Márta-mellszobor

Típusa: Mellszobor

Helye: Veszprém, Pannon Egyetem, „B” épület aulája

Felirata: Déri Márta 1918-2000

Anyaga: Bronz, rózsaszín márvány talapzat

Készítő: Raffay Béla szobrászművész

A felavatás dátuma: 2002. december 11.

Történeti leírás: Déri Márta (Nagyvárad, 1918. június 6.–Bp., Érd? 2000. július 5.) vegyész, egyetemi tanár. A műszaki tudományok kandidátusa (1953), doktora (1963). 1939-ben a budapesti tudományegyetemen vegyész diplomát, 1940-ben egyetemi doktori, 1951-ben a budapesti műegyetemen műszaki doktori címet szerzett. 1939-1941-ben gyakornok, tanársegéd a Pázmány Péter Tudományegyetem Kémiai Tanszékén. 1941 és 1950 között a Nagybátony-Újlaki Egyesült Iparművek-Kőbányai Porcelángyár kerámiaüzemének mérnöke, majd vezetője. 1950-től 1952-ig adjunktus, az 1952-1962-es években egyetemi docens a Budapesti Műszaki Egyetem kémiai technológia tanszékén. 1961-től 1963-ig egyetemi docens, 1963 és 1982 között tanszékvezető egyetemi tanár a Veszprémi Vegyipari Egyetem szilikát-kémia tanszékén. 1983-tól nyugdíjas egyetemi tanár, 1995-től professor emeritus a Veszprémi Egyetemen. A hazai szilikátipari szakemberképzés meghatározó személyisége volt, mérnökgenerációk nőttek fel a keze alatt. Számos tisztséget töltött be tudományos és kulturális egyesületekben, az MTA különböző bizottságaiban. Az Építőanyag folyóirat szerkesztőbizottságának volt tagja. 1965-1969 között oktatási rektorhelyettes a Veszprémi Vegyipari Egyetemen. Tudományos munkássága elsősorban a kerámiákra, azon belül a műszaki kerámiákra terjedt ki. Megoldotta az Európában újdonságnak számító, nagyméretű nagyfrekvenciás szigetelők gyártását, ami a háború után lehetővé tette a lakihegyi adótorony újjáépítését. Úttörő jelentőségű munkát végzett a szilikátok termikus stabilitásának vizsgálata terén. Tudományos eredményeit közvetlenül hasznosította az egyetemi képzésben. Kiemelkedő eredményeket ért el a híradástechnikai kerámiák, ferroelektromos anyagok kutatásában. Élete során számos szakmai díjban, kitüntetésben volt része. A Magyar Tudományos Akadémiától az Eötvös József Koszorú kitüntetést kapta. Több kézikönyv, mint pl. a Szilikátipari kézikönyv társszerzője és szerkesztője. Száznál több közleménye jelent meg szakmai folyóiratokban és egyéb

kiadványokban, valamint több mint 200 előadás szerzője. Több szabadalom társhelfalálója.

Művei: Összefüggések titán-oxidtartalmú polikristályos félvezetők és dielektrikumok szerkezete és villamos tulajdonságai között. (Doktori értekezés.) Bp., 1962. A legjelentősebb, angolul is kiadott munkája: Seignette-elektromos kerámiai anyagok. (Monográfia.) Bp., 1963., Ferroelectric Ceramic. Bp., 1966., Szilikatkémiai technológia. (Társszerző.) Veszprém, 1976.

* * *

Az emlékjel neve: Dr. Hornig Károly-
emléktábla

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Vár, Veszprémi Panteon

Felirata: Dr. Hornig Károly 1840-1917
műpártoló bíboros, veszprémi püspök Csikász
Imre pártfogója, a székesegyház megújítója, a
Károly templom építtetője emlékére állította
Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata
és a Veszprémi Érsekség 2003. augusztus 20.
(A táblán található a püspök címere.)

Anyaga: Bronz, fehér márvány.

A felavatás dátuma: 2003. augusztus 19.

Avató: Molnár Jánosné helytörténész

Köszöntőt mondott: Molnár Jánosné hely-
történész

Történeti leírás: Hornig Károly, hornburgi
(Pest, 1840. augusztus 10. – Veszprém, 1917.
február 9.) író, püspök. A középiskolát
Bécsben, Budán és Nagyszombatban, a teológiai tanulmányokat a pesti Központi
Szemináriumban végezte. A német és a latin mellett tökéletesen elsajátította a
magyar nyelvet. 1862-ben pappá szentelték, 1869-ben teológiai doktorrá avatták.
1888. április 17-én nevezték ki veszprémi püspöknek, 1912-ben X. Pius pápa áldo-
zár-bíborossá, így püspökként a bíborosi kollégium tagjává nevezte ki. Saját költsé-
gén három templomot építtetett: Lajoskomáromban, Veszprémben 1907-ben a
Feltámadás-templomot, Farkasgyepűn templomot iskolával. Aigner Sándor építész
tervei szerint átépíttette a veszprémi székesegyházat. Püspöksége alatt az egyházme-
gye legtöbb templomát restaurálták. 1894-ben új anyakönyvi szabályzatot, 1896-ban
új egyházmegyei Szertartáskönyvet adott ki. Megbecsülte és támogatta a tehetséges
embereket. Tudományos munkát is végzett. Egy ideig szerkesztője volt a Magyar
Állam c. politikai napilapnak, később átvette a Religio c. folyóirat szerkesztését.

Műveiből: 1903-ban kiadta Padányi Biró Márton naplóját; Vpi. püsp. róm. oklt.;

Collectio piarum precum in honorem B. Virg. Mariae. 1909.; Veszprém múltja és jelene. Veszprém, 1912.

Irodalom: Huszonötéves püspöki jubileum 1888-1913 = Veszprémi Napló, 1913. szept. 7.

* * *

Az emlékjel neve: László Antal-mellszobor

Típusa: Mellszobor

Helye: Veszprém, Pannon Egyetem „B” épület auala

Felirata: László Antal 1922-1982

Anyaga: Bronz, rózsaszín márvány talapzat

Készítő: Raffay Béla szobrászművész

A felavatás dátuma: 2003. szeptember 9.

Történeti leírás: László Antal (Gyergyóalfalu, 1922. június 7.–Veszprém, 1982. december 8.) vegyészmérnök, tanár. A kémiai tudományok doktora. 1945-ben a budapesti műegyetemen szerezte vegyészmérnöki oklevelét. 1950-ig a fővárosban egyetemi adjunktus, majd Veszprémbe a MÁFKI osztályvezetője. 1957-ben került a Veszprémi Vegyipari Egyetemre, ahol haláláig tanszékvezető tanár. Munkásságáért 1952-ben Kossuth-díjat, 1961-ben Wartha Vince Emlékérmét, 1965-ben Akadémiai Díjat kapott.

Művei: Über die Zusammenhänge von Zündungsparametern eines Strömenden Gases. (Társszerző.) Bp., 1963., A vegyészmérnöki tudomány alapjai. (Társszerző.) Bp., 1964.

Irodalom: A Veszprémi Vegyipari Egyetem oktatóinak tudományos munkássága. 1949–1969 és 1970–1980. Veszprém, 1989.

* * *

Az emlékjel neve: Kováts Imre-sírtábla

Típusa: Sírtábla

Helye: Veszprém, Dózsavárosi temető, Tihanyi Lajos családi sírboltja kerítése

Felirata: Kováts Imre 1829-1907 1848/49-es honvéd tüzemester Veszprém város polgármestere 1883-1899. Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata 2003.

Anyaga: Fehér márványtábla

Felavatás dátuma: 2003. október 6.

Köszöntőt mondott: Molnár Jánosné helytörténeti kutató

Történeti leírás: Kováts Imre 1829. november 2-án született a Temetőhegyen (ma Dózsaváros). Kováts Ferenc atyja az 1840-es években a veszprémi érdemes takács céh fő céhmestere volt. Két fia, Ignác és Imre kitanulta mellette a takácsmesterséget. Az apa szorgalmát, törekvését jelzi a halála után feleségére és két életben maradt fiára hagyott vagyona: a Gelencsér utca 157. számú ház, a város határában közel két hold szántóföld és a felső Séd mellett a 417 négyyszögöles kert. Kováts Imre 1848 őszén vált hadkötelessé. A középtermetű fiatalember a szabadságharcot végig küzdötte. Honvéd tűzmesterként tizenkilenc alkalommal nézett szembe az ellenséggel. Bátorságát, vitézségét megmutatta többek között a branyiszkói, tokaji, kápolnai, hatvani, isaszegi és váci ütközetekben. A szabadságharc leverése után visszatért szülővárosába és folytatta a takácsmesterséget. A város közéletébe 1865 őszén kapcsolódott be: a 93 tagú városi képviselőtestület tagja, 1869. december 16-án tanácsos lett. 1875-ben, amikor Veszprém rendezett tanácsú város lett, elsőként választották meg fizetett tanácsnokká és ő helyettesítette a polgármestert. Dunst Ferenc polgármester halála után, 1883. március 27-én a „közszeretet” emelte a polgármesteri székbe. 1887-ben és 1893-ban ismét őt választották. 1899. február 23-án történt tisztújításakor a 70 éves Kováts Imre leköszönt. Sikerült látványosnak mondható eredményeket elérnie Veszprémben. A megyeszékhelyhez méltó városházát alakítottak ki a Kapuváry-házból (1886). Az iskolahálózat kibővült a polgári fiúiskolával (1892) és a felső kereskedelmi iskolával (1895). Elkészült a kettős intézményt befogadó iskolaépület (1898), a mai Kossuth Lajos Általános Iskola. Megnyitotta kapuját a szegények menedékháza (1890). Felújították a tűztornyot (1891). Lett vezetékes ivóvíz (1896), elkészült a várost a Jutassal összekötő vasúti szárnyvonal (1896), ezzel egyidejűleg megépült Veszprém állomása. Harcolt azért, hogy a városban maradjon két század katonaság. Ezért a laktanya kialakításához (1892), illetve új építéséhez (1895) a város tehetségéhez mérten hozzájárult. Segítette a Veszprémi Ipartestület

megalakulását (1886). A város szépítésére is gondot fordított, így a Fő utcát gömbakácfaakkal telepítette be és elvégeztette az új városháza udvarának fásítását. Segítette az 1887-es temetőhegyi és az 1893-as cserhádi tűzvészek áldozatait. 1907. május 20-án hunyt el. A felsővárosi (Dózsavárosi) temetőben temették el.

* * *

Az emlékjele neve: Deák Ferenc-emléktábla

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Jókai u. 48., Gizella Panzió déli fala

Felirata: Deák Ferenc születésének 200. évfordulóján, veszprémi látogatásainak emlékére állította a haza bölcse iránti tisztelete jeléül Veszprém város közönsége 2003.

Anyaga: Fehér gránit, bronz

Készítő: Lendvai István

A felavatás dátuma: 2003. október

Avató: Dióssy László polgármester

Megjegyzés: Deák Ferenc többször is megszállt Veszprémben élő sógoránál, Oszterhuber Józsefnél, aki az idő tájt a veszprémi káptalan jószágigazgatója volt. Irodalmi források említést tesznek sógora testvéréről, Mihályról is, aki veszprémi kanonokként szintén szállásadója volt az országot járó Deáknak. A bronzképen Deák dolgozószobája látható a nemzet törvénykönyveivel és a Pesti Napló 1865. április 16-i számával, amelyben a nevezetes hűsvéti cikk megjelent.

Történeti leírás: Deák Ferenc (Söjtör, 1803. október 17. – Bp., 1876. január 29.) politikus. A magyar történelem legnagyobb alakjainak egyike, a haza bölcse. A XIX. századi magyar reformmozgalom egyik vezetője, az 1867-es kiegyezés előkészítője

és megvalósítója. Az 1811-1812. tanévben Keszthelyen, a premontreieknél, 1812-1813-ban pedig a pápai bencések gimnáziumában tanult. Jogi tanulmányait 1823-ban fejezte be, majd vármegyei szolgálatba lépett. Részt vett az 1832/36-os országgyűlésen, 1840-ben közreműködött az udvar és az ellenzék által megkötött kompromisszumban. 1848-ban az első felelős magyar kormány igazságügyi minisztere, de szeptemberben lemondott, visszavonult családi birtokára. 1854-ben Pestre költözött. A Deák-párt vezére, és irányította az 1867-es kiegyezés tárgyalásait. 1830-tól gyakori vendége volt Balatonfürednek, ahol barátaival találkozott és beteg szívét gyógyította. A Gyógy téri Zsolnay-kerámia emléktáblán – Fürtös György alkotása – az ő neve is szerepel. Pápán a Korona u. 45. sz. ház (egykori lakása), valamint a Türr István Gimnázium előcsarnokában tábla őrzi emlékét.

Műveiből: Adalékok a magyar közjoghoz. Pest, 1865.; Deák Ferenc beszédei. (Összegyűjt.: Kónyi Manó.) 1-6. köt. Bp. 1867-1898.; Deák Ferenc húsvéti cikke és a kiegyezést védő beszéde. (Bev.: Fayer Gyula.) Bp. 1916.

Irodalom: Tankréd: – Balaton-Füreden = Hazánk s a Külföld, 1865. 32. sz.; Ferenczi Zoltán: – élete. 1-3. köt. Bp. 1904.; Eötvös Károly: – és családja. 1-2. köt. Bp. 1905., Gyulai Pál: Emlékezés –re. Bp. 1906.; Fekete Sándor: A nemzet prókátora. Bp. 1976.; Sándor Pál: Az anekdotázó –. Bp. 1986., Praznovszky Mihály: – Balatonfüreden = Múzeumi Diárium. Veszprém, 1993.; Király Béla: –. Bp. 1993.

* * *

Az emlékjel neve: Az angolkisaszonyok emlékszobra

Típusa: Szobor

Helye: Veszprém, Iskola u., az Ipari Szakközépiskola udvara, a Regina Mundi templom mögött

Felirata: 1882 óta szolgáló angolkisaszonyok emlékére állították 2004. évben a Kongregatio Jesu nővérei / Ó Szent József őrizd házunk

Anyaga: Kő, beton

Készítő: Máriahegyi János szobrászművész, Budapest

A felavatás dátuma: 2004.

* * *

Az emlékjel neve: Szent Flórián-emlékmű

Típusa: Fa emléktábla

Helye: Veszprém, Dózsa György út, a dr. Óvári Ferenc Tűzoltóaktanya főbejárata előtti park

Felirata: Veszprém Védd az embert! / Ha lehet munkáddal! / Ha lehet étleteddel! / Ha nem lehet haláloddal! Hanis M. 2004. Alföldi Veronika rajza

Anyaga: Tölgyfa

Készítő: Hanis Mihály ny. tűzoltó, Farkasgyepű

A felavatás dátuma: 2004. május 4.

Avató: Dióssy László polgármester, Zöld János, a Veszprém Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság igazgatója, Garabics Tibor, a Veszprém Megyei Jogú Város Hivatásos Önkormányzati Tűzoltóság parancsnoka.

Köszöntőt mondott: Dióssy László polgármester, Garabics Tibor, a Veszprém Megyei Jogú Város Hivatásos Önkormányzati Tűzoltóság parancsnoka.

Megjegyzés: Az emléktábla hátoldalán beégetve: Veszprém Városi Tűzoltóság állománya 2004. 05. 04-én Tűzoltó parancsnok Garabics Tibor ezredes. Törzs 14 fő. "A" szolgálat 31 fő; "B" szolgálat: 30 fő; "C" szolgálat 33 fő. Hanis Mihály Farkasgyepű 2004

* * *

Az emlékjel neve: Dr. Ranolder János-emléktábla

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Vár, Veszprémi Panteon

Felirata: Dr. Ranolder János 1806-1875 veszprémi püspök, a nőnevelés apostola, az Irgalmas nővérek és az Angolkisasszonyok Intézetének megalapítója. A magyar egyháztörténet kiemelkedő egyénisége emlékére állította Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Veszprémi Érsekség 2004. augusztus 19. (Az emléktáblán a püspök címere látható.)

Anyaga: Szürke márvány, fém

A felavatás dátuma: 2004. augusztus 19.

Avató: Dr. Márfi Gyula veszprémi érsek és Asztalos István, Veszprém alpolgármestere

Köszöntőt mondott: Asztalos István, Veszprém alpolgármestere

Történeti leírás: Ranolder János (Pécs, 1806. máj. 16. - Csopak, 1875. szept. 12) író, püspök, tanár, könyvtáros. Középkorában szülővárosában járt, a filozófiát és a

teológiát a pesti egyetemen tanulta. Végzett teológusként 1828-ban a püspöki irodában teljesített szolgál: atot. 1829-ben szentelték pappá, majd Bécsben tanult, ahol 1830-ban doktorrá avatták. 1831-1840 között a szentírástudomány és a keleti nyelvek tanára, püspöki segédkönyvtáros Pécsen. A pesti egyetem hitészokora és a hittan tanára. 1845-től pécsi kanonok. A veszprémi egyházmegye püspökévé 1849. november 10-én nevezték ki, 1850. január 7-én szentelték fel. Valóságos titkos tanácsos, pápai trónálló. 1867. június 8-án megkoronázta Erzsébet királynét.

1872-ben alapította a cseszneki helyi káplánságot, Sármelléken új plébániaházat emeltetett, az alsópáhokit, a gógánfait, a sümegit és a sümegcsehit restauráltatta. Különösen a betegápolás és a nőnevelés ügyében tette nevét halhatatlanná. 1854-ben Veszprémbe telepítette az Irgalmas Nővéreket, akiket tanítással és betegápolással bízott meg. Még abban az évben felszentelte a nővérek és a kórház számára épített kápolnát. Tanítás céljából 1864-ben Irgalmas Nővéreket telepített Pápara, 1872-ben Tapolcára. Veszprémbe 1860-ban hívta az Angolkisasszonyokat, tanintézetet és templomot építtetett számukra. Keresztet állíttatott a Badacsony tetejére, a sümegi temetőben pedig Kisfaludy Sándornak síremléket emeltetett.

A szabadságharc leverése után igen nehéz időkben foglalta el a püspöki széket. Az osztrák katonai diktatúra üldözte azokat a papokat, akik részt vettek a szabadságharcban. Ranolder úgy mentette meg papjait a börtöntől, hogy berendelte, megdorgálta, majd valamelyik rendházba küldte őket. A hatóságokat arról tájékoztatta, hogy a keresett személyek büntetésüket töltik.

Rendkívül művelt ember és kiváló szónok volt. Beutazta Európát, és tapasztalatairól a *Religio és Nevelés* c. folyóiratban 1843-1844-ben *Útívázlatok* címen számolt be. Szaktudományát kézikönyvvel gazdagította. (*Hermeneutica*. Pécs, 1834.) Ezt a kézikönyvet sok országban, még Amerikában is használták. Rómában három kiadást is megért.

A magyar bor hírnevének erősítéséért több szőlőterületet vásárolt Csupakon, Badacsonyban és a Somlón. Nagy gondot fordított a fajtanemesítésre. Az egyszerű embereknek is nagyszámú szőlővesszőt adományozott. A veszprémi alsóvárosi temetőben lévő családi sírboltból a hamvait 1991. október 10-én áthelyezték a Szent Mihály-székesegyházba. Veszprémbe teret neveztek el róla. A város önkormányzata a pedagógusok kitüntetésére Ranolder-díjat alapított.

Művei: Sermones sacri auditoribus suis oblati. (Pest, 1842.) A kath. anyaszent-
egyház szertartásai. (Veszprém, 1851.) A hitoktatás gyakorlati kézikönyve. (Gruber
Ágoston művének ford., Pest, 1854.)

* * *

Az emlékjel neve: Szűcs Dániel-emléktábla

Típusa: Emléktábla

Helye: Veszprém, Dózsa György út, Református Gyülekezeti Ház nyugati falán

Felirata: Dicséritek az Urat! Zsolt. 150. 1. Ezen épület helyén álló parókiában élt
1850 és 1884 között Szűcs Dániel (1813-1884) a „református papok mintaképe”, a
Kisfaludy Társaság tagja, költő és műfordító. Veszprémi Református Egyházközség,
Magyar Irodalomtörténeti Társaság Veszprém megyei tagozata 2002.

Anyaga: Fehér márvány

A felavatás dátuma: 2004. október 3.

Köszöntőt mondott: Molnár Jánosné helytörténész

Megjegyzés: Halálának 120. évfordulója tiszteletére helyezték el

Adatok Veszprém közigazgatási területének élővilágához

TÓTH SÁNDOR

AZ EMBERISÉG TÖRTÉNELME SORÁN FOLYTONOS és szoros kölcsönhatásban élt együtt az élővilággal. A technika gyorsuló fejlődése révén bekövetkező modernizációval párhuzamosan azonban egyre fokozódó mértékben hatott a növényekre és az állatokra. Ez a hatás nem egyszer inkább negatív módon érvényesült és érvényesül jelenleg is. A természetátalakító tevékenység gyakran okozza a növények és az állatok tömegeinek pusztulását. Az erdő kiirtása, a gyepek feltörése, a mocsarak lecsapolása, utak, városok, gyárak építése stb. nagyon sok növény és főleg gerinctelen állat élőhelyének megszűnésével jár együtt.

Veszprém és a város környéke a Bakonyvidék szerves részét képezi. Túlnyomóan a Veszprém-várpalotai-fennsíkon terül el. A város a Séd két partján, három kistáj (Balaton-felvidék, Déli-Bakony, Északi-Bakony) találkozásánál épült. A patak mély, kanyargós völgyet vágott a kemény dolomit kőzetbe. A várból szép kilátás nyílik északra a Rátóti-Nagymezőre, majd távolabb az Északi-Bakonyra.

Kádárta és Gyulafirátót Veszprémhez való csatolásával jelentősen megnőtt a város területe, északon csaknem Eplényig terjed, hozzá tartozik a Papod jelentős déli lejtője, egy csücske benyúlik egészen Hárskút alá, érinti az elsősorban botanikai szempontból kiemelkedően érdekes Esztergáli-völgyet, a jégkorszaki maradványként ismert győzedelmes hagymát (*Allium victorialis*), valamint a medvefűl kankalint (*Primula auricula* ssp. *hungarica*) is. A Veszprémi-Séd völgyének mélyebb részeiben, főleg Kádárta és Jutas között, helyenként nedvesebb kaszálók váltakoznak kisebb mocsárrét-foltokkal. Az egykor bővizű kádártai karsztforrások malmokat működtető tiszta vizű patakokat tápláltak. Az ugyancsak Gyulafirátót és Jutas között elterülő Miklád számos mocsárforrása biztosította az egykori nagy kiterjedésű, számos medencéből álló halastó vízutánpótlását. Az elmúlt évtizedekben egyetlen megmaradt kezeletlen kisebb medencéje változatos és sok tekintetben érdekes vízhez kötődő állategyüttesnek nyújt menedéket.

A város és közvetlen környékének éghajlata átmenetet képez a Balaton-felvidék és az Északi-Bakony között. Veszprém átlagos évi középhőmérséklete kerekén 10°C. A leghidegebb hónap a január -1,4°C, a legmelegebb a július, középhőmérséklete 20,3°C. A csapadék sok évi átlagos mennyisége 650-700 mm között változik. A város a Bakony egyik legszélesebb része. A huzamosabb ideig tartó szélcsend viszonylag ritka. Leggyakoribbak az Északi-Bakony felől érkező északi szelek,

töbnyire ezek szállítják a leghűvösebb légtömegeket, a legmelegebbek pedig a déli-
es, elsősorban délnyugati áramlatokkal érkeznek.

Északon az éghajlati „választóvonal” nagyjából a Rátóti-Nagymező északi részén húzódik. Ezt jól érzékelheti a Zircről Veszprémbe utazó. Gyakran észleli, hogy amikor áthalad a 82-es utat keresztező vasúton, hirtelen vagy fokozatosan eltűnik a hótakaró, az összefüggő erdőt jobboldalon felváltja egy, a telepített fekete fenyves miatt sajnos ma már inkább csak kisebb foltokban megmaradt karszbokorerdő. Kissé távolabb, Jutas irányában, a nagyrészt katonai gyakorlótérnek használt Rátóti-Nagymező karsztos dolomitján az ugyancsak egyre inkább visszaszorulóban lévő kiterjedt, nagyrészt leromlott sziklafüves lejtősztyepprért tűnik fel. Az értékes ősmaradványokat rejtő dolomitra települt Veszpém területének még beépítetlen, de részben már telepített fenyőkkel takart dolomitsziklát is érdemes tanulmányozni. A növény- és állatvilág nagyfokú alkalmazkodóképességének köszönhető, hogy még az említett, kisebb-nagyobb mértékben leromlott, tönkretett területeken is számos botanikai, valamint zoológiai érdekességet fedezhetünk fel. A város környéke sem növénytani, sem állattani szempontból nem tekinthető önálló tájegységnek. Élővilága az éghajlathoz hasonlóan átmenetet képez a Balaton-felvidék és az Északi-Bakony között. Ennek megfelelően keverednek benne a részben szubmediterrán, részben szubmontán jellegű elemek.

A dolomitsziklák, sziklagyeppek és lejtősztyepppek élővilága

A sziklagyeppek és lejtősztyepppek töbnyire a mészkedvelő tölgyesek helyén jönnek létre. Vékony vagy szegényes termőtalajjal fedett, sziklás, köves lejtőkre jellemzőek. Veszprémben és a város közvetlen környékén nagyon gyakoriak. A vékony termőréteg miatt elsősorban szárazságtűrő fajok fejlődnek rajta. Főleg a sziklás részek uralkodó növénye az igen elterjedt sárga hagyma (*Allium flavum*). Mellette előfordul az ágas homokliliom (*Anthericum ramosum*), valamint a helyenként tömegesen növő kövi fodorka (*Asplenium ruta-muraria*). Főleg a fenyők által árnyékolta sziklákon, az állatkert környékén, a Betekints-völgyben az aranyos fodorka (*Asplenium tricomanes*) és helyenként az édesgyökerű páfrány (*Polypodium vulgare*) nagyobb állományát láthatjuk. Inkább a nyílt, napfényesebb sziklakibúváson a sárga kövirózsa (*Jovibarba globifera ssp. hirta*) szép telepei fejlődnek. A Kárpát-medence dolomithegyeinek jellemző endemikus növénye a magyar gurgolya (*Seseli leucospermum*) itt már inkább csak elszórtan fordul elő, elsősorban letörpült példányaival találkozhatunk. A sziklákon gyakori növények a bablevelű varjúháj (*Sedum maximum*), a fehér varjúháj (*Sedum album*) és a borsos varjúháj (*Sedum acre*) is.

A Veszprém környéki nyílt dolomit sziklagyepes területek jelentős részét fekete fenyővel (*Pinus nigra*) telepítették be. Kisebb-nagyobb foltokban megtalálhatók még pl. Kádárta belterületén, valamint közvetlen szomszédságában. Viszonylag leromlott állapotú sziklagyep a nagy kiterjedésű Rátóti-Nagy-mező. Ezek uralkodó

pázsitfűféléje a deres csenkesz (*Festuca pallens*), továbbá a lappangó sás (*Carex humilis*). Tavasszal nagy árvalányhaj-mezők jelennek meg rajtuk. Többé-kevésbé jellemző növényeik a magyar kutyatej (*Euphorbia pannonica*), a pompás ökörfarkkóró (*Verbascum speciosum*), a magas kígyószisz (*Echium italicum*), a magyar zsálya (*Salvia aethiopsis*), a naprózsa (*Fumana procumbens*), a sűrke napvirág (*Helianthemum canum*) stb.

Kora tavasszal sokfelé virít az élénksárga, fényes szirmú tavaszi hérics (*Adonis vernalis*) és valamivel később helyenként, főleg a Rátóti-Nagy-mezőtől északra, részben már a cserszömörccés bokorerdő foltokban, szép telepeket alkot a nagy ezerjófű (*Dictamnus albus*). Nem véletlenül illetik e helyenként *boszorkányfű* vagy *erős-fű* néven. A gyógynövényként is számon tartott növény virágait és termését dúsan borító mirigyszőrök érintése kiütéseket okozhat a bőrünkön. A mirigyek által termelt illó olajtól az egész növény bódító, fűszeres citromillatot áraszt. Meleg, szélcsendes időben az illó olajgőzök olyan töménységben halmozódhatnak fel körülötte, hogy gyufával lángra lobbanhatnak.

A főleg kora tavasszal, vagy májusban virágzó növények egész sorát figyelhetjük meg a területen, részben a cserszömörccés karsztbokor erdőben. Inkább csak néhányat említünk meg közülük. Fürtös gyöngyike (*Muscaria racemosum*), leánykökőrcsin (*Pulsatilla grandis*), fekete kökőrcsin (*Pulsatilla nigricans*), homoki pimpó (*Potentilla arenaria*), hegyi len (*Linum austriacum*), tavaszi kankalin (*Primula veris*), bársonyos tüdőfű (*Pulmonaria mollissima*), orvosi tüdőfű (*Pulmonaria officinalis*), közönséges gubóvirág (*Globularia aphyllanthes*).

A Rátóti-Nagy-mező az említettek mellett számos, részben kevésbé gyakori növény élőhelyeül szolgál:

- Árlevelű len (*Linum tennifolium*)
- Homoki vértő (*Onosma arenaria*)
- Terpedt rezeda (*Reseda phyteuma*)
- Heverő csúdfű (*Astragalus austriacus*)
- Szürkés ördög szem (*Scabiosa canescens*)
- Sulyoktáska (*Aetionema saxatile*)
- Apró nőszirm (*Iris pumila*)

A Papod Veszprémhez tartozó déli és délkeleti lejtőin, a Kis-Papodon, a Gyökeres-árokban, a Kút-völgyben és részben a Rátóti-Nagymező északi részébe is benyúló cserszömörccés bokorerdőben is számos ritkább növény él:

- Kisvirágú hunyor (*Helleborus dumetorum*)
- Farkasölő sisakvirág (*Aconitum vulparia*)
- Parlagi rózsa (*Rosa gallica*)
- Jajrózsa (*Rosa spinosissima*)
- Sárga koronafürt (*Coronilla coronata*)
- Koloncos lednek (*Lathyrus pannonicus*)

Babér boroszlán (*Daphne laureola*)
 Henye boroszlán (*Daphne mezereum*)
 Pusztai meténg (*Vinca herbacea*)
 Bozontos csukóka (*Scutellaria columnae*)
 Hegyi ternye (*Alyssum montanum*)
 Erdei peremizs (*Inula conyza*)
Serratula lycopifolia = ritka zsoltina faj
 Fekete zászpa (*Veratrum nigrum*)
 Gérbics (*Limodorum abortivum*) = zöld levelek nélküli élősködő növény
 Vitézkosbor (*Orchis militaris*)
 Vitézvirág (*Anacamptis pyramidalis*)
 Felálló iszalag (*Clematis recta*)

Mind botanikai, mind zoológia szempontból érdekesek a Kádárta környéki dolo-
 mitdombok sziklagyepjei, elsősorban a Rác-halála nevű, részben fenyővel betelepí-
 tett terület is. A tavasszal díszlő kiterjedt árvalányhaj-mezők mellett említést érde-
 mel a selymes boglárka (*Ranunculus illyricus*), az ezüstös útifű (*Plantago argentea*),
 a sulyoktáska (*Aetionema saxatile*), a selymes peremizs (*Inula oculus-christi*), a
 keserű pacsirtafű (*Polygala amara*).

A dolomitsziklák, sziklagyeppek és lejtősztyepppek élővilága is sok tekintetben
 érdekes. A hüllők közül elsősorban a nagy testű zöld gyík (*Lacerta viridis*), a fürge
 gyík (*Lacerta agilis*), valamint a kisebb fali gyík (*Podarcis muralis*) a sziklás helye-
 ken napozó vagy élelem után kutató egyedeit figyelhetjük meg. Bali József kutató-
 sai alapján kiderült, hogy a fali gyík Veszprém belterületén is sokfelé él, elsősorban
 a Vár környékén (Benedek-hegy, Buhim-völgy, Jeruzsálem-hegy, Aranyos-völgy,
 Pap-kert stb.) alkot viszonylag erős populácót (Bali, 1982).

Főleg a bokros, fás élőhelyeken, a Betekints-völgyben, az Aranyos-völgyben, a
 Tekerés-völgyben ritkábban rábukkanhatunk a törékeny gyík (*Anguis fragilis*), a
 rézsikló (*Coronilla austriaca*) és még ritkábban a nagyobb testű erdei sikló (*Elaphe
 longissima*) egy-egy példányára.

Mind a sziklagyeppek, mind a lejtősztyepppek sok rovar számára biztosítanak táp-
 lálkozási lehetőséget. Általában nagy egyedszámban népesítik be a száraz és felszá-
 raz területeket a különböző sáskák és a szöcskék. Az általánosan elterjedt, gyakori
 fajok mellett ritkaságot is említhetünk. A Rátóti-Nagymezőn bukkant fel a hegyi
 rétekre jellemző, repülés közben kerepelőre emlékeztető hangot adó, a Bakonyban
 nagyon ritka kerepelő sáska (*Psophus stridulus*) kis populációja. A területen előfor-
 duló számos ritkább szöcske közül érdemes megemlíteni az alábbiakat: négypon-
 tos zöld szöcske (*Phaneroptera nana*), szürke rétiszöcske (*Platycleis grisea*), nyerges
 szöcske (*Ephippigera ephippiger*). A kerepelő sáskán kívül kopár napos lejtők-
 re, sziklagyeppekre jellemző, részben ritkább fajok a szerecsensáska (*Celes variabilis*),
 az olaszáska (*Calliptamus italicus*), a sisakos sáska (*Acrida hungarica*) és a
 sztyeppréti sáska (*Stenobothrus nigromaculatus*).

Mocsárréte, vizes élőhelyek

A város közigazgatási határán belül vizes élőhelyek viszonylag nagy számban találhatóak. Bár a kádártai horgásztavakban a halakon kívül is élnek különböző gerinces és főleg gerinctelen állatok, de ezek nem tartoznak a jelentősebb élőhelyek közé. Többé-kevésbé nedves gyepek, köztük mocsárrétek nagyobb foltokban elsősorban a Séd kiszélesedő völgyében alakultak ki. Az utóbbi évtizedekben sajnálatos módon mind a számuk, mind a területük jelentősen csökkent.

Jelentősebb mocsárrétek elsősorban a Gyulafirátót és Kádárta, illetve Veszprém közötti területen a vasút és a Séd között terülnek el. Különösen értékesnek mondható a Séd és a 82-es út háromszögében található, főleg tavasszal és többnyire ősszel is tocsogóssá váló mocsárrét, ahol a védett, 10 ezer forint eszmei értéket képviselő szibériai nőszirm (*Iris sibirica*) nagyon szép és erős állománya díszlik. Az érdekes növény fennmaradását veszélyeztetik az utóbbi években fokozatosan tért hódító fűz-bokrok. A szibériai nőszirm a tágabb értelemben vett Miklád többi láp- vagy nedvesebb rétjein is előfordul. Részben a szibériai nőszirmmal elegyedve, részben külön állományokban nő a területen a főleg mocsarakban, de mocsárréteken is gyakori, ugyancsak mutatós sárga nőszirm (*Iris pseudacorus*). A terület botanikai értékét egyéb érdekes növények, köztük vizenyős rétekre, kiszáradó láprétekre jellemző védett kosborfajok, pl. az agárkosbor (*Orchis morio*) vagy kétsoros sás (*Carex disticha*) is növelik.

Sok rovar keresi fel tavasszal a mocsári gólyahír (*Caltha palustris*) élénksárga virágait, valamint az itt gyakori füzek nyíló barkáit.

Részben az említett mocsárréten, részben a környék nedvesebb rétjein nagyon sok nedvességekvel rovar találja meg a létfeltételeit. A ritkábbak közül említést érde-

Fecskefarkú lepke

mel a sóskaféléken fejlődő havasi tűzlepke (*Lycaena hippothoe*), valamint a vérfüvön élő hernyójú vérfü-boglárka (*Maculinea teleius*). Gyakrabban megfigyelhető kevésbé speciális igényű fajok a mocsári tarkalepke (*Euphydryas aurinia*), a nagy tűzlepke (*Lycaena dispar*), a kis színjátszólepke (*Apatura ilia*), a kockás tarkalepke (*Melitaea diamina*), a nagy színjátszólepke (*Apatura iris*), az ékes boglárka (*Everes argiades*), az aranyos tűzlepke (*Lycaena virgaurea*) és a w-betűs lepke (*Strymon w-album*).

Az elsősorban szárazabb biotópokra jellemző szöcskék és sáskák néhány faja ugyancsak előfordul nedvesebb réteken. Időnként még a városi lakásokba is berepül a közismert nagy testű zöld lomboszöcske (*Tettigonia viridissima*). Elsősorban nedves rétekre, mocsárrétekre jellemző fajok a kis kúpfejűszöcske (*Conocephalus fuscus*), a lápréti sáska (*Chorthippus montanus*), az aranyos sáska (*Chrysochraon dispar*) és a csinos rétisáska (*Chorthippus albomarginatus*).

A Séd völgyében elterülő többé-kevésbé nedves gyepék állatvilága növényzeti és talajviszonyoktól is függően gazdag és változatos. Csigák, pókok, bogarak és egyéb ízeltlábúak egyaránt nagy faj- és egyedszámban népesítik be a réteket.

Medárdos nyarakon a mélyebben fekvő réteken megálló csapadékvizes pocsolnyokban milliószámra nyüzsögnek a különböző csípőszúnyog fajok lárvái. A tömegesen kirepülő, vándorlásra is hajlamos gyötrő szúnyog (*Aedes vexans*) nőtényei egyes években nem csak Gyulafirátót és Kádárta lakóit „gyötrik” csípésükkel. Akadt már rá példa, hogy a réteken fejlődő éhes vérszívók előzönlöttek Veszprém főleg északi részét is.

A csípőszúnyogokon kívül sok kétszárnyú rovar (árvaszúnyog, katonalégy, törpeszúnyog stb.) lárvái fejlődnek vizes élőhelyeken, vízben, iszapban vagy nedves talajban. A szúnyogokhoz hasonlóan, főleg az ilyen mocsaras vidékeken, az állatok mellett gyakran zaklatják az embert is a különböző bögölyök nőtényei. Szúrásuk a szúnyogokénál fájdalmasabb, hosszabb ideig tartó sebet okozhat. Különösen Miklád térségében gyakori a kisebb testű márványos szárnyú, főleg az esőt megelőző párás időben az embert kitartóan támadó esőthozó pöcsik (*Haematopota pluvialis*), valamint a hasonló nagyságú közönséges pöcsik (*Chrysops caecutiens*). A ritkább fajok közül a volt halastónál előkerült a vöröslábú pöcsik (*Chrysops rufipes*).

A viszonylag bővizű Veszprémi-séd városi szakaszának állatvilága nem nevezhető gazdagnak. Ennek oka elsősorban valószínűleg főleg a településen belekerülő különböző szennyező anyagok hatásában kereshető. A szennyezettség kitűnő indikátorai közé tartoznak a vízben fejlődő különböző rovarok. Az 1970-es évek elején a völgyhíd környékének kibetonozott szakaszán is szép számmal röpködtek a mutatós sávós szitakötő (*Calopteryx splendens*) egyedei. Néhány évvel később – feltehetően a szennyeződés fokozódásával párhuzamosan –, teljesen eltűntek. Szerencsére nem véglegesen, néhány év óta ismét gyönyörködhetünk bennük. A patak várostól távolabbi szakaszának már sokkal változatosabb az élővilága. Gyulafirátót környékén az említett sávós szitakötő mellett egyéb folyóvízi fajok is megjelennek: a kisebb testű védett díszes légivadász (*Coenagrion ornatum*), a gyakori széleslábú szitakötő

Sávós szitakötő

(*Platycnemis pennipes*), valamint az ugyancsak védett pataki szitakötő (*Orthetrum brunneum*). Ezen a szakaszon már kisebb halak, pl. a fenékjáró küllő (*Gobio gobio*), kövi csík (*Nemachilus barbartulus*), fürge cselle (*Phoxinus phoxinus*) is előfordulnak benne.

Fürge cselle

Még jelenlegi állapotában is külön említést érdemel a Veszprémi-séd egyik mellékága, az egykor bővizű karsztforrások által táplált, malomkereket is meghajtó Kádártai-séd. Ennek és a környék több patakjának olyan kitűnő volt a vize, hogy a neves Bükk-kutató Vásárhelyi István az 1940-es évek végén Lillafüredről több alkalommal hozott, majd engedett szabadon kis pisztrángokat a bővizű kádártai karsztforrásokból eredő patakokba. A víz minőségére kényes pisztrángokat ma már hiába keressük itt, az egykori bővizű patakok medrei is többnyire teljesen szárazak.

A vizek gerinces élővilága

Aki Veszprém közvetlen környékének vízi faunájával akar ismerkedni, annak elsősorban az egykori, gyulafirátóti halastavak még megmaradt, víz alatt álló nagyobb medrének különböző évszakokban való felkeresését ajánlhatjuk. A ma leginkább mocsárnak nevezhető „halastó” és környéke volt sokáig a fő vadászterülete a francia származású premontrei szerzetesek számára a 13. század első felében román stílusban épített kolostor kiemelkedő romrészletét költőhelyül választó fehér gólya (*Ciconia alba*) párnak. A pusztulófélben lévő fészek sajnos hosszú évek óta elhagyatott, hiába várják a rátótiak tavasszal a lakóit.

A nagy tavakhoz hasonló gazdag madárvilágról itt nem beszélhetünk, de a széles nádassal, részben gyékényessel szegélyezett, hínárnövényekben is viszonylag gazdag élőhely számos vízi, nádi vagy a vizeket kísérő füzesekben tanyázó madár költését lehetővé teszi. Számos állat elsősorban táplálkozása és szaporodása révén kötődik a vizes élőhelyekhez. A madarak közül főleg az úszók és a gázlók, de jó néhány más csoport tagjai is. Hazánkban a nagyobb gémtelpek elsősorban a folyók árterén, a holtágak mentén alakulnak ki, de nem hiányoznak a Balaton és a Kis-Balaton térségéből sem. A szürke gém (*Ardea cinerea*) és a bakcsó (*Nycticorax nycticorax*) valószínűleg alkalmi vendégként jelenik meg a tónál. Velük szemben állandó és rendszeres fészkelő leggyakoribb récefajunk a tőkés réce (*Anas platyrhynchos*), valamint a jóval ritkább szárcsa (*Fulica atra*), a vízityúk (*Gallinula chloropus*), a búbos vöcsök (*Podiceps cristatus*) és a kis vöcsök (*Podiceps ruficollis*).

A tó zónájában, elsősorban a nádas, gyékényes, füzes, vagy bokorfüzes szakaszain nagyon látványos és változatos madarélet zajlik. Sok olyan madarat megfigyelhetünk, melyek nem tartoznak a vízi madarak közé, de ott találják meg költő és táplálkozó helyüket. Egy részük esetleg a víztől távoli erdőkben fészkel, és csak télen jelenik meg a vizeknél. A nádasok egyik jellemző téli madara az apró termetű kék cinege (*Columba oenas*), valamint a még kisebb ökörszem (*Troglodytes troglodytes*). Egész életét a nádasokban tölti a tavasztól ősziig főleg pókokkal és rovarokkal, télen pedig a nád és a gyékény magvaival táplálkozó barkóscinege (*Panurus biarmicus*). A tó mellett jelenleg még meglévő öreg fákból álló füzesben megfigyelhető a hazai madárvilágban kiemelkedően érdekes, rendszerint lehajló fűzfaágon lógó, ovális zacskóra emlékeztető, szinte művészi csörszerű bejáratú fészket építő függőcinege (*Remiz pendulinus*).

Nem a rigók, hanem a poszáták rokonságába tartozik a kisebb tavak, mocsarak mellett is mindenféle gyakori nádirigó (*Acrocephalus arundinaceus*), a cserregő nádiposzáta (*Acrocephalus scirpaceus*), valamint a foltos nádiposzáta (*Acrocephalus schoenobaenus*).

A volt halastó mellett előfordul néhány vizes élőhelyhez többé-kevésbé kötődő emlős is. Mivel általában rejtett életet élnek, viszonylag ritkán találkozhatunk velük. Sokszor csak a vízparton árulkodó nyomaik utalnak a jelenlétükre. Ezek egyike a vízhez erősen kötődő, kisebb házinyúl nagyságú pézsmapocok (*Ondatra zibethicus*). Őshazájából, Amerikából, a század elején telepítették be hozzánk, azóta a számára kedvező élőhelyeken általánosan elterjedt. Ugyancsak él itt a környezeti feltételekhez kitűnően alkalmazkodó vízi pocok vagy más néven kőzapocok (*Arvicola terrestris*), valamint a vizek mentén tanyázó kis testű közönséges vízcickány (*Neomys fodiens*), mely táplálékát is részben a vízből szerzi. Falánk természetű, nem csak rovarokkal, férgekkel, csigákkal táplálkozik, megfogja a kisebb halakat, békákat is.

Az utóbbi időben erősen terjedőben van a Bakonyban a menyétfélékhez tartozó, karcú, hengeres testű, tömött bundájú ragadozó vidra (*Lutra lutra*), melynek nyomait a volt halastónál is sikerült felfedezni. Feltehetően előfordul a környék horgásztavainál is.

A volt halastó maradványában telepítés híján inkább csak kisebb halakra horgásznak rendszeresen. Többnyire csupán a mindenféle nagyon gyakori ezüstkárász (*Carassius auratus*), az apró termetű kínai razbóra (*Pseudorasbora parva*), az Észak-Amerikából származó naphal (*Lepomis gibbosus*), legjobb esetben sügér (*Perca fluviatilis*) vagy vörösszárnyú keszeg (*Scardinius erythrophthalmus*) kerül a horogra.

Lényegesen gazdagabb a fauna kételtűekben. A mocsaras élőhely kitűnő feltételeket nyújt a különböző kételtűek szaporodásához, fejlődéséhez, valamint táplálkozásához. Ennek köszönhető, hogy a Bakonyból ismert kételtű fajok nagy részét már sikerült innen kimutatni.

Nem csupán a halastóban, hanem a környék egészen kicsi, jelentéktelennek látszó vizeiben, kisebb-nagyobb árkokban, keréknyomokban képződött pocsolyákban is mindenféle előforduló farkos kételtű a pettyes göte (*Triturus vulgaris*). Ezzel szemben ritka, a főleg a síkságokra, elsősorban az Alföldre jellemző nagyobb testű tarajos göte (*Triturus cristatus*).

Valószínűleg az átmeneti éghajlat miatt együtt fordul elő a főleg magasabban fekvő területekre jellemző sárgahasú unka (*Bombina variegata*) és az inkább sík vidékeken elterjedt vöröshasú unka (*Bombina bombina*). Ritkaságnak számít a barna ásóbéka (*Pelobates fuscus*). Tömegesen keresi fel a szaporodás időszakában a tavat a nagy testű barna varangy (*Bufo bufo*), ezzel szemben itt is viszonylag ritka a kisebb, inkább a településekhez kötődő, gyakran pincékben tanyázó zöld varangy (*Bufo viridis*). Nagyon gyakori a zöld levelibéka (*Hyla arborea*), a tavi béka (*Rana ridibunda*) és a kis tavi béka (*Rana lessonae*), ritkább az erdei béka (*Rana dalmatina*).

A vizes élőhelyekhez kötődő hullók közül gyakran megzavarjuk a vízi sikló

(*Natrix natrix*) a tó partján napozó példányait. Érdekességnek számít az elsősorban a Balaton környékére jellemző kockás sikló (*Natrix tessellata*) fiatal egyedének a volt halastónál való felbukkanása. Mivel a kockás sikló korábbi lelőhelyadatai kizárólag a Balaton parti sávjára vonatkoznak, a faj új adatnak számít a tulajdonképpeni Bakonyra.

Érdekes a mocsári teknős (*Emys orbicularis*) gyulafirátóti előfordulása. A volt halastónál Hadnagy László korábban több alkalommal gyűjtötte fiatal és idősebb egyedeit. Mivel fiatal egyedei is jelen voltak, nem zárható ki, hogy addig szaporodott, amíg az élőhely adottságai kedvezőek voltak a számára. Ugyancsak megtalálta ott Bali József 1974-ben. Az utóbbi három évtizedből nem tudunk az előkerüléséről, ezért feltételezhető, hogy kipusztult onnan. Marián Miklós, a Bakony kételtű és hüllő faunájának jeles kutatója sem tartja kizártnak a mocsári teknős gyulafirátóti előfordulását, mivel az 1906-ban létesült halastó helyén korábban nagy kiterjedésű mocsár volt, ami a faj természetes élőhelyéül szolgálhatott és ott az 1970-es évekig továbbra is szaporodott (Marián, 1988).

A vizek gerinctelen állatvilága

Mind álló, mind folyóvizeinkben nagyon sokféle állat él. A volt halastó maradványában és közvetlen környékének változatos, gyakran időszakos kisvizeiben előforduló állatfajok száma több ezerre tehető. Beleértve természetesen a bizarr formákat felmutató egysejtűektől kezdve a különböző férgek, puhatestűeket, a rendkívül változatos és népes ízeltlábúakat, alsórendű rákokat, kérészeket, álkérészeket, szitakötőket, vízi recés szárnyúakat, poloskákat, bogarakat, kétszárnyúakat, tegzeseket. A jelen írásnak nem célja a számításba jöhető összes faj felsorolása, ennek realitása sincs. Meg kell elégednünk markáns válogatással, néhány látványosabb, vagy szélesebb körben ismertebb csoport több-kevesebb képviselőjének bemutatásával.

Tavaink legfeltűnőbb ízeltlábúi közé tartoznak az ősi típusú rovarokat képviselő szitakötők (*Odonata*). Tipikus kételtű (amphibikus) rovarok, lárváik vízben élnek, az imágók a levegő állatai. Az egykori halastó változatos szitakötő-fauna fejlődését teszi lehetővé. Az elmúlt évtizedekben végzett vizsgálatok során kiderült, hogy a tóban a hazai állóvízi szitakötőfajok lárvájának közel kétharmada előfordul. Vagyis faunája nem csak jól ismert, hanem még ma is viszonylag gazdag. Kevésbé gyakori vagy érdekesebb fajok a ritka légivadász (*Coenagrion scitulum*), a barnacsíkos szitakötő (*Sympetrum pedemontanum*), a tavi szitakötő (*Anax parthenope*), a lápi szitakötő (*Leucorrhinia pectoralis*), az érces szitakötő (*Cordulia aeneatufosa*), a sárgafoltos szitakötő (*Somatochlora aenea*), a fekete szitakötő (*Sympetrum danae*). A gyakoribb fajok közül a Bakonyvidéken mindenfelé előforduló, egyetlen kifejlett alakban, azaz imágóként áttelelő szitakötő fajunk, az erdei rabló (*Sympecma fusca*) lárvája is nagy számban fejlődik a tóban.

A vízi poloskák (*Hydrocorisae*) túlnyomó többsége álló és lassan áramló vizek

lakója. A felületi feszültséget kihasználva a víz felszínén függő szaladgálnak a molnárpoloskák. A tóra is jellemző a közönséges molnárpoloska (*Gerris paludum*), a rozsdáshátú molnárpoloska (*Gerris thoracicus*), a tavi molnárpoloska (*Gerris lacustris*), valamint a törvényesen védett nagy molnárpoloska (*Gerris najas*). A kitűnően úszó közönséges búvárpoloska (*Sigara lateralis*), a törpe-búvárpoloska (*Micronecta griseola*), a lomhább mozgású, fájdalmas szúrású, lapos testű közönséges vízikorpió (*Nepa cinerea*), a különösen hosszúra nyúlt, karesú testű a vízi botpoloska (*Ranatra linearis*) és a jellegzetes közönséges hanyattúszó-poloska (*Notonecta glauca*) egyaránt tagja a tó faunájának.

A bogarak számos képviselője is kitűnően alkalmazkodott a vízi életmódhoz. A ragadozó életmódú csíkbogarak (*Dytiscidae*) és lárváik egyaránt félelmetes ellenségei nem csak a gerincteleneknek, hanem a kisebb testű vagy fiatal vízi gerinceseknek, kétéltűeknek és halaknak is. A volt halastóban is gyakori a közismert sárgaszegélyű csíkbogár (*Dytiscus marginalis*), valamint a tompacsípós csíkbogár (*Dytiscus dimidiatus*). A többnyire növényekkel táplálkozó csíboroknak (*Hydrophilidae*) csak a lárváik ragadozók. Nagy faj- és egyedszámban népesítik be állóvizeinket. Gyakoribb képviselőjük a gömbölyded csíbor (*Anacaena globulus*), a fémcsíbor (*Helophorus aquaticus*), de nem hiányzik a faunából a 35-40 millimétert is elérő közönséges óriáscsíbor (*Hydrorus piceus*) sem.

Folytathatnánk a sort a vízben fejlődő lárvájú kétszárnyú rovarokkal, a hazánkban becslések szerint mintegy 800 fajjal képviselt és a volt halastóban is gyakran tömegesen fejlődő árvaszúnyogok (*Chironomidae*), csípőszúnyogok (*Culicidae*), törpeszúnyogok (*Ceratopogonidae*), katonalegyek (*Stratiomyidae*), bögölyök (*Tabanidae*) stb. fajjaival.

A települések és környezetük állatvilága

A szokványos háziállatok mellett számos szinantrópnak nevezett állat alkalmazkodott az emberhez, a mesterségesen létrehozott különböző funkciójú épületekhez, az általa fogyasztott élelmiszerekhez stb. Az ember környezetében kialakuló életközösség összetétele nagymértékben a település jellegétől is függ.

Legnagyobb fajszámban a településeket a különböző, specializált életmódú ízeltlábúak népesítik be. Az emberek egy része talán nem is gondolja, milyen nagy tömegű atka él a lakásában. Erre inkább csak akkor figyel fel, ha kiderül, hogy kízó szénanátháját az egyik legjellemzőbb szinantróp faj, a szőnyegben és a különböző textilekben nem ritkán tömegesen tenyésző parányi házipor-atka (*Dermatophagoides pteronyssinus*) okozza. Sok külső élősködő (ektoparazita), valamint belső élősködő (endoparazita) szervezete olyan mértékben alkalmazkodott az emberhez, hogy nélkülünk már képtelenek megélni.

Főleg nagyobb testű háziállatokat tartó vagy tenyésztők falusi lakásaiban gyakoriak a néha csupán a jelenlétükkel kellemetlenkedő, nem egyszer azonban betegség-

terjesztő szerepük miatt is sem kívánatos „társbérlő” rovarok. Az emberrel együtt szinte az egész Földön elterjedt házilégy (*Musca domestica*) lárvája főleg sertés trágyában fejlődik. Számos rovar vagy lárvája okoz kárt ruhaneműkben, textilekben, élelmiszerekben, különféle egyéb készletekben.

Kiválóan alkalmazkodtak az emberi környezethez a különböző csótányok, pl. a konyhai svábbogárnak is nevezett közönséges csótány (*Blatta orientalis*), pókok és egyéb ízeltlábúak.

Szívesen tartózkodik rendszeresen vagy időszakosan az emberi településeken számos többé-kevésbé urbanizálódott madár, valamint emlős. Ezek természetesen Veszprémben és a városhoz tartozó településeken többnyire egyaránt gyakoriak.

A gyöngybagoly (*Tyto alba*) szinte kizárólag vagy legalább gyakran templomtornyokban, padlásokon tanyázik, ott neveli a fiókáit is. A kuvik (*Athene noctua*) főleg síkságokra jellemző, de ritkábban Veszprém környékén is előfordul. A macskabagoly (*Strix aluco*) viszonylag gyakori fészkelő a területen.

A településekhez ragaszkodó madarak közül a legismertebb és nálunk egyben a leggyakoribb faj, a szinte az egész Földön elterjedt, örökösen hangoskodó, veszekedő házi veréb (*Passer domesticus*). A korábban még vonulóként ismert, de az elmúlt két-három évszázadban fokozatosan állandó lakóvá váló feketeterítő (*Turdus merula*) elsősorban a városok jellemző madara. Csak a 20. század első felében jelent meg nálunk a Balkánról érkezett és szintén az emberi településekhez ragaszkodó balkáni gerle (*Streptopelia decaocto*), valamint a balkáni fakopáncs (*Dendrocopos syriacus*). Főleg állattartó telepek környékén mindenütt fel-felbukkan az ember közeledésére rövid szaladás után a levegőbe emelkedő, kiváló énekesként ismert búbos pacsirta (*Galerida cristata*), közkedvelt nevén pipiske.

Rendszeresen téli vendégként fordul elő a fenyőpinty (*Fringilla montifringilla*), a fenyőrigó (*Turdus pilaris*), a csíz (*Carduelis spinus*), a barátcinege (*Parus palustris*), a süvöltő (*Pyrrhula pyrrhula*) és a csonttollú (*Bombycilla garrulus*).

Számos olyan madárfajt ismerünk, amely nem kötődik ugyan szorosan az emberi településekhez, de nem is idegenkedik az ember közelségétől. Egyik legszebb harakályunk, a zöld küllő (*Picus viridis*), és a karvaly (*Accipiter nisus*) főleg az őszi-téli hónapokban gyakran megfordul környékünkön is. Parkokban, ligetekben, kertekben, faluszéli fasorokban előszeretettel megtelepszik az embereknek sok kellemetlenséget okozó vetési varjú (*Corvus frugilegus*). Az 1970-es és 1980-as évek fordulója környékén a Bakonyi Múzeum előtti park fáin számos fészekben nevelték fiókáikat. A nagytestű madarak nem csupán állandó veszekedésükkel, hangoskodásukkal, hanem elsősorban ürülékükkel zavarták a látogatókat. Ugyancsak megtelepedtek az egykori gyermekkórház parkjában is. Gyakori vendég a településeken a házi rozsdafarkú (*Phoenicurus ochruros*), a kerti rozsdafarkú (*Phoenicurus phoenicurus*), a zöldike (*Carduelis chloris*), a régebben, eléggé el nem ítéltető módon fogóságban, kalitkamadárként is tartott tengelic (*Carduelis carduelis*).

Az emberi településekhez talán a leginkább ragaszkodó, ugyanakkor a magyarság körében régóta kellő tiszteletet élvező madarak a fecskék és a fehér gólya. A füst-

fecske (*Hirundo rustica*) elsősorban az épületek, istállók belsejében költ, a molnárfecske (*Delichon urbica*) az épületek külső felületére, legtöbbször az eresz vagy az erkély alá építi felül szűk bejáróval nyíló, többnyire sűrűn egymás mellett sorakozó fészket.

Nem rokona a fecskéknek a szintén urbanizálódott sarlósfecske (*Apus apus*), mely ha nem is rendszeresen, de költ a veszprémi panelépületek zugaiban, fali repedéseiben.

A Gyulafirátót környéki vizes élőhelyekkel kapcsolatban már szóba került az Európa-szerte erősen megfogyatkozott fehér gólya (*Ciconia ciconia*) korábbi fészkelése. Veszprémre és a hozzá tartozó településekre nem jellemző e köztisztelőnek örvendő kedves madarunk. Egykori, villanyoszlopra épült, de az 1970-es évek végén már lakatlan dózsavárosi fészkeről Bali József tudósít (Bali, 1986).

Az emberi környezethez legjobban ragaszkodó állatok egyike a güzüegér, vagy inkább használatos nevén a házi egér (*Mus musculus spicilegus*). Az egérfélék rokonai a patkányok, melyek közül alkalmasszerűen Veszprémben és környékén is megjelenik a Kelet-Ázsiából származó vándorpatkány (*Rattus norvegicus*). A nyest (*Martes foina*) padlásokon, templomtornyokban telepszik meg, és éjszakánként onnan indul portyázni. Főleg az őszi és téli időszakban bukkan fel gyakran, főleg a tanyák környékén a görény (*Mustella putorius*).

A városban és környékén egyaránt mindenfelé honos a közismert keleti sün (*Erinaceus concolor*), valamint a vakond (*Talpa europaea*).

Nem egyszer keltenek riadalmat a lakók körében a város panelépületeiben gyakran megjelenő különböző denevérek. A Bakonyi Múzeum hatalmas padlásterében, főleg az 1970-es és 1980-as években, rendszerint nagy számban keresett téli menedéket a közönséges denevér (*Myotis myotis*).

Parkok, fasorok, az Aranyos-völgy, a Betekints-völgy, a Csatár-hegy, a Tekeres-völgy stb. erdős része sok madárnak és főleg kisméretűnek szolgál élőhelyül.

A mindenfelé elterjedt madaraknak számos faja megfigyelhető az említett élőhelyeken. Csak példaként említünk néhányat. A fülemüle (*Luscinia megarhynchos*), a vörösbegy (*Erithacus rubecula*), az énekes rigó (*Turdus philomelos*), a barátposzáta (*Sylvia atricapilla*), a csilpcsalp füzike (*Phylloscopus collybita*), az őszapó (*Aegithalos caudatus*), a cinegék, a csuszka (*Sitta europaea*) stb. Rendszeresen téli vendégként fordul elő a fenyőpinty (*Fringilla montifringilla*), a fenyőrigó (*Turdus pilaris*), a csíz (*Carduelis spinus*), a barátcinege (*Parus palustris*). A vadgerle (*Streptopelia turtur*) az erdő magasabb fáin építi egyszerű gallyfészket. A harkályfélék közül a zöld küllő (*Picus viridis*), a hamvas küllő (*Picus canus*), a nagy fakopáncs (*Dendrocopos major*), a közép fakopáncs (*Dendrocopos medius*), a kis fakopáncs (*Dendrocopos minor*), a fekete harkály (*Dryoscopus martius*) egyaránt előfordul a területen.

Az erdőkben élő emlősállatok közül is gyakori a sün (*Erinaceus europaeus*), az erdei cickány (*Sorex araneus*), a rágcslók képviselője a mókus (*Sciurus vulgaris*), a nagy pele (*Myoxus glis*) és az erdei pocok (*Clethrionomys glareolus*). A rovarvők

Leánykökörös

közül gyakori a törpe cickány (*Sorex minutus*). A denevérek több faja, pl. a nagyfüllű denevér (*Myotis bechsteini*), a közönséges denevér (*Myotis myotis*), a korai denevér (*Nyctalus noctula*), a törpe denevér (*Pipistrellus pipistrellus*) stb. A ragadozó emlősök képviselője többek között a róka (*Vulpes vulpes*), a nyest (*Martes foina*) és ritkábban a nyuszt (*Martes martes*).

IRODALOM

- Bali J. (1982): A fali gyík – *Lacerta muralis* Laur – Veszprém városi előfordulása. A Bakonyi Természettudományi Múzeum Közleményei 1. 185-194. p.
- Bali J. (1986): Adatok Veszprém város madárfaunájához. A Bakonyi Természettudományi Múzeum Közleményei 5. 161-180. p.
- Galambos István szerk. (2009): Veszprém megye monográfiája I. Természeti viszonyok. Veszprém Megyei Önkormányzat, Veszprém.
- H. Harmat Beáta szerk. (2008): A Bakony. A természet kincsestára. Bakonyi Természettudományi Múzeum, Zirc.
- Marián M. (1988): A Bakony hegység kételtű és hullófaunája – A Bakony természettudományi kutatásának eredményei 20. 1-105. p.
- Tóth Sándor (2001): A Bakonyvidék zengőlégy faunája. Bakonyi Természettudományi Múzeum, Zirc. (A Bakony természettudományi kutatásának eredményei, 25.)
- Tóth Sándor (2005): A Bakonyvidék és a Balaton-medence szitakötő faunája. Bakonyi Természettudományi Múzeum, Zirc. (A Bakony természettudományi kutatásának eredményei, 29.)

Veszprém időjárási viszonyai 1909-ben

KOVÁCS GYŐZŐ GYULA

AZ 1909. ÉV IDŐJÁRÁSA TÉRSÉGÜNKBEN átlagosnak mondható, szélsőséges adatok nem szerepelnek a feljegyzésekben. Ebben az időszakban már 9-ik éve működött a meteorológiai észlelő állomás Veszprémben az Angol Kisasszonyok Sancta Maria intézetében. A korabeli gyakorlatnak megfelelően a műszereket naponta három alkalommal – reggel 7, délután 2, és este 9 órakor – olvasták le, és jegyezték fel az egyéb „vizuálisan megfigyelt” jelenségekkel együtt. Ezeket az időpontokat úgynevezett „terminus idő”-nek nevezték. A hőmérséklet terminus és szélső értékein (napi minimum, illetve maximum) kívül mérték a levegő nyomását, a páratartalmat (relatív nedvességet) és a csapadékmennyiséget. Megfigyelték és feljegyezték a levegő mozgását (szélirány és erősség), a felhők alakját, mennyiségét és mozgásukat az égbolton. A havi összesítő íveket a Meteorológiai Intézetbe továbbították. A gyűjtőkből néhány hónap észlelési adata hiányzik, feltételezhetően ekkor – valamilyen ok miatt – nem folytak észlelések. (Az adatok az 1911-ben kiadott évkönyvben sem szerepelnek.)

A hiányzó adatok részbeni pótlására felhasználtuk Kerényi Károly Veszprém megyei tisztii főorvos meteorológiai és helytörténeti feljegyzéseit, és a korabeli sajtó időjárással foglalkozó írásait. Ezekből megtudhatjuk, hogy az 1909. év fagyos és havas idővel köszöntött be. „Magas hó fedte az egész országot, várost, falut, földet. A mi városunk sem volt ment ettől” – írja a Népakarat január 2-án. Az év első negyede átlagotól alacsonyabb hőmérsékletű volt, nehezen akart kitavaszkodni.¹ „A nagy tél egész zord szigorúságával ül még a nyakunkon. Ami már egészen elkeseríti az embereket. – A rátótiak például az ideit telet, már háromszorosan számítják...” – olvashatjuk a Népakarat február 27-ei számában. A nyár, de főként az augusztus az átlagostól melegebb volt, és a december is kitűnt enyhességével. A csapadék mennyisége meghaladta a sokévi átlagot, márciusban a szokásos mennyiség közel duplája hullott. Február 5-én a hóolvadás, március 5-én pedig a bőséges csapadékhullás következtében kiöntött a Séd. A februári kiöntés következtében egy álló napig víz nélkül maradt a város lakossága. Április 2-án éjszaka kigyulladt a papnevelő intézet, a tűz az orkán erejű szélben gyorsan terjedt, a vár nyugati oldala és több egyéb épület leégett. Szeptember 28-án egy rendkívül intenzív, bőséges csapadékot adó időjárási front következtében rövid idő alatt közel 50 mm eső esett. December 24-e rendkívüli enyhességével tűnt ki, a hőmérséklet a késő délutáni órákban elérte a +19°C-ot.

Januárban, hasonlóan a korábbi néhány hónap időjárásához, a hőmérséklet az ilyenkor szokásos érték (–1,2°C) alatt maradt. A melegebb napok általában a hónap

közepén fordultak elő, míg a leghűvösebb értékek túlnyomóan 29-30-án jelentkeztek. A borultság foka az ország majd minden részén a normális érték alatt maradt, így a talaj hőkisugárzása (főként az éjszakai és kora reggeli órákban) kedvezett az alacsony hőmérsékletek kialakulásának. A túlnyomóan derült, hideg időjárás átlag alatti csapadékkal párosult, így az előző év őszén kezdődött száraz periódus tovább folytatódott. Mindössze négy csapadékos napról tudunk, valamennyin havazott. Január szelesebb volt az átlagnál, öt napon a szellőkések elérték a viharos fokozatot. „*A Balaton ismét befagyott, s a jégfordás megkezdődött. Az idei télen most halásztak először jégen.*” – írja a Veszprémi Ellenőr január 9-én. Az új esztendei nagy hidegben „befagyott” a veszprémi mozi is, az előadások szüneteltek.

Január 1-jén reggel -7°C fagy volt, napközben borult szeles idő, este havazott. 2-4-én reggel mínusz 8°C fagy, napközben borult, szeles idő. 5-én és 6-án reggel $+3^{\circ}\text{C}$ meleg, borult idő. 7-én reggel -1°C fagy, napközben borult idő. 8-án reggel -1°C fagy volt, borult idő. Eső vagy hó várható, a barométer süllyed. 9-én reggel $+1^{\circ}\text{C}$ volt és egész éjjel havazott, nagy hó esett. 10-én reggel 2° fagy volt, napközben borult idő. 11-12-én reggel -7°C fagy, napközben borult, ködös idő. 13-án reggel a hőmérséklet fagypont körül alakult, éjjel kevés hó esett. 14-én reggel $+2^{\circ}\text{C}$ volt, napközben borult idő nagy széllel. 15-16-án reggel fagypont, borult, enyhe idő, nappal $+6^{\circ}\text{C}$. 17-18-án reggel -3°C -os fagy, változóan felhős, viharos idő. 19-étől a hónap végéig derült és változóan felhős napok váltogatták egymást. Az éjszakai, reggeli órákban gyakran alakult ki köd. A reggeli minimumok megközelítették, 30-án meg is haladták a mínusz 10°C -ot. 30-án este, éjszaka havazott, 31-én reggel -8°C fagy volt, napközben borult, hideg idő. [K. K.]

Február középhőmérséklete is – az elmúlt téli hónapok valamennyiéhez hasonlóan – a sokévi átlag ($+0,1^{\circ}\text{C}$) alatt maradt, térségünkben közel 2 fokkal volt alacsonyabb, mint az ilyenkor szokásos érték. Enyhébb napok a hónap elején, 4-én és 5-én fordultak elő, amelyet 1-jén, 2-án és 3-án havazásos napok előztek meg, 4-én pedig egész nap esett az eső. A bőséges csapadék és az enyhe idő hatására általános hóolvadás kezdődött, a Séd kiáradt². „*A csütörtöki esőzés ugyancsak komoly következményeket okozott Veszprémben. Az eső és a hóolvadás következtében megdagadt Séd folyó kiöntötte és elborította szennyes áradatával az egész kisküti rétet, melyen a városi vízvezeték csövei vannak lefektetve. A szennyes víz behatolt a csővezeték mentén levő, mintegy egy méter magas buktató aknába s azokon át a vízvezeték alagsóveibe és a gépház gyűjtőmedencéje tiszta forrásvíz helyett szennyes esővizet kapott. A gépész jelentésére a polgármester lezáratta a vezetéket, s csütörtök délután a város lakossága már csak a táborállási nagy rezervoárból kapott vizet. Am a rezervoárból a víz hat-nyolc óra alatt kifogyott, pénteken a reggeli órákban már csak a város mélyen fekvő utcáiban kaptak vizet. 7-8 óra körül, reggel pedig egyáltalán nem volt már víz az egész városban s ez az állapot pénteken egész napon át tartott.*

Egy álló napig víz nélkül volt az egész város lakossága. A városban csak 2-3 kút van, a melyiknek vize, bár nem kifogástalan, mégis iható, ezeket a kutakat a lakos-

ság megrohanta, s pár óra alatt kimerítette. A legtöbb házban nem tudtak főzni, nem volt víz. A szikvízgyárakból elkapkodták a meglevő szikvízkészletet, az üzletekből az ásványvizet, hogy valamivel pótolják az ivóvíz hiányát. Végre esti 8 órakor annyira rendbe hozták a vízvezetéket, hogy a gépek megkezdheték működésüket s pár óra múlva a csőhálózat minden pontján volt víz. Ez a víz nagyon szürke és zavaros volt, azért a városi hatóság előzőleg megvizsgáltatta, s miután a vizsgálat a vizet teljesen aggálytalannak s az emberi egészségre teljesen ártalmatlannak találta, bocsájtották közfogyasztásra. A víz most már aggodalomra nem ad okot s teljes bizalommal használható.” – olvashatjuk a Veszprémvármegye 1909. február 7-i számában.

Az árvíz kialakulásáról és pusztításáról ír a Népakarat február 13-án, és arra a következtetésre jut, a fő ok az volt, hogy: „A Kiskuti hidat elfejetlenkedték. A Kiskuti mulatókert melletti hidat a múlt heti vízár eltüntette a föld színéről, mintha csak ottan sem lett volna. Olykor-olykor mérges az a Séd folyó. De ha még bosszantják is, akkor veszedelmes is. Mint ahogy bosszantották annak az új hídnak a megépítésével már öt év óta. Most azután megbosszulta az elkövetett súlyos sérelmet. A gyengébbek, és feledékenyek kedvéért erre vonatkozólag felvilágosító magyarázatot kell adnunk. Öt év előtt hasonló vízár ütött reánk. Ez akkor azért volt veszedelmes, mert éjjel volt. A Séd hídja akkor háromszorta szélesebb volt az újon épülnél, de korhadt és elhanyagolt, amit így a vízár könnyedén magával sodort. A híd oly széles volt, mint a meder. Hol a víz esése, rohanása hatszor akkora medret vert magának, mint a Séd medre. Ez azt eredményezte, hogy a vízárnak e tágas gyűjtő vízmedenczéje képződvén, gyors rohanással, de veszélytelenül futott végig a városban és nagyon ritkán okozott némi kárt.

Az elpusztult korhadt hidat pótolni kellett a városi hatóságnak. Pótolta is fenegette módon. Építtetett oda egy rövid fahidat, a Séd medrét pedig valóságos fejetlenséggel összeszorította. Aminek meg a következménye az lett, hogy a mostani vízárnak nem volt ott szabad s hirtelen leömlése. S ez nagyon természetes is. Az összetorlódott víztömeg pedig elöntötte a katonai lövöldét, a Kiskutit, a lövölde körüli házakat, kerteket és malmokat, hol derékig jártak a maszatban, a vízvezetéki forrásokat. Honnan a víztömeg végig rohant az egész Kiskuti völgyön a városba, útjában előntve az összes kerteket, házakat, malmokat, de még a városban levő malmokat sem kímélte meg. Kiöntött a Hosszú utcára is, sőt a Buhim völgyben is több házat és kertet elárasztott...”

A hónap második és harmadik dekádjában általában hideg, kellemetlen idő volt, gyakran viharos széllel, ismétlődő havazásokkal, hózáporokkal. „Az idei tél ugyan csak kített magáért s úgy látszik, szigorából mit sem akar engedni. Már hetek óta folyton erős fagyok járnak, míg végre e hét folyamán mintegy betetőzésül az időjárás még zordabbá változott s mindenütt kisebb nagyobb mértékben havazott s a kemény hideg miatt minden csonttá fagyott.” – írja a Veszprémi Napló 1909. február 28-án. 23-áról 24-ére virradó éjszaka a hőmérő mínusz 15°C-ig süllyedt. Február is jóval szelesebb volt az átlagosnál, a szellőkések 7 napon érték el a viharos fokozatot. A 15 csapadékos naphból 14 volt havazásos, ködöt nem jegyeztek fel.

Február 1-jén, 2-án, 3-án reggel -4°C fagy volt, havazott. 4-én reggel $+3^{\circ}\text{C}$, egész nap esett az eső, nagy hóolvadás, árviztől lehet félni. 5-én reggel $+5^{\circ}\text{C}$, általános hóolvadás, nagy árvíz, a Séd kiáradt, sok kárt tett. 6-án reggel $+4^{\circ}\text{C}$, nagy vihar. 7-étől 15-éig hideg, fagyos, változóan felhős, szeles, komisz idő. 16-ától 22-éig reggel -5°C fagy, borongós, hideg havazó, szeles, cudar idő. 23-án reggel -8°C fagy, egész nap és éjjel havazó hideg idő. Este mínusz 15°C hideg. 24-én reggel -12°C fagy, egész nap havazott, nappal fagypont. 25-én reggel -7°C fagy, havazó borult hideg idő. Mindenfelé nagy hóviharok, zivatarok voltak az egész országban és más birodalmakban is. 26-án reggel -6°C fagy, borult idő. Mindenütt nagy hideg idő van, felső Magyar Országban 18-20-23 fok fagy van. 27-én reggel -5°C fagy, borult idő. 28-án reggel -4°C fagy, nagy havazás. [K. K.]

Március középhőmérséklete is kevéssel a sokévi átlag alatt maradt, térségünkben $4,2^{\circ}\text{C}$ -nak adódott. A napi középhőmérsékletek 19-éig az ilyenkor szokásos érték alatt alakultak, míg a hónap harmadik dekádjában melegebb volt a szokásosnál. Ebben az időszakban a napi minimum hőmérsékletek sem csökkentek fagypont alá. A leghűvösebbet ($-5,0^{\circ}\text{C}$) elsején reggel mérték, míg a legmagasabb napi hőmérséklet ($+16,5^{\circ}\text{C}$) 30-án délután fordult elő. Március csapadékos hónapnak bizonyult, térségünkben a szokásos mennyiség közel duplája hullott le. A 15 csapadékos napból öt volt havazásos, és három alkalommal zivatar is előfordult. Az eredeti észlelőív feljegyzései szerint: 2-án délelőtt 7 óra után, $\frac{1}{2}$ 9-ig eső esett; 9-órától 11-ig szélvihar fújt D-i irányból. 11 óra után fél óráig csendes eső volt. 3-án reggel 6 – 7 óra között laza, délelőtt 8 óra után ritkás hó esett, délután fél 4-től eső, este havazás. 4-én délután $\frac{3}{4}$ 7-től 8-ig szélvihar volt (8-as erősségű) D-ről kevés esővel. 5-én egész délelőtt köd volt; délután $\frac{1}{2}$ 2-kor rövid zápor. Délután 6 óra után zivatar volt felhőszakadással (27,9 mm csapadék esett).

„A hét elején beköszöntött rendkívüli időjárás többfelé komoly következményekkel járt. Veszprém környékén a Séd patak ismét megáradt s szennyes vize már-már veszélyeztette a városi vízművet s igazán a legutolsó pillanatban következett be az apadás. A városi hatóság minden óvintézkedést megtett s dobszó útján figyelmeztette a lakosságot a közelgő veszedelemre. Szerencsére a vízművet ezúttal elzárni nem kellett, mert a veszedelem csakhamar elmúlt.” – tudósít a Veszprémvármegye március 7-én. A Veszprémi Hírlap március 14-ei számában az árvíz pusztításáról is olvashatunk: „A múlt heti árvíz ezekre rugó kárt okozott a városnak. A Plosszer-sétányt felszaggatta, a menházba vezető vízvezetékét csaknem egészen kimosta, a vízvezeteki források fölé a nyáron készült betonfedést felbontotta s a lejtősebb utcák murvaburkolatát nagy részben lehordta. Igen sok a kár a szántóföldeken és a kertekben is.”

Az észlelőív további feljegyzései szerint: 11-én délután 5 órától egész éjjel esett az eső. 12-én reggelre hó, egész délelőtt gyenge havazás; délután havas-eső, éjjel $\frac{1}{2}$ 12-kor még esik. (Este 10 óra 55-kor földrengés volt!)³ 13-án délután fél 6-kor rövid zápor volt zivatarral. 14-én délelőtt $\frac{1}{2}$ 10-kor ködlecsapódás, azután havaseső; délután fél 5-től eső. 15-én délelőtt fél 9-ig ködlecsapódás, délután 5 óra után zápor,

zivatar. 16-án délelőtt fél 9-től havazás, délután 2 órakor a hóréteg 12 cm magas. A havazás délután fél 6-ig tart. 17-én reggel igen ritka köd. 18-án reggelre dér volt. 19-én délután 1 óra tájban esőnyom, 2 és 3 óra között szintén; $\frac{3}{4}$ -kor szép szivárvány. 20-án délután $\frac{3}{4}$ -től csendes eső egész éjjel. 21-én 8 órától eső egész délelőtt. 26-áról 27-ére éjszaka eső, 27-én az eső kb. fél nyolcig tart. Délután fél 5-től szélvihar egész éjjel.

Március 1-jén reggel +2°C, borult ködös idő, este havazott. 2-án reggel felhős, eső esett, +2°C, nappal hóolvadás, +7°C. 3-án reggel -2°C fagy, zúzmara esett, borult idő; nappal +4°C. 4-én reggel +2°C, borult, ködös, lágy idő. 5-én reggel +2°C, borult, ködös, esős idő. Délután Balácsa pusztán voltam nagy esőben. Az eső után nagy árvíz lett Veszprémben, a Hosszú utcában az alacsonyabban fekvő házak udvarába és szobáiba bement a víz. E napon országszerte mindenütt nagy eső, jégeső és havazás volt. Este mennydörgés is volt. 6-tól 10-ig reggel mínusz 2-3°C fagy, napközben változóan felhős, napos idő, olvadás, +5°C. 11-től 16-ig reggelente fagy, borult, havazásos idő, időnként nagy viharos zápor. Napközben hóolvadás. 17-én reggel -5°C fagy, nappal hóolvadás, +5°C. 18-án reggel -2°C fagy, napközben felhős napos idő, +10°C. 19-20-án reggel borult idő, nappal +5°C. 21-én reggel +5°C, nappal 16°C, enyhe tavaszi idő, de borult. Reggelre eső volt. 22-23-án reggel +5°C, nappal 16°C, borult, ködös, enyhe idő. 24-én reggel +7°C, nappal 13°C, borult, csendes idő. 25-től a hónap végéig reggel +5-7°C, nappal 14°C, változóan felhős idő, általában gyenge szél, de 27-én viharos. [K. K.]

Április középhőmérséklete 10,5°C volt, közel egy fokkal haladta meg az ilyenkor szokásos értéket. Elsején még meleg volt, a délutáni csúcshőmérséklet elérte a 20°C-ot, de másodikatól hideg, viharos napok következtek, 4-én reggel mínusz 3,0°C-ig csökkent a hőmérséklet, napközben havazott. Az észlelőív bejegyzése szerint: 2-án délután 2 órától orkán erejű szél É-ről, majd ÉK-ről. 4-én reggel 5 óráig tart a szélvihar. Délelőtt 8 órától egész nap havazott, de egyben olvadt is. 2-áról 3-ára virradó éjszaka nagy tűz volt Veszprémben, amely a viharos szélben gyorsan terjedt. *„Pénteken éjjel után tíz perccel a város pihenő lakosságát a félrevert harangok riasztották fel álmából. Eddig ismeretlen okból kigyulladt a restaurálás alatt álló püspöki főtemplom közvetlen szomszédságában a papnevelő intézet palotája. A hatalmas épülettömb pár perc alatt lángokban állott, s a dűhögő orkán több száz méter szélességben pár kilométer távolsáig hozta az égő zsarátnokokat. Fél óra alatt a püspökvár nyugati oldalán levő palotásor, a veszprémi kanonokok lakásai, lángokban állott, s csakhamar a vár alatt mintegy száz méterrel alacsonyabban fekvő városrész főutcája, a Hosszú-utca is lángokban állott. Ugyanekkor kiütt a tűz pár száz méternyi távolságban a Jeruzsálemhegy városrészben is, ahol egyszerre két különböző utcában csaptak fel a lángok. Az orkán ekkor még egyre dűhögött s a tűz oltása úgyszólván lehetetlennek látszott s félő volt, hogy a fél város áldozatul esik... Az egész városban nappali világosság volt, s a messze kimagasló püspökvár palotáinak égése mérföldekre félelmetes látványt nyújtott. A szerencsétlenek jajveszékélésébe a mentők kiabálása vegyült, amit a hatalmasan süvítő orkán rettene-*

tes hangzavarrá kevert. Már-már a püspöki palota és a főtemplom meggyulladásától s ezzel egy másik városrész tönkretetésétől kellett tartani, amikor négy óra táján a vihar alábbhagyott s a tüzet lokalizálni sikerült.” – tudósít a szörnyű eseményről a Veszprémvármegye április 4-i száma.

Április második és harmadik dekáját a változékony időjárás jellemezte, néhány napos hűvösebb és enyhébb időszakok váltogatták egymást. A hónap folyamán 4 alkalommal csökkent a minimum hőmérséklet 0°C alá (fagyos nap) és ugyancsak négy alkalommal haladta meg a maximum hőmérsékletet a 25°C-ot (nyári nap). A havi maximum hőmérsékletet (26,5°C) 25-én mérték. Április csapadékmennyisége kevéssel a sokévi átlag alatt alakult. A hat csapadékos naptól egy volt havazásos és 2 alkalommal zivatart jelentettek. Az észlelőív adatai szerint: 13-án éjfél után zivatar volt esővel; délután 2 óra után zivatar rövid záporral. 14-én délután fél 7-től csendes eső kb. 10 óráig. 19-én reggelre harmat, délután 3 óra után rövid zápor, délután 10 óra után zivatar záporral. 20-án délután 9 óra tájban eső; fél 10-től vihar É-ről éjszaka vihar. 21-én reggel 8-as erősségű szél. 23-án délelőtt fél 8-kor ködlecsapódás. 28-án délután 6 órától eső volt.

Április 1-jén reggel +6°C, nappal 20°C, derült, szép tavaszi nap. 2-án reggel +7°C, éjjel kevés eső esett, napközben borult, szeles idő, 20°C. 3-án reggel +2°C, nappal +5°C, borult, viharos idő. (2-áról 3-ára virradó éjszaka) Veszprémben nagy tűz volt... a tüzet a nagy vihar terjesztette. 4-én reggel –1°C fagy volt, nappal havazott, +3°C volt a meleg. 5-én reggel +4°C, nappal 7°C, felhős, napos, enyhébb idő. 6-án reggel –2°C fagy, hűvös szél, derült idő. 7-től 11-ig reggel +6 – 7°C, változóan felhős, hűvös idő. 12-én reggel +7°C, borult idő, nappal 20°C. A barométer mélyen alul volt, valószínűleg eső vagy vihar lesz. 13-án reggel +7°C, éjjel mennydörgés és zápor volt, nappal is nagy eső. 14-15-én reggel +7°C, borult, esős idő. 16-án reggel +6°C, derült, hűvös, szeles idő. 17-18-án reggel +8°C, derült, szép tavaszi idő, nappal 25°C. 19-én reggel +12°C, nappal 25°C – utóbb leszállt 15°C-ra, felhős este, viharos idő. 20-án reggel +10°C, nappal változóan felhős, este vihar és eső. 21-22-én reggel +6°C, változóan felhős idő, 23-tól 27-éig reggel +12°C, derült, enyhe idő, időnként változóan felhős szép tavaszi napok. 28-án reggel +16°C, borult, esős idő. 29-én reggel +12°C, változóan felhős idő, 30-án reggel +8°C, borult idő, viharos szél, nappal 20°C. [K. K.]

Május észlelési adatai hiányoznak, így „hiteles” számszerű adataink nincsenek a hónap időjárásáról. Ugyanakkor a környező meteorológiai mérőhelyek időjárási adatai, Kerényi Károly feljegyzései és a korabeli újságok híradásai segítenek a hiányok részleges pótlásában⁴. A Népakarat május 8-i számából megtudjuk, hogy: „Május 1-én igen hűvös volt az időjárás, szeles s később esőre változott, ami azonban áldás volt a kiszáradt szántóföldekre. Az eső napokon át esett. A hétfői országos vásár egyáltalában nem sikerült... a rossz idő a vásárt is alaposan tönkre silányította.” A hónap első hetének változékony időjárásával a Veszprémvármegye is foglalkozott *Eső, vihar, jég* című, 9-én megjelent cikkében: „Szokatlanul abnormális időjárás köszöntött ránk a héten. Majd mindennap volt eső, legtöbbször jég is s a leve-

gő bántó hidegre lehült. A jég és záporok sok helyen különösen a vármegye déli részén jelentékeny károkat okoztak szőlőben és gyümölcsösben, a nedves hideg pedig a vetéseknek van nagy ártalmára. Valami nagy terméskilátásokra tehát az idén se lesz remény. Úgy látszik pár év óta a természet is haragban van ezzel a szegény országgal.” Május 8-án reggel az országban sokfelé – térségünkben is – fagy volt. Erről az időjárási eseményről a Veszprémi Napló május 16-án számol be: „A múlt hét szombatjának reggelén járt csaknem országosnak nevezhető és tetemes károkat okozott fagy vármegyénk területén is éreztette hatását, bár kisebb mértékben. Így fagy pusztított a Bakonyban több község határában és gyümölcsösében s szentkirály-szabadjai, vörösberényi és balatonalmádii szőlőkben. Mint értesültünk, Dr. Rhédey Gyula kanonok és Szűcs Dániel tanító szentkirályszabadjai nagy szőlőjét a fagy teljesen tönk्रे tette. Vörösberényben és Almádiban a kár nem nagy. Somlóhegyen a fagy érzékeny kárt okozott.” Május 9-én volt a Csatári búcsú: „Régen volt ennyi nép Csatáron. Oka volt a biztató, csaknem fellegtelen égbolt, mely más években hatalmas záporokat zuhogtatott a kirándulókra.” – olvashatjuk a Veszprémi Hírlap május 16-i számában.

Május 1-jén reggel +10°C, borult idő. 2-án borult, esős idő. 3-án reggel +5°C, borult, esős idő, erős hideg szél. 4-én reggel +10°C, borult esős idő, délután villám, dörgés, zápor, kevés jég. 5-én reggel +12°C, nappal 15°C, felhős napos. Délben villám, dörgés, zápor kevés jéggel. 6-án borult, hideg, szeles, esős idő. 7-én reggel +3°C, borult, hideg, szeles idő. 8-án reggel –1°C fagy, nappal +10°C. Változóan felhős idő, hideg ÉK-i szél, havazó felhők. Az ország több felső vidékén hózivatar és fagy volt – sok kárt tett. 9-10-én reggel +8°C, felhős, napos idő, nappal 18°C, enyhébb idő. 11-én borult, esős idő, 12-13-án felhős napos, jó enyhe tavaszi idő. 14-én reggel +12°C, ködös, borult idő, este eső. 15-én reggel +10°C, borult idő, néha eső. 16-tól 23-ig felhős, napos, meleg idő, nappal 25°C. 24-én reggel +16°C, borult, viharos esős idő. Délután villám, dörgés, zápor. 25-26-án reggel +16°C, felhős napos, nappal 26°C. 27-én reggel +16°C, borult idő, délután villám, dörgés, zápor. 28-30-án reggel +16°C, borult, esős idő, 31-én reggel +17°C, változóan felhős idő. [K. K.]

Június észlelési adatai szintén hiányoznak, de az újságok és Kerényi Károly kiegészít bennünket. Megjött az eső, adja tudunkra június 6-án a Népakarát. „Az utóbbi napokban megjött az áldáshozó eső, mely csöndesnek és tartósnak mutatkozik. Így nagy a reménységünk, hogy a terméskilátások jobbra fordulnak és a drágaság némileg csökken.” Ugyancsak a Népakarát írja június 12-én: „Ragyogó verőfényes, de egyszersmind kánikulai meleg nap mellett folyt le az úrnapi istentisztelet és körmenet.” A Veszprémi Hírlap június 20-án az utcaöntözés érdekében emel szót: „Utcaöntözés. Biz’ az hiányos nálunk. Mikor legjobban kellene: a bolond szeles időkben, akkora porfelhők gurulnak végig az utcában, hogy az ember szemé-szája-füle-orra-ruhája tele lesz finom veszprémi porral és szeméttel. Kérünk sürgősen gondoskodást.”

Június 1-jétől 4-ig reggel +18°C, változóan felhős idő, nappal 25°C. 5-én reggel +20°C, borult idő, délután nagy záporos dörgéssel. 6-7-én reggel +16°C, borult,

csendes idő, nappal 22°C. 8-9-én reggel +16°C, borult idő, nappal 24°C, kevés eső. 10-én felhős napos, szeles; 11-én borult, esős idő. 12-én reggel +20°C, változóan felhős, nappal 25°C. 13-án reggel +20°C, délután a Bakony fölött nagy vihar volt, dörgéssel, záporral vonult végig, jég is esett. Este hideg lett. 14-18-a között reggel 12-14°C, felhős napos, hideg idő, napközben 18 -20°C. 15-én reggel +12°C, hideg, borult, esős idő. 16-ától 22-éig reggel +14°C, felhős napos, enyhébb idő. 23-án reggel +22°C, felhős, napos, nappal 30°C, kevés eső. 24-én reggel +16°C, felhős, napos, kevés eső. 25-én reggel +20°C, felhős napos, itt-ott dörgés, záporosó. 26-27-én reggel +18°C, felhős, napos, esős idő. 28-29-én reggel +16°C, felhős, napos idő. 30-án reggel +17°C, borult, esős idő. [K. K.]

Július középhőmérséklete (19,7°C) kevéssel a sokévi átlag alatt alakult. A leghűvösebb napokon, 1-jén és 2-án 10°C-ig csökkent a hőmérő higanyszála, míg a legmelegebb napon, 26-án délután 35,7°C-ot mértek. A hónap első és második dekádjában a hőmérsékletek túlnyomóan az ilyenkor szokásos érték alatt maradtak, és csak a hónap harmadik dekádjában emelkedett a hőmérséklet az átlagos fölé. „*A megkeveredett időjárás, mely június óta július közepéig szinte kétségbe ejtett bennünket, most, úgy látszik, rendes kerékvágásba tért vissza, mert a kánikula ugyancsak dönti a forróságot. Végre felvirradt a fürdőzőknek is!*” – írja a Veszprémi Hírlap július 25-én. Július csapadékosabb volt az átlagosnál, a 10 csapadékos nappal 4 alkalommal fordult elő zivatar. Az észlelőív bejegyzései szerint: 1-jén majdnem egész nap esett az eső. 2-án délután 1 órától, egész délután eső. 6-án délután 3 óra után eső. 7-én délután $\frac{3}{4}$ -től egész nap és éjjel eső. 9-én délután $\frac{1}{2}$ 6-kor zivatáros eső, este fél 10-kor zápor. 11-én éjjel eső. 12-én délután fél 6-kor zivatarral eső. 16-án délelőtt 11 órakor zivatar, eső fél 1-ig. 24-én délután 9 óra 45-kor rövid eső. 28-án $\frac{1}{4}$ 10-től – fél 12-ig eső, 9 órától szélvihar egész éjjel, távoli villogás $\frac{3}{4}$ 12-kor. „*Szerdán (28-án) este kilenc óra után nagy szélvihar vonult el Veszprém fölött s a Balatonhoz érven hatalmas hullámok keletkeztek.*” – írja a Veszprémvármegye augusztus 1-jén. A viharban szerencsétlenség is történt.

Július 1-jén és 2-án reggel +14°C, borult, esős, hideg idő. 3-4-én reggel +16°C, nappal 22°C, félig borult, enyhébb idő. 5-én reggel +20°C, derült, csendes, szép nyári idő. Az aratás megkezdődött. 6-7-én reggel +20°C, nappal 28 – 30°C, változóan felhős idő. 8-án nappal felhős, napos idő, 25°C, éjjel nagy eső. 9-én reggel +20°C, felhős, napos, kis szél. Este nyugatról vihar, villám, dörgés, záporosó. 10-én reggel +20°C, felhős napos idő. 11-én reggel köd volt, nappal felhős, napos, este eső esett. 12-13-án reggel +15°C, borult, esős idő. 14-15-én reggel +15°C, felhős, napos idő, nappal 25°C. 16-án reggel +20°C, nappal 30°C, déltájban villám, dörgés nagy záporosóval. 17-én reggel felhős, napos +22°C, délután borult. Nappal 35°C. 18-19-én reggel +22°C, délután borult, 25-28°C. 20-án reggel +22°C, borult idő, csekély eső. 21-27-én derült idő, nagy meleg, nappal 35-38°C. 28-án reggel +18°C, derült idő, nappal 35°C. Este nyugatról nagy vihar jött, villám, dörgés záporral. 29-én reggel +16°C, viharos szél, este derült, csendes idő. 30-31-én reggel +18°C, nappal 28°C, változóan felhős. [K. K.]

Augusztus észlelési adatsora is hiányos, de a rendelkezésre álló egyéb források alapján megállapítható, hogy a hónap melegebb volt az átlagosnál. A minimum hőmérséklet 15°C közelében alakult, míg a napi maximumok több alkalommal meghaladták a 35°C-ot. A hónap csapadékosága a sokévi átlagnak megfelelően alakult, és egy nap kivételével a csapadékhullást zivatar kísérte. *Gyilkoló villámról* tudósít a Veszprémi Hírlap augusztus 8-án: „*A legutóbbi kedd-szerdai nagy égiháborúnak áldozatai vannak. Diszelben a villám beütött egy házba, ahol a családtyát agyon-sújtotta, a család két tagját pedig súlyosan megsebesítette... A 4-ére és 6-ára jelzett rosszidő jóslás be is vált.*” A hiányos észlelőiv⁵ az alábbi két bejegyzést tartalmazza: 11-én éjjel eső és vihar. 27-én este 8 óra után zivatar, éjjel ¼11-kor eső. „*Óriási vihar vonult el Veszprém felett vasárnap (29-én) délután öt és hat óra között, mely nagyobb károkat is okozott. Veszprém r. t. városnak Várossal szomszédos határában az esővel vegyes szélvihar jeges esővé változott át, mely a szép fejlődésben levő kukorica ültetvényeket teljesen tönkre silányította. Hasonló nagy szélvihar és orkán volt a Veszprémmel szomszédos községekben is és a Balaton északi partja mentén. Az almádban fürdőzőt veszprémieknek is bőven kijutott az esőből és a szélből.*” – írja a Veszprémi Napló szeptember 5-én. A zivatarzóna átvonulása során a Balaton fölött víztölcsér⁶ keletkezett, amely nem kis riadalmat váltott ki az üdülővendégek körében.

Augusztus 1-jén, 2-án reggel +22-24°C, nappal 38°C, változóan felhős idő. 3-án reggel +24°C, nappal 38°C, felhős napos. Este és éjjel villám, dörgés, zápor. 4-én reggel +16°C, borult idő, nagy záporosó, villám dörgéssel. 5-én reggel +18°C, nappal 23°C, borult, esős idő. 6-án reggel +22°C, borult, esős idő, délután nagy vihar, dörgés záporosóval. 7-én reggel +20°C, nappal 23°C, felhős, sőt borult. Délután nagy záporosó, villám dörgéssel. 8-9-én reggel +20°C, nappal 28°C, változóan felhős, csendes idő. 10-én reggel +20°C, nappal 27°C, felhős napos, délután zápor, dörgés. 11-17-én a reggeli órákban +20-22°C, nappal 28°C, változóan felhős, meleg idő. 18-án reggel +22°C, délelőtt 28°C (a napon 44°C); utóbb 34°C, derült idő, meleg nap. 19-én reggel +18°C, nappal 24°C, felhős napos. 20-21-én reggel +22°C, nappal 35°C, derült, meleg, csendes idő. 22-én reggel +18°C, nappal 35°C, derült, meleg idő, itt-ott a távolban felhők. A barométer nagyon mélyre süllyedt, eső várható. 23-án reggel +16°C, borult idő, éjjel villám, dörgés, zápor. Nappal is esett. 24-én reggel +16°C, nappal 20°C, borult idő, hűvös szél. 25-27-én reggel +16°C, derült idő, meleg, csendes napok, napközben 28°C. 28-án reggel +18°C, borult idő, éjjel vihar, villám, dörgés zápor. 29-én reggel +18°C, nappal 28°C, felhős, napos. Este nagy vihar villám, dörgés jegesóval. Orkán. 30-31-én reggel +20°C, nappal 28°C, változóan felhős idő. [K. K.]

Szeptember középhőmérséklete (16,6°C) egy fokkal a sokévi átlag felett alakult. Az első hét hűvösebb volt az átlagosnál, 6-án 8°C-ig süllyedt a hőmérő higanyszála. A hónap második dekádja kimondottan melegnek bizonyult, 12-én és 14-én a hőmérséklet elérte a 30°C-ot. „*A szüret a szokottnál előbb fog megkezdetni ez évben. Az időjárás felséges s jobbat már kívánni sem lehet. Az új bor minősége, ahhoz értők*

véleménye szerint, a legjobb lesz, ha a mennyiség nem is éri majd el a tavalyi termést.” – írja a Népakarat szeptember 18-án. A hónap csapadékosabb volt az átlagosnál, a 10 csapadékos napból egy volt zivataros. „Szerdán (15-én) este Veszprémben és környékén zuhogott, nagy záporosó alkalmával Szentkirályszabadján a villám egy gazda épületét érte, minek következtében annak egy része az istállóval együtt leégett. A kár, biztosítás révén részben megtérül.” – tudjuk meg a Veszprémi Napló szeptember 19-ei számából.

A Veszprémi Hírlapban, szintén szeptember 19-én, további részleteket olvashatunk a zivatarról: „Almádban akkora eső volt, aminőre nem emlékeznek. A hatalmas vörös kövekből épített vízfogókat mind elsöpörte. Az úttestet sok helyütt elmosta. A gyümölcs özönben feküdt a vízfolyásokban. A káptalani rét tele van vízzel s kövekkel. Óvári Kálmán lakását a víz elöntötte, Csomay Kálmán várszerű nyaralója alól teljesen kidobta azt a cementtel boltozott vízvezetőt, amely fölé épült, s amely a hegyről tóduló vizet vezette le az úttest alatt a Balatonba. Nagy kárt tett a szőlőkben s a balatoni vasút töltésében is. Másnap csak átszállásokkal lehetett közlekedni.” Az észlelőív bejegyzései szerint: 1-én reggel eső; egész nap esett, sok megszakítással. 2-án reggel 6 órától 10 óráig eső. 5-én délután eső. 6-án éjjel eső. 12-én délelőtt 8 óra tájban eső. 15-én este fél hétkor zivatar, eső éjfélig. 19-én éjjel eső. 26-án délután 2 óra után eső fél 7-ig. 27-én délután 7 óraker gyenge eső. 28-án délután fél 6-tól 11 óráig zápor, felhőszakadás (46,8 mm csapadék hullott!).

Szeptember 1-jén, 2-án reggel +16°C, napközben borult, esős idő. 3-4-én reggel +12°C, félig borult, nappal 24°C. 5-én reggel +16°C, borult, esős idő; 18°C. 6-án reggel +12°C, félig borult, hideg É-i szél, nappal 15°C. 7-9-én reggel +10°C, derült idő. 10-től 14-ig reggel +14°C, napközben túlnyomóan derült idő, nappal 28°C. 15-én reggel +16°C, nappal 28°C, többnyire borult. Este nagy vihar, villám, dörgés záporral. 16-17-én reggel +16°C, felhős, napos, nappal 26°C. 18-19-én reggel +18°C, borult idő, kevés eső. 20-23-án reggel +16°C, változóan felhős, szép csendes őszi idő, nappal 28°C. 24-én reggel +16°C, felhős, napos. Jutason nagy tűz volt, elégett a csikóistálló és sok takarmány. 25-én reggel ködös idő, 26-án borult idő, nagy eső. 27-én reggel +18°C, ködös, változóan felhős idő, este eső. 28-án reggel +18°C, borult idő, délután, este és éjjel nagy záporosó. 29-én reggel +18°C, borult idő, nappal 20°C, enyhe, csendes idő. 30-án reggel +14°C, ködös, borult idő. [K. K.]

Október középhőmérséklete (12,3°C) kereken 2 fokkal volt melegebb, mint az évszaknak megfelelő érték. A hónap első dekádjában kimondottan meleg napok követték egymást, a délutáni hőmérsékletek rendre meghaladták a 20°C-ot. A szeptemberi és októberi meleg napokról a Népakarat a következőket írja: „A vénasszonyok nyara, tudniillik így nevezik a szeptember utoljának derült, langyos napjait, ami az idén menyecskék nyarának is beillik, oly szép, és mint a jelek mutatják, állandó jó időjárásra van kilátásunk. Szerkesztőségünk több szíves olvasója e hóban nyíló akáca, szelence és eperrel kedveskedett, ami természetes, ritkaságszámba megy és mind arra mutat, hogy tartós lesz a jó idő, ami kívánatos is, tekintettel a már mindefelé megkezdett szüretre. Vig szüretelők dalától hangzik már Csapok, Füred és

Somlyó vidéke s egy-kettőre megtudjuk már, hogy milyen is az idei murczi?” Október is csapadékosabb volt az átlagosnál, annak ellenére, hogy mindössze négy csapadékos nappól szólnak a feljegyzések. Az észlelőív tanúsága szerint: 10-én éjjel eső esett. 11-én reggel eső, és délután 4 órakor rövid zápor (zivatar). 14-én reggel 7 óra után ködlecsapódás. 24-én ködlecsapódás délelőtt 10 óráig. 25-én délután ¼8-tól eső, egész éjjel esett. 26-án folytatólagos eső egész nap délután 4 óráig, azután szélvihar.

Október 1-jén reggel ködös +14°C, nappal változóan felhős. 2-ától 8-áig reggel +16°C, felhős, napos, enyhe, csendes idő, nappal 26-28°C. 9-10-én reggel +16°C, borult, csapadékos idő. 11-én reggel +15°C, borult, esős idő, este borzasztó orkán, villámlás, dörgés, zápor. 12-én reggel +17°C, felhős napos, éjjel eső volt, nappal 22°C. 13-án reggel köd +12°C, nappal felhős, napos, csendes idő, 22°C. 14-21-én reggel +9-11°C, felhős, napos, nappal 22°C, csendes idő. 22-23-án reggel +9°C, borult idő, hideg szél. 24-én reggel +5°C, derült idő. 25-én reggel +6°C, borult idő, este eső, hideg nyugati szél. 26-án reggel +6°C, éjjel-nappal eső, hideg szél. *81-ik születésnapom alkalmával sok jóbarátaim gratuláltak.* 27-én reggel fagypont, felhős, napos idő. 28-án reggel +6°C, felhős napos idő. Nagy és erős Ny-i szél, a barométer süllyed. 29-én reggel +5°C, felhős, napos, éjjel eső volt. 30-31-én reggel +8°C, változóan felhős idő. [K. K.]

November középhőmérséklete (2,7°C) közel másfél fokkal volt alacsonyabb mint a sokévi átlag. A hónap első és második dekádjában enyhébb és hűvösebb napok váltogatták egymást, 16-án a délutáni csúcshőmérséklet elérte a 16,0°C-ot. 19-étől a napi középhőmérsékletek fagypont alatt maradtak és a maximumok sem érték el a +5°C-ot. 24-én és 30-án a reggeli minimum hőmérséklet mínusz 6,0°C-ig süllyedt. *„Az idei tél a maga teljes szigorával még alig csak, hogy beköszöntnek mondható, kemény, érzéketlen és fagyosan hideg szíve máris emberáldozatot követelt. Kovács József veszprémi lakos munkakívüli, mint egy 38-40 éves molnár segéd kedden (nov. 23-án) este a csikorgó téli hidegben Veszprémből Hajmáskérre utaztában a sok gyaloglás s némi italok fogyasztása után csakhamar kimerült s egy a Hajmáskér mellett fekvő major mögött ledült aludni. A szerencsétlen ember többé már fel nem ébredett, mert mire reá találtak megdermedve megfagyott.”* – írja a Veszprémi Napló november 28-án. A hónap csapadékösszege elmaradt az ilyenkor szokásostól. Az észlelőív feljegyzései alapján: 5-én délben kevés eső. 6-án délelőtt 9 óra után hőnyom. 12-én délután ¾9 után 10 óráig eső. 16-án délután 5 óra tájban kevés eső. 17-én délután 6 órától eső, este 10 órakor még esik. 22-én délután 1 órától egész délután sűrű havazás, (5 cm) 25-én reggelre hó (0,5 cm). 30-án egész nap ködös idő.

November 1-jén, 2-án reggel +6°C, felhős, napos, csendes idő. 3-án reggel +7°C, ködös idő egész nap. *Névnapomra sokan eljöttek gratulálni.* 4-én reggel +7°C, borult, hideg, szeles idő. 5-én reggel +6°C, havazó idő, viharos szél, esővel, hóval. A Bakonyban sok hó esett. 6-ától 14-ig reggel +5 – 7°C, borult idő. 15-én reggel fagypont, nappal +18°C, felhős, napos idő, Ny-i szél. 16-án reggel +8°C, felhős, napos idő, nappal 18°C. Enyhe idő van. 17-től 20-ig borult idő, 21-én reggel –3°C

fagy, napközben borult idő. 22-én reggel -1°C fagy, borult idő. 23-25-én reggel -3°C fagy, borult idő, havazott. 26-27-én reggel -3°C fagy, borult idő. 28-29-én reggel -4°C fagy, felhős napos idő. 30-án reggel -5°C fagy, ködös idő.

December középhőmérséklete ($+2,8^{\circ}\text{C}$) több mint 2 fokkal haladta meg az ilyenkor szokásos értéket. A napi középhőmérsékletek a hónap első felében és Karácsony táján több alkalommal is 6 fokkal magasabbak voltak az évszakra jellemző értéknél. Gyakoriak voltak a 10°C fölötti délutáni csúcshőmérsékletek. December 24-én rendkívüli meleg volt, a napi maximum hőmérséklet $19,0^{\circ}\text{C}$ -ra emelkedett. A leghűvösebb napokon, 16-án és 17-én a minimum hőmérséklet $6,0^{\circ}\text{C}$ -ig süllyedt. December átlagos csapadékú hónap volt, enyhesége miatt mindössze két havazásos nap fordult elő, de egy alkalommal zivatar is észlelték. Az észlelőív bejegyzései szerint: 2-án délelőtt (hajnalban) 2 óra után szélvihar. 4-én délután 2 óra után kevés eső 3 óráig. 5-én délután $\frac{3}{4}$ -től este fél 10-ig időnként esős. 7-én délelőtt $\frac{3}{4}$ 8-kor zápor, zivatar. Egyetlen dörgés. 8-án egész nap sűrű köd. 10-én délelőtt 7 órától 9 óráig, délután $\frac{3}{4}$ 8-tól eső. 11-én délelőtt fél 9-től egész nap esett az eső. 19-én egész nap köd, időnként nem. 21-én reggelre eső; egész nap havaseső. 24-én délután 6 órakor 19° meleg. 28-án délután 8-tól esik. 29-én délelőtt 8-tól 9-ig esik. 30-án délelőtt 10 óra tájban és az éjjel gyenge havazás.

December 1-jén reggel -4°C fagy, ködös idő. 2-án reggel $+5^{\circ}\text{C}$, viharos, esős, borult idő. 3-án reggel $+6^{\circ}\text{C}$, felhős, viharos idő, nappal $+8^{\circ}\text{C}$. 4-én reggel $+6^{\circ}\text{C}$, borult esős idő. 5-én reggel fagypont, dér, nappal félig derült, enyhe, napos szép idő, 11°C meleg. 6-án reggel fagypont, nappal 12°C , délelőtt szép tavaszi derült nap, délután hidegült és nyugatról borul. 7-én reggel $+2^{\circ}\text{C}$, eső esett, felhős, napos, csendes idő, nappal 6°C meleg. 8-án reggel fagypont, borult idő. 9-től 12-ig reggel $+4-5^{\circ}\text{C}$, ködös, borult idő. 13-án reggel fagypont, borult, néha a nap előtűnik. 14-én reggel -2°C fagy, felhős, napos, többnyire borult idő. 15-én reggel -3°C fagy, éjjel csekély hó esett. 16-án reggel -5°C fagy, derült hideg, de csendes idő. 17-18-án reggel -5°C fagy, ködös, borult, csendes hideg idő. 19-én reggel -1°C fagy, ködös borult idő, olmos eső, nagy síkosság. 20-án reggel $+8^{\circ}\text{C}$ meleg, erős délnyugati szél, lágy idő, olvadás, nagy sár. Nappal 12°C meleg. Rendellenes időjárás. 21-én reggel $+3^{\circ}\text{C}$, borult, esős idő egész nap és éjjel. 22-én reggel kissé ködös, -4°C fagy, napos felhős idő. 23-án reggel $+2^{\circ}\text{C}$, nappal 12°C meleg. Ritka enyhe idő ilyenkor. 24-én reggel $+5^{\circ}\text{C}$, nappal 16°C meleg. Ritkán fordul elő ily meleg idő Karácsony tájban mint most. Spanyol és Portugáliában nagy orkán dühöngött tegnap és ma. 25-én reggel $+6^{\circ}\text{C}$ meleg, borult esős idő, csendes nap. 26-28-án nappal 15°C , ritka enyhe idő. 29-én reggel $+5^{\circ}\text{C}$, borult idő, havazás. 30-án viharos havas idő. 31-én reggel $+2^{\circ}\text{C}$, felhős napos, hideg szeles idő. [K. K.]

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az Időjárás (meteorológiai és csillagászati folyóirat), XIV. évfolyam 1910. Budapest.

Kerényi Károly ny. vármegyei főorvos időjárás feljegyzései, 1879 – 1918. Veszprém Megyei Levéltár. Meteorológiai feljegyzések (Észlelőív), 1909. Országos Meteorológiai Szolgálat, Veszprémi Napló, Veszprémi Hírlap, Veszprémvármegye, Veszprémi Ellenőr, Népakarát 1909. évi számai.

JEGYZETEK

- ¹ A késői kitavaszkodásra példa a Veszprémi Napló március 14-én megjelent írása: „A Balaton márciusban. Azt is kevés ember érte, hogy a Balaton márciusban ilyen képet mutatott volna, mint most: hónapok óta vastag jégpáncél alatt, néhol 20-22 centiméter vastag jég volt még nemrég is; aztán nemcsak a jég, de a zalai hegyek, az egész vidék vastag hóval van borítva, valóságos Szibéria, csak az eszkimók hiányoznak... Ma minden csendes, csak a vihar, szél uralkodik és a – hó esik!”
- ² A Népakarát február 6-án megjelent számának deres rovatában a „bölcös városi hatóságot” teszi felelőssé az áradás kártételeiért: „Megmondjuk, hogy miért? A városi hatóság nem gondol a Séd szabályozására. Nem gondol a Séd medrének a tisztán tartására. Nem gondoskodik a hólé elvezetéséről, nem gondol a vízlefolyásokra, és nem gondol az adózó közönség biztonságáról. Vízhány esetén nem gondoskodik kutakról. A vízvezeték forrásainak védelméről s megóvásáról nem gondoskodik...”
- ³ A környéken a rengést nem észlelték, a meteorológiai intézetbe „csak nemleges jelentések érkeztek be”.
- ⁴ Táblázatainkban a pótoltt adatokat *dőlt betűk* jelzik. Természetesen csak azoknál az adatoknál, ahol ezt a körzetben lévő állomások és az egyéb források kellő száma és anyaga lehetővé tette.
- ⁵ Az Észlelőív jegyzet rovatában nem szerepel, de Az időjárás című folyóirat 329. oldalán olvashatjuk az angolkisasszonyok jelentését az augusztus 8-ai meteorról: „Gyönyörű meteort láttunk aug. 8-án este ¼9 óra után. A Bootestből látszott kiindulni s hatalmas ívet írva, fényes nyomot hagyott maga után, mígnem a Cygnusban eltűnt; útközben négy pikkely vált le róla, melyek nyomában haladtak, de előbb tűntek el, mint a sokkal fényesebb meteor. A tűnemény a legszebbek közé tartozik, mit eddig csak észleltem.” (Bootes: a név a görög ökörhajcsár szóból származik, Démétér fia, és helyét az égbolton jutalmul kapta, mivel ő találta fel az ekét. Cygnus: a Hattyú csillagkép.)
- ⁶ A jelenségről valamennyi lap részletesen beszámolt, itt a Veszprémvármegye szeptember 5-én megjelent cikkét idézzük: „Víz-tölcsér a Balatonon. Az elmúlt vasárnap, augusztus 29-én délután 5 és 6 óra között óriási szél és esővihar dühöngött a vármegye keleti felén s a Balaton felső vidékén, mely az almádi kiállítást is megzavarta. A viharban Kenese és Aliga között a Balaton haragos hullámai között szép víz-tölcsér volt látható. Délután rekkenő nyári melegben 5 óra után Kenese felől sötét és haragos felhők borították el a látóhatárt és a fekete felhőkben papír-sárkányhoz hasonló nagy fehér sáv tűnt fel. Az orkántól kergetett felhő az alsóörsi és siófoki Balaton-rész közé vonult, a fehér sáv sárkányfarka a víz fölé hajolt, tölcsérszerű alakot nyert s a Balaton vizével egyesülten 100 akós hordóhoz hasonló fehér márvány vízoszloppá képződött, azután mértföldekre elhangzó zúgással haladt az alsóörsi fok és a tihanyi kolostor kettős tornya felé. Az almádi mulató közönség megrémülve nézte az orkán hatalmas tombolását. Majd az óriási vízoszlop a partok felé haladva, folyton vékonyabb és vékonyabb lett, a vihar tombolása enyhült és amint a szárazföld közelébe ért, feloszlott és eltűnt.”

I. TÁBLÁZAT

1909	jan	feb	már	ápr	máj	jún	júl	aug	sze	okt	nov	dec	Év:
Havi középhőm. °C	Nincs adat	4,2	10,5	19,7	22,2	16,6	12,3	2,7	2,8				
Abszolút maximum	6,5	7,5	16,5	26,5	Nincs adat	35,7	38,8	30,0	16,0	19,0	38,8		
nap	16.	6.	30.	25.		26.	20.	12. 14.	6.	16.	24.		aug. 20.
Abszolút minimum	-11,0	-15,0	-5,0	-3,0	-1,0	12,0	10,0	15,0	8,0	0,0	-6,0	-6,0	-15,0
nap	30.	23.	1	4.	8.	15. 17.	1. 2.	15.	6.	27.	24. 30.	16. 17.	febr. 23.
Nyári napok száma /max.≥ 25°C/	—	—	—	4	5	8	21	26	10	—	—	—	74
Hőség napok száma /max.≥ 30°C/	—	—	—	0	0	1	14	18	2	—	—	—	35
Forró napok száma /max.≥ 35°C/	—	—	—	—	—	—	1	12	0	—	—	—	13
Fagyos napok száma /min.≤ 0,0°C/	27	25	15	4	—	—	—	—	—	1	15	16	103
Téli napok száma /max.≤ 0,0°C/	13	8	0	0	—	—	—	—	—	0	4	2	27

Hőmérsékleti adatok összesítése - Veszprém, 1909

III. TÁBLÁZAT

1909	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	CALM	Összes	C %	Szélerő (0-10)	Viharos nap
Január													5
Február													7
Március	15	7	13	7	9	6	1	1	34	93	36,6	1,0	0
Április	17	6	2	3	6	17	5	7	27	90	30,0	1,5	3
Május													4
Június													2
Július	18	1	4	7	9	8	2	11	27	87	31,0	1,7	1
Augusztus	0	0	0	4	0	3	1	21	7	36	19,4	2,3	1
Szeptember	10	10	6	8	9	8	7	12	20	90	22,2	1,4	0
Október	11	3	3	6	8	3	0	10	49	93	52,7	1,0	0
November	33	7	4	3	4	7	0	8	24	90	26,7	1,5	0
December	14	5	0	3	12	6	0	5	48	93	51,6	1,0	3
Összeg:	118	39	32	41	57	58	16	75	236	672	35,1	1,43	26
Rel. %	17,6	5,8	4,8	6,1	8,5	8,6	2,4	11,2	35,1				

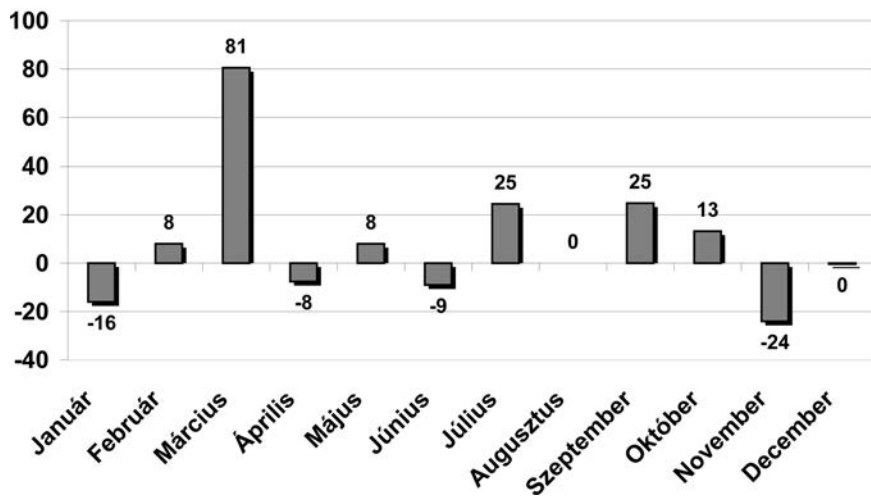
Szélirányok és a szélcsend (calm) gyakorisága - Veszprém, 1909

IV. TÁBLÁZAT

Csapadékösszeg a harminc éves átlag (1901-1930) százalékában

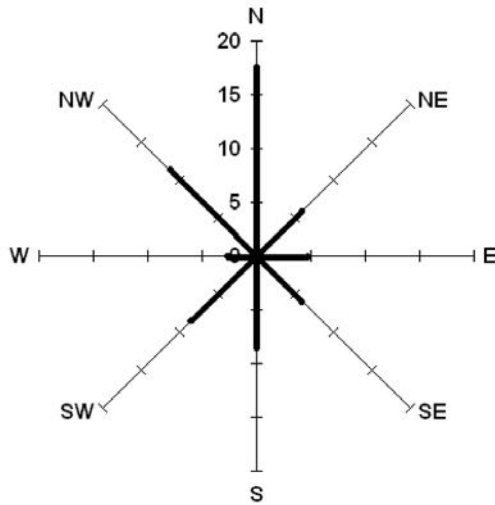
1909	mm	Különbség	%	Átlag
Január	22	-16	58	38
Február	46	8	121	38
Március	126,5	81	275	46
Április	50,4	-8	87	58
Május	75	8	112	67
Június	58	-9	87	67
Július	94,5	25	135	70
Augusztus	71	0	100	71
Szeptember	94,8	25	135	70
Október	65,2	13	125	52
November	31,9	-24	57	56
December	53,6	0	99	54
Éves összeség	789	102	115	687

I. DIAGRAM

Csapadék többlet illetve hiány (mm)
Veszprém, 1909

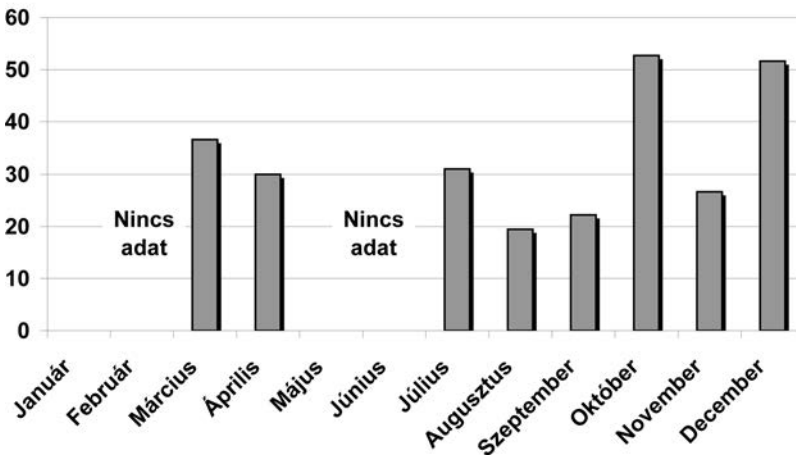
II. DIAGRAM

A szélirányok gyakorisága (%)
Veszprém, 1909

III. DIAGRAM

A szélcsend gyakorisága (%)
Veszprém, 1909

Megmentett dokumentumok

Wöller István iratgyűjtő tevékenysége*

SOMFAI BALÁZS

Tisztelt Elnökség, Kedves Hallgatóim!

Ha fellapozzuk a Veszprém Megyei Levéltár egész anyagáról elsődleges áttekintést adó listát, a fondjegyzéket, akkor a gazdasági szervezetet felsoroló fondfőcsoportban a 80-as törzsszámon látjuk bejegyezve a Veszprém Megyei Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat és jogelődjei iratait, 1949–1993-as (szórványait tekintve: 1930-tól kezdődő) évkörrel és tekintélyes, mintegy 38 folyóméteres terjedelemmel.

Az egykor olyannyira jelentős élelmiszeripari vállalat elsődlegesen (szakszóval: alapszinten, közérthetően: a szükséges minimumon) rendezett iratanyaga valóban tartalmazza az ilyen vállalatoktól (levéltáros nyelven: „iratképzőktől”) elvárható legfontosabb iratsorozatokot, ill. azok többségét – bár teljességről nem, gyakran még viszonylagos optimumról sem lehet szólni. Ez a törzsegység, közelebről: fond tartalmazza tehát az iktatott általános iratokat (más szóval: a levelezést), a középtávú és éves gazdálkodási terveket és az ezeknek megfelelő jelentéseket, mérlegeket, értékeléseket, a különféle leltárakat és statisztikai kimutatásokat, műszaki tervdokumentációkat, a vállalat vezetéséről, az üzemszerű működés szervezéséről, irányításáról, ellenőrzésének mikéntjéről tanúskodó dokumentumokat, a termelőmunka mindennapjaival kapcsolatos és egyéb vegyes iratokat vagy irattöredékeket, pl. a balesetvédelemről, a szocialista brigádmozgalomról, vagy akár a műszaki konferenciákról.

Mégis, bárki kérdezheti: mi ebben a történetben az a kivételes körülmény, amely indokolja, hogy egy ilyen rangos színhelyen szó essen róla? Az, hogy ennek a gazdálkodó szervezettől származó iratanyagnak a jórészt – nagyjából a felét –, hogy az levéltárba került, nem magának a szervezetnek (az „iratképzőnek”), hanem egy személynek, egy magánszemély közérdekű buzgalmának köszönhetjük.

S vajon miért számít olyan nagy dolognak ez a tett? Azért, mert míg az illető „szerv” a tartós értékű, azaz levéltári megőrzésre előírt anyagát úgyszólván ellenőrizhetetlenül kidobhatta, megsemmisíthette volna, addig Wöller István vette a fáradságot az iratok átvizsgálására és befogadására.

Ha egszer majd sor kerül Veszprém megye XX. század II. fele malomipara történetének igényes feltárására és forrásanyagra alapozott feldolgozására, biztos, hogy azért elsődlegesen Wöller Istvánnak jár a köszönet.

Az említett iratanyaghoz visszakanyarodva, külön meg kell neveznem belőle a régi malomüzemekből maradt iratokat, irattöredékeket. Így Tolnai Misoda Pál arácsi malmának 0,24 fm terjedelmű (mondjuk: 2 levéltári doboznyi) iratait 1930–1946-ból, vagy a kádártai Friedler-féle malom iratait 1932–1941-ből (ez lényegesen kisebb terjedelmű), avagy a híres pápai Hatkerekű-malom iratait (kb. 1958–1966-ból), majdnem 1 méternyi, igaz, ennek lazább a történeti értéke. További finomító rendezéssel – gondosan mérlegelve – meg lehet majd selejtezni, és adott esetben önálló törzsségekké, fondokká nyilvánítani őket, de legyen ez már a jövő levéltáros szakembereinek a feladata! (Az előbb megselejtezést mondtam, amely nem tévesztendő össze az amúgy is bántó értelmű kiselejtezéssel.)

Az igazsághoz tartozik, hogy a szóbanforgó egykori vállalatot azért nem kell diabolizálnunk. A vállalat talán éppen azért mellőzte az iratselejtezés szabályos lebonyolítását, mert tudta, hogy Wöller kartársra, szakértelmére és elkötelezettségére bízton számíthat. És ha már a szabályokról esik szó, a szakfelügyeletet ellátni hivatott levéltár pedig azért vette tudomásul ezt a helyzetet, mert: 1. tudta, hogy számos helyen de facto sokkal rosszabb az iratok sorsa, mint ott; 2. ismerte és méltányolta Wöller Istvánnak, hűséges kutatójának a szakmai tudását; 3. a levéltárak szankcionáló ereje – szerény társadalmi súlyuknak megfelelően – nagyon gyöngye volt. (Amint még ma sem mondhatni, hogy ideális!)

Kár lenne tagadni: a levéltárosok – különösen, ha nagy ritkán az érdeklődés középpontjába kerülnek –, gyakran tüntetnek szaktudásukkal, komoly képpel nyilatkozva szeretnek „vakítani” az iratokból vett ismereteikkel. Igen, éppen az iratok bátorító közelsége, a hallgatag források dédelgetése, megszólaltatása és érdemi megértése számunkra az a különös vonzerő, amely a levéltáros szakma titkos örömet okozza, és amely erőt ad nekünk a nehéz időszakokban is.

De azért nem lenne illő elfedni: új szavakba foglalt, korábban nem hallott kifejezésekbe burkolt „meglepetések” bármikor érhetik a levéltárost, természetesen így engemet is, akár több mint 30 évi gyakorlattal a hátam mögött. Mert lám, mit olvastam el e köszöntésre készülvén Pista bácsi egyik iratcsomójának mélyén, egy műszaki-technológiai rajz feliratmezéjén: *Kétszekerényes, szabadonlengő, fafőkerekes, függőtengelyes, kétlendítő súlyos szikszita, 9 db fenék-, 9 db szitaló-, 1 db közbenső és 1 db fedélkerettel.* Azt hiszem, már ezért a költői megnyilvánulású intellektuális örömet megérte a csomón meglazítani a gurtnit...

A Wöller István nevéhez köthető levéltári anyagok közt megemlíthetem még néhány molnárcsalád kicsiny, de jellemző irathagyatékát, amelyeket szakmánk szabályai szerint a Családok fondfőcsoportjába soroltunk be.

És végül a levéltári megőrzésbe került Wöller-féle iratgyarapodások közt feltétlenül meg kell említenem az ő saját neve alatt nyilvántartásba vett malomtörténeti gyűjteményt.

Megkímélve a kedves Hallgatóságot egy következő levéltártani szellemi kalandtól, legyen szabad itt csak annyit ismertetnem, hogy a Gyűjtemények fondfőcsoportjába egyrészt történelmi kor szerinti, iratféleség szerinti és a közlés készenléti foka

szerinti dokumentumokat sorolunk be, másrészt pedig olyan kollekciókat, amelyek a hagyatékozónak nem egyéni vagy hivatásszerű státusából mintegy természetes úton származó irathagyatékát jelentik, hanem amelyek saját maga által képzett gyűjteményeként és ekképpen alkotóműhelye írásos lenyomataként maradtak fenn, kerültek be.

Wöller István említett gyűjteményes fondja ez utóbbi gyűjteményfélék közé tartozik.

Ebben általa szerkesztett, ill. átmásolt helyszínrajzok, malmok üzemelésének folyamatábrái, egyéb tervrajzok találhatók.

Aztán: a malmok működését, egyben egy letűnt kor iratkezelési kultúráját dokumentáló sajátos iratok: gabonaátvételi könyvek, búza- és rozsraktárkönyvek, őrlési naplók, vámfeljegyzési és vámcserekönyvek; darálási bárcakönyvek, műszaki naplók és hasonló, talányos nevűek.

Akadnak itt régi malmi dolgozók igazolványai, egyéb töredékes okmányai is.

Figyelemre méltó még a molnár vonatkozású fali- és asztalnaptárak fél évszázadot átfogó sorozata; sőt, még egy-két saját szakcikke, kézírata is. Wöller István jóvoltából a Veszprém Megyei Levéltár – és így az utókor – egy feudáliskori tervrajzzal, egy színezett tollrajzzal is gazdagodott.

Levéltárunk több mint 13 ezer folyóméteres iratanyagában sokféle eredetű és változatos összetételű archivália fordul elő, de ilyen beszédes gyűjtemény igazán nem sok akad.

„Amit a régészek lépésről lépésre haladva hoznak elő a régmúltból, azt a közeli történelem még két kézzel nyújtja felénk” – vallotta Wöller István 1984-ben egy interjúban. Vagy hogy egy másik lap: a Tolna megyei Népiújság egy 1989-es cikkének többértelmű címét idézzem Wöller István önként vállalt örvényesi szolgálatáról: „Lassú víz járhatja a malmot...”

Visszatérve jubilánsunk életművéhez, kérdezhetnénk hát: mi az oka, mi lehet a mozgatórugója Wöller István törekvéseinek, helytállásának, áldozatkészségének? Talán nem állok messze az igazságtól, ha megkockázatom: a titok nyitja az, hogy Wöller István nemcsak uralja tudományát, hanem szereti a hivatását – egyszerűen boldoggá teszi a munka! Úgy gyanítom: nem akart Ő csodát tenni, csak tette azt, amit időt-erőt nem kímélve, de végig jó lélekkel megtehetett. És ez ma így maga a csoda!

Hogy munkája pontosan nem illeszthető a levéltári „elvárásokhoz”? De hát arról nem is volt szó! Fő, hogy szolgálata sikeres volt, munkájának produktuma elérhető a levéltár mint intézmény számára úgy, hogy az iratanyag állapota teljesen alkalmas a további munkára.

A társadalmi méretű hálátlansághoz – láthattuk és sokan tanúsíthatjuk ebben a tisztátalan világban –, hozzá lehet edződni, elviselni férfiasan. Ám az emberi hálátlanságot – hiszem –, nem lehet és nem is szabad megszokni. A hódolat emberi gesztus, a köszönet emberi szó, és ha őszinte, akkor nem megalázza, hanem felemeli az őt kimondót is.

Ezért, kedves Pista Bácsi, sok évtizedes történeti gyűjtő, megőrző, feltáró és tudatosító munkáért, mindezek sorában az írásos források megőrzéséért és levéltárba juttatásáért, a magam nevében és minden jószándékú egyszerű levéltáros nevében kérek, fogadd egyenes szóval mondott köszönetünket.

* Elhangzott a 80 esztendőes Wöller István malomtörténeti kutató ünnepi köszöntésén az MTA Veab székházban 2009. október 27.-én

Vendéglátás a veszprémi Bakony-alján

TÓTH DEZSŐ

A 2007. ESZTENDŐT HAZÁNKBAN *BATTHYÁNY-EMLÉKÉVNEK* nevezte el a kulturális kormányzat. Az emlékév keretében országsszerte megemlékezéseket, kiállításokat tartottak a kivégzett miniszterelnök születésének 200. évfordulója alkalmából. Veszprémben egyedül a Március 15-iki klubkönyvtárban volt megemlékezés és dokumentumkiállítás a Batthyány-családról, mely elsősorban a több évtizedig a Dáka községben élt család emlékeit mutatta be több tárlóban és üvegtábla alatt. A Dunántúlon, zömmel Vas és Zala megyében voltak a családnak birtokai, ezért az említett két megyében tartottak több rendezvényt az érintett települések. A megjelent kiadványok közül első helyen kell megemlíteni a Zala Megyei Levéltár által kiadott s a Molnár András igazgató által írt, szerkesztett *Saját utamat jártam 1807-1849* című képes albumot.

Veszprém megyének nem volt közvetlen kapcsolata gróf Batthyány Lajos miniszterelnökkel, viszont az emigrációból hazatért család 1857-től a család utolsó tagjának haláláig (Batthyány Elemér gróf 1932. január 9.) sokat tartózkodott a községben. A család dákai tartózkodásának fontosabb eseményeit több füzetben is olvashatjuk, de az évfordulóra megjelent egy fotókkal illusztrált kiadvány is.¹

A következő sorokban említünk fel egy olyan eseményt, mely közvetlenül Veszprémben történt és a szereplője gróf Batthyány Lajos volt.

Néhány sor az előzményekről

Közismert, hogy a miniszterelnököt 1849. január 8-án fogták el és tartóztatták le az osztrák csapatok által megszállt Pesten a Károlyi-palotában.² A letartóztatás után a budai várba vitték és több fogolytársával együtt a Helytartótanács épületében helyezték el, s itt tartották őket rabként április 23-ig, amikor a magyar csapatok közeledtével útnak indították őket a horvátországi Laiback várába. Tudjuk a történelemből, hogy 49 áprilisában Debrecenben megtörtént a Habsburgok trónfosztása, és ebben a hónapban megkezdődött a magyar történelemben a *dicső tavaszi hadjárat*. A magyar csapatok sorra aratták a győztes csatákat: április 6-án Isaszeg, 10-én Vác, 19-én Nagysalló stb., és közeledtek Pest felé. Ez volt az oka annak, hogy a foglyokat az osztrákok Pestről elindították. Szinte az utolsó percekben történt az indulásuk, mert április 23-án, 24-én felszabadult Pest, és az osztrákoktól a magyar csapatok vették át a város uralmát. A grófnő erről az eseményről így ír visszaemlékezésében.³

„Minő szomorúak voltak rám nézve azon örömnapok Pesten, mikor a magyar sereg győzelem, győzelem után bevonult a városba. Ápril 25-ik volt az, midőn ablakom alatt hallám a Hunyadi-indulót. Az ablakhoz rohantam és látván a magyar katonákat mint győztesek, boldog jövőt képzeltem magannak, hiszen minden ember boldog volt akkor! De örömem szomorúsággá vált, minek mások örültek, nekem búsulnom kellett, midőn a nemzet örült és ünnepelte a nagyszerű győzelmeket, akkor szegény Lajos messze hazájától a börtönbe volt – és mi várt még rá! – és rám. Oly szomorú lettem, a vig zene gyászzene lett nekem és örömem kifejezése helyett sírásba kellett fakadnom, talán előérzet volt az is, mind annak, mi később történt. Emmy lányom örülve, ugrálva jött be a szobába, ő is hallotta a zenét: Mama – mondá nem örülsz? A magyarok Pesten vannak, a németek elhagyták a várost korán reggel már. Minden ember örül és Te sírsz? De ő is azonnal gondolván, miért vagyok szomorú, megcsókolt és azt mondta: Szegény Papa! Kár, hogy ő azt nem láthatja, ő is örülne.”

A foglyok indítása Budáról

Térjünk vissza a Budán tartott foglyok indításához! Erről az eseményről nézzük meg először ismét Batthyányné visszaemlékezését. „Másnap, ápril. 23-ika nagyon szomorú és aggodalomteljes nap volt, csak azok, kik ilyen helyzetben voltak mint én, érthetik érzéseimet és fájdalmaimat.

Már három óraker fenn voltam Emmyvel, a foglyoknak 5 óraker késznek kellett lennie az elmenésre. Átmentünk az időre, de hat-hét óra lett és még senki se jött értök, csak egy más épületbe szállították eddig, mi is oda mentünk. Végre jött egy tiszt (Láng), ki Lajost, Károlyi Istvánt és Zselinskyt egy mellékszobába hitta és velök tudatta, hogy ha a legkisebb kísérlet történne kiszabadulásukra, őket azonnal agyon fogják löni. Így szól a rendelet és ő meg van bízva a foglyokat kísérni és tovább szállítani.”⁴

Barsi József emlékezéseiben a következőket olvashatjuk.⁵ „Már 21-én, szombaton, egész délután szakadatlan sorban vonultak el a vert hadsereg társzekerei ablakunk alatt. De már mindegyiken ott volt a saraglyánál a szokásos ötödik kerék. Még élénkebb lett a mozgás 22-én, vasárnap. ... Mindenféle sebesültek, sánták, bénák, bekötött kezű és arcú vitézek vonultak el némán és tompa lábcsozogással szemünk előtt.... Este bezáráskor nagy mozgalom volt a háznál.... Hétfőn reggel a porkoláb, midőn az ajtókat nyitogató, mindenütt bejelenté, hogy sietni kell a reggelivel, s készen tartasuk magunkat az elutazásra, mert Budán –úgymond – nincs maradásunk.... Nyolc óra felé levezényeltek az udvarra útra készen, ahol már nagy társaságot találtunk, többnyire ismert nevű, de ismeretlen hazafiakból. Volt ott már néhány szekér Pomázról, amelyekbe páronként ökrök voltak befogva. Egymás után jöttek azután még többen, több-több fogoly, több-több ökrös szekér, s utoljára három kocsi, amelyekbe két-két parasztló volt fogva. Mikor az együtt menendők teljes számmal

együtt voltak, felhangzott a vezényszó: *Aufsitzen, s előálltak egymás után a szekerek, s a porkolábok, a helybeli és az, aki minket elkísérendő volt, sorba felültettek bennünket a zsupszalma ülésekre, párosan egy-egy szekérre, s két katonát ültetve szemközt, a harmadikat az ökörhajtó mellé. A lovas kocsik közül az egyiken Károlyi István és gróf Zselénszky László kapott helyet, a másikon gróf Batthyány Lajos, a volt első független s felelős magyar miniszterelnök a minket kísérő kapitánnyal, a harmadikon a kísérő hadnagy a porkolábbal és ennek szerszámaival, egy jókora kosár láncos bilincsel!... A kapitány Vorwärts, Marsch szavára előugratott egy csapat dzsidás, s a kapunál két sorban felállított gyalogkatonák között kiindultak a titokban tartott irányú útra, utánuk hosszú sorban a tizenöt szekér; a három kocsis, a kísérő tetemes gyalog és végre ismét egy csapat dzsidás... A Szent György téren... történt a végleges szemle, itt töltötték meg a puskákat, s itt adták tudunkra, hogy aki szökési kísérletet merne tenni, azt szó nélkül lelövik, a többire pedig azonnal ráteszik a készen tartott bilincseket. ... a várpalota kapuján leereszkedtünk a Gellérthegy és a Duna között szorongó Fehér megyei országútra."*

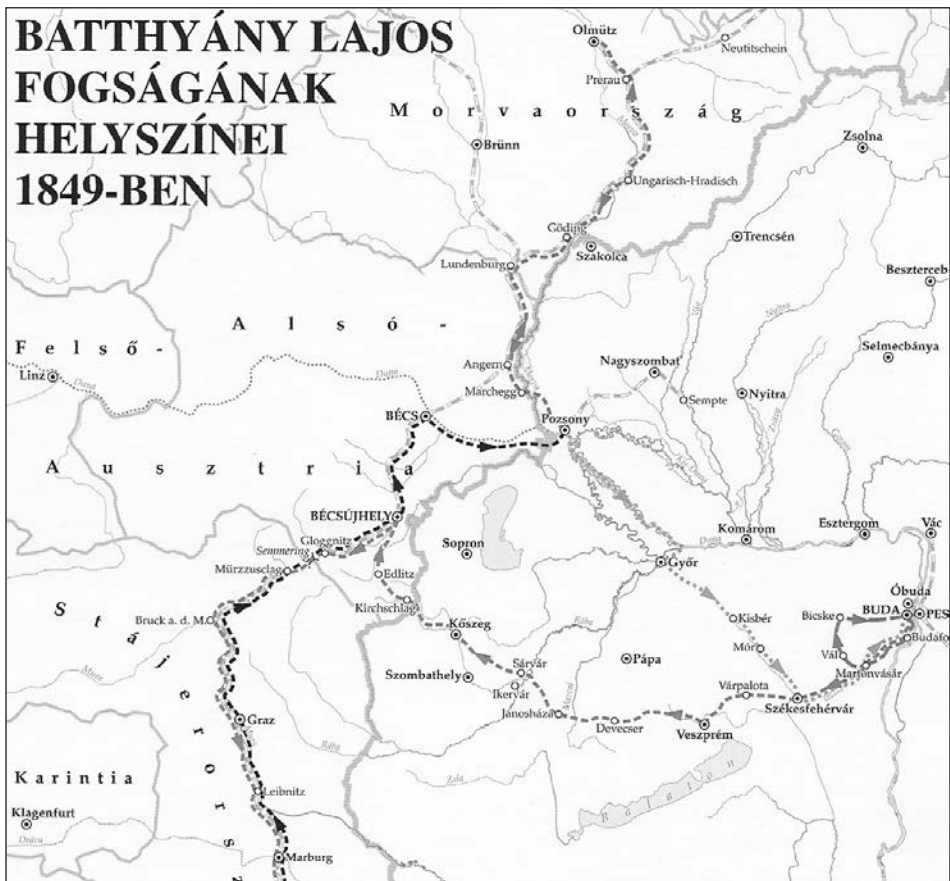
A szomorú menet elindult arra az útra mely Veszprémen keresztül vezetett Laibacba, majd Batthyány Lajos Pesten történt kivégzésével ért véget.

A foglyok útja és egyes állomásai

Az indulás után Budafok–Tétény között úton ebédeltek, s hétfőn este érkezett a menet Martonvásár településre, ahol a Brunszvik-féle kastélyban töltötték az éjszakát. A keddi indulás után az ebédet Nyék–Velence között fogyasztották el és kora este érkeztek meg Székesfehérvárra, ahol a Püspöki Palotában kaptak szállást és bőséges vacsorát, melyet Barsi szerint „*fehérvári honleányok*” adtak részükre. Mikor a városon keresztül haladt a menet, az ablakokból, ajtókból, boltokból „*csookoládé, rum, szilvaszesz, paprikás szalonna, kétszersült, szivar, sütemény, s egyéb csomagok*” hullottak a kocsikra. Az így „szerzett” ebédet az Inotai malomnál fogyasztották el. Este Várpalotán a gróf Zichy-féle kastélyban volt a szállásuk. Barsi leírja, hogy a vacsorához somlai bort is kaptak.

Április 26-án, csütörtökön indultak tovább. Ezt az eseményt így olvashatjuk Barsinál: „*Hajnali három óra tájban megjelent a porkoláb több gyertyával, s hírül adta, hogy megyünk. „Már” – volt az általános kérdés. Pedig éppen ma esett volna jól kipihenni magunkat. ...Felszedelőzve, hálaadó fohással hagytuk el a vendégszerető házat, s szekereinkre feltápázkodván, alig-alig derengő csillagvilágnál vitettük magunkat Veszprém felé. Az út a város egyik utcáján vivén végig, hol megtorlódtunk, egy boltban kulacsokat pillantottunk meg, valóságos bakonyi készítmény. Volt annyi és mozgási szabadságunk a szűk utcában, hogy egyet megvásárolhattunk, s jó szilvaszesszel meg is töltöttünk, amely azután a szíves bajtársi viszonyunk közöttünk új forrasztója lett.”*

Akkor még nem létezett a mai Völgyhíd, s az út Pápa felé a mai Jókai utcán veze-

tett ki a városból. Elmúlt már dél, amikor kiérték a város szélére, ahol megállt a menet. Megetették az állatokat és a foglyok is megebédezhettek. De idézzük fel hitelesen Barsi írását erről az eseményről: „Amint nagy sokára Veszprém hepehupás, szűk utcáiból kiértünk, s még mind nem láttunk semmi jelt, hogy etetni is fognak, noha delet régen elharangozták, már töprenkedni kezdtünk, hogy a mai nap, amikor oly korán keltünk, vajon a közmondás ígérte aranyat hol és mikor és miféle alakban fogjuk lelni, midőn a Városlőd felé vezető útról, melyen szekereink, a régóta kenetlenek, már keservesen nyikorgának, jobbra láttuk a lovascsapatot kitérni. Sejtettük már a kanyarodás jelentőségét, és kevés vártatva láttuk, hogy táborot ütnek. Körben kiállítják az őrszemeket, a kört megtöltik szekereink, és utóbb bevonulnak a kocsik is. Megállunk. Szabad leszállni, szabad kisebb csoportokban tömörülni. ... A domboldalról, amelyen táborozánk, körben járathattuk szemünket. Szemközt, kissé oldalt terült el Veszprém városa, sziklacsúcon álló székesegyházával és a püspök, káptalan és hozzátartozóik lakjaival, a sziklacsúcs alatti körben elterülő utcáival, s jól

megművelt határával. A katonaság gúlába rakta fegyvereit, s úgy látszott, tüzet akarnak gerjeszteni és gyorsan készülő kis ételt főzni, de erre nem volt szükség. Veszprémnek hozzánk legközelebb fekvő egyik utcájából egész raj közeledett felénk. Férfi- és nőcselédek bográcsokkal, fazekakkal és kosarakkal, csöbrökkel, kannákkal, s a abból, amit nagy változatosságban s bőven hoztak, legelőször a katonáknak tálalták, utóbb azután minket is kínált egyik-másik, s voltak akik jóízűn kanalaztak a csinos menyecskék főztjéből. Jött végre két szállítmány, egyik a grófok és kíséző tisztiek számára, a másikat pedig a kegyesrendiek küldték, mert értesültek, hogy közöttünk van egyik szerzetesársuk is. A szállítmány nagy kosár sült, sütemény és borospalack alakjában bontakozott ki a hófehér takaró alól. A gombostűvel rátűzött papírszalagon kék írónnal írva e szavak voltak olvashatók: „A szeretett rendtársnak és bajtársainak”.

De maradt még időnk elmélázni, a délutáni nap által megvilágított várossal előttünk, Magyarország végtelenül változatos múltja fölött, s a jelenkorig érve, önkéntelenül is hallgatóztunk, ha valahonnan egy-egy hang vagy néma jel adna hírt, ami távol tőlünk történik, s meglehet, hogy döntőleg foly be a haza jövőjének megalakulásába.

Nem jött sehonnan sem jel, sem hang, s így testileg ugyan felüldülve, de annál nagyobb szomjúsággal lelkeinkben vettünk búcsút az érdekessé vált hegyoldaltól. Szekereink visszacöögtek az útszéli árkon keresztül a jó karban levő országútra, s a jó út dacára hanyatló este lett, mire a városlódi vendéglő udvarában ismét leszállhattunk.”

A fogolyszállítmány tehát továbbhaladt, és mint Barsi is írja, Városlődön töltötte az éjszakát. A veszprémi eseményekről azonban több korabeli forrás is megemlékezik. A kegyesrendiek Historia domusában nincs feljegyzés a korról, de megemlíti Francis Károly a visszaemlékezéseiben.⁶ Április 26-áról olvashatjuk a következőket: „26-án reggeli 6 órakor számlálhatatlan sok poggvaszos szekerek jöttek, melyek közt több hintókon stárus foglyok hozattak, vagy negyvenen voltak monda szerint, kik közt nevezetesebbek gr. Batthyány Lajos, gr. Károlyi István kiket is 5 vagy 6 száz fegyveres gyalogkatonaság kísére. Ezek után ismét temérdek sok szekerek jöttek. A városon keresztül ment ez az egész vonal, s kinn a pápai országút mellett fekvő mezőn ütött tábort. Sietve készült ebédjeiket sietve költék el, s még távol volt dél, midőn tovább utaztak Pápa felé. Délben ismét igen sok szekerek jöttek, melyek szinte az említett mezőn tanyáztak rövid fél óráig, aztán odább mentek.

Ez a hordozóskodás aztán kissé megrettenete bennünket, nem tudtuk kié vagyunk vagy leszünk, láttuk, hogy nagy mozgalom van az országban, de azt hogy kinek kedvez a szerencse, meg nem tudhattuk sehogy sem. A pletykahír ugyan mindig kecsgettete bennünket, hogy a magyarok győzhetetlenek, amint a jelenségek mutatkoznak is, de bizonyos valamit megtudnunk nem lehet.”

A másik forrásunk az eseményekről Fiáth Ferenc önéletírása.⁷

Fiáth a következőket írja jelzett emlékezésében: „Április 27-én az utolsó katona is eltávozott

S én egyedül maradtam Veszprémben. Meg akartam tudni a nép hangulatát irányomban: kimenvén nőmmel, az egész városon keresztül a Rohonczy-féle házig és vissza, a közönség mindenütt tüntető szívességgel fogadott. Késő este érkezett meg egy kis Ulánus csapat Hoffmann őrnagy vezérlete alatt, ez hozta a két államfogyot gróf Batthyányi Lajost és gróf Károlyi Istvánt.... Saját négyes fogatomon készültem indulni Sopronba.... Rohonczy-, vagy most már Eszterházy-házon túl, az országút mellett volt felállítva egy dzsidás csapat, a háttérben egy paraszt kocsi, ebben ült négy dzsidás által körülveve Batthyányi és Károlyi. Megálltam s a tisztet hozzám kértem. „Beszélhetnék egy percig a foglyokkal: kérdém., Engedelmet: ezt a határozott parancsot kaptam, hogy a foglyokhoz senkit ne engedjek közeledni, - ha pedig ellenállhatatlan erővel közelednének feléjük, agyonlövöessem őket. „Nem hiszem, hogy ez lett volna a parancs, csak azért híresztelték így Palotán és Veszprémben is, hogy a népet a foglyok megszabadítási szándékától visszariasszák Elhajtottam Pápára.... Eszterházy gróf kastélyában szálltam, ...”⁸

A Barsi és a Fiáth által idézett dátum nem egyezik. Fogadjuk el, hogy a Barsié a hiteles, mert április 26-án voltak Veszprémben a foglyok, és aznap este már Városlődön éjszakáztak. 27-én a reggeli indulás után Devecserben volt az ebéd, és még azon a napon megérkeztek Jánosházára, tehát elhagyták Veszprém megyét. Itt történt az a nevezetes esemény, melyről Barsi is megemlékezik és részletesen olvashatunk róla Borus József tanulmányában is.⁹

Röviden összefoglalva a következő történt. Már este megtudták a lakosok, hogy a fogoly Batthyány és több társa kapott szállást a Korona-szállóban, és szervezkedni kezdtek, hogy kiszabadítsák őket. Idézzük a következő sorokban Borus leírását: „... Mozgósították Jánosháza felnőtt férfi lakosságát, és – mint a helyi hagyományban fennmaradt – a környező helységek népét is. Céljuk Batthyáynak és társainak a kiszabadítása volt.... Az összegyűlt tömeg körülvette a vendégfogadót, s vezetőik az indulni készülő karaván parancsnoka, Langh kapitány előtt megjelenvén, követelték Batthyáynak és fogolytársainak a kiadását. E követelésüket a fogadót körülvevő fegyveres tömeg jelenléte támasztotta alá. A kapitányt e követelés nem érte váratlanul: mint tapasztalt katona, a tömeg gyülekezését nyilván időben észrevette.... A foglyok szabadon engedését követelő felszólításra pedig kihivatta Batthyányt a fogadó tornácára, és ott hangosan, tehát a felkelők vezetői számára is érthetően felkérte: nyugtassa meg az elöljáróságot, hogy a foglyoknak, amíg ő öröködi fölööttük, hajuk szála sem görbülhet meg. Felettük majd bíróság ítélkezik, neki az a feladata, hogy „élve vagy halva,„ odaszállítsa őket, ahova parancsa szól...” A leírások szerint Batthyány így szólt az összegyűlt néphez: „Köszönöm, – szívére tette kezét – köszönöm a hazafias jóindulatot, melyet irántam és előttem többnyire még ismeretlen fogolytársaim iránt itteni ünnepélyes, de mindnyájunkra vészessé válható megjelenésükkel tanúsítottak, Isten áldja meg önöket a jóindulatért még késő unokáikban is, de éppen ennek az Istennek, a kiben mindnyájan bízunk, szent nevében kérem önöket, barátaink, hagyjanak minket, a mint eddig az ország fővárosából idáig békében jöttünk, békében vonulni tovább is. Ne kívánják halálunkat idő előtt, s ne idéz-

zék föl, a mint már mondtam s most könyörögve újra mondom, a mit kikerülni lehetetlen volna, Jánosházának végpusztulását.”

Batthyány beszéde megtette hatását, a tömeg elvonult, és a foglyok is tovább folytatták útjukat Sárvár, Kőszeg felé, majd Laiback várában voltak május 5-től július 22-ig.

Az út végállomása 1849. október 6-ika Pesten volt, ahol szégyenteljes körülmények között kivégezték gróf Batthyány Lajost, az első felelős magyar kormány miniszterelnökét.

JEGYZETEK

¹ Tóth Dezső: A Batthyány-család és emlékei Dákán. Veszprém: Viza K. 2007. 20 p.

² Téves az az állítás, mely az Ila–Kovacsics: Veszprém megye helytörténeti lexikonában Dáka címszó alatt szerepel a 168. oldalon: „1848-ban itt tartóztatták le és innen hurcolták el gr. Batthyány Lajost...”

³ *Urbán Aladár*: Batthyány Lajosné visszaemlékezése férje fogságára és halálára = Századok. 1981. 3. sz. 601. old.

⁴ Uo.

⁵ *Barsi József*: Utazás ismeretlen állomás felé. 1849 – 1856. Budapest: Európa K. 433 old.

⁶ Francsics Károly visszaemlékezései. Szerk. *Hudi József*. Pápa: Pápai Református Gyűjtemények. 2001. 292 old.

⁷ *Fiáth Ferenc*: Életem és élményeim I – II. köt. Budapest: Tettey Nándor és Társa. 1878.

⁸ Fiáth idézett mű II. köt. 173-174. old.

⁹ *Borus József*: Népfelkelés Jánosházán 1849. április 28.

Hallottak már a városunk határában lévő Rab Mária forrásról?

RÁCZ KATALIN

VESZPRÉM ELFELEDETT MÁRIA-KEGYHELYE a Rab Mária forrás. Egészen újkori eredetű, hiszen az első világháború utáni időszaktól kezdődik a története, és mindössze a második világháború végéig terjed. Huszonöt év, ebből az utolsó öt évben, a háború alatt Veszprém kiépített szabadtéri misézőhelye, ahol több ezres tömegek imádkoztak Rab Máriához a katonák győzelméért és a hadifoglyok szabadulásáért. A következő ötven évben eltűntették még a nyomait is. A köveit elhordták, a forrást betemették, az odavezető utakra ráépítettek. A veszprémi köztudatban a kegyhely emléke feledésbe merült.

* * *

Én 2005-ben, a Jutasi őrmester túrán hallottam először a Rab Mária forrásról, mint a Jutasi Altisztképző Intézet szabadtéri misézőhelyéről, amelyet az intézet növendékei építettek, szepítettek. A régi veszprémiek is nosztalgiával emlegették gyermekéveik szépemlékű kirándulásainak színhelyeként. A város katolikus lakossága is megbecsülte a Rab Máriát, ájtatosságokat, zarándoklatokat szerveztek a forráshoz, a veszprémi iskolások rendszeresen ide jártak kirándulni a szép tavaszi és nyári napokon.

Ez felbuzdított, megkerestük a forrás helyét, s elkezdtük gyűjteni a cikkeket, fényképeket, és a fellelhető szemtanukat. A Jutasi őrmester túrát felajánlottuk a Rab Mária forrás felújításáért, újságcikkekben exponáltuk magunkat a Rab Mária forrás felújítása mellett. Lassan, nehézkesen, takaréklángon haladt az ügy. 2008 őszén azonban, egy ilyen reménytelennek látszó időszakban mintegy varázsütésre, felélénkült az érdeklődés. Többben megkerestek telefonon, levélben, ismeretlenül, hogy szeretnének tenni valamit a Rab Mária forrásért.

A szándékok és a lehetőségek tisztázására 2009 márciusában egy találkozót szerveztünk a Dubniczay-palotában, ahol bemutattuk a kegyhely történetének eddig összegyűjtött anyagát. 11 újságcikket és 11 korabeli fényképet sikerült az 1945 előtti időszakról összeszedni, amelyekből már körvonalazható a kegyhely története, és Veszprém lakosainak lelki életében betöltött jelentős szerepe. Több mint negyvenen gyűltünk össze, és lelkes hangulatban zártuk a két órára nyúló rendezvényt. Május elsejére egy helyszíni szemlét és közös munkát hirdettünk meg – s ekkor 25 ember

Vasáros József plébános szentmisét tart a felújított emlékhelyen

gyűlt össze a forrásnál 4 évestől a 82 évesig. Ekkor a tereprendezésen, ideiglenes híd építésén kívül megkezdtuk a betemetett forrás kiásását – s szimbolikus jelnek fogtuk fel, hogy pár órai munka után fél méter mélyen megcsillant a kútban a víz.

Az idei nyár óriási változást hozott a kegyhely életében: a Szent László-plébánia néhány tagja felvállalta a forrás rendszeres szépítését, és ekkortól megszorodtak a látogatók és a munkás kezek – a forrás és környéke egyre szépült. Szeptember 5-én egy nagylelkű adományozó és a Szent László-plébánia híveinek köszönhetően egy szentmise keretében, amelyet Vasáros József atya celebrált, fakeresztet állítottunk fel a forrás fölött. A Szent László-plébániának elvülhetetlen érdemei vannak a munkálatok megélénkülésében.

Azóta a látogatók száma megszorodott, és a kereszt körül mindig van friss virág. Nem tudom, mennyire jellemző ez a forgalom, de amikor egyik vasárnap kora délután kimentem a forráshoz, egy látogatóval találkoztam, a félórás ott tartózkodásom alatt pedig egy család jelent meg a forrásnál.

* * *

Tapasztalataimból mondom, hogy ma Veszprémben nagyon kedvező a társadalmi hozzáállás ehhez az ügyhöz. November 12-én egy jelentős lépést tettünk. Végig gondoltuk, hogy kik azok, akiknek közük van a forráshoz és a területhez, kik azok, akik eddig is tettek, tenni akarnak vagy tehetnek valamit az ügyben. Az eddigi segítők, támogató magánszemélyek, szervezetek és intézmények, a katolikus egyház, a

tulajdonosok, a veszprémi önkormányzat, az Erdőfelügyelőség, a Bakonykarszt Zrt. számára elkészítettünk egy összefoglalót a Rab Mária forrás egykori és mai történetéről és meghívtuk valamennyiüket egy „kerekasztal” megbeszélésre. A nagy csoda: a szétküldött meghívók mindegyikére pozitív választ kaptunk.

Az önkormányzat felajánlotta a saját tanácstermét, ahol több mint harmincan jelentünk meg. A katolikus egyházmegyét Márfi Gyula érsek atya képviselte, az önkormányzatot Czaun János alpolgármester, a többi szervezet és intézmény is a legmagasabb szintű szakmai képviselőjét delegálta a megbeszélésre.

A megbeszélés konstruktív és eredményes volt: nem csak a felvetett kérdésekre kaptuk meg a részletes válaszokat, hanem értő tanácsokat, hasznos ötleteket és felajánlott segítséget a továbblépéshez.

Az eddig összegyűjtött 11 cikkből kibontakozik a kegyhely története:

A kegyhely eredetét egy nagyon homályos történetben meséli el egy 1935-ös cikk. Minden későbbi legendának ez az alapja, még ha sok részletben el is térnek egymástól. Egy fiatal rabnő a főszereplő, akit ártatlanul ítélték el egy baleset miatt. A veszprémi várban tartották fogva és naponta onnan vezették el a forrás mellett a közelben lévő rabkertészetbe dolgozni a többi rabbal együtt. A forrástól hozták a rabok a vizet. Itt helyezte el az édesanyjától kapott Mária-képet a forrás fölötti fára, s itt imádkozott a szabadulásáért a Szűzanyához. Egy év múlva csodálatos módon kiderült az ártatlansága, a lányt felmentették, de kiszabadulása után továbbra is a forráshoz járt imádkozni. Az ájtatos helyet mások is felfedezték és a forrást körülvevő fákon megszaporoztak a képek, kegyszobrok, hálaadó táblák. Így kezdődött...

Tények 1941-ig

Nézzük a tényeket: 1945-ig 11 korabeli cikket sikerült találni a Veszprémi Hírlapban, amelyek részletes tudósításokat közölnek a Rab Mária forrás melletti rendezvényekről. Az 1929-es és az 1935-ös cikkek egy egy kirándulás keretében írják le a helyet. Idézem az 1935-ös cikket:

„Városunk szívéből kényelmes sétával $\frac{3}{4}$ óra alatt megtehető az oda-vissza út s az erdőszélen fára függesztve fekete táblán fehér betűkkel olvasható: Rab Mária s látható az útirányt jelző nyíl. Az irányt követve, egy domb tövében hamarosan feltűnik az a néhány fa is, amelyek fel vannak díszítve szentképekkel, szobrocskákkal és feszületekkel. Néhány kis elhelyezett márványtáblán aranybetűs leírások: „Hálából”, „Mária megsegített”, „Segítségédért hálából”. A feldíszített fák egyikének a törzsén deciméteres nagyságba vésett, de már begyógyult sebhelyű D. J. betűk vannak., alattuk egy elég bővizű forrás bugyog fel, amely kis csermelyként folyik

A Rab Mária forrás (az 1930-as években)

Jutas felé tovább és bizonyára a Séd vizét gyarapítja. A forrás mellett földbeszúrt nyelű fekete táblán szintén fehér betűkkel a felírás: „Ez a hely szent és kegyeletes”. A forrás feletti kis hídon, hitvalló szívek által létesített térdeplő és padok egészítik ki azt a lelki szárnyalásra kényszerítő környezetet, amelyet ha egyszer látott valaki, lehetetlen, hogy többször is fel ne keresne. Aki itt a szabad természet fel nem szentelt templomában csak egyszer is ájtatos imába merült, úgy távozáskor biztosan érezni fogja a vigaszt, vagy a reménykeltés lelkimegnyugásait.”

Kisasszony-napi ünnepségek 1941 és 1945 között

1941-től azonban új időszámítás kezdődik a Rab Mária forrás történetében. Idézet az 1941. szeptember 11-i cikkből:

„A kirándulóhely akkor indult nagyobb fejlődésnek, amikor a Jutasi Altisztképző két tisztje, Újházy Zsigmond és Pápai Ferenc gondozásba vette s parkírozta a forrást és környékét. Nagy érdeme van a kirándulóhely gondozása körül a Veszprémi Keresztény Tisztviselőnők Egyesületének és a Szent Ferenc harmadrendjének is.

Ez év augusztusában Szabó László ezredesnek, az altisztképző alparancsnokának vezetésével újból átalakították a forrást és környékét. A szobrot üveg alá helyezték, egy fedett fészert emeltek, hogy a kirándulóknak védelmet nyújtsanak.”

„Vitéz Markóczy János ezredes, jutasi altisztképző parancsnok pedig elhatározta, hogy Rabmária serleget alapít, a kirándulólhely gondozását átveszi a jutasi altisztképző intézet és minden évben szeptember 8-án, Kisasszony napján a Rabmária szobornál ünnepséget rendez Szűz Mária tiszteletére.”

Érdeemes idézni egy volt tanítvány, Czeglédi Gyula emlékirataiból:

„Markóczy tábornok úr nagyon vallásos ember volt, aki kápolnát is építtetett, A katonákat meg kellett tanítani arra is, hogyan kell a templomba való menetel előtt felöltözni, sorakozni, hogyan kell a szent helyre bemenni, és ott viselkedni, énekelni. Felemelő látvány volt egy vasárnapi felvonulás, templomba való menetelés, de nemcsak a legénység, (hanem) minden ott szolgált tiszttel, ott volt a vasárnapi istentiszteleten... Jó volt hallgatni a komoly, férfias éneklést, szívből és lélekből fakadó hitfohászt...,”

Az 1941-es felavató ünnepségen három jelentős dolog történt a szabadtéri mise keretein belül. Az első az volt, hogy a régi helyére állított új Rab Mária-szobrot Pintér János tábori lelkész megáldotta. A második jelentős dolog, hogy dr. Nagy László polgármester a város közönsége nevében gondozásra és megőrzésre átvette a Rab Mária-szobrot vitéz Markóczy János parancsnoktól. A harmadik az volt, hogy vitéz Markóczy János ezredes elkészíttette a Rabmária serleget és az altisztképző intézetnek ajándékozta egy alapítólevéllel, amelyben lelkére köti az iskola mindenkori vezetőinek és növendékeinek, hogy minden év szeptember 8-án a Rab Mária forrásnál a Kisasszony-napi ünnepi szentmisén ez a serleg szolgáljon, amikor is a forrás fölé közzszemlére kihelyezik. Ez egy művészi kivitelű, a Szent Szűzzel és a kis Jézussal díszített ezüstserleg volt, amelyre rávésték a jutasi altisztképző jelmondatát : „Erős akarat minden akadályt legyőz, erős akarat erős hitből fakad”

A Jutasi Altisztképző Intézet betartotta a szavát – amíg létezett. 1945 tavaszáig minden Kisasszony napi ünnepséget megrendezett a legnagyobb katonai pompával, amelyen a város egyházi és világi előljáróságai is részt vettek. Ezekről is megtaláltuk az 1942., 1943. és 1944. évi beszámolókat, amikor is minden alkalommal valamilyen műtárgygal gyarapodott a kegyhely (fészter, grotta, kökereszt, Lourde-i barlang).

Ez volt 1941-ben a forrás első jelentős eseménye – itt avatták fel hivatalosan kegyhellyé a Rab Máriát. A felújított, megszüpített kegyhelyre ezután egyre többen zárandokoltak el egyénileg és csoportosan.

Ájtatosságok a veszprémi egyházközségek szervezésében

Az 1941-es felavatást követően nem csak a Jutasi Altisztképző Intézet, hanem a veszprémi katolikus egyházközségek is elismerték a kegyhelyet és nagy tömegeket megmozgató közös ájtatosságokat szerveztek a forrás körül. A talált cikkek ezekről tudósítanak. Néhány ezek közül:

1941. 09. 28. Zárandoklat a Rab Máriához. Szent László-plébánia. dr. Kerényi József vezetésével, részt vett több mint kétezer fő.

1941. 10. 19. Közös ájtatosság dr. Hász István tábori püspök vezetésével.

1943. 05. 30. Könyörgő körmenet a Rab Máriához a Szent László- és a Boldog Margit-plébánia együttes szervezésében, több ezer fő részvételével.

1944. 05. 31. Jutasi ájtatosság a Szent László- és a Boldog Margit-plébánia szervezésében ezrek részvételével.

Az 1943-as könyörgő körmenet Hősök napján, május utolsó vasárnapján, a háború kellős közepén a fronton harcoló katonákért, fogságba esett fiak szabadulásáért tette meg Veszprém város népe és ezt mint hagyományt, a következő évben, 1944-ben is, még borúsabb kilátással, már begyógyíthatatlan sebeket és veszteségeket szenvedve is megtette. Azt, hogy 1945 májusában is volt-e ilyen körmenet, nem tudjuk, híradást nem találtunk.

Hogy milyen lelkülettel zajlottak ezek az ájtatosságok, azt az alábbi idézetekkel érzékeltetem az 1943 június 2-i tudósításból:

„Már 3 óra előtt a hívek ezrei gyülekeztek a Boldog Margit és a Szent László templom előtt. Köztük nemcsak az egyszerű buzgó társulati tagokat láttuk, hanem igen szép számmal ott voltak a hivatalfőnökök, a város vezető emberei is. Harangzúgás közben indult meg a hatalmas körmenet, mely lassan, méltóságteljesen kigyózott ki a jutasi erdőbe ima és Mária-énekek zengedezése mellett és fél 5 órakor érkezett meg a híres grottához, Szűzanya szobrához, melyet a jutasi altiszt-képző intézet gyönyörűen felékesített erre az alkalomra.”

Az 1944 május 31-i cikkből:

Az ünnepség végén „Kerényi József plébános végezte a könyörgést, amikor is a hívek egy szívvel és lélekkel kérték az Istenanyát, a Magyarok nagyasszonyát, hogy oltalmazza meg édes hazánkat és gyönyörű városunkat a háború pusztításaitól és adjon ennek a sokat szenvedett nemzetnek győzedelmes békét.”

„A könyörgések után még sokáig visszhangzott az erdő a hívek szebbnél szebb Mária-énekeitől s már késő este volt, amikor a hatalmas hívő sereg megkönnyebbülten és azzal a felemelő érzéssel tért vissza otthonába, hogy Mária segít és nem hagyja el most sem árva nemzetét.”

Az utolsó Kisasszony-napi szabadtéri mise 1945. szeptember 9-én

A háború nem kímélte meg városunkat és Rab Mária forrást sem. 1945 augusztusában dr. Szemes József a megyéspüspökhöz írt levelében így ír:

„Veszprém város közönségének kedvelt zarándokhelye a jutasi erdőben lévő ún. Rab Mária-forrás, amely az oroszok bejövetelekor ugyancsak sok kárt szenvedett. Kedvelt Mária-szobrárt darabokra törték, fogadalmi tárgyait megsemmisítették. Nemrég carrarai máványból Szűzanya-szobrot kaptam az üresen maradt grotta részére, melyet szeptember 9-én, vasárnap délután ünnepélyes keretek között szeretnék átadni rendeltetésének.”

1945 szeptemberében már nem létezett a Jutasi Altisztképző Intézet, a

Németországba kitelepített iskola személyi állománya áprilisban amerikai hadifogságba került, maradék ingóságai megsemmisültek. A Boldog Margit egyházközség plébánosa, dr. Szemes József vezetésével szeptember 9-én mégis megtartották a Kisasszony-napi ünnepséget szabadtéri szentmise keretében, de az erről szóló tudósítást sajnos nem találtuk meg...

Mi maradt mára?

Idáig szól a történet, amelyet a megtalált forrásokból hézagosan összeállítottunk. A későbbi történések nem ismertek, csak a végeredményt látjuk: a forrás körüli műtárgyakat tönkretették: kőfoglatat, grotta szobrokkal és hálaadó táblákkal, fészer, murvás sétány padokkal, lépcsőekkel, Lourde-i barlang, kikövezett patakmeder hidakkal, az 1943-ban városi adakozásból fölállított nagy kőkereszt – mind mind a múltté, nyom nélkül megsemmisültek. A forrás már nem bugyog, kiszáradt vagy eltömődött, nem tudjuk.

Rab Mária örök

A Rab Máriát azonban nem szabad felednünk. És azt sem, ami ott történt. A háborúban, a legnagyobb véráldozatok idején Veszprém számára Rab Mária szimbolizálta a mennyei segítséget, amelyhez fordulhatott. Rab Máriánál hódoltak a kemény, harcedzett katonák Magyarország védelmezőjének tiszteletére, Veszprém lakossága ott könyörgött a fronton harcoló katonákért, a fogságba esett férjekért, apákért, fiakért, ott rózta le kegyeletét a megmenekült lakosság.

Meggyőződésem, hogy a szent hely még megmenthető és visszaállítható. Egy kereszt, egy rendezett park körülötte, kis kőhíd – talán még a forrás is visszaállítható –, és a kegyhely máris alkalmas lenne arra, hogy enyhét adjon a meggyötört és megfáradt szíveknek. Már vannak vállalkozók, akik részt vennének ebben a munkában – még egy keresztutat is elképzeltünk a Szent Margit-plébánia udvarán lévő emlékhelytől a sivár lakótelepen át a meggyalázott kegyhelyig, mementóul a mindenkori emberi gyarlóságra.

Kazinczy és Veszprém

SEBŐ JÓZSEF

VESZPRÉMET EGY KIS TÚLZÁSSAL A NYELVÉSZEK VÁROSÁNAK is nevezhetjük. Szűkebb pátriánk az elmúlt több mint két évszázadban a magyar nyelv tudósainak egész sorát adta az országnak. A szomszédos településen, Felsőörsön született Pápay Sámuel, az első rendszeres magyar irodalomtörténet írója; 1813-ban városunkban jelent meg a méltán híressé vált Kazinczy-ellenes Mondolat (1813); itt született Kopácsy József püspök, aki Széchenyi mellett az elsők között adományozott jelentősebb összeget (kétezer ezüsfórintot) a magyar nyelv ápolására; a mai Kossuth utcában született Simonyi Zsigmond, a modern magyar nyelvészet egyik megalapozója, a Magyar Nyelvőr szerkesztője; a közeli Szentgál szülötte Lőrincze Lajos, a magyar nyelv mindenese; s Veszprém földjében nyugszik Nagy J. Béla, az MTA levelező tagja, a két világháború közötti magyar nyelvészet egyik kiválósága, tankönyvszerző.

A magyar nyelvújítás Széphalomban élt pápája ismereteink szerint csak egyszer járt Veszprémben: 1789. november 3-án. Innét keltezte szántódi, füredi és tihanyi élményeit megörökítő úti levelét. A város azonban jelentős szerepet játszott az általa elindított nyelvújító mozgalomban.

* * *

Magyarországon a 19. század első felében a nemzeti nyelv előtérbe kerülésével – a latin ellenében – lényegében ugyanaz a folyamat zajlott le, mint Nyugat-Európában, csak több évtizedes késéssel. A gazdasági-technikai fejlődés új jelenségeinek megnevezésére a „holt” latin nyelv már kevésbé volt alkalmas, ezt a szerepet egyre inkább a rugalmasabb nemzeti nyelvek vették át – így Magyarországon is. Abban az országban, amely elvesztette nemzeti önállóságát, a nyelvújítás ügye szükségszerűen politikai színezetet öltött.

Bessenyei György, a magyar felvilágosodás első teoretikusa *Magyarság* című röpiratában (1778) így ír: „*Valljuk meg, nagyon megszűkültünk a magyarságba...Jegyezd meg e nagy igazságot, hogy soha a földnek golyóbisán egy nemzet sem tehetette addig magáévá a bölcsességeket, mélységet, valameddig a tudományokat a maga nyelvén bé nem húzta. Minden nemzet a maga nyelvén tudós, idegenen sohasem...*”¹

Kulturális programjának legfőbb célja az „ország boldogsága”, európai rangra emelése, ennek pedig legfőbb akadálya a tudatlanság, ezért – a francia Enciklopédia

mintájára – anyanyelven kell elterjeszteni a modern tudományokat. De a magyar nyelv erre még kiforratlan, ezért a legsürgetőbb feladat a magyar nyelv művelése, „pallérozása”. Erre pedig leginkább egy nemzeti akadémia hivatott.

Szavai azonban sokáig visszhangtalanok maradtak. Az ország hivatalos nyelve továbbra is a latin, illetve a német. Am furcsa módon épp II. József erőszakos németesítési kísérletei vezettek a magyar nyelv kultuszának felerősödéséhez. A nemesi-nemzeti ellenállás nem csak a nyelvrendelet visszavonását kényszerítette ki, hanem egy több mint fél évszázados országgyűlési mozgalmat is elindított. Az első lépést az 1792-es VII. törvénycikk jelentette, amely elrendelte a magyar nyelv iskolai oktatását. Az 1805. évi IV. törvénycikk már engedélyezi a törvényhatóságoknak, hogy a latinon kívül a magyart is használhassák hivatalos nyelvként. Csakhogy: még magyar helyesírási szabályzat sem létezett, mindenki úgy írt, ahogy iskolájában tanították. Ha a korabeli nyelvemlékeket olvassuk, bizony elég nagyok voltak a helyesírási különbségek. Például a „cs” hang protestáns vidékeken inkább „ts” változatban szerepelt, katolikus vidékeken inkább a „cs” volt a „divat”. Az „s” hang jelölésére szinte nyelvjárásonként más-más jelet használtak. Nagy- és kisbetű dolgában úgyszintén teljes volt a káosz, és számos jogi, gazdasági, katonai, kulturális... fogalom jelölésére egyszerűen nem létezett magyar szó. A mondatfűzés a cicerói körmondatokat idézte. E jelenségek mind-mind egyre sürgetőbbé tették a magyar nyelv megújítását. Jellemző, hogy a pesti egyetem professzorai még a magyar nyelv hivatalossá tétele (1844) után is latinul vagy németül adtak elő, s csak kevesen váltak szaktárgyuk magyar nyelvű oktatását.²

* * *

Az idők szavát meghallva, Kazinczy Ferenc vezetésével kibontakozott egy nyelvújítási mozgalom, amely majd egy évszázadig tartott. A széphalmi mester, aki részt vett a Habsburg-ellenes Martinovics-összeesküvésben, a börtönből kiszabadulva a magyar nyelv pallérozásában, megújításában találta meg a nemzet felemelésének szinte egyetlen lehetőségét, hiszen a nyílt politikai szembenállás lehetetlen volt. Széleskörű levelezése révén kapcsolatban állt az ország szinte valamennyi tollforgatójával, szépírójával, akiket új szók alkotására biztatott. Magyarország hamarosan a nyelvújítás lázában égett. Ezrével születtek új szavak. A mozgalmat azonban nem sikerült mederben tartani, túlkapásai már-már azzal fenyegettek, hogy a magyar a magyarral nem ért szót, s nyakatekert szavak, melyek ellentmondanak a logika és a nyelvi érzék követelményeinek, rázúdulnak a magyarságra. Itt csupán egyetlen példát hadd említsek: nyaktekerészeti mellfekvenc – nyakkendő.

* * *

Veszprém városa, amelyről méltán állapíthatta meg a Peti Divatlap névtelen szerzője, hogy „...minden külső jelentéktelensége mellett is nagyon élénk város... Mit

leginkább *megszereték benne, azon tiszta magyar szellem (kiemelés tőlem: S. J.), mely falai közt s azon kívül uralkodik...*”³

Ezáltal a nemzeté ébredés akadályai városunkban kisebbek lehettek, mint az ország számos, főleg németek vagy más nemzetiségek által lakott városában.

Veszprém ez idő tájt, kicsinysége ellenére (1800-ban 8 000, 1850-ben 12 000 lakos) kultúrában élő város. A püspökök sorában és a káptalan tagjai között számos nagy műveltségű, világlátott, idegen nyelveket beszélő akadt. Piarista gimnáziuma messze földön híres, melyben magyar nyelvű iskoladrámákat is előadtak. Nyomdájában számos irodalmi mű is napvilágot látott. A székesegyház főként idegen származású, de főhivatású zenészei vasárnaponként külföldről hozott kottákból adták elő a bécsi klasszikusok legújabb darabjait. A városban – éppen 1813-ban, a Mondolat kiadásának évében – a vármegyeházán Musikalische Akademie-t rendeztek, melyen a Mozart-zongaraverseny szólóját egy nagyreményű, kilenc éves kislány, Bezerédj Amália játszotta.⁴

* * *

Az új idők szelét megérezvén, Veszprém vármegye 1807-ben Pápán tartott közgyűlése megbízta Pápay Sámuel helyi ügyvédet, hogy készítse el „...a magyar nyelvnek a polgári igazgatásra és törvénykezésre való alkalmaztatásról az oda tartozó kifejezések gyűjtemény”-ét, „...melyet a haza eleibe terjeszt Veszprém vármegye”. A kötet még ez évben meg is jelent Veszprémben. Ennek előszavában olvashatjuk: „*A nyelv a tudományok kulcsa. Mennél miveltebb az, annál tanultabb a nemzet. Ahol az anyai nyelv parlagodásában sinlődik; jele, hogy a legnagyobb rész tudatlan, durva, magával, mással jóvátehetetlen. Ahol az kivész, kihal némüneműképpen a nemzet is. A tudós csinos nyelv fenntartja századok múlva is a dicsőségét az időnek viszontagságai alatt elenyészett népek...*

Nagyságtoknak, Kegyelmeteknek igaz kész szolgálói, szíves barátai és attyokfiai,

Veszprém Vármegyének Rendei

Pápay Sámuel jelentős részt vállalt a 19. századi magyar nyelvújításból. Egri jogi tanulmányai befejeztével ugyanott a magyar nyelv és irodalom tanára volt. 1800-ban Pápán telepedett le, s az ügyvédi pályát választotta. Bekapcsolódott a nyelvújítási mozgalomba, s Kazinczyval, Kisfaludy Sándorral és Péteri Takács Józseffel élénk irodalmi levelezést folytatott. Célja a magyar nyelv megtisztítása „...a sok átkozott latinságtól és németségtől”. Továbbá egy nyelvművelő tudós társaság (akadémia) felállítása: „...*Hogy hazai nyelvünk gazdagodjon, a kifejezései igazán s nem a nyelv rontásával szaporíttassanak, a végre azt kell elmúlhatatlanul sürgetnünk, hogy egy nemzeti Tudós Társaság állíttassék fel az ország kebelében, mely mindennemű tudományokra és mesterségekre kiterjeszkedvén, azoknak előadására nyelvünket alkalmassá tege.*”

Pápay 1808-ban Veszprémben jelentette meg az első magyar nyelvű rendszerező irodalomtörténetet. (*A magyar literatura ismerete.*) Ebben elsőként határozta meg a

magyar irodalom körét, továbbá részletesen foglalkozott nyelvünk fejlesztésének lehetőségeivel. Megállapításai szerint nyelvünk lehetőségei gazdagok, ennek ellenére kiműveletlen és kiaknázatlan. Elgondolása szerint nyelvünk az újítások révén „szebb lesz, és erőre kap... kötelessége a nemzetnek, hogy a maga nyelvét és literatúráját az idegen felett gyarapítsa, és azt mint szemé fénnyét s legfőbb kincsét úgy tartsa.”

* * *

A nyelvújítás szükségességében szinte mindenki egyetértett, ám annak mikéntjét, tempóját, merészségét illetően számos elképzelés fogalmazódott meg.

Az új szavak burjánzásának természetesen számos vadhajtsa is volt: hívei ezrelvel gyártották az új szavakat, köztük számos olyant, melyek ma is megmosolyogtatják az olvasót: anybeszélet (anyanyelv), átkupidolni (szerelembe ejteni), bámtest (gyönyörű testalkat), bátorságosítani (bátorítani), begyeskedő (szerető), beszéllettudós (nyelvész), betűírás (helyesírás), csókpengés (csókolózás), lábtyú (harisnya)... Nem vették figyelembe, hogy egy-egy szó megerősödéséhez, elfogadottá válásához érlelő időre van szükség.

Erre válaszoltak a nyelvújítást mérsékelni akarók – Veszprémben – az általuk kiadott *Mondolat* című nyelvújítás-ellenes könyvecskéjükkel (1813), melyben kipelengéreztek a nyelvújítók szófacsarásait. A mű szerkesztője *Somogyi Gedeon* (1783–1821), akkor tótvázsonyi lakos, veszprémi esküdt, a vármegye levéltárosa volt. Igaz, a könyvecskében sehol sem nevezi meg magát, de mindenki tudta, hogy a közrebozsátás az ő műve. Református lévén, a személyiségnek nagyobb szerepet kínáló protestáns etika jegyében, bizonyára jobb lehetőségei voltak a nyelvújítás kényes nemzeti ügyének bírálatára, mint a katolikus Veszprémben élő kanonokoknak, tanároknak, jogászoknak.

A 102 oldalas, zsebkönyv alakú kiadvány jórészt Szentgyörgyi József debreceni orvos és nyelvész, Kazinczy barátja kéziratban terjedő szógyűjtését vette át, s egészítette ki „ajánlat-levéllal” és „vezérszókkal” Kazinczy-ellenes gúnyirattá. És ezt adta ki *Mondolat sok bővítéssel, és egy kiegészített újj-szótárral együtt. Angyalbőrbe kötve, egy Tünet-forint, Dicshalom. 1813* címmel. (Szentgyörgyi 1808-1809 táján összeállított gyűjteménye nem Kazinczy ellen íródott, csupán az ízléstelen újítókat támadta.)

A belső címlapon Zafyr Czenczi (Kazinczy Ferenc) szamaragol felfelé a Parnaszsz heggyére, melynek tetején egy Pegazus ágaskodik. Az út mellett egy szatír egy hatalmas kanászkiáltót fúj, a számár oldalán lógó szerszámokban pedig többen a szabadkőműves jelvényeket vélték felismerni.

A „Vezérszó” csipkelődő mondatokban bővelkedik: „...*Halljátok Népünk Atyái! a Gordiai göts kigyüremlett, Honnunkra szembeesőleg visszatért az Ég' kegye; vid kiáltással gedelli Szittyá Nyelvünket, melly az ádáz fegyelem' násfája 'alatt, Dédőseinkről ránk maradt miveletlenségének szűk verőtzei közt, véletlen, szinte*

ezen Évszakig a 'molette kétkedés' latorkertjében sinkedett. – Idv a' nemismért, egyedül sejdítgetett főbb Valóságoknak! kik megengedék: hogy nyomorult embercse én, mint a' Mennydurrogtatónak ditső Fajzatja – úgy hullhatnék Véreim' hálás keblébe, 's hogy segédjére kelvén kókkadó Nyelviünknek, a' balvéleményű Beszélletudósokat beszádlanám, kiknek rakontzátlan uralkodások' alatt a' Böltselkedmény örök vaklásra kárhozódott...Költ a' Tülvilági Tölgykirályném' alatt, Ikerek' Havának 1-sőjén 1813.”

A kötet második része az ortológusok által kifogásolt szavakat szedi betűrendbe: derűnnye (hajnalcsillag), Dörgő (Jupiter), egekbeötölő (igen magas), elférjesedni (férjhez menni), előpillantat (nászéjszaka), Emberaty (Isten), embercse (szegény, alávaló ember), érzedmény (esztétika), evéskiváncs (étvágy), felüllepni (elborítani), földirákság (földrajz)...

A kötet lényegét minden kortárs értette: *Nincs szükség nyakló nélküli nyelvújításra!*

* * *

A megcsipkedett Kazinczy mélyen fel volt háborodva. „*A Munka valóságos Centó [tűlzás]. Az az, kiszedte szavaimat, szóllásaimat írásaimból s minden ész és értelem, minden elérhető célzás nélkül egy Centót szöve belőlük, hogy engem tegyen neveltségessé...Engemet ez a megtiszteltetés felette nagyon nem gyönyörködtet ugyan: de valóban nyugodalmamat meg nem zavarta. A ki becsüli a szabadságot, tűrje el a féktelenség csapkodásait míg lehet.*

A Diétai Követek megvetéssel nézik midőn a vad ifjúság sületlen versekben őket szamaraknak titulázza. Somogyi Gedeon énellenem kiküldetett percussor és Sicárius. – De az ő szamara és fecsegése nem cáfolja meg azt, amit én az új szók és Neologismusok felől a Dayka Életében mondtam. Szamarat festeni, s valakinek nevét reá írni, das kann jeder Bube.”⁵

Először Kisfaludy Sándorra gyanakodott, mert a Himfyről elmarasztaló kritikát írt. De az első felindulást követően már kellő önkritikával nyilatkozott: „Azért, hogy szerencsétlen újítások is esnek a magyar nyelven, nem következik, hogy minden újítás szerencsétlen s 'minden újítás tilalmas. 'S valamint mindennek a 'világon van valamely haszna, úgy van ennek is: a Folnesicsek, Vandzák, Pethe Ferenczek megszepennek 's nem fogják üzni bolondságaikat.”⁶

Berzsenyi Dánielnek a következőket írta Somogyiról: „Meg nem indultam gyerkőce marhaságán. Ki a szabadságot becsüli, tűrje el a féktelenséget, ameddig lehet. Engem Somogyi Gedeon sem jobbá s nagyobbá, sem rosszabbá s kisebbé nem tehet mint vagyok... Én magamat Somogyi Gedeonhoz tenni nem fogom.”⁷ (Levél Berzsenyi Dánielhez, 1814. jan. 10.)

Maga Kazinczy a következőket tudta Somogyiról: „...Somogyi nőtlen, 32 esztendő, Tótvázsonyban lakik; pápai dókás diák korában impostúrái miatt ki akarták csapni, de megkegyelmezték neki professor Láczaínak mentségéért, a ki egy tréfá-

val tartotta meg: "Egy túróért az ebet nem ütik agyon." Innen ment Pákozdiba rec-tornak. A nép nem türethet gorombaságát, s zabolátlan életét, s kiadtak rajta. Patvarista leve Kúnnál...

Szemerét kértem, hogy válasza ne veszekedés legyen, hanem oktatás."

Berzsenyi Dániel Kazinczyhoz (1815): "...Somogyit úgy gondolnám, helyesen gúnyolni nem is lehet, mert amit mondott, nagy részben igaz. El kellett volna választani az igaztól a nem-igazat..."

A meglehetősen goromba ellenirat, a Felelet – Szemere Pál és Kölcsey Ferenc tollából – 1815-ben jelent meg, *Felelet a' Mondolatra néhai Bohógyi Gedeon úrnak. Pesten 1815.* Mely így kezdődik: „Bolond-gombát ettél-e, vagy ezer sátán bűjt beléd? ...Gedeon, Gedeon hol vagy te? Az Istenek társaságában – a' Szerelem Elyziumában – Szamaradnak szívében – Gedeon!!!” Aláírás: „Bátyád Zafyr Gergely”.

A polihisztor Rummy Károly a Mondolat-ügyről az Allgemeine Zeitungban (1816): „... *Veszprémben nyomtatták ki a könyvet, és egy katolikus pap, méghozzá író, alácsonyította le magát, hogy elvégeztesse a kálvinista gúnyirat korrektúráját, és megteremtse a kinyomtatott példányok terjesztésének és elszállításának a lehetőségét...*”⁸

A vitát Kazinczy zárta le *Ortológus és neológus; nálunk és más nemzeteknél* című tanulmányában (1819), melyben egyeztető szándékkal foglalta össze a neológiáról és ortológiáról vallott nézeteit: „*A nyelv olyan, mint az ég íve a maga egymásba futó színeinek gyönyörű játékaival. Elbontja a szép játékot, aki a színeket a magok nemere akarja osztani. Hadd játsszák játékokat itt a törvény, szokás...izlés, régiség, újság, magyarság, idegenség, hideg józanság s poétai szállongás, s hagyjuk a cir-kalmakat s líneát máshová... Jól és szépen ír, aki tüzes ortológus, és tüzes neológus egyszersmind, s egészségességben és ellenkezésben van önmagával. Hamisan lépni a táncban csak annak szabad, aki táncolni igen jól tud, és akit a grácia láthatatlanul lebeg körül...*” Azaz: mindkét fél erényeit és hibáit elismerve tárgyilagos és kompromisszumos békét kötött.

Pápay Sámuel, aki maga is megbotránkozva fogadta Somogyi Gedeon és társai gúnyiratát, a Mondolatot, így írt Kazinczynak (1817. február 20.): „*Publikumod igen megfogyatkozott, s ezért oh csak magadat okozhatni. A nemzet ügyét kiáltozod, azt akarod a nyelv gyógyítása által boldogítani, s azonban eltérsz arról a boldogító útról, melyen eleinte oly szép sikerrel előhaladtál... Mielta megszálla a vers- és könyvgyártás dühe, s ezen dühvel tolod a nemzetre a halmozott újságot, a temérdek szokatlant, látnod kell tennen magadnak, hogy a nemzet nem akar így esmérni boldogítójára.*”⁹ Írta ezt az a pápai táblabíró, akit maga Kazinczy nevezett „hazánk legnagyobb philologusá”-nak.

* * *

Egyébként a nyelv műveléséről, pallérozásáról maga Somogyi is józan elveket

vallott. *Értekezés a Magyar Verselés módjáról és Fordításokról* című művének bevezetőjében (Veszprém, 1819) a következőket írja: „...Nem vagyok ugyan az elkerülhetetlen Ujjításoktól is idegen; csak hogy a Horatiustól ajánlott mérsékléssel történnyen ...Ami engem illet, ámbár azon Hazabeli Ujjítóknak, vagy úgy-mondott Neológusoknak, kik egynehány esztendőktől fogva, Anya Nyelvünknek (a mint magok állítyák) szükséges bővítésén, s'csinosításán vetekedve dolgoznak: eléggé tapasztalt szorgalmokat, s vas álhatatosságokat, egy részről nemcsak felette becsülöm; hanem a jó s valóban dicséretes czélnak méltán örvendek is: más részről mindazáltal el nem titkolhatom, hogy a' heves erőlködések' küszködő zajjai közt dicső Nyelvünknek bukdosó hánykódását gyakorta rettegéssel szemlélem.”¹⁰

* * *

Somogyi Gedeont Veszprémbe többen is támogatták, például Ruszek József (1779–1851) kanonok, egyházi író, aki a Mondolat korrektúrájában segédkezett; Fábíán József (1762–1825) tótvázsonyi lelkész, kiváló természettudós, aki Genfben és Bernben tanult (Somogyi Gedeon sógora), Mándi Márton István (1760–1831), a pápai református gimnázium rektor-professzora, a magyar bölcseleti nyelv egyik kidolgozója, Kant műveinek fordítója; vagy Horváth János (1769–1835) ugyancsak veszprémi kanonok, később az MTA tiszteletbeli tagja, akik előfizetőket is gyűjtöttek. Ők képviselték szűkebb pátriánk tudományos elitjét.

Horváth János indította Veszprémbe az első magyar nyelvű egyházi folyóiratot, az *Egyházi Értekezések és Tudósításokat* (1820–1824). A lap főmunkatársa volt Verseghy Ferenc (1757–1822), a nyelvújítás egyik ismert alakja, az ipszilonisták vezetője. Ők a magyar helyesírás kimunkálása során – a ma használatos értelemtükröző, szóelemző írásmód (például *botja*) helyett – a kiejtés elvét hangsúlyozták (*bottya*). E harcban a veszprémi piarista gimnáziumban is tanító Révai Miklós (1750–1807) és hívei – a jottisták – győzedelmeskedtek. Révainak veszprémi tartózkodása után sem szűnt meg kapcsolata városunkkal. Művei örökösévé a veszprémi káptalani ügyészt, a Magyar Minerva könyvsorozat elindítóját, Péteri Takács Józsefet (1767–1821) tette. Ő adta ki Révai *Elaboratior Grammatica* című nyelvtudományi munkáját 1806-ban Hertelendy Gáspár és Hornyik János veszprémi kánonok támogatásával.

Verseghy a folyóirattal való együtt munkálkodás során háromszor is ellátogatott Veszprémbe. Első látogatására (1819. aug. 9-14) így emlékezett: „Szép és feledhetetlen az ösmeretség... Veszprém az én életemnek legszebb epocháját kezdi.”

* * *

A nyelvújítók túlkapasait számosan érezték – maga a széphalmi vezér is –, ezért lehetett a jól összeállított kötetnek óriási visszhangja: az ortológusok és Kazinczy ellenfelei a nyelvújítást megsemmisítettnek vélték.¹¹ Az ortológusok saját győzel-

műként ünnepelték a „Dicshalomban” – Veszprémben – napvilágot látott könyvecskét, melyet még Kazinczy is „igen csinos”-nak talált.¹²

A vitához szinte mindenki hozzászólt, aki akkor számított az országban.

A Veszprém – Széphalom ellentét két eltérő szemléletből fakadt. A dunántúliak – közvetlenül Bécs árnyékában – az irodalomnak elsősorban nemzetvédő szerepet szántak, s nem értettek egyet a céljaiban lényegében kozmopolita elveket valló Kazinczyval. A veszprémiek közvetlenebbül érezhették Bécs németesítő törekvéseit, hagyománytisztelőbbek voltak, s egy „szűkebb” hazafiságot képviseltek. Világszemléletüket az arany középszer hirdető Horatiuson nevelődött Kisfaludy Sándor konzervatív tájromantikája fejezte ki a leghívebben. Az ősi hagyományokat, a nemzeti nyelvet nem csak Béctől, hanem a mindenáron újat akaró neológusoktól is féltették. Az ő szemükben Barczafalvi és Pethe mindent megújítani akarása és Kazinczy törekvése egyet jelentett. Kevésbé voltak fogékonyak az árnyalatokra. Kazinczy finoman klasszicizáló szelleme nehezen értette a dicső múlton merengő transdanubianusokat [dunántúliakat]. Veszprémben ez idő tájt a nemzeti hagyományok megőrzése fontosabb volt, mint a modern európai áramlatok befogadása.¹³

A dunántúliak az új szavakban az egységes magyarság megbontását látták. Az ortológus-neológus vita nem egyszerű nyelvészti vita volt, messze túlnőtt annak keretein. Még az egyik leghiggadtabb ítéelő kortárs, a Tudós Társaság (az Akadémia) elnöke, Teleki József is : „...minden pártot nem fogott hazafiak, sőt még a két felek közül is a kevésbé hevesek rettegve és lelkendezve várták a csata kimenetelét, a dolog bővebb kifejtését, a kérdés elhatározását.”

Kazinczy a bölcs öreg méltóságával nem válaszolt a veszprémiek támadására. Tudta és érezte, hogy a Dicshalmi kiadvány igazán nem árthat az ő ügyének. A válaszadás jogát átengedte két fiatal író társának, Szemere Pálnak és Kölcsey Ferencnek. Az ellen-írat 1815-ben jelent meg. Ebben Somogyi Gedeon *Bohógyi Gedeonként* szerepel. Ám ez már korántsem hatott olyan elementáris erővel, mint Somogyi gúnyirata.

Somogyi Gedeon csak négy évvel később, 1819-ben válaszolt ugyancsak Veszprémben megjelent könyvében az ellen-Mondolatra: *Értekezés a magyar verselés módjáról és fordításokról*.

Kazinczynak és elvbarátai a dunántúli nyelvjárások ellenében a felső-tiszait tették a magyar irodalmi nyelv alapjává. A mester e tekintetben még a rendkívül türelmes Lőrincze Lajos szerint sem volt igazán liberális: „...Éppen a dunántúliak és a tiszántúliak harca-vitája mutatja ezt, vagy hát Berzsényi Dániellel való vitái is mutatják, hogy bizony ezt a szegény dunántulizmust nagyon-nagyon kifogásolta...Széchenyinek írta egyszer, hát elég későn, már 1830-ban Berzsényi, hogy milyen hálás Széchenyinek, hogy segítségére sietett a nyelvhasználat dolgában. Mert Kazinczy és tanítványai, ugye ezek az urak oly kirekesztőleg uralkodóvá akarták tenni a tiszai dialektust, hogy legjobb dunai szavainkat is kizárták az írói nyelvből, tehát a dunántúli rövid hangzókat megnyújtják...”

[Berzsényi] *Tiszaiság, dunaiság, provincializmus címmel nagyon megszívlelendő*

véleményt írt le és hirdetett. Azt írta: én úgy gondolom, hogy aki a magyar nyelvet ismerni akarja, az egyik szemét a Dunára, a másikat a Tiszára függessze, és se a nagy Dunát, de még a kis Gyöngyöst se rekessze ki, mindenkitől tanuljon, és mindeniket úgy nézze, mint az egésznek elszórt tagjait. Ezt elvileg el is fogadták Kazinczyék, de a gyakorlatban természetesen ez nem vált valóra. Az általános nyelvszokás már másfelé ment abban az időben is.

... ezt a régi harcot békévé oldja az emlékezés. Ma már azt a kérdést, hogy rövid i, hosszú i, rövid ü, hosszú ő, úgy oldják meg a költők, hogy ha szükség van rá, a szabályos hosszú hangzó helyett is rövidet írnak, ha ezt kívánja meg a versnek a ritmusa, prozódiaja. Babitsnál nagyon sok példát lehet erre találni, vagy Keresztury Dezsőnél is – mindegyik dunántúli költő.” (Megnől az ember szíve)

Berzsenyi erről így panaszkodott: „[Kazinczy]...az írásnyelvet kizárólag a tiszai szóéjtésre akará szorítani, már majd egészen uralkodóvá tette, s elég csóragot kelle tűrnünk, míg nyelvünk gazdagságának legtermészetesb forrását megnyithatánk...Homeros nyelve egyik szójáráshoz sem volt kötve, hanem a görög nyelv különféle szójárásaiból olvadt össze; s úgy hiszem, innét folyt a görög poétai nyelvnek azon főjelleme, hogy valamint az atticismustól, úgy egyéb szójárásoktól is egyiránt független volt. Ezért óhajtanám én, hogy nyelvünket egyik szójárásunkhoz se szorítanánk, hanem mindeniktől egyiránt függetlenné tennénk” – írja a Kritikai levelekben.

Távol álljon tőlem, hogy ezt a régi dunántúli-tiszántúli harcot bármilyen formában is felélesszem, de ne felejtődjék el Berzsenyi és a többiek igazsága se. Lélekben ma is megértem azokat a német írókat, akik nem fogadják el a berlini tudományos akadémia által kiadott helyesírási szabályzatot... De: nem kellene hagyni, hogy a mi szép dunántúli nyelvünk elfelejtődjék! Nem kellene feltétlenül a média nyelvét követnünk! Nagyon el tudnám képzelni, hogy a dunántúli rádiók és televíziók megőriznének valamit a regionális sajátosságokból. Ezáltal a többé-kevésbé egységes magyar nyelv árnyaltokban, színekben gazdagabbá válhatna...

* * *

A magyar nyelv ügye fokozatosan vált a nemzeti öntudatra ébredés fontos eszközévé. Lassú folyamat volt, amelyben az egyházaknak is jelentős szerepe volt, így a veszprémi születésű, németül és franciául is kiválóan beszélő, a császárvárosban, Bécsben is többször megforduló Kopácsy József püspöknek (1775–1842), aki nem utolsó sorban jó gazdasági érzékének köszönhetően lett esztergomi érsek. A veszprémi kulturális élete az ő püspöksége idején (1825–1842) élte virágkorát.

A magyar közvélemény előtt ismert az a kép, mely szerint 1825. november 3-án a pozsonyi országgyűlésen felállt egy fiatal huszárkapitány, gróf Széchenyi István, s birtokainak egy évi jövedelmét, hatvanezer forintot ajánlott fel egy magyar tudós társaság (tudományos akadémia) megalapítására. Ám kevésbé köztudott, hogy ezt követően számosan tettek hasonló felajánlásokat: gróf Andrassy György, gróf

Károlyi György, Vay Ábrahám, és – Kopácsy József veszprémi püspök, aki alapítványában a következőket írta: „...nemzetünk díszének, hazánk csinosításának fel-emelésére, s egyszersmind a hasznos ismereteknek terjesztésére a magyar nyelvnek célirányosan intézendő kimíveltetését és terjedését egyik leghathatósabb eszköznek tartván...két ezer forintokat konvencióbéli ezüst pénzben ajánlok oly föltétel mellett, hogy ezen summából a magyar nyelvnek kimíveltetésére egy ezer forintoknak, a magyar nyelvnek terjesztésére hasonlóul egy ezer forintoknak interese [kamata] fordítassék.”

Veszprém püspökének nem csupán a fentebb idézett „szerzemény levele” volt az egyetlen, a nemzeti kultúra terjedését elősegítő intézkedése. A Tudományos Gyűjtemény 1819-ben mint „a tudomány barátját, a magyar literatúra kedvelőjét és ezen Tud. Gyűjtemény buzgó előfizetőjét” említi.¹⁴ A magyar nyelv ügye fokozatosan vált a nemzeti öntudatra ébredés fontos eszközévé. Lassú folyamat volt, amelyben az egyházaknak is jelentős szerepe volt. Kopácsy, megértvén a kor szavát, 1833-ban egyházmegyéjében elrendelte a *circulárék* (körlevelek) magyar nyelvű szerkesztését.

Ez évben (1833) az alsóház végzést küldött a felsőházhoz, hogy a feliratokat és a törvényeket ezentúl magyarul szerkesszék. A főrendek, Wesselényi és Széchenyi kemény érvelései ellenére, elvetették a javaslatot. Kölcsey ekkor így írt naplójába: „A főrendek magyarul fognak válaszolni; ezt tegnap végzék. Ma pedig a magyar felírás és törvénycikkelyek felől szóló izenetet visszavetették.

S ezt a magyar főrendek tevék? Magyarnak tehát magyar királyhoz magyarul szólni, s magyar népek magyar törvényt hozni nem szabad; sőt erre nézve még kérelmet nyújtani sem szabad? S ez alkotmányi szabadság? Ez törvényhozó nemzet?

Midőn az 1825-diki diéta a nyelv miatt küzdött, egy Pozsonyon keresztüljött angol Pesten, az arany sasnál, így szóla: A ti szabadságtok, uraim, nevetség. Hiszen azért küzdetek, hogy saját szavaitokon szólhassatok! S melyik vad népek nem ad erre jogot maga a természet?”¹⁵

* * *

A nyelvújítási harc – melyből Veszprém is tevékeny részt vállalt –, a nemzetté ébredő magyarság figyelmét ráirányította anyanyelvére, s alkalmassá tette a modern tudomány, a technika és a közélet új jelenségeinek megnevezésére. A 19. század első felében született mintegy tízezer szó mai nyelvünknek is szerves része.

A rendelkezésre álló dokumentumok szerint Somogyi Gedeon külön, nyughatalatlan, nőtlen fiatalember volt. 1813-ban harminc éves. És nem ő volt a nyelvújítás túlkapásait ellenzők legműveltebb tagja. Kissé sarkosan fogalmazva: ő volt kapható, ő volt a legalkalmasabb a felszín alatt parázsló indulatok kimondására. A bölcs tanárok, jogászok, kanonokok nem vállalkoztak a széphalmi mester nyílt támadására, hiszen ők is érezhették annak igazát. A kényes, ha úgy tetszik, politikai ügy fölválalására, társadalmi nyilvánosság előtti kimondására Somogyi volt a legalkalma-

sabb. Református volt egy erősen katolikus vidéken, aki az egyéniség szerepét hangsúlyozó protestáns etika jegyében nagyobb késztetést érzett e fontos nemzeti ügy föl vállalására. A szociológia nyelvén fogalmazva: ő volt az a szabadon lebegő értelmiségi, aki a korszak feudális kötöttségei közepette kimondhatta a nyilvánvaló ténnyt: a király meztelen. Bizonyára nem véletlen, hogy nevét még ő sem vállalta, hiszen szerzőként sehol sem írta le. Ráadásul a Mondolat első változatát épp Kazinczy jó barátja, Szentgyörgyi István fogalmazta. Ha úgy tetszik, a Mondolat a nemzet kollektív, abban az időben legfontosabb alkotása volt, melyre a végső szót Somogyi Gedeon mondta ki Veszprémben, mely akkor, Széphalom mellett a nyelvújítási harc – a nemzeti létért folytatott küzdelem – egyik legfontosabb központja volt.

(A *veszprémi városházán 2009. november 12-én, a Kazinczy-emlékülésen elhangzott előadás szerkesztett, bővített változata.*)

JEGYZETEK

- ¹ *Bessenyei György* válogatott művei, Bp., 1987, 397. p.
- ² *Fábián Pál: Nyelvművelésünk évszázadai*, Bp., Gondolat. 1984. 51. p.
- ³ Idézi a *Gizella Napok 1997. évi programfüzete*, 22. p.
- ⁴ Amália később a család Tolna megyei ágához tartozó Bezerédj Istvánhoz, a reformkor egyik kiváló szónokához ment feleségül. Flóri nevű kislányának dalocskákat, mondókákat írt, melyeket halála után Flóri könyve sok szép képekkel, földrajzokkal és muzsika melléklettel címen 1840-ben könyv alakban is megjelent. A következő évtizedekben 16 (!) kiadást élt meg, s méltán tekintjük a magyar gyermek- és ifjúsági irodalom első remekművének.
- ⁵ Levél Szentmiklóssy Alajosnak, 1814. január 7. Idézi: *Harmath – Katsányi*: i. m. 73. p.
- ⁶ Idézi: *Fábián Pál: Nyelvművelésünk évszázadai*, Bp., Gondolat. 1984. 38. p.
- ⁷ Levél Berzsenyi Dánielhez, 1814. jún. 2. Közli: *Harmath – Katsányi*: i. m. 73. p.
- ⁸ Közli: *Harmath – Katsányi*: i. m. 77. p.
- ⁹ Idézi: *Hungler József: Pápay Sámuel, Veszprémi Szemle*, 1957. 1. sz. 77. p.
- ¹⁰ Idézi: *Balassa József*: i. m. 64. p.
- ¹¹ *Fábián Pál*: i. m. 38. p.
- ¹² Kazinczy levele Szentmiklóssy Alajosnak. 1814. január 7. Idézi: *Harmath – Katsányi: Veszprém megye irodalmi hagyományai*, Veszprém, 1984. 73. p.
- ¹³ V.ö.: *Csányi László: Veszprém és a Mondolat*, Új Helikon, 1963. 41-46. p.
- ¹⁴ Tudományos Gyűjtemény, 1919. X. köt. 119. p.
- ¹⁵ *Kölcsy Ferencz* naplója 1832-1833, Budapest, Dobrossi, 1848. 51. p.

Tisztelet a völgyhíd-építőnek

Beszélgetés Gáspár Ernővel

GY. LOVASSY KLÁRA

GÁSPÁR ERNŐ ARANYDIPLOMÁS KOLOZSVÁRI ÉPÍTŐMÉRNÖK, a viadukt egykori építője 1985-ben Veszprémbe látogatott. Akkori, Kiss Tamás főépítész irodájában elhangzott hiteles visszaemlékezése „A völgyhíd építését irányító mérnökszociális tagja volt” címmel *A Veszprémi völgyhíd ötvenéves c. kötet* (Veszprém, 1988.) legértékesebb, leghitelesebb részévé vált.

Gáspár Ernő gyémántdiplomás kolozsvári építőmérnök, a viadukt egykori építője 1995-ben ismét Veszprémbe látogatott. E sorok írójának kíséretében meglátogatta egykori munkáinak helyszíneit, majd archív képek segítségével idézték fel a hat évtizeddel ezelőtti építkezés emlékeit.

Ernő bácsi kiegészítette, pontosította a fenti kötetben leírt visszaemlékezést. A teljes beszélgetést a Magyar Építőipari Múzeumban diktafonon rögzítették, ennek rövidített változatát – kizárólag a veszprémi völgyhídra vonatkozó részleteit – most, Ernő bácsi rubin- és platinadiplomája közötti félidőben közöljük.

* * *

Egy kis életrajzi adalék

1908. december 6.-án Susákon (Fiume mellett) született, mivel apja ott teljesített akkor vasúti szolgálatot. Családja ős-erdélyi; édesapja gyulafehérvári származású, anyai ági dédnagyapja volt Balázsfalva első orvosa. Középszokolai tanulmányai, majd rövid katonaság után a budapesti műegyetemi évek következtek. 1935. július 15.-én vette át a 72. sorszámú díszes diplomát. Először a Csengery és Pally Építő Vállalatnál a Hajmáskér-közelében az útépítés robbantásainál dolgozott, majd 1936 őszén a Palatinus Rt. átkérte a veszprémi viadukt építéséhez. Bár ifjú mérnökként már Veszprémbe is udvarolgatott, a szíve visszahívta Erdélybe, a vasúthoz. Kolozsváron alapított családot. Élete során 53 hidat, 5 alagutat épített, majd 1975-ben nyugdíjba vonult.

Felesége már régen itthagya örökre. Gépészmérnök fia családjával együtt Amerikában, néhány távolabbi rokona szerteszét él a világban. Ernő bácsi pedig teljesen egyedül maradt emlékeivel kicsi kolozsvári otthonában, ahol több mint nyolcvan éve lakik, amelynek falait hídjai – köztük a veszprémi völgyhíd – díszítik.

1985-ben arany-, 1995-ben gyémánt-, 2000-ben vasdiplomát kapott Budapesten.

* * *

A beszélgetést úgy kezdtük, hogy az 1988-ban előkerült Palatinus-album képeit nézegetve mesélt Ernő bácsi a viadukt építéséről.

Hát a legtöbb kép a Palatinus-albumból az én felvételem. Ezért csak két olyan képet látok, amin rajta vagyok. Egy éve voltam már mérnök, ez volt az első komoly hídépítés az életemben. Főleg az állványozás és a betonozás kérdése foglalkoztatott. Az egyetemen megtanultuk az elméletet – kiváló professzoraim voltak –, de gyakorlat kevés volt. Voltak olyan szakkifejezések a kivitelezésben, amelyeket nem ismertem. Úgy, hogy nagyon kellett vigyáznom, hogy az építkezésen a munkások előtt fel ne süljek. Volt annyi eszem, hogy egy-egy olyan részletkérdésben, amikor kiderülhetett, hogy nem értek hozzá – „Mérnök úr, ezt hogy képzeled el, hogy csináljam”- ra „Fritz úr, tudja maga azt nagyon jól, magyarázza csak el magának, jobb tanítóra nem is bízhatnám” – volt a válaszom. Büszke voltam arra, hogy a pallér mint zöldfülű mérnököt nem nézett le.

A veszprémi munka a Templom utca végétől a híd utáni szegényházig tartott. Mi építettük a Sintérárok feletti boltozott hidat, a sziklabevágást és a Séd-völgyet áthidaló két nagy vasbeton műtárgyat.

– Időben hogy készült a boltozott híd, a szikla és a viadukt?

Teljesen párhuzamosan. Nagyon siettünk a boltozott híd elkészítésével, hogy a bevágásból kitermelt anyagot be lehessen építeni, feltölteni a völgyet. Itt egy prob-

léma volt: eredetileg a tervező ferde, ill. megdőlt boltozatot akart. Ebbe Próder Feri nem egyezett bele, csak úgy, hogy lépcsős legyen. Az alapozás mindenütt vízszintes. Ha ferde az alapozás és egybe betonozzuk, akkor csúszna. A kitermelt föld zömét ide tettük a boltozat fölé. Ami látszik itt, az a városi vízmű kéményének kiálló része.

Következő kép: Ez a döntő állvány, a bevágásból kiszedett anyagot ezen hoztuk és döntöttük a boltozat fölé. Ezzel építettük a töltést.

A robbantás nem volt probléma. Az útépitésnél pedig fontos, hogy amire a híd elkészül, a földmunka is készen legyen. A szikla bontása volt a feladat. Eleinte paxittal kezdtük. Aztán rájöttünk: a dolomitközet tele van üregekkel, a paxit nem elég merev, tehát kifolyt. Akkor tértünk át az ekrazitra és Tri2-re.

– *Vita volt-e az építésvezetővel, tervezővel a munka során?*

Glücklich Gyula főépítésvezető kiváló szervező volt, s mint mérnök is kiváló volt. Olyan tökéletes összhangban folyt az egész munka, hogy példa lehet ma is. Jó volt veled dolgozni, tőle tanulni.

Még egy érdekesség. A gőzölés. Azért gőzöltünk, hogy melegen tartsuk a betont, nehogy megfagyjon és gyorsítsuk a szilárdulást, a kötést. Ez olyan jól bevált módszer, hogy később a vasútnál is rendszeresen alkalmaztuk.

– *Mivel fejlesztették a gőzt?*

Volt egy ilyen lokomotív.

Folly Róbert, a tervező, hihetetlen bizalmatlan ember volt. Senkiben nem bízott. Kiváló tervező volt, de egymaga csinált mindent: a pauszpapiros felrajzszögezésétől a rajzolásig, tuskihúzásig, kottázásig mindent! A műszaki leírást saját kezűleg – még írógépen se!! Nagyon nehéz volt tőle egy-egy résztervet megkapni.

– *Folly Róbert vezette az újjáépítést. Rajzai alaposak, aláírtak és rengeteg megjegyzéssel tarkítottak. Ekkor már torokrakkal küszködött, beszédét nehezen lehetett megérteni. Szeretnénk kérdezni: a városlődi völgyhidat is ő tervezte, együtt épült-e ez is a veszprémivel?*

Valószínű, hogy később, mert erről én nem tudok.

Az állványozásról ilyen képünk van... itt a következő: lóval vontatják a fákat, 15 m-nél hosszabb gerenda nincs, a Séd vize és ez már a vasbeton-szerelés.

Az alapterv megvolt, a fő méretek megvoltak, az állványozás tervét – kár, hogy nincs sehol felvétel a zsinórpadról –, szóval a Sédre letettük mint egy óriási rajzasztalra, arra kirajzoltuk 1:1 léptékben az állványozás minden egyes legkisebb részletét, és ott az ácsok szabták le – megszámozva minden egyes munkadarabot.

Csillepár azért van itt, mert a bevágásból kikerülő anyagból építettük a kilátót is. A nagyív és a kisívek között, ha jól emlékszem, 7 m hosszú. Ez is Próder Feri ötlete volt: töltsük fel a kilátó helyét, mert nem volt már hová tenni a fölösleges földet.

Ez a kép nem sokkal a betonozás előtt készült. Szóval a felvonó, a lift már megvan, de a csúsztatópálya még nincs. A csillék a vontatópályán futottak, innen voltak a vályúk. A csillén a betont felhúztuk, s itt öntöttük vagy jobbra, vagy balra.

A befogott ív statikailag háromszorosan határozatlan. Amikor leeresztettük az áll-

ványt és nem építettünk volna bele csuklókat, akkor megrepedezett volna. Nagyon érzékeny a mozgásokra a háromcsuklós, a befogott ív. Építettünk egy ilyen csuklót, a híd egy részén az ívet kiöntöttük betonnal, de a csuklóknál egész keskeny felületen, ami mozgatni engedte egy kicsit. Így a mozgás a három csukló helyére koncentráldott. Amikor már megkötött a beton, akkor betonoztuk be végleg.

– *Gleichnifa volt?*

De mennyire! Amikor kész lett, akkor.

– *Próder Ferenc fia szerint ezen a képen itt az édesapja.*

Lehet! Tény, hogy micisapkában járt mindig. Nagyon valószínű. Ezen görgött le jobbra vagy balra a csille. A vályú 4-5 m-es darabokra volt osztva. Ide kellett a 15 m-es dúcok.

– *Erő bácsi! A hidon az elmúlt hatvan évben a háborús károkon túl jelentősebb statikai probléma nem volt. Vízvezetési, dilatációs és esztétikai javításokra kellett sort keríteni. Mi ennek a titka?*

Hangsúlyozom, hogy a beton készítéséhez Dráva-kavicsot és nem veszprémi murvát használtunk! Földnedves betont használtunk. Döngöltük először kézzel, majd vibrátorral, végül a vasak között mélyvibrálással, tehát háromszoros tömörítéssel készült, így tömörítetlen felület gyakorlatilag nem maradhatott. Esetleg felületes munka miatt maradhatott porózusos beton, de ezt nem tudom elképzelni. Egyébiránt, ha egy 1936-ban megépített vasbeton-szerkezetet csak 1984-ben kell felújítani, akkor azt hiszem, fejet hajthatunk az akkori munkások előtt!

– *Ami állandó, egyre erősödő forgalomnak volt kitéve...*

Valamennyiünk érdeme, nem csak a három építésvezetőé. Az én feladatomban a bevágás építése volt, de nem foglalta le az egész időmet, így a többi a hídnál hasznosítottam. Glücklich Gyula volt a főépítésvezető a hídnál, építésvezető a Lakos Gergely, én meg a bevágásnál és a hídnál 50-50 %-ban az építésvezető.

– *Erő bácsi első hídján mit tanult?*

Precizitást, pontosságot, fegyelmet, helyzetfelismerést és alkalmazkodást...

Azt még bevezettem a munkálataimnál, ha egy rozsdás szöveget találtam – később a szocialista rendszer alatt is –, figyelmeztettem a munkásokat, ha még egyszer ilyen találok, az ácsok fizetéséből levetem. Ettől rend lett. A kihúzott szöveget az ácsinasok kiegyengették. Ez volt az általános mentalitás.

– *Magánélet?*

Mondjuk, beszélgettem, majdnem udvaroltam egy veszprémi kislánynak, akit egy vasárnapon elkísértem a „szagos misé”-re (11 órás nagymise). Szóval bementem velem a templomba, és amikor felmutatták a szentséget, mindenki letérdelt. Én – a református – állva maradtam. Kérte a leánya: Térdelj le! Mondom neki, édesem, református ember még az Isten előtt sem térdel... Akkor Te vagy a sátán! Erre kimentem a templomból, ott vártam meg, hiszen egy sátán nem lehet templomban!

– *Nem volt annyira kedves, szép az a kislány, hogy itt fogja Erő bácsit örökre?*

Aztán Kolozsvárt telepedtem le, amikor a front átvonult, ott megtaláltam a párom. Még egy dunántúli emlékem van: 1935 őszén két hónapig Achác Aladár terve-

zónél dolgoztam téli munkánál: csatornázás, útépítés, a Veszprém-devecseri út tervezésénél. A vizes, utas terveket Molterer János kir. főmérnök engedélyezte.

Két hónapot töltöttem ott, utána mentem a kivitelezésre. A veszprémi völgyhíd volt az első hidam, a többi vasúti híd volt. Még 152 hídnek az építését vezettem le, de ilyen tökéletes összhangban nem volt a többi! Közöttük van pont ennek a mintájára egy: Madéfalva és Gimesbükk között a Karakó völgyében 1901-ben vagy 1902-ben egy nagy völgyet hidaltak át, amit 1918-ban felrobbantottak. Utána készült egy „rotbáj” (provizorikus híd)-nevű, és az működött 1944 szeptemberéig. Aztán lerobbantották azt is, mi újra építettünk egy ideiglenes hidat, majd 1946-47-ben egy pont ilyen típusú völgyhidat. De nem 45 m nyílással, hanem 150 m-essel. Az alapötletet én adtam meg – kicsit morogtak a román vasútigazgatóság-beliék –, hogy az ívhíd a vasúti hidaknál igencsak szokatlan. Erre hivatkoztam a Palatinus vállalat egykori igazgatójára, Schiffer Miksára, aki Magyarországon – a Nagy-Magyarországot értve –, az első ilyen típusú hidakat építette. A Brassó-fogarasi vonalon is!

– *Az az erdélyi körvasút része volt.*

A háború után én a kolozsvári indóságra (vasútállomásra) kerültem, oda vettem át a MÁV-tól. A MÁV-nál vasútépítésnél dolgoztam. 44 őszén Kolozsváron maradtam, ott maradtam, mert elfelejtettek visszavonultatni. Zárójelben jegyzem meg: a front fele itt volt. Részt vettem a dél-erdélyi betörésben, tartottuk a frontot vagy 2 hétig.

Megvolt a katonai fölmentésem, de nem számított. Ember kellett mindenképpen, látszódott, olyan technikai fölénnyel rendelkezünk... az áttörést végrehajtották egészen szűk helyen, 200 katonával. Akkor már az egész magyar hadseregnek nem volt 200 katonája egy helyen... Aztán Kolozsváron megkaptuk a kiűritési parancsot... Jelentkeztem a román vasutaknál, tárt karokkal fogadtak, mert kellett a mérnök. A front menete után kellett helyreállítani a hidakat. Utána egy évre lekerültem Brassóba osztálymérnöknek a hídosztályhoz, és akkor hozzám tartozott a Brassó-fogarasi vonal is. Akkor még a forgalom a régi két vasbeton viadukton keresztül folyt, de már készült a vonalak átépítése. Volt egy alagút is és hidak is. Amíg el nem készült a híd, alagút, addig az 1908-1909-ben épült viadukton ment a forgalom. Annak mintájára készült ez az új, majd ez alapján a Madéfalva-Gyergyóbükk közötti.

– *Milyen volt egy erdélyi mérnök hétköznapja akkoriban?*

Ha már a történeteknél tartunk, egy kicsit áttérek a romániai helyzetre. Irodában nem szívesen dolgoztam, és említettem, beosztásom szerint voltam osztályvezető, főosztályvezető, igazgatóhelyettes, vállalati főmérnök, de mindig rábíztam a helyettesemre és kimentem építést vezetni. Rengeteget dolgoztam a Száva-Losoncber építési vonalon, mert összezsápták két év alatt 49-50-ben. Amíg ez el nem készült, Máramaros szigetének nem volt vasúti összeköttetése, csak a Szovjetunió, Kárpátalján keresztül.

1949. december 31.-én engedték meg, hogy ezen a területen a román vasútvonalak átmenjenek a Szovjetunió. Hirtelen össze kellett csapnunk a külországi vonalat, meg is épült két hét alatt, utána meg tizennégy évig kellett dolgozni, hogy forgalomban tudjuk tartani. Tiszahosszúmező és Técső között volt egy Tisza-híd, amely

közös volt, közösen kezelte a román vasutak a szovjet vasutakkal. Ha munka volt a hídon, akkor mindig összeültünk és megbeszéltük, mit csináljunk, ki mit vállal és csinál. Megint volt valami a hídon, megbeszéltük, ekkor és ekkor találkozunk a híd közepén, a román bizottság a szovjet bizottsággal. Én voltam legközelebb, mint hídász, kiküldtek engem egy hídmesterrel. A híd közepén találkozunk a megbeszélte időpontban, mellettem egy román határőrtiszt, szovjet részről egy másik. A híd közepén bemutatkoztunk egymásnak. A bemutatkozásnál mindenki morog valamit... de érteni nem lehetett. Erre a szovjet mérnök kérde: Gavaritye po-russki? Nyet, volt a válasz, tolmács nem volt velünk. Erre a szovjet mérnök odaszól a hídmesteréhez: Mondd, te Jóska, hogy fogunk mi ezekkel tárgyalni?!... A Szovjetuniót képviselte két magyar, a román államot másik két magyar. A román határőr, aki igazi román volt, megkérdezte: Milyen nyelven beszéltünk. Magyarul... Na, na, na, ilyen nyelven még értek, csak nagyon-nagyon keveset. Ott volt már Máramaros-szigeten vagy két-három éve, tanulhatott volna valamit magyarul is... Aztán kiderült, hogy a szovjet mérnököt Balázs Attilának hívták. „Eredeti” orosz név, ahogy a Gáspár Ernő román...

1975-ben, amikor nyugdíjaztak, ketten mentünk mérnökök nyugdíjba egy román vasutassal, aki Prágában végzett. Az igazgató felolvasta mindegyikünkénél, hogy mit végzett életében. A román vasútnál egy jó szokás, hogy minden elvégzett munkát a személyi anyagban dokumentálnak. Nálam felsorolta: 153 híd, 5 alagút, ennyi millió m³ földmunka, ennyi támfal stb., stb. Utána a helyettesével megállapították, azzal fejezték be: összesen 24 mélyépítés. Erre egy professzor megkérdezte: Csupa mély-, semmi magasépítés?! Lapozott. De igen: Járósföld állomásánál egy darab vasúti illemhely...

– *Ernő bácsi, most a saját veszprémi anekdotákat kérjük: az egyik a Piac tér (ma Óváros tér):*

A Piac téren, az emelvényen volt a hetipiac. Alul meg a nyilvános illemhely. Elneveztem szarkofágnak. Majdnem megverték ezért...

A másik:

A Piac téren, ahol az elefántos üzlet van, egy konzolon lógott egy elefánt. Jó nagy, kb. másfél méteres. Akkor került ide egy ügyvéd, Török nevű – a másik nevére már nem emlékszem –, aki becsípett állapotban meglovagolta az elefántot. Megmondtuk neki: Elment az esze? Próbáltuk lebeszélni. Ő felmászott, elkezdett hintázni, leszakadt, eltörte mind a két lábát...

– *És a Márföldy-kaszáló?*

Szóba került a város járdáinak aszfaltozása. A város árajánlatot kért a Palatinus cégtől. Sok volt az ára, ezért mondták, megcsináljuk házi kezelésben. Meg is csinálták. Közben összeroppedezett... Egész más, ha a nagyvállalt erre van szakosítva, mint egy városi házi kezelésben épített járda... A beton szinte mindenhol megrepedezett, szépen kinőtt alóla a fű. Reggel korán megyünk ki a viadukt építéséhez és látjuk, Márföldy Aladár városi főmérnök úr tépkedi a fűvet... Elneveztük: ez a járdarész Márföldy kaszálója.

– *Milyen a veszprémi viadukt most, hat évtizeddel a megépítése után?*
A viadukt ugyanaz. A város nagyon más. Szép, étellel teli. Jó itt lenni.

(Veszprém, 1995. szeptember 11.)

Gáspár Ernő 2008. december 6.-án ünnepelte 100. születésnapját. A kolozsvári kis lakásba néhány órára nagy, zsibongó élet költözött. A város vezetői, sportbarátok, tisztelők, valamint az erdélyi média munkatársai mellett Veszprém is képviselte magát. Ernő bácsi ezen a napon talán a távoli Veszprém ajándékainak, polgármesterünk köszöntő levelének örült a legjobban. Gondolataival újra városunkban járt, név szerint is emlékezett egykori munkatársaira, adomázott és nagyon boldog volt. Bár látása, hallása kissé megkopott, a járás is nehezebbre esik, jó egészségnek örvend. Csendes, egyszerű napjait a távoli hozzátartozók, barátok telefonhívásai színesítik.

Gáspár Ernő életének 101. évében, 2009. július 18-ra virradó éjszakán örökre elaludt. Temetése július 21-én volt Kolozsvárott.

A Veszprémi Egyetemi Napok pénzei

ELEK MIKLÓS–MOLNÁR MIHÁLY

A VESZPRÉMI EGYETEM HALLGATÓI 1969-TŐL KEZDŐDŐEN minden második év tavaszán megrendezik a Veszprémi Egyetemi Napokat (VEN). Kivételt az 1975-ös év jelentett, amikor a tanácsválasztások miatt egy évvel elcsúsztották a VEN-t, nehogy összekeveredjen a két választás! A huszadik, jubileumi rendezvényt 2008-ban tartották. Ezen a diákok elhatározták, hogy a jövőben évenként rendezik meg a VEN-t.

Az egyetemi napokon a tavaszünnepből kinőtt régi diáknapi szokásokat elevenítik fel a korteshadjárral, diákrekter-választással, sok mókával, az egész városra kiterjedő csinnadrattával. A háromnapos rendezvénysorozatot megelőzi a több napos korteshadjarat, az évfolyamok diákrekter jelöltjeinek népszerűsítése. Ennek egyik eszköze a kortespénzek kibocsátása volt. Így 1976-tól papír, majd 1980-tól fémpénzek is készültek, melyek tényleges vásárlóértékkel rendelkeztek, és felhasználhatók voltak az egyetem állandó és alkalmi büféiben, sőt azon kívül is egyes, a hallgatók által rendszeresen látogatott vendéglátóipari egységekben. Eleinte a forint értéket is feltüntették rajtuk, később már csak az érték vásárolható áru (üdítő, sör) mennyiségét. A vásárlóértékeket az alábbi táblázat foglalja össze:

Év	Címlet	Forintérték	Vásárlóérték
1976	1 PIA-szter	5,20	
1978	1 DIRH-em	5,20	
	$\frac{3}{4}$ DIRH-em	3,50	
1980	1 DIRHEM	7,30	
1982	$\frac{1}{2}$ VEN-NÉK	5,00	
	2 VEN-NÉK	20,00	
1984	1 VEN-NÉK 1 sör		
1988	1 POTOM		1 üdítő
	1 FONTOM		1 sör
	1 Krajcár		1 sör
2006	1 KVAZI MARKA		1 sör

A pénznemek elnevezésénél a hallgatók szabadjára engedték fantáziájukat. A PIA-szter elnevezés első részét nem kell magyarázni. A DIRH-em első tagja a

Diákrektori Hivatal rövidítését rejti. A VEN-NÉK-nél elől a Veszprémi Egyetemi Napok kezdőbetűi tűnnek fel. Egy részük a jelöltek nevéből, becenevéből keletkeztek, így Balla Zoltán családnevének és a tallér szónak az összevonásából született a BALLÉR. A PIOSZITER Orosz Árpád (Oszi) nevét foglalja magába, a SÖNDÍNÁR Galambos Sándor (Söndi) becenevét örzi. A POTOM-nak és a FONTOM-nak Bacsárdi Tamás (Öreg Tom) a névadója. Mészöly Csaba (Csibe) beceneve a krajcárosokkal hozható összefüggésbe. A PITYINGet Keller Zoltán becenevének (Pubi) kezdőbetűjéből kreálták. A török lírákon MOHA-VEN néven Mészáros Péter arcképe szerepel. A KVAZI MARKA Halik Péter (Kvazi papi) becenevéből származik.

Az 1984-es 1 VEN-NÉK és az 1986-os 1 KRAJCÁR névértékű papírpénzek hátoldalán egy latin nyelvű felirat van: VEN BONA NIHIL ALIUD. A játékos kedvű tervező Zrínyi Miklós költő és hadvezér jelmondatát, a „Sors bona, nihil aliud”-ot (magyarul: Jó szerencse, semmi más) használta fel, kialakítva a „Jó VEN, semmi más” mondatot. Az 1988-as Gyémánt félkrajcáros fémpenzen szereplő latin APAGE SATANAS szöveg magyar fordítása: Sátán távozz.

Néhány pénznek ismerjük a tervezőjét is. A PIA-sztert Gutman András, az 1978-as DIRH-emeket a Cheeky becenevre hallgató Kis-Gergely Lajos készítette. Az 1980-as DIRHEM-et, valamint a VEN-NÉK elnevezésű pénzeket Horváth Ákos tervezte. Az 1984-es VEN-NÉK-es papírpénzt is ő alkotta, de rajta már csak a H. Ákos szignó szerepel. A majdnem teljesen azonos rajz alapján megállapítható, hogy az 1986-os 1 Krajcár is Horváth kezei alól került ki, bár szignó ezen már nincs. Horváth Ákos 1983-ban befejezte egyetemi tanulmányait, így az ezután megjelent pénzek valószínűleg korábbi tervei alapján készülhettek.

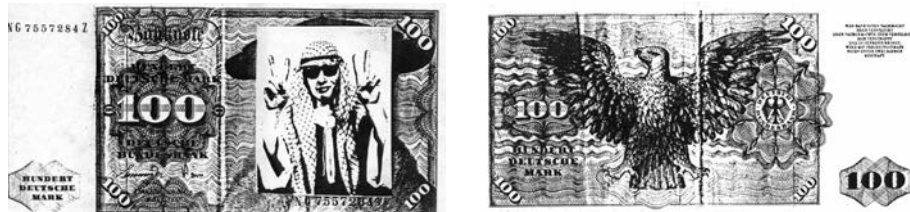
Az 1982-es egyetemi napokra 1 VEN-NÉK címletű fémpenzeket készítettek Horváth Ákos tervei alapján. A verőöveket – rokon kapcsolat alapján – a FÉG (Fegyver- és Gépgyár) két dolgozója véste. A verést, pontosabban a nyomást a Veszprémi Egyetem szilikát laborjában végezték.

A papírpénzek készítésének helyéről kevés adat áll rendelkezésünkre. Az első adatgyűjtés időszakában, az 1990-es években Körmendi Sándor, az egyetem nyomdájának korábbi vezetője határozottan állította, hogy nem ott készültek. Nyomdahely megjelölése egyedül az 1984-es VIII. VEN-re készült (tévesen a IX. VEN szerepel rajta) 1 VEN-NÉK-en található: Mozirota. Vélhetően a korábbi és a későbbi papírpénzek is Veszprém Megyei Moziüzemi Vállalat nyomdájában készültek 1988-ig.

A kibocsátott pénzek mennyiségére csak következtetni lehet, elsősorban a sorszámozásuk alapján. Néhány száztól néhány ezerig terjedhet a száma egy-egy kibocsátásnak. A legmagasabb ismert számozás egy ½ VEN-NÉK pénzen fordul elő (12397). A fémpenzek közül az 1 BALLÉR-ra és az 1 VEN-NÉK-re vannak megközelítőleg pontos adatok Domszky György 1986-os közlése nyomán. Az előbbiből 3-400 darabot vertek, utóbbiból kb. 1000 db alumínium, 20-30 db vörös- és sárgaréz, valamint maratási technológiával 1 db ólom példány készült.

Ismerünk egy – általunk próbanyomtatnak tartott – fénymásolt 100 nyugatnémet

márkát, mely az 1990-es VEN-re készült. Ezen Olajos Péter rektorjelölt olajsejnek öltözött képe látható. A pénzen egyáltalán nem szerepel, hogy a Veszprémi Egyetemi Napokra készült, és talán ezért is nem került forgalomba.

100 márkás próbanyomat elő- és hátoldala (mérete: 209 X 105 mm)

Horváth József gyűjtőtárs az 1990-es években egy rövid ideig látott kék színű 1 MÁK-os és barna színű 5 MÁK-os papírpénzt az 1976-os, vagy az 1978-as VEN-ről. Ilyen pénz-jegyek azóta sem kerültek elő, és Burka Tibor (Bek) 1978-as diáktörzs vezetője sem emlékszik ezekre.

Az 1980-ban kiadott 1 Ballér fém pénznek visszaemlékezések szerint létezett alumínium és vörösréz változata is. Ilyen példányokkal viszont nem találkoztunk, és a közel három évtizedes visszaemlékező is tévedhetett.

A veszprémi kortespénzek házilagosan, baráti alapon készültek, ezért közöttük méretbeli és súlybeli eltérések gyakran előfordulnak.

Köszönjük prof. dr. Bakos Miklós (Budapest), Burka Tibor (Balatonfüred), Domszky György (Szécsény), dr. Ferencz Béla (Veszprém), Hetényi József (Celldömölk), Horváth József, Körmendi Sándor és Kővári „Kavics” Éva (Veszprém) önzetlen, baráti segítségét!

IRODALOM

Balassa László-Kralovánszky Alán: Veszprém. Budapest, 1983.

Kupa Mihály: Corpus Notarum Pecuniarum Hungariae [Magyar Egyetemes Pénz-jegytár] 1-2. kötet. Budapest, 1993.

Venciklopédia. Veszprém, 2004.

Katalógus

IV. Veszprémi Egyetemi Napok (1976)

IV/1.) 1 PIA-SZTER

Fehér papíron fekete nyomtat. Mérete: 134 X 65 mm

V. Veszprémi Egyetemi Napok (1978)

V/1.) $\frac{3}{4}$ DIRH-em (Kis DIRH-em)

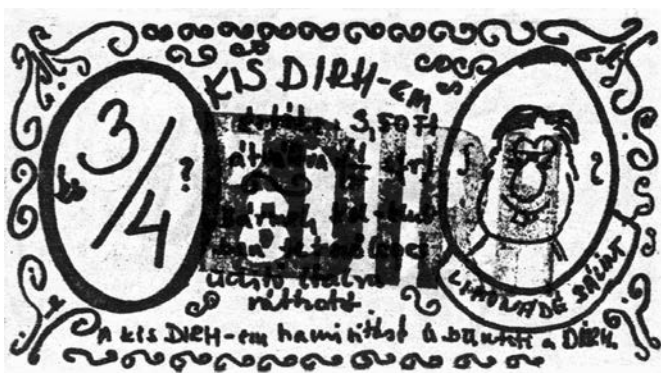
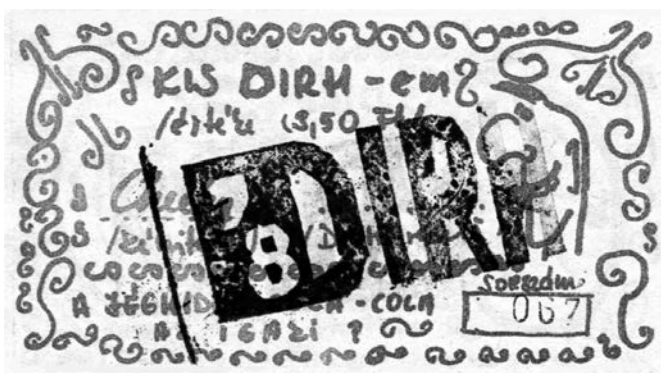

Sorszámmal.
Fehér papíron fekete nyomat. Mérete: 109 X 69 mm.

V/1.A) $\frac{3}{4}$ DIRH-em (KIS DIRH-em)

Sorszám nélkül.
Fehér papíron fekete nyomat. Mérete: 109 X 69 mm.

V/1B.) $\frac{3}{4}$ DIRH-em (KIS DIRH-em)

Sorszámmal, és DIRH pecsételéssel.
Fehér papíron fekete nyomat. Mérete: 109 X 69 mm.

V/2.) 1 DIRH-em

Fehér papíron fekete nyomat. Mérete: 137 X 73 mm.

VI. Veszprémi Egyetemi Napok (1980)

VI/1.) 1 DIRHEM

Aláírásokkal és sorszámmal.

Fehér papíron fekete nyomat. Mérete: 115 X 59 mm. A hátoldalon nagyméretű, kör alakú, kék színű pecsételés, benne VEN/80/DIRH jelzéssel.

VI/1A.) 1 DIRHEM

Aláírások és sorszám nélkül.

Fehér papíron fekete nyomat. Mérete: 115 X 59 mm.

VI/1B.) 1 DIRHEM

Sorszámozás és pecsét nélkül.

Fehér papíron fekete nyomat. Mérete: 115 X 59 mm.

VI/2.) 1 BALLÉR

Anyaga: bronz. Ø 26 mm. Súlya: 6,5 g.

VII. Veszprémi Egyetemi Napok (1982)

VII/1.) ½ VEN-NÉK

Aláírásokkal és négy- vagy ötjegyű fekete sorszámmal.
Fehér papíron világosbarna és fekete nyomat. Mérete: 154 X 65 mm.
Corpus Notarum Pecuniarium Hungariae 909.

VII/1A.) ½ VEN-NÉK

Aláírás és sorszám nélkül.
Fehér papíron világosbarna és fekete nyomat. Mérete: 154 X 65 mm.

VII/1B.) ½ VEN-NÉK

Csak a DIRH elnök aláírásával, ötjegyű, kék színű sorszámmal.
Fehér papíron világosbarna és fekete nyomat. Mérete: 154 X 65 mm.

VII/2.) 1 VEN-NÉK

Anyaga: alumínium. Ø 36 mm. Súlya: 7,5 g.

VII/2A.) 1 VEN-NÉK

Anyaga: vörösréz. Ø 35 mm. Súlya: 21,5 g.

VII/2B.) 1 VEN-NÉK

Anyaga: sárgaréz. Ø 35 mm. Súlya: 29 g.

VII/2C.) 1 VEN-NÉK

Anyaga: ólom. Adatai nem ismertek. 1 példány készült maratási eljárással.
(Domszky György gyűjteményében volt, elveszett)

VII/3.) 2 VENNÉK

Aláírásokkal és sorszámmal.

Fehér színű papírra világoskék és fekete nyomat. Mérete: 155 X 66 mm.

VII/3A.) 2 VENNÉK

Aláírások és sorszám nélkül.

Fehér színű papírra világoskék és fekete nyomat. Mérete: 155 X 66 mm
Corpus Notarum Pecuniariorum Hungariae 911.

VII/3B.) 2 VENNÉK

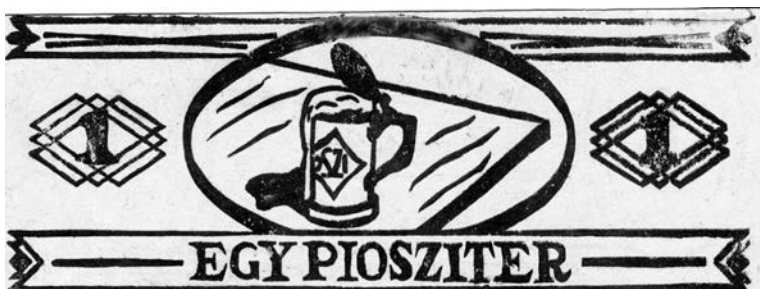
Aláírás nélkül, öt számjegyű, kék színű sorszámozással.

Fehér színű papírra világoskék és fekete nyomat. Mérete: 155 X 66 mm.

VII/3C.) 2 VENNÉK

Csak a DIRH elnök aláírásával, öt számjegyű, fekete sorszámozással.
Fehér színű papírra világoskék és fekete nyomat. Mérete: 155 X 66 mm.

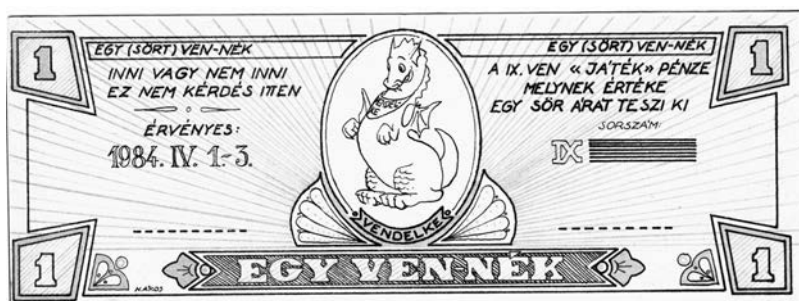
VII/4.) 1 PIOSZITER

Világoszöld színű papíron fekete nyomat. Mérete: 175 X 65 mm.

VIII. Veszprémi Egyetemi Napok (1984)

VIII/1.) 1 VEN-NÉK

Fehér papíron sárga és barna színű nyomat. Mérete: 151 X 56 mm.
Corpus Notarum Pecuniariorum Hungariae 910.

VIII/2.) 1 SÖNDINÁR

Anyaga: nikkél. Ø 26,3 mm. Súlya: 6,5 g.

IX. Veszprémi Egyetemi Napok (1986)

IX/1.) 1 PITYŪNG

Anyaga: bronz. Ø 25 mm. Súlya: 16,5 g. A pereme recézett.

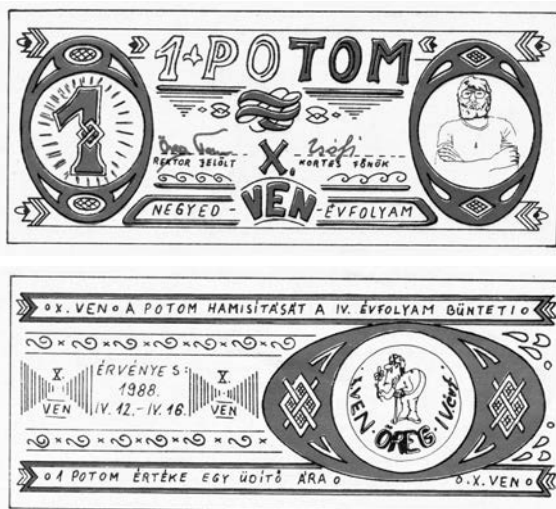
IX/1A.) 1 PITYŪNG

Anyaga: alumínium. Ø 25 mm. Súlya: 2 g. A perem nem recézett.
A hátoldalon a PUBI 86 felirat – feltehetően a megrongálódott verőtő miatt – hiányzik.

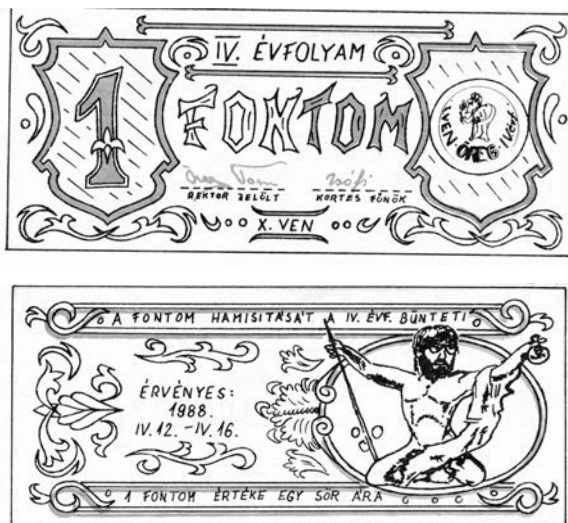
X. Veszprémi Egyetemi Napok (1988)

X/1.) 1 POTOM

Világoskék papíron fekete és vörös nyomat. Mérete: 169 X 76 mm.

X/2.) 1 FONTOM

Sárga színű papíron fekete és zöld nyomat. Mérete: 169 X 76 mm.

X/3.) GYÉMÁNT FÉLKRAJCÁR

Anyaga: alumínium. Ø 24 mm. Súlya: 1,7 g

X/4.) 1 KRAJCÁR

Fehér papíron piros nyomtat. Mérete: 150 X 53 mm.

XVIII. Veszprémi Egyetemi Napok (2004)

XVIII/1.) 20.000 török líra

Fehér papíron fekete nyomat. Méret: 142-144 X 74 mm [ferdén vágott!]

XVIII/2.) 500.000 török líra

Fehér papíron fekete nyomat. Méret: 147 X 67-69 [ferdén vágott!]

XVIII/3.) 10.000.000 török líra

Fehér papíron fekete nyomat. Mérete: 150 X 71 mm.

XIX. Veszprémi Egyetemi Napok (2006)

XIX/1.) 1 Kvazi Marka

Fehér papíron fekete nyomat. Mérete: 105 X 52 mm.

A hetvenegyesektől a harmincegyesekig

Az első állandó honvédalakulat Veszprémben

FÖLDESI FERENC

VESZPRÉM STRATÉGIAI HELYZETE ÉS A NAGY GYAKORLÓTÉR KÖZELSÉGE a katonaság állandó jelenlétét eredményezte. A sziklára épült Veszprém vára – ahol még az 1700-as években is települt katonaság –, sokáig meghatározó szerepet játszott az országrész védelmében.

Az állandó katonaság kialakulása után – laktanyák hiányában – Veszprémben is mindennaposá váltak a beszállások, átvonulások és a gyakorlatok alkalmával, de nem volt ritka a hosszan tartó betelepülés sem. A kaszárnyarendszer kiépítése – ami az 1800-as évek közepétől kezdődött –, az elsők között érintette a települést.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc után megszűnt az önálló magyar haderő. A honvédsereget feloszlatták, tábornokai, tisztjei egy részét kivégezték, vagy hosszú börtönbüntetésre ítélték. A „szerencsésebbjét” lefokozták, és mint közbakákat az osztrák haderő különböző alakulataihoz sorozták be. De ugyanilyen sorsra jutottak honvédeink is, szétszórva, távol hazájuktól katonáskodtak. Hosszú ideig szó sem lehetett az önálló honvédség felállításáról.

Az osztrák-porosz háború, majd az 1866. évi háborút lezáró königrätzi csata elvesztése alapján rázkódtatta meg Ausztriát. A hadsereg, a véderő egész rendszere, sőt a birodalom alkotmánya is átalakításra szorult. A kiegyezési tárgyalások után I. Ferenc József 1867. február 2-án helyreállította Magyarország alkotmányát és kinevezte a felelős magyar miniszteriumot. Ebben az alakuló honvédelmi miniszterium vezetését ideiglenesen gróf Andrássy Gyula miniszterelnökre bízta.

A kiegyezés után az uralkodó 1868. december 5-én szentesítette a magyar honvédség felállításáról szóló XLI. törvénycikket, amely 82 gyalogzászlóalj, 28 huszár-, valamint 4 dzsidásszázad felállítását engedélyezte.

Az 1868. évi, a honvédséggel kapcsolatos törvények tették lehetővé a nemzeti haderő felállítását. Az engedélyezett 82 gyalog- és 32 lovasszázadból Veszprémben tervezték elhelyezni „állandó jelleggel” a *71. veszprémi honvéd zászlóaljat*, valamint a *24. veszprémi honvéd lovasszázadot*.

A honvédcsapatok elhelyezése hadkiegészítési kerületükben nem kis nehézséggel járt. Pesttől Vukovárig az ország 330 kisebb-nagyobb városára, szinte minden valamire való helységekre jutott egy-egy zászlóalj vagy lovasszázad. Azonban a szükséges laktanyák, istállók, raktárak, tiszt lakások nem álltak rendelkezésre. A meglévő laktanyákat a közös hadsereg alakulatai foglalták le. Az elhelyezést úgy oldották meg,

hogy ahol lehetett, alkalmasabb nagyobb épületeket, megszünt gyárakat, majorokat, raktárakat és hasonló épületeket bérelt a kincstár, vagy engedett át az adott város a honvédalakulatok elhelyezésére.

A honvédelmi vezetés Veszprém vármegyét 1869. február 13-án kereste meg azzal a kérdéssel, hogy a megye mely helységeiben és milyen helyiségeket tudna felajánlani a honvédség alakulatainak elhelyezésére. Ennek megfelelően kereste meg Kopácsy Viktor vármegyei főszolgabíró Veszprémet, hogy nyilatkozzon: „*Vajon képes-e és hajlandó-e a honvédek elhelyezésére alkalmas helyiséget a HM rendelkezése alá bocsátani?*” A városi tanács – Havranek János bíró vezetésével – örömmel vette a lehetőséget és megtette ajánlatát. De álljon itt az 1869. június 24-i városi bizottsági ülés jegyzőkönyvéből az a határozati rész, amellyel megalapozta a honvéd zászlóalj állandó elhelyezését:

„*Veszprém város közössége régi óhajának a Honvédhadsereg felállításának teljesítési örömét nyilvánítva, kész minden rendelkezése alatt álló módon megkísérteni, hogy az itt állandóan maradáno 71. hv. zászlóalj számára beszállásolást adhasson – ez okból ajánlja a városi bizottság a megyétől bizonytalan időre használat végett átvett ügy nevezett Alsó- vagy Kis katonai laktanyát kellően kijavítani s a honvédség szabad rendelkezése alá adni...*”

A vármegye vezetése Veszprém kérdéseit és ajánlatát továbbította a Budai Kerületi Honvéd Parancsnoksághoz. Válaszul a parancsnokság ismerteti, hogy az ország területén az „*állandósítandó honvéd testületek*” 1869. október 1-jén fognak felállni. Minden honvéd testület egy bizonyos zászlóaljnyi járásból egészül ki, ott, ahol elhelyezik azokat. A 71. veszprémi honvéd zászlóalj kiegészítése Veszprém, Zirc, Városlőd és Tapolca századjárás központú területről történt. A kiadott felosztás szerint Veszprémben a 71. hv. zászlóalj állomásozik, a törzs és egy század elhelyezéséről kell gondoskodni.

Kopácsy főszolgabíró következetesen képviselte Veszprém érdekeit, egyetértett a város azon javaslatával, hogy a katonaságot az Alsókaszárnyában (*A kaszárnya Buhim-völgyben, a Honvéd utcában – ma a Deák F. utca – volt. 1902-ben a kaszárnyát oktatási célokra 10 000 koronáért megvette a Piarista rendház gimnáziuma.*) helyezték el, azt ő is alkalmasnak tartotta. De egyetértett azzal a kérelemmel is, hogy az átengedés fejében a várost mentesítsék a rendes katonaság beszállásolási kötelezettség alól. Hiszen – idézi a város észrevételét –, az Alsókaszárnyát a város éppen azért vette át, hogy lakosait mentesítse a beszállásolási teher alól. A város további kérdéseit támogató javaslattal továbbította a Budai Kerületi Parancsnokságnak.

Zombath István őrnagy 1969. októberében már arról tájékoztatta a város vezetését, hogy hamarosan, november 15-én 100 újonc fog belépni „*a 71. veszprémi állandósított zászlóaljhoz kiképzés végett*”. S minthogy a Felsőkaszárnyában csak 65 fő lehet beszállásolni, kéri egyúttal a város vezetését, hogy gondoskodjon a 35 fő megfelelő elhelyezéséről.

Havranek bíró – aki a beszállások irányításával lett megbízva –, mindent megtett a megfelelő elhelyezés biztosítására, de már ekkor kérelemmel fordult a MH veze-

*Az „Alsó-”, vagy „Kiskaszárnya” a Buhim-völgyben, a mai Deák F. utcában.
(Balogh Gyula képeslapgyűjteményéből)*

téséhez, hogy járuljon hozzá egy honvédlaktanya felépítéséhez is. A város végül a 35 főnek Kőnig József káptalani nagyvendéglős, az Úrkút mellett lévő házát bérelte ki két hónapra, havonként 30 forint bérleti díj fejében.

A terveknek megfelelően – ez évben 140 évvel ezelőtt –, az újoncok bevonultak a 71. veszprémi honvéd zászlóaljhoz. Ahhoz a zászlóaljhoz, amelyből – hosszú, a város vezetése és Veszprémet szerető katonai vezetőinek lobbizása eredményeként – a 31. Veszprém gyalogezred alakult meg. A zászlóalj alkotta 1886-ban a 65., a 66. és a 72. zászlóaljjal együtt a 17. székesfehérvári fődandárt. 1891-ben a fődandár elnevezés a „Székesfehérvári 17. honvéd gyalogezred”-re változott. A megalakult ezred I. és II. zászlóalját Székesfehérvárott, a III. és IV. zászlóaljait Veszprémben helyezték el. 1912-ben a veszprémi zászlóaljak az ezredtől elszakadtak, és a Veszprémben megalakult 31. honvéd gyalogezredhez kerültek.

Eképpen kötődik Veszprém első, állandó elhelyezésű honvéd zászlóalja Veszprém sok dicsőséget, vérvesztéséget megélt háziezredéhez: a 31. Veszprém honvéd gyalogezredhez.

Veszprémi gyűjtők és gyűjtemények 1.

TÖLGYESI JÓZSEF

Wöller István malomtörténész

NYOLCVANADIK SZÜLETÉSNAPIJA ALKALMÁBÓL az MTA veszprémi székházában köszöntötték városunk, megyénk egyik legismertebb üzemtörténészét, Wöller István maklompkutatót. Családja, egykori munkatársai, barátai, a megye és a város vezetői körében tartott emlékező ünnepségen három kitüntetést is átvehetett: Lasztovicza Jenőtől, a megyei önkormányzat elnökétől, Debreczeni János polgármestertől és Bándi Lászlótól, a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület elnökétől. Rajtuk kívül még számosan köszöntötték, többek között Seulovszki János, az MTA Veab Kézművesipari Munkabizottság elnöke, Németh István Péter költő és Somfai Balázs levéltárvezető..

A malomipar-történet iránti elkötelezettsége négy évtizeden át meghatározta életét, munkáját. Egyike azoknak a kutatóknak, gyűjtőknek, akik – munkahelyi teendőiken túl – következetesen, rendszeresen és kitartóan foglalkoztak az iparág történeti múltja feltárásával, emlékei megmentésével.

* * *

Wöller István 1954 és 1989 között dolgozott a Gabonatröszt megyei vállalatánál. Utolsó beosztásában a karbantartó üzem vezetője volt, de nyugdíjazása után még 2006-ig aktív munkát végzett: az örvényesi műemlékmalom vezetőjeként. Hazai és külföldi látogatók tízezreinek mutatta meg, mondta, mesélte el a gabonaórlés múltját és a molnárok életének történeteit. Ez utóbbi munkája igazi szakmai küldetés volt számára: naponként gépkocsijával ment Örvényesre, hogy ne csak bemutassa ezt a közel ezeréves ipartörténeti emléket, hanem óvja, karbantartsa és gyarapítsa is az ott látható berendezéseket és a malmászat eszközeit.

A malmok történetével 1968-tól kezdett el foglalkozni, amikor Éri István és Nagybakay Péter a Veszprém megyei malmok története kutatására kérték fel. 1969-ben a vállalat részéről is felkérést kapott e munkára: a Gabonatrösztől olyan utasítás érkezett, hogy a vállalat bízson meg olyan személyt, aki fényképeket, anyagokat gyűjt a régi és az akkor működő malmokról, gabonatarolókról. Ezt a feladatot örömmel vállalta el, mert megvolt benne a késztetés arra, hogy összegyűjtse és megmentse a már megszűnt malmok igen csak elkallódott anyagait.

Munkáját az is motiválta, hogy bekapcsolódhatott a Hazafias Népfront megyei bizottsága honismereti, helytörténeti klubja munkájába, amelynek vezetője a kitűnő helytörténész, Hadnagy László volt. 1973-tól a Pintér Tibor és V. Fodor Zsuzsa által vezetett üzemtörténészek klubja munkájában is részt vett.

Amikor elkezdte a megyei és benne a veszprémi malomipari emlékek gyűjtését, mindössze negyven-ötven malom emlékei feltárásáról volt szó. Amikor befejezte a kutató- és gyűjtőmunkáját, 606 malomról tudott számot adni. Ezek között ott találhatóak a gabona-, a kalló-, a fűrész-, a papír-, az olajütő malmok, amelyeket víz-, gőz-, szélenergia, gáz-, dízel- vagy villanymotor működtetett.

Bár munkája révén számos működő és már leállt malmot ismert, a terepbejárás előtt a megyei levéltárban fellelhető iratokból, régi, főképpen a 18-19. századi térképekből gyűjtötte ki az első adatokat. A levéltárban Takács Endre volt segítségére. Az egyik leghasznosabb dokumentum az az 1876-os jegyzék volt, amelyet a soproni Iparkamara készített a Veszprém vármegyei vízimalmokról. Ebben közel félezer malom adatait találta meg és gyűjtötte ki.

1973-ban új megbízást kapott a malmokkal kapcsolatban: ne csak helyszínelje ezeket, hanem gyűjtse be a muzeális tárgyakat, malomberendezéseket, gépeket, a molnárok eszköz- és szerszámkészletét, valamint az írott dokumentumokat is. Ez igazán számára való feladat volt. Saját Wartburg gépkocsijával járta a megyét, s felkeresett minden létező, működő és már leállt malmot. Volt, ahol már csak falmaradványokat, másutt csak alig-alig észrevehető romokat talált a patakok mentén, sőt, számos helyen már víz sem csörgedezett az egykori malomárokban.

Minden útjára vitte szerszámaikat, s ahol kellett, egymaga szerelte szét a még megmenthető berendezéseket, összegyűjtötte a szétszóródott alkatrészeket, s behozta ezeket az egyetlen lehetséges gyűjtőhelyre, családi házuk udvarába.

Sok régi malmot az egykori tulajdonosok vagy leszármazottaik még laktak, s tőlük – a kezdeti bizalmatlanság után, amit mindig sikerült feloldania a malmok, a molnárok, s a munkájuk iránti szeretetével –, nem csak szóban kapott sok-sok információt, hanem előkerültek az iratok is: vízkönyvek, építési engedélyek, műszaki leírások, őrlési könyvek, s rengeteg személyes irat, amelyekből rekonstruálni lehet-

Szentantalfáról begyűjtött szívógázmotor szerelése (1985)

tett egy-egy malom történetét, vagy legalábbis a működés egy vagy több időszakát és a molnárcsaládok életét, történetét is. Örömmel beszéltek az egykori molnáréletről, de szomorúan, könnyezve szóltak tragédiájukról, az 1940-es évek végi, az ötvenes évek eleji államosításokról, amikor minden molnárcsaládot megfosztottak egykori tulajdonuktól, megélhetésüktől. Sok malomnak ez lett a végzete: elhanyagolták, bezárták ezeket, jó esetben egy ideig takarmány-őrlelőként hasznosultak. A hatvanas évekre ezekből már csak alig néhány működött: leáldozott a régi technológiáknak.

Ahogy gyarapodtak a tárgyi emlékek és az írott dokumentumok, egyre több munkát adott számára az, hogy a még működőképesnek tartott gépeket rendbe hozza: megjavítsa, visszaállítsa eredeti állapotukba. S amikor udvarán újraindultak a motorok, elmondhatta, megérte a fáradozás, az éveken át végzett gépszerelés.

MIAB benzines motor kivétele a Wartburgból, szállítás után (1984)

Turbinák, malomkerekek Wöller István udvarán (1985)

Wöller István jó érzékkel ismerte fel azt, hogy nem elegendő csak a berendezések és az iratanyag gyűjtése, az is kell, hogy gyűjtőmunkáját és ennek eredményét dokumentálja. Ezért minden helyszínen fényképeket készített szinte megszámlálhatatlan mennyiségben, amelyet a maga által összeállított házi laborjában dolgozott ki. Az egykori molnárokkal, családtagjaikkal folytatott beszélgetéseket magnetofonszalagra rögzítette, majd később videófelvételeket is készített. Ma már a dokumentumokat számítógépén tárolja. S ha megkeresik valamelyik település története megírása okán, mindig szívesen ad útmutatást, tanácsot és iratmásolatokat a helyi malmokról.

Mindig is úgy tartotta, hogy az általa megmentett értékeknek közgyűjteményekben van a helye. Amikor 1981-ben Csopakon sikerült megmenteni a magánkézbe adástól az egykori vízimalmot, gyűjteménye nagy részét ebben a helyreállított épületben helyezte el, amely ma is bemutatóhelyként, ipari műemlékként fogadja a látogatókat. Ebben sok segítséget kapott Balassa Benő nyugdíjas iskolaigazgatótól, aki helytörténészként, a község múltja egyik írójaként szívügyének tekintette a helyi értékek mentését.

Ez csak egyik helyszíne volt annak, ahol gyűjteménye egy része helyet kapott. A sok ezerre tehető muzeális malomtörténeti anyagából adott az Országos Mezőgazdasági és a Műszaki Múzeumnak, az örvényesi műemlék vízimalomnak, s öt teherautónyi gépet, berendezést Tapolcára azzal, hogy egy helyreállított malomban a város bemutatóhelyet létesít. Ez az anyag azonban egyik helyről a másikra, majd további helyszínekre átköltöztetve semmivé lett: a nagyon értékes, ipartörténeti jelentőségű gyűjteményt szétlopták, elhordták, s magát az épületet is szinte teljesen tönkretették.

Veszprémben felajánlotta, ha helyreállítják az egykori Puskás-malmot, gyűjteményéből berendezzi. Azonban ez is meghiúsult. Ezért is választotta azt, ha egy-egy múzeum, ipartörténeti bemutatóhely eszközöket kért tőle, mindig segített.

Így került gyűjteményéből számos darab Mohácsra, Békéscsabára és Budapestre a Malomipari Múzeumba, Kétegyházára egy mezőgazdasági iskolába, Veszprémbe a megyei múzeumba, Várpalotára P. Nagy Sándor múzeumigazgató kérésére, Gödöllőre az egyetem gépgyűjteményébe, Mezőkövesdre a gépgyűjtemény kiegészítésére, Ráckevére a hajómalomhoz, s 2004-ben Zalaszentőrára, ahova a teljes berendezést ő adta és be is szerelte úgy, hogy működőképes malomként láthatják az érdeklődők.

Veszprémbe az Országos Építőipari Múzeumba és több más múzeumba kerültek a régi lebontott, összedőlt malmok romjainál gyűjtött bélyeges, évszámos téglák, amelyek között 18. századból származók is voltak. Ugyancsak Veszprémbe, a megyei levéltárba került az iratanyag, de jelentős anyagot adott a megyei könyvtárnak és (főképpen az egykor Zala megyéhez tartozó települések malmairól) a Zala Megyei Levéltárnak is.

Mindezekben ott van az egykori veszprémi, kádártai és rátóti malmok emlékanyaga, azé tizenhárom vízimalomé (a Puskás-, az Unger-, a Pozsgai-, az Ács-malomé és

Gabonaiipari dolgozók az örvényesi vízimalomnál (2001)

a többi), amelyek elődei már a 13. századtól örölték a gabonát a Sédén. (Egy korábbi adat szerint 1038-ban a mai Állatkert mellett már működött malom, amelyet Gizella királyné a bakonybéli apátságának ajándékozott. De hiteles adatok szerint a 11. században már malom őrölt Örvényesen, Vászolyon és Pécselyen is.) A Laczkó Dezső Múzeum adattárába került a több mint száz malomról készült fotódokumentáció a történeti anyagokkal együtt. Kimutatása szerint 1970 és 2009 között 23 cégnek, intézménynek, gyűjteménynek adott át megőrzésre malmi gépeket és alkatrészeket, anyagokat, okmányokat.

Wöller István az évtizedek alatt több könyvet, tanulmányt, pályamunkát és szakvéleményt írt, többek között a pápai, a füredi, a veszprémi és a Tapolca patakra épített malmokról. Előadásokat tartott, s számos interjú, riport készült vele napilapok, folyóiratok, a rádiók és a televíziók számára. Több társadalmi és szakmai szervezetnek volt tagja, a leghosszabb ideig, napjainkban is a Veszprém Megyei Honismereti Egyesületnek, amelyben mindig kitüntetett figyelmet kapott munkássága.

Amik számára még feladatot adnak: a számítógépén lévő dokumentumok rendezése, s a régi vágya, hogy megírja szülőfaluja, Gétye történetét.

Gombor József, a villamosipar emlékei gyűjtője

VESZPRÉMBEN A KUPA UTCA 28. SZÁMÚ HÁZ utcafronti egykori garázsában egy alig ismert állandó kiállítás látható A villamosság évszázada címmel. Létrehozója a ház tulajdonosa, lakója, Gombor József egykori, ma már nyugdíjas villanszerelő-mester.

A családfők több generáción át villanszerelők voltak, akik Veszprém villamosításában a kezdetektől, 1908-tól fontos szerepet vállaltak: hálózatokat építettek, részt vettek az 1945 utáni újjáépítésben, karbantartást végeztek, új megoldásokat dolgoztak ki, közreműködtek az új technológiák bevezetésénél, s több időszakban boltjukban villamossági anyagokkal, eszközökkel is ellátták a lakosságot.

A Gombor család és a villamosság kapcsolata a legidősebb Gombor Józseffel (1881-1963) kezdődött. Keszthelyen a Festetics grófnál volt kertész és szőlész. A gróf az ambíciózus fiatalembert Budapesten iskoláztatta, ahol megismerkedett az akkor már jelentős munkákat biztosító villamoshálózat-építéssel. Részt vett az Állatkert, a Vidámpark villamosításában. Az akkori munkások névsorát márványtábla őrzi a Műszaki Múzeumban.

I. Ferenc József 1908-ban a hajmáskéri hadgyakorlat ideje alatt a püspöki palotában volt elszállásolva. Ekkor a palota előtti teret ideiglenesen gázlámpával világították meg. (A korabeli képeslapon látható rúdszerű oszlopon volt a gázégő)

Amikor Veszprémbe költözött, a püspökségnél lett ugyancsak kertész, mert ekkor Veszprémben még nem volt villanyhálózat, ahol munkát kaphatott volna. Erre 1907-ben nyílt lehetősége, s 1908-tól villanszerelő-segédi oklevéllel generátorkezelőként dolgozott a város alkalmazásában. Amikor megkezdődött a város villamosítása, kiváltotta a kisipari engedélyt és vállalkozóként vett részt a város villamosításában.

ban. Ez a munkakör akkor még igen összetett feladatot jelentett minden szerelő számára: egyszerre voltak villamosipari szakmunkások, telefonszerelők, kőművesek, lakatosok, vagyis minden mellékes munkát is el kellett végezniük.

Részt vett a Károly-templom, a püspöki palota, a piarista gimnázium, az Angolkisasszonyok épülete, a honvédlaktanya, a megyeháza, a vízmű, a vasút, a jószágkormányozási palota, az Elite Kávéház, a Korona Szálló, a Szent Anna-kápolna, a megyei múzeum és több más jelentős épület villamoshálózata kiépítésében, s természetesen, az utcai hálózatok szerelésében is. Az I. világháborúban éppen azért nem lett katona, mert munkájára állandóan szükség volt, bár ekkor még inkább csak a középületeket látták el villanyvilágítással. Az utcákra ívlámpákat szereltek, ezek irányfényként szolgáltak estétől reggelig.

1945-ben a város három hadikórháza, a főposta és más épületek villamoshálózatának helyreállításában, bővítésében vett részt.

Fia, aki ugyancsak a József nevet kapta (1913-1989), 1934-től 1942-ig a város villanytelepén dolgozott, ugyancsak szerelőként. 1945-től (mert mestervizsgát tett), kiaiiparosként dolgozott. Kítűnő szakember volt, akit az óvodák, az iskolák, a nagyobb intézmények folyamatosan foglalkoztattak. Megrendelői közé tartozott a posta, a Belügyminisztérium itteni hivatala, számos középület. 1945-től néhány éven át az itteni szovjet alakulatoknak is dolgozott. Munkája megbecsülését, fontosságát elismerve 1945-ben az elsők között kapott telefont a Rákóczi utca 7. számú lakásukba, ahol a műhelye is volt, ami valóságos kis kávéházként működött: a munkatársak, barátok, ismerősök, a megrendelők itt találtak meghitt légkört beszélgetéseikhez.

E munkájának volt köszönhető, hogy ő sem lett katona: állandó készenlétet jelentett számára a munkája. Ha kellett, éjszaka is ment szerelni, javítani, különösen akkor, ha azok katonai vagy fontos közérdekű megrendelések voltak.

Édesapja találmánya egy speciális lyukasztószerszám volt, amelyet az óndobozok beszerelésénél használtak, az övé pedig egy villanypásztor-sokkoló, amely 1-2 Volt feszültség mellett nagy áramerősséget tudott leadni.

A tanács- és a pártrendszer kiépülésével részt vett az úgynevezett K-telefonvonalak építésében, amelyet többnyire titkosan, munkaidőn kívül, vasárnaponként kellett elvégezniük. Az ő munkája is igen kiterjedt volt: hálózatszerelőként részt vett a kórház, a Davidikum, a megyeháza, a Vár és számos más helyszínen a világítás, az

Balról jobbra: Gombor József (1913), Gombor János (1954) és ifj. Gombor József (1935)

Gombor József muzeális gyűjteményei között

áramvétel biztosításában. Dolgozott a hajmáskéri szovjet laktanyában, s ott is jól dolgozó, megbízható szakmunkásnak tartották. Dolgozott – később fiával együtt – a Balaton környékén, a Bakony falvaiban, sőt Budapesten és ezen túl egészen Debrecenig is.

Ifjú Gombor József (1935), a múzeumalapító 1952-ben végzett ipari tanulóként. Villanszerelő szakmunkás bizonyítványával (és később még számos más szakmai oklevéllel) az ÉDÁSZ-hoz (Észak-dunántúli Áramszolgáltató Vállalat) ment dolgozni. Tíz éven át volt a villanytelep szakmunkása, majd önálló iparos lett 2008-ig.

Közben érlelődött meg benne a gondolat, hogy a villamospári emlékeket megőrizze, gyarapítsa, és saját muzeális gyűjteményt hozzon létre. Ebben nagy segítségére volt az, hogy nagyapja és édesapja és ő maga is megőriztek minden olyan eszközt, anyagot, amelyekre munkájuknál már nem volt szükség. Elettették az iratánya-

Gombor József múzeuma udvarán

gokat is. Ezek ma már történeti értékűek. Büszkén említi, hogy még a legkisebb értékű anyagokról, szerelőmunkákról is adtak számlát. Ezeken ott szerepelt a forgalmi adó mértéke is: 1%. Olyan, a maguk korában közismert, tiszteletben álló személyek számára állítottak ki számlát a megmaradt számlakönyv szerint, mint Fojt Jenő fogorvos, Lantos illatszerboltos, Korpácsi szódagyáros, Pillér Pál írószerez, Kövesi Testvérek cipőgyáros, Stühmer-üzlet, Keresztes orvos, Pekárdi Kálmánné óra-ékszerész, Solymosi József úriszabó, Hirth Mihály pékmester, Rácz Miklós ügyvéd, Siklói szabómester, Kohn Miklós kereskedő, Gombárovics Lajos mézeskalácsos stb.

Ő is, mint apja és nagyapja, sokoldalú szakmunkások voltak. A villamosipari szakmunka együtt járt azzal, ha szükség volt rá, el kellett végezni a szereléshez tartozó kőműves-, lakatos-, asztalos-, ács-, néha a cserepező munkákat, és természetesen a takarítást is, mert minden elvégzett munkát így adtak át a megrendelőknek.

A családi tradíciót a negyedik és ötödik generációs legifjabb Gombor József (aki később festőművész lett) és Gombor János már vállalkozásban folytatták egy időszokban.

Gombor József magánmúzeumában több ezer tárggyal találkozhatnak az érdeklődők, akik honlapon is figyelemmel kísérhetik a gyűjtemény gyarapodását, működését. Tablók, iratanyagok, különböző dokumentációk, fényképek, olyan régi veszpré-

mi képeslapok, amelyeken a korai időszakból láthatók az utcai lámpák, villanyvezetékek és trafóházak, valamint rádiók, elektromos háztartási gépek (a nagyon korai időszakból is) mutatják be a villamosipar fejlődését, a Gomborok munkásságát. Kiállításokra többször is kölcsönzött, például a Táncsics szakközépiskola vagy a megyei múzeum számára.

Számítógépéről folyamatosan dolgozza fel az anyagokat: eddig közel nyolcezer képet rögzített, amelyek DVD-re kerülnek.

Múzeumáról számos napilapban és folyóiratban jelent meg cikk, interjú készített vele több rádió és televízió. Egyik írása – visszaemlékezése – ott olvasható a veszprémi áramszolgáltatás száz éves jubileuma alkalmából megjelentetett könyvben. Azt tervezi, hogy külön kötetben írja meg a Gombor család öt nemzedéke villamosipari munkáját és ebben szerepel majd a város villamosítása története is.

Gyűjteményének egy önálló kiállításon lenne helye. Ez nem csak az ő több évtizedes értékmentő munkája, hanem a villamosipar helyi története megbecsülését, emlékei megörökítését is szolgálná. A megyei múzeumhoz közeli egykori trafóházat bizonyára át lehetne alakítani úgy, hogy a gyűjtemény végleges elhelyezése megoldódjon és állandó, közösségi kiállítóhely legyen. A látogatók itt olyan ipartörténeti emlékekkel találkozhatnak, mint Edison szénszálas izzója, régi veszprémi utcalámpák, a villanyvilágítás kezdetének eszközei, az első elektromos porszívó és mosógép, rádiók tucatjai stb.)

Gombor József magán villamosipar-történeti múzeuma minden nap 9 és 17 óra között látogatható.

Veszprém hídjai

GY. LOVASSY KLÁRA

A HÍD FOGALMA: ÉPÍTMÉNY, AMELYEN VALAMELY UTAT, VAS-UTAT, HAJÓCSATORNÁT (vízvezeték) átvezetünk ezekkel keresztező völgy, vízfolyás v. más út egyik oldaláról a másikra és pedig úgy, hogy az árhidalt völgy, vízfolyás v. közlekedési vonal számára az építményben kellő számú és nagyságú nyílás szabadon maradjon.¹

Amennyiben a nyílás eléri, vagy meghaladja a 2,00 m-t, akkor beszélünk hídról, az ennél kisebb méretű műtárgyat áteresznek nevezzük.²

Amikor kisgyermekként – 1963-ban – életemben először Veszprémbe jártam, édesapám a következő gondolattal engedett utamra: „egy olyan városba mész, ahol az egyik ház pincéjéből beláthatsz akár a szomszéd ház padlására is...” El sem tudtam képzelni ezt a kőszegi sík utcák után. Veszprémhez közeledett a vonatunk, néztem a tornyokat, a sok házat, de kívülről még mindig láthatatlannak tűnt az a különleges világ, amelyet a fenti mondat egyszerűen, tömören fejezett ki. Aztán mindjárt az első belvárosi sétám során megértettem mindezt...Az utóbbi három évtized hét-köznapjaiban pedig azt is, hogy mit jelent egy-egy lezúduló zápor, vagy éppen a Séd áradása Veszprém életében.

Veszprém a változatosan szép dombok, völgyek városa. Fő vize a Herend felől folyó, egykor bővizű Séd patak, amelynek évezredek, folyamatos tevékenység adja a várhegy és környezete rendkívül szép változatos geológiai formáit.³

A dolomitrétegek közül a karsztvíz forrásokban tört a felszínre, ezért a város területe már az ősidők óta lakott volt.⁴

A veszprémi népnyelv a víznyerő helyet *forrásnak* és az ásott kutat is egyszerűen *kútnak* hívja. A tűzvíz tárolását három nagyobb *pocséta*, lefolyástalan esővízgyűjtő: a Nagytó, Kálistó és Balogtó oldotta meg. Gyakran adódtak megbetegedések a pocséták vizének főzésre, ivásra történő felhasználásából, a trágyalé, szemét környezetben tartásából. Víznyerőhely volt továbbá a Séd teljes városi szakasza, az ide torkolló *aszók* – időszakos vízfolyások: pl. a Fejesvölgyi-, az Ördögárok-, a Látóhegyi- stb.

A vár közvetlen közelében lévő Szentmiklósszeg, Szentmargitszeg, Szenttamásfalva és Szentkatalinszeg, valamint a város körüli települések közlekedésének biztosítására a XIII. század végére kialakult a város úthálózatának alapja. A XV. századra a szegek száma Sárszeggel és Szentivánszeggel bővült, majd a településközpontok közötti területek is benépesültek. A lakott területekkel együtt új utak is kialakultak, ezekhez a Sédre, valamint az aszók felett már hidakat is építettek. Az évszázadok során a tűzvészek, a történelem viharai többször átrendezték a városrészeket.

Az Úrkút utcai híd

1780-ból Kovács Ferenc megyei hites főmérnök tollából maradt ránk a város első térképe – ezen vizek, utak, hegyek, dűlők feltüntetésével találkozhatunk.⁵

1857-58. között Scharnpek József mérnök elkészítette a város első kataszteri térképét, amelyen már 75 utca, 6 út és 9 tér neve szerepel.⁶ A hajdani szegek fontos, forgalmas, de egymástól elkülönülő városrészek maradtak... 1934-35-ben időszzerűvé vált Budapest-Graz között egy korszerű autótút megépítése, miután a gazdasági világválságból lassacskán kilábalta az ország. Mindez a turizmus fejlesztése érdekében történt, különös tekintettel a Németországból várható tömeges turizmusra. Az utat mindenképpen Veszprémet érintve, de a városközpontot elkerülve tervezték. Miután a város vezetői a végleges nyomvonalról tudomást szereztek, – okulva a Veszprémtől távol épült vasúti fővonal hátrányain –, ragaszkodtak ahhoz, hogy az út a belvároson keresztül vezessen.⁷ Ennek köszönhetjük ma a város büszkeségét, a *Szent István völgyhidat*.

Az egykori 8. sz. főúton, viadukton kívül Veszprém belvárosa megőrizte koraközépkori jellegét régi városrészeinek úthálózatában, szerkezetében. Ma is sok a szűk, meredek, tört vonalvezetésű utca. Egykori hidjai helyére pedig könnyű következtetni.⁸

Veszprém, a hidak városa

Szinte hihetetlen, de a völgyhídon kívül 35 híd van a városban.⁹ Ezek a következők:

Az önkormányzat kezelésében lévő hidak

1. Csatári híd	Séd	vb. (vasbeton)	közúti
2. Veszprémvölgyi úti	Séd	vb.	közúti
3. Vidámparki I.	Séd	acél, fa	gyalog
4. Vidámparki II.	Séd mellékág	acél, fa	gyalog
5. Sóhajok hídja	Séd	kő	gyalog
6. Gábriel híd	Séd	acél, fa	gyalog
7. Betekints híd	Séd	vb.	közúti
8. Viadukt alatti híd	Séd	acél, fa	gyalog
9. Jókai utcai híd	Séd	vb.	közúti
10. Kollégium utcai híd	Séd	acél, fa	gyalog

Jókai utcai híd

11. Tobak utcai híd	Séd	vb.	gyalog
12. Szerelem szigeti híd	Séd	fa	gyalog
13. Úrkút utcai híd	Séd	acél	gyalog
14. Deák Ferenc utcai híd	Séd	vb.	közúti
15. Remete utcai híd	Séd	vb.	közúti
16. Roboz híd	Séd	acél	gyalog
17. Gyertyánkúti híd	Séd	vb.	forgalomtól elzárva
18. Szennyvíztelepi híd	Séd	vb.	közúti
19. csatári hadi provizórikus	Séd	vb.	hadí

Az önkormányzat kezelésében, egyéb vízfolyásokon lévő hidak

20. Jutaspusztai híd	Békatói árok	vb.	közúti
21. Fejesvölgyi híd	Fejesvölgy	kő	közúti
22. Fejesvölgyi, Takácskert	Fejesvölgy	alumínium	gyalog

A város legújabb hídja (Takácskert)

23. Stadion úti híd	Ördögárok	vb.	közúti
24. Látóhegyi játszótéri híd	Látóhegyi vízfolyás	acél, fa	gyalog

További városrészekben lévő önkormányzati hidak

25. Kádárta, Győri úti	Malomárok	vb.	közúti
------------------------	-----------	-----	--------

26. Kádárta Posta előtti	Malomárok	vb.	gyalog
27. Gyulafirátót Posta u.	névtelen vízf.	vb.	közúti
28. Gyulafirátót templom előtti	névtelen vízf.	acél, fa	gyalog

Magánhidak

29. Betekints-vendéglő	Séd	vb.	közúti
30. Benedek-hegy alatt	Séd	acél	gyalog
31. Méhes, kertészet	Séd	vb.	gyalog
32. Lasselsberger üzemi úti	Séd	vb.	közúti
33. Állatkerti	Fejesvölgy	fa	gyalog
34. Kádárta, malom	Malomárok	fa	gyalog
35. Vasútállomás	külső vágányok feletti	acél,	üzemi, gyalog

Történelmi jelentőségű, ma is létező hidak

Régi hídjaink közül a legjelentősebbek a városrészeket összekötők voltak.

1. A XVI.-XVII. századbéli, régi várabrázolások mindegyikén megjelenik a vár alatt, az Úrkút malma melletti Séd-híd, mely keleti oldalról mindig a Várhegy megközelítését szolgálta, szolgálja még ma is; ez a *Deák Ferenc utcai híd*. (14 sz.)¹⁰ A mai vasbeton híd 1900-ban épült, 1989-ben kísérleti jelleggel 90 m² műgyanta-szigetelés került a burkolata alá.
2. Tőle keletebbre, már a kertváros a Veszprémvölgyi kertek határán a *Roboz gyaloghíd* (16.sz.) tölt be hasonló szerepet a Felsőváros-Jutas közötti átjáráshoz.¹¹ Középkori, Jutas irányába vezethetett erre az út. „A káptalani Fáskerttől vezet egy út a Roboz hídon keresztül az Aranyosvölgyi utig.” 1896¹²
3. A város hajdani legjelentősebb hídja a *Nagy Híd* (9.sz.) Itt vezetett át az egykori postaút, mellette piactér volt. Említései: „Az Nagy híd mellett az Nagy és kis Séd közt” 1764.¹³ „A Nagy hídtul fogva a Piarczig” 1780., „Nagy Hidi Piarcz” 1800., „Nagy Hidi uttza” 1801.¹⁴, „A Nagyhídnál a Séd folyóvíz bal partján a káptalan fundusán” 1840.¹⁵ Átéépítve bár, de eredeti helyén láthatjuk ma is.
4. 1910-ben a Benedek-hegy keleti sziklaoldalának megbontásával új utat nyitottak az Aranyosvölgy–Szentkatalinszeg (Margit romok) között, amelynek szerves része a *Tobak utcai híd*¹⁶. (11.sz.)
5. „*Nagy-Vázsonyba vezető Posta-útban levő kőhid a város határában*”(1793)¹⁷ a Vámosi út Stadion úti csomópont-Temető közötti útszakaszának ma meglévő áteresze.
6. Kőhídjaink közül a legrégebb és legszebb az Állatkert nyugati végénél a

*Fejesvölgy*¹⁸ időszakos vízfolyására épült. (21.sz.) Említései: "Keő hidnál a Vámosi út mellett" 1784. „A Bátor keresztfa felett” 1827., „A Bátor keresztfa mellett levő köhid” 1892., „Fejesvölgyi hidon átvezető út” 1912.¹⁹

A Jeruzsálem-hegy és Gulya-domb közötti völgy a várost délnyugatról körülölelő területekről gyűjti a csapadékvizet, majd a Séd Betekints-völgyi szakaszába torkollik.

A lezúduló víztömeg időnként óriási károkat okoz. 1996-ban egy hirtelen jött nagy eső használhatatlanná tette a hidat. Felújítását 1997 októberére befejezték, ezzel egyidejűleg a befolyási irány felől záportározó medence, uszadékfagó is épült.

Hidak, amelyekről már csak az iratok mesélnek

A Séd-völgyi malmok megjelennek már a XI. században. 1249-ben három, 1258-ban kettő, 1269-ben egy, 1275-ben ismét egy malomról történik említés.²⁰ Ezek hídjai mára elpusztultak.

Híd volt a *Szentmiklósszeg alatt* is, a Komakút térnél. A Kama forrás első említése 1271-ből származik. Szabadon kifolyó forrás volt mindaddig, amíg a Megyeház felé vezető utat a mai szintjére fel nem töltötték. A kifolyó víz útját már az 1780-ban készült Kovács Ferenc-féle térkép is mutatja, a Kálvária dombját északról megkerülve érte el az Ördögárokot.²¹ Biró Márton 1745-ben a következő hivatalos javaslatot teszi: „...hogya a szekerekkel való járás is alkalmas lehessen, a Püspök Úr kertyénél levő zuggónál egy erős és jó széles kü híd csináltassék ...”²²

Veszprém a XVIII. században a hidak városa volt.²³ Volt híd, átjáró a városrészek közötti valamennyi völgyben.

Mint minden középkori várhoz, Veszprémben is *felvonóhídon* keresztül lehetett a déli várkapuhoz jutni.²⁴ Itt a vár falait nem vizesárok vette körül, a felvonóhíd természetes árok fölött, ma az Óváros tértől kiinduló Ányos és Virág Benedek utcák vonalában volt egykor. Emlékét a várfeljáróban 1785-ben elhelyezett Nepomuki Szent János szobor jelzi.²⁵

Az egykori Ördögárok nyomvonala délről északra (a mai Füredi úttól, az Ördögárok utca – Erzsébet liget – Püspökkert – Szeglethy u. – Ranolder tér – Jókai utca vonalát követve) meghatározó településszerkezeti elem volt évszázadokon keresztül. Az átvezető utak alatt hidak épültek, a Komakút bő vizét a belső Püspökkertben fogadta, majd a Hosszú utcai Öreg-híd mellett torkollott a Sédbe.

A belváros legrégibb barokk kápolnájához, a Ranolder téri *Anna-kápolna bejáratához* szintén *híd* vezetett egykor. Az Ördögárok vize egy-egy nagyobb esőzést követően gyakran kiöntött. 1795. augusztus 26.-án elvitte a kis hidat, 1803. május 7.-én pedig akkora árvíz volt, hogy a kápolna berendezésében komoly kár keletkezett. E nap emlékére készült a Jókai u.13. sz. ház falában lévő árvíz-szintjelző tábla.²⁶ Azóta az Ördögárok aszóját beboltozták (1907)²⁷, az egykori kis domb, amelyen a kápolna állt, mára már nem is látszik. Azt pedig, hogy a „Sultz timár

úr háza végében levő közlekedő híd” 1879-ben hol lehetett²⁸, ma már senki sem tudja.

A legújabb kor hídjai közül eltűntek az 50 éve még működő *malmok zsiliphídjai*. Az egyetlen, helyreállításra méltó Veszprém-Kádártán, a r. k. templom szomszédságában még fellelhető. Az *úttörővasút kis hídjá, a Budapest út felett átívelő vasúti híd* és a belső állomás vágányai felett lévő, 1942-ben készült *vasúti felüljáró* sincsenek már meg.²⁹

Különleges hídjaink: az „Épülethidak”

Veszprém belvárosában a polgárházak tövében gyalogos közlekedést segítő sika-torok, közlék, lépcsők sora látható.

Az Óváros tér 26. sz. épület az egykori Sörház. A sörfözde egykori földszintes épülete a mellette lévő *Sörház közlépcső* beboltozásával kapott emeletréépítési lehetőséget. A tulajdonos csak úgy bővíthette az emeleti báltermet a lépcső felett, hogy vállalta az alatta lévő közlépcső tisztán tartását.³⁰

Érdekes a Szabadság tér-Kossuth u. közötti ún. „tömbbelső”, vagy a Brusznayai utcai kereskedőházak nyitott kapuinak sora, ahol az arra járókat nyitottabban várva sokszor még fakapu-szerkezet sem épült. Szintén a tömbbelső egyik bankjának bejárataánál ötletes íves rámpahíd épült a környezet adta követelményeknek maximálisan megfelelvé.

Hídszerkezetnek fogható fel a városháza A és B épülete között, a Korsós lány-szobor mögötti lejáró lépcső az Ányos utca irányába.

A Csolnoky Ferenc nevét viselő megyei kórház a belvárosban található. Itt az egykori Cigánydombon épült fel az ispita a város első kórháza 1829-ben.³¹ Közel harminc évi, folyamatos korszerűsítések során az épületszárnyak külsejükben is jelentős változásokon mentek keresztül. Érdekes, üveggel borított „épülethíd” köti össze a főbejáratnál a portaépületet és az E épületszárnyat. Az épülettömb legészakibb részén pedig a 3. emelet magasságában található egy másik, 15 m hosszú átjáró, amely a nyugati végén konzolosan, párhuzamosan, a keletin merőlegesen csatlakozik az épülethez.

Különleges hídjaink: a föld alatti hídszerkezetek

Az egykori *Ördögárok* legdélibb pontján a múlt század közepén épült a Füredi és Gátfő utcák, valamint a Füredi-Kisfaludy utcák ölelésében ma is meglévő keleti és nyugati záportározó. A Gátfő első említése: „*ad aque receptaculum, quod vulgo Gatfew dicitur*” 1244.³²

Egy-egy nagyobb esőzésekör a tározók szinte megtelnek, a víz kivezető zsilipjénél szabályozva nyílt árokban folytatja útját a Séd felé. Az Ördögárok valamikor régen

teljes hosszában nyitott volt, majd a XVIII. században szakaszonként, egy-egy új utca nyitásánál fokozatosan beboltozták. Legérdekesebb boltozott része az Erzsébetliget – Színházkert – Ranolder tér – Jókai utca közötti szakasza, amelynek nyílt torkolata a Jókai úti Séd híd alatt látható.

A 100 éve készült földalatti csatornaszakasz nagyméretű, járható. (Ilyennek képzeletben az ember Victor Hugo párizsi csatornáit.) A tojás-szelvény alján a csapadékvíz folyt, felette oldalt, nyitott mederben pedig a szennyvíz.³³ A rendszer még 20 éve is így működött, mára csak a csapadékvíz-szállítást szolgálja.

A várban 1986-88 között új, korszerű *közműalagút* épült. A vár 400 m hosszú, váltakozóan széles dolomit sziklatömbje 25-40 méterre magasodik a Séd, ill. a Hosszú utca fölé. Az egyetlen utcája két oldalán lévő épületek a szikla szélén meredeznek, megőrzésük érdekében a beavatkozás a nyolcvanas évekre már sürgőssé vált. A sziklák stabilizálásán túlmenően a barokk kori víz-csatorna közműrendszer korszerűsítésére, koncentrálására is sor került. A közműalagút 2,60x2.60 m belmérettel, előre gyártott vasbeton „U” profilok egybefordításával épült a főbejáráttól délre, az Óváros térig, valamint északra, a Vár utca végéig. Járható, folyamatosan ellenőrizhető. A közlekedő sáv mellett acél tartókon helyezkednek el a közművezetékek (víz, szennyvíz, gáz, elektromos áram, telefon stb.), a vár valamennyi épületének védőcsöves csatlakozását egyenként jelezve. A közműalagút beüzemelése óta a várnegyedben nem kellett vezeték-meghibásodás miatt burkolatot bontani.³⁴

Valamennyi kiemelkedő magyar nagyvároshoz hasonlóan Veszprém is kapott bőven a szocializmus épített szimbólumaiból. Van 20 emeletes magasház, (bár három terveztek, szerencsére csak egy valósult meg). A Cserhát városrészen – egy régi polgári és kereskedőnegyed helyén – a 60-as években új városközpont, itt pártház, Centrum Áruház, szálloda és néhány reprezentatívabb panel lakóház épült gondozott parkfelületekkel, köztéri szökőkúttal, szobrokkal.

A díszes tér mellett, közvetlenül a volt pártház (zöld ház) mellett van a város É-D-i közlekedési tengelye, a Jutasi út. Az ezt keresztező itteni, egyetlen kijelölt gyalogos átkelője kiváltására politikai döntés alapján *gyalogos aluljáró* készült a hetvenes évek elején. A 10 m széles, 18 m hosszú átjárót először reprezentatív tardosi, márvány fényességűre csiszolt vörös kővel burkolták, melynek következtében főleg esős időben sok volt a baleset. Azóta csúszásmentes járófelülettel látták el, falait ismeretlen, önjelölt „művészek” folyamatosan graffitikkal díszítik.

Az aluljáróhoz mozgássérült-babakocsi-rámpa nem készült. A lépcső meredeksége miatt ezt később sem tudták megoldani, ezért közvetlen közelében újra kijelölték felszíni gyalogátkelőhelyet. A „Pap-gödör” mementóként megmaradt.

Veszprémi hidak, amelyek csak tervek maradtak

A második világháború során a város épületállománya, út-, vasút- és közműhálózata komoly károsodásokat szenvedett. A helyreállításokkal egyidejűleg már olyan

rendezési tervek készültek, amelyek a jövőt alapozták meg. Az 1947-es Nagymihály Ferenc-féle, majd az 1948. évi Korompay György által készített terv elképzelésében jelentősen megváltoztatta a veszprémi vasutak nyomvonalát. Mindkét változat új vasútállomást tervezett a mai Munkácsy utca vonalában.³⁵ A területtől nyugatra található Aranyos-völgy felett közös közúti-vasúti völgyhíd épülhetett volna Csomay Kálmán szép terve alapján.³⁶ Ez a híd a jutasi városrészt kötötte volna össze a Dózsavárossal (Felsővárossal). A híd hiányát most, 60 évvel később is érezni lehet. Szükségességét igazolja az, hogy valamennyi, azóta készült Általános Rendezési Terv (ÁRT) tartalmazza, igaz, el-eltérő formákban.

Az 1960-69 között készült Általános Rendezési Terv érdekes közlekedési megoldásokat vonultatott fel. A 8. sz. főutat változatlanul a belvárosba vezette, a kórház előtti tértől a mai Városi Művelődési Központ vonaláig egy íves viadukttal a történelmi belváros felett, majd az út a Szent István völgyhídra csatlakozott volna...³⁷

A hetvenes évek szocialista városrendezése panelházak rengetegét teremtette a város északkeleti részére. Az akkori Felszabadulás úti – ma Jutasi úti – lakótelepen harmincezer ember számára terveztek életteret. A panelházak közvetlen közelében, a lakótömböt két részre vágva autópálya készült volna az Aranyos-völgy felett újabb völgyhíddal. Aztán a tervek módosultak, mára a tervezett út nyomvonalában is 10 szintes épületek emelkednek.³⁸

A Jutasi városrész és Dózsaváros közötti jövőbeli híd – optimális helyen, mint a belső útgyűrű szerves műtárgya –, a mai napig várat magára.

Szeretném megköszönni Somfai Balázs főlevéltáros (Veszprém Megyei Levéltár) és Kovács Zoltán irodavezető (Veszprém Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala) segítségét, hogy az adatok gyűjtésében segítettek, a nyilvántartásokat rendelkezésemre bocsájtották.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A magyar tenger Iklódy-Szabó János megvilágításában. Budapest, 1940.
A Séd völgye Veszprémben. Szerk.: Géczy János. Veszprém, 2000.
A veszprémi völgyhíd ötvenéves. Szerk.: Kiss Tamás. Veszprém, 1988.
Balassa László-Kralovánszky Alán: Veszprém. 2. kiadás. Panoráma. 2006.
Cholnoky Jenő: Veszprém. Kalocsa, 1938.
Dr. Gáll Imre: Régi magyar hidak. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 1970.
Hungler József: Veszprém településtörténete. Veszprém, 1988.
Korompay György: Veszprém. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 1956.
Gy. Lovassy Klára: Iskolaépítés – helytörténész szemmel. In: 150 év - a Ranolder intézettől a Padányi iskoláig. Veszprém, 2004.
Gy. Lovassy Klára: Házról házra. In: Tér – mozaik. Fejezetek az Óváros tér történetéből. Vp., 2002.
Veszprém megyei közutak története. Szerk.: Ikits Tamás. Veszprém, 1990.

JEGYZETEK

- ¹ Révai lexikon 10. kötet.
- ² 1988. évi 1.tv.
- ³ *Cholnoky Jenő*: Veszprém. Kalocsa, 1938.
- ⁴ *Korompay György*: Veszprém. 11-12. p.
- ⁵ *Korompay György*: Veszprém. 47-48. p.
- ⁶ *Hungler József*: Veszprém településtörténete. 212. p.
- ⁷ *Iklódy-Szabó János*: Veszprém megmentette a gráci műutat a Balaton számára. B. Kurir. 1936. 06. 3.
- ⁸ *Korompay György*: Veszprém. 60. p.
- ⁹ Veszprém Megyei Jogú Város hídnilyvántartása, hidvizsgálatai, törzskönyvei.
- ¹⁰ *Korompay György*: Veszprém. 32-41. p., veduták 1603, 1605, 1613, 1700 körül, 1662, 1730-as évek. Valamennyi, keleti oldalról készült képen látható a híd, mellette malom.
- ¹¹ *Balassa-Kralovánszky*: Veszprém. 14. p.
- ¹² *Hungler József*: Veszprém településtörténete. 314. p.
- ¹³ *Hungler József*: Veszprém településtörténete. 320. p.
- ¹⁴ *Hungler József*: Veszprém településtörténete. 320. p.
- ¹⁵ *Hungler József*: Veszprém településtörténete. 321. p.
- ¹⁶ Veszprémi hírlap korabeli beszámolói.
- ¹⁷ *Hungler József*: Veszprém településtörténete. 321. p.
- ¹⁸ *Gáll Imre*: Régi magyar hidak. 228-229. p.
- ¹⁹ *Hungler József*: Veszprém településtörténete. 304., 308., 315. p.
- ²⁰ *Korompay György*: Veszprém. 18. p.
- ²¹ *Korompay György*: Veszprém. 126-127. p.
- ²² *Hungler József*: Veszprém településtörténete. 158. p.
- ²³ *Hungler József*: Veszprém településtörténete. 168. p.
- ²⁴ *Korompay György*: Veszprém. 28. p. Giulio Turco felmérési rajza 1572-ben a veszprémi várról.
- ²⁵ *Balassa László –Kralovánszky Alán*: Veszprém. 38. p.
- ²⁶ Gy. Lovassy K.: Iskolaépítés helytörténész szemmel. In:150 év a Ranolder Intézettől a Padányi iskoláig. 383-384. p.
- ²⁷ *Balassa László-Kralovánszky Alán*: Veszprém. 28. p.
- ²⁸ *Hungler József*: Veszprém településtörténete. 325. p.
- ²⁹ Veszprémi Hírlap 1941/23 (III.19.) 2. „Építik a vasúti felüljárót”
- ³⁰ Gy. Lovassy Klára: Házzól házza. In: Tér-mozaik. 39. p.
- ³¹ *Korompay György*: Veszprém. 52. p.
- ³² *Hungler József*: Veszprém településtörténete. 309. p.
- ³³ E sorok írójának személyes tapasztalatai.
- ³⁴ E sorok írójának személyes tapasztalatai.
- ³⁵ Veszprém megyei közutak története. 78-81. p.
- ³⁶ Veszprém megyei közutak története. 144. p. „Az Aranyosvölgyön átvezető közúti-vasúti viadukt terve 1947”.
- ³⁷ Veszprém megyei közutak története. 83. p. „Általános Rendezési Terv/1960-69/VÁTI”
- ³⁸ Veszprém megyei közutak története. 83. p. Tervezett főútvonal I. és II. variáns.

Veszprém légiriadó-naplója (1945. február 14. – március 23.)

VERESS D. CSABA

AMIKOR 1967. MÁRCIUS VÉGÉN dr. Nagy Gábor ezredes, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Hadművészettörténeti Tanszék parancsnoka felkért a Balaton térségében vívott második világháborús hadiesemények, az ún. „Balatoni csata” (1944. december 3. – 1945. március 31.) feldolgozására, többek között egy rendkívül érdekes dokumentum került a kezembe. Mivel a Balaton térségének katonai eseményei során központi jelentőségűek voltak a Veszprémben történtek, elsősorban a várost ért ellenséges légitámadások, a dokumentum páratlan volt a maga nemében.

Veszprém az átmenő hadi fontosságú utak és más műtárgyak (pl. a 8. sz. főközlekedési út szerves részét képező Szent István-viadukt) egy háború esetén elsődleges célpontokat jelentettek a támadó fél légierije számára.¹ Ugyanakkor mint vasúti és közúti csomópont, Veszprém 1944. december első napjaitól 1945. március végéig, teljes négy hónapon át a város keleti előterében a magyar-német védelem gerincét képező Margit-vonal védelmi állásaiban (és más védelmi terepszakaszokban) harcoló m. kir. II. honvéd hadtest, illetve német III. páncélos-, IV. SS-páncélos-, II. lovas-hadtestek csapatainak fontos felvonulási, ellátó, egészségügyi, javítási, vezetési stb. csomópontja volt. Mindezek ellen – a feltételezéseknek megfelelően! – rendkívül sok ellenséges légitámadás érte Veszprémet és a várostól északra, a Jutasi-Nagymező térségében – az 1936-1938. években kiépített – repülőtéren állomásozó m. kir. 101. honi vadászpilóta-ezred I. és III. osztályait, valamint az időszakosan ide települt 52. német vadászpilóta-ezred néhány alegységét.

A Szövetséges Hatalmak légierői közül az Amerikai Egyesült Államok légi hadseregei – több kisebb zavarórepülésen, kényszer-bombaledobáson stb. kívül – két jelentősebb légitámadást hajtottak végre: 1944. július 8-án a várostól északra elterülő Veszprém-jutasi katonai repülőteret támadták és ellene hajtottak végre hadműveleti célú bombázást, majd 1945. február 21-én érte ugyancsak stratégiai célú légi bombatámadás Veszprém belvárosát az azon átvezető hadifontosságú 8. sz. főközlekedési út elsődleges hadiforgalma miatt. A szovjet 17. légi hadsereg hadműveleti bombázást Veszprém hadifontosságú célpontjai ellen lényegileg nem hajtott végre. Annál több volt a fent említett légi hadseregnek alárendelt 244. és 262. éjszakai bombázórepülő-hadosztályok (parancsnokok: P. V. Nyedoszekin ezredes, illetve Sz. I. Tyiscsenko, a légierő vezérőrnagya) részeinek, és a 288. vadászpilóta-hadosztály (pk.: B. A. Szmirnov ezredes) kötelékeinek harcászati szintű légitámadása. A

Veszprém elleni légitámadásokban részt vett még a szovjet 18. légi hadsereg – 4. gárda távolsági bombázórepülő-hadtestének alárendelt – 15. gárda bombázórepülő-hadosztálya (pk.: Sz. A. Uljanovszkij ezredes). A szovjet repülőkötelékek összesen mintegy nyolcvanöt (!) légitámadást hajtottak végre Veszprém ellen. A várost rendkívül súlyos – 75,5 %-os – épületkárok érték. A város 2060 lakóháza közül 50 %-os és annál súlyosabb épületkár 162 lakóházat, 50-25 %-os kárt 156 lakóház, 25 %-on aluli épületkár 1743 lakóházat ért. Sértetlen maradt 850 lakóház.

Az emberéletben elszenvedett veszteségek nehezen felmérhetőek. A várost ért bombázások során meghalt számos magyar és német katonai személy, valamint a városban tartózkodó menekült polgári személy.²

* * *

Veszprém légoltalmi szolgálata megszervezéséről lásd a tanulmány végén közölt jegyzetekben megemlített munkát. Az 1944. április 3-tól megindított amerikai és brit (valamint a már korábban, 1941. júniusától zajló szovjet) légitámadások riasztására a városban elhelyezett légvédelmi szirénák az első időben három egymást követő hangjelzéssel riasztották a magyar polgári lakosságot, illetve a magyar és német katonaságot:

1. Légi veszély! (Lichtspiele!)

2. Légi riadó! (Flege alarm!)

1944. november elején módosult a riasztás. A fentebb elhangzott riasztási szöveget eltörölték, s új szöveget olvastak be a Magyar Rádióban az éppen elhangzó műsor megszakításával:

1. Zavarórepülés: ez csak elhangzott a riasztott légvédelmi körzetek beolvasásával. Szinte mindig így kezdődött: „Bácska, Baja, Pécs!”

2. Kisriadó!

A városi elektromos, illetve kézi meghajtású légvédelmi szirénák egyhangú bűgással szólaltak meg. A végét kétszer megszólaló egyhangú bűgás jelezte. Kisriadó alkalmával az utcai közlekedés zavartalanul folytatódhatott, de fel kellett készülni a légvédelmi óvóhelyek elfoglalására.

3. Nagyriadó (vagy Riadó!):

A városi elektromos, illetve kézi meghajtású légvédelmi szirénák – egymást követő sorrendben – háromszor-háromszor szólaltak meg üvöltő hangon. Ekkor mindenki köteles volt azonnal felkeresni a legközelebbi magán vagy hatósági légvédelmi óvóhelyet.

* * *

Óriási szerencsémre, mindjárt – levéltári, egyházi-világi anyakönyvi stb. – kutatási munkám során hívta fel figyelmemet ugyancsak egyik adatszolgáltatóm, Szattlmayer János ny. honvédszázados, aki a m. kir. Honvédség Állomásparancs-

nokságán tejesített szolgálatot (Szabadság tér 13. sz.) ifjú Nagy István úr személyére (Veszprém, Ördögárok u. 2. sz. fszint), akinek tulajdonában található a város háború alatt vezetett légiriadó-naplója, melyet annak édesapja – idősebb Nagy István úr – vezetett az eseményekkel egyidejűleg. Felkeresve ifjú Nagy István urat, elővette a valóban létező, de sajnos, már nagyon súlyosan sérült, hiányos füzetet, amely tartalmazta a dokumentum-értékű adatokat. A légiriadó-naplóban szereplő tizenkét hónapból tíz hónap – 1944. április 3. – 1945. február 13-ig terjedő időszak – lapjai hiányoztak! Ifjú Nagy István úr nem tudta megmondani, hogy a füzetoldalak mikor és milyen körülmények között veszték el valamikor 1945 és 1970 között.

A város légiriadó-naplója tehát 1945. február 14-én kezdődik, de ez a nap is csonkán, a nap második felétől szerepel. 1945. február 15-től teljes a napló. Idős Nagy István úr hihetetlen pontossággal és lelkiismeretességgel vezette a légiriadó-naplót! Gyakorlatilag minden nap 00 óra 01 perctől 24.00 óráig percnyi pontossággal sorakoznak az időpontok! (Meg is kérdeztem ifjú Nagy István urat: „Akkor mikor aludt a kedves papája?” Kedves mosoly volt a válasz: „Mindig volt, aki addig helyettesítette!”)

Tehát következék – a hiányosságai miatt is – páratlanul érdekes háborús dokumentum:

„1945. február 14. ...Ádám Iván u.-ban (1. és 3/B.) házakba estek; egy ház telitalálatot kapott, senki sem sérült meg, egy (bomba) nem robbant fel az 1. sz. ház alatt. (A sarkon lévő orvosi rendelő.)

Február 14-én 23.50-00.25

Február 15-én 00.30 (bombák a közelben, villanytelep)

Kisriadó 00.37-01.00-ig

Kisriadó 10.50-11.50-ig

Riadó 12.55-14.30-ig

Kisriadó 15.45-?

Kisriadó 18.21-19.21-ig (18.20-kor a Balaton utca környékére több bomba esett. Ablakbetörések, komoly kár nem esett.)

Kisriadó 20.53-22.07-ig

23.02-kor egy db repülőgép repült ÉNy-DK-i irányban

Február 16.

Kisriadó 08.21-08.57 óráig

–”– 09.04-09.20-ig

–”– 10.34-12-24-ig

–”– 13.05-?

Riadó 14.19-14.35 óra: kb. 20 db szovjet PE-2. kétmotoros bombázta a villanytelep környékét. Csomai István épülete

és a Csomai-féle cselédlakás telitalálatokat kapott, a cselédlakásban négy gyermek és három asszony meghalt, egy gyermek megsebesült; 3-4 német katona meghalt és több megsebesült. A Vásártérre öt darab bomba esett: Csomai István házában sebesülés nem történt, habár az egész előszoba beszakadt; a bomba a tetőszerkezetben robbant. Albrecht J. postatiszt háza elején telitalálat; majdnem mindenki az előszobában volt, senkinek baja nem történt. A Balaton u. 1. sz. körül szintén bombák estek, sebesülés nem volt, épületkárok keletkeztek.

Kisriadó 15.10-15.32 óráig

Kisriadó 18.16-18.51 óráig

Kisriadó 19.35-? óráig: egy-két darab gép, bombázás³

Riadó 19.58-20.37 óráig

Kisriadó 21.57-22.53 óráig. Bombázás.

Február 17.

Kisriadó 00.36-01.25 óráig. Egy gép bombázott.⁴

Kisriadó 02.06-02.23 óráig. Egy gép átrepült (a város felett).

Kisriadó 09.35-10.00 óráig

Kisriadó 10.01-10.23 óráig

Kisriadó 11.09-12.10 óráig

Kisriadó 13.16-14.07 óráig

Kisriadó 14.21-14.33 óráig

14 óra után egy saját repülőgépünk égve lezuhant ÉK-DNy-i irányban, pilótája – egy német őrmester – ejtőernyővel kiugrott, az alsóörsi vasútvonal mentén a Parapatits-féle ház mögött esett le.⁵

Kisriadó 15.36-16.01 óráig

Riadó 16.30-16.53 óráig (ballon)

Kisriadó 19.18-? óráig

Riadó 19.29-20.25 óráig. Bombázás.

Kisriadó 20.59-21.35 óráig

Riadó 21.54-22.30 óráig. Bombázás.

Kisriadó 23.02-00.32 óráig

(Megjegyzés: Az órám 15 percet késett! Nagy István.)

Február 18. (vasárnap)

Kisriadó (február 17-én 23.02 órától 00,32 óráig)

Kisriadó 05.00-05.45 óráig

Kisriadó 05.47-05.50 óráig
 Riadó 11.44-12.31 óráig
 Riadó 12.43-13.34 óráig
 Riadó 18.32-19.19 óráig (Balatonalmádi felé bombázás)
 Kisriadó 22.34 órakor

Február 19. (hétfő)

Kisriadó 12.32-13.30 óráig
 Kisriadó 13.36-13.55 óráig
 Kisriadó 14.55-15.16 óráig
 Riadó (?)
 Kisriadó 16.20-16.51
 Kisriadó 18.44-19.26 óráig. Bombázás: Menhely (a későbbi gyermekkórház) kertjébe két darab bomba, a nagy temető (ún. alsóvárosi temető, Sz.) mellett ugyancsak két bomba esett le.

Kisriadó 19.30-19.35 óráig
 Kisriadó 20.10-20.25 óráig
 Kisriadó 20.54-21.59 óráig
 Kisriadó 22.00-22.25 óráig
 Kisriadó 22.34-23.00 óráig

Február 20. (kedd)

Kisriadó 09.40-10.06 órakor. 09.38 órakor légi harc volt két darab ellenséges géppel felettünk.

Kisriadó 10.51-11.31 óráig
 Riadó 11.55-12.59 óráig
 Kisriadó 13.40-14.25 óráig. Két darab „Rata” sétált felettünk.⁶
 Kisriadó 15.07-? óráig

Kisriadó 19.00-? óráig. Bombázás, áramszünet.

Riadó 19.40-20.28 óráig. Bomba.
 19.45 óra körül újabb bombák: Honvéd (ma: Egyetem) utca körül, a Horthy Miklós utcában (ma: Bruszniai Árpád u., Almádi út) a Hamburger-féle házra esett bomba. (A mai MacDonald-étkezde helyén. Sz.)

Kisriadó 21.13-22.14 óráig. (21.43 órakor az áramszolgáltatás megindult.)

Kisriadó 22.21-22.40 óráig

Riadó 23.27-február 21-én 00.13 óráig. Bombák estek a Rózsa utca 33. sz. elé; László u., Komakúti-laktanya épületek (a mai Szakorvosi Rendelőintézet épülete helyén, Sz.) stb.

Február 21. (szerda)

Kisriadó (február 20-án 23.27 órától)–00.13 óráig

Kisriadó 00.48 órakor

Kisriadó 09.50 órakor. A Nagyállomás (a volt belső vasútállomás, Sz.) körül bomba esett, haláleset volt.

Riadó 10.57–11.19 óráig

Kisriadó 11.35–12.42 óráig

Riadó 13.04–13.12 óráig. Szőnyegbombázás érte a cserhádi részeket. Nagy ember- és anyagi áldozat a Bolgár Mihály utcában (a mai 1. sz. Posta helyén, Sz.), a Thököly utcában föcső-hiba, Malom, Cserhát utca: a villanyvezeték súlyosan megsérült, a víz- és áramvezeték szolgáltatásai megszűntek. Az áramszolgáltatás 14.25 órakor megszűnt. Ezt a légitámadást az Amerikai Egyesült Államok ismeretlen hadrendi számú bombázórepülő-köteléke hajtotta végre.

Kisriadó 15.56-? óráig

Kisriadó 18.03–18.22 óráig

Riadó 18.55–20.35 óráig. Bombák.

Kisriadó 21.55–22.13 óráig. Egy darab repülőgép.

Február 22. (csütörtök)

Kisriadó 01.08–02.00 óráig (12.28 órakor a város áramszolgáltatása bekapcsolva.)

Riadó 13.11–13.24 óráig

Kisriadó 18.43–19.41 óráig. Átrepülés.

Kisriadó 19.43–20.14 óráig

Kisriadó 21.10–21.38 óráig

Kisriadó 22.16-? 22.41 órakor bomba.

Riadó 22.47–23.10 óráig. Éjszaka többször riadó.

Február 23. (péntek)

Riadó 00.30–00.50 óráig

Riadó 21.20–21.55 óráig

Február 24. (szombat)

Riadó 11.22–11.35 óráig. Állítólag csak próbariadó volt.

Február 25. (vasárnap)

Kisriadó 08.25–08.40 óráig

Kisriadó 08.44–09.00 óráig

Kisriadó 10.19–10.31 óráig

Kisriadó 10.45-11.08 óráig
Kisriadó 12.25-13.01 óráig. Két orosz repülőgép átrepült.
Kisriadó 13.12-13.41 óráig
Nagyriadó 13.53-14.24 óráig
Kisriadó 14.26-14.47 óráig
Kisriadó 16.32-16.43 óráig
Kisriadó 17.04-17.06 óráig. Két darab gép a légtérben.
Kisriadó 17.09-17.30 óráig
Kisriadó 18.50-18.55 óráig
Kisriadó 19.07-19.23 óráig
Kisriadó 19.37-20.00 óráig
Kisriadó 21.16-21.52 óráig. Egy gép (a város felett, Sz.) reflektor (légvédelmi fényszórók, Sz.) fényében.

Február 26. (hétfő)

Kisriadó 00.45-01.13 óráig
Kisriadó 08.10-08.34 óráig
Kisriadó 09.15-09.43 óráig
Kisriadó 12.08-12.45 óráig
Kisriadó 15.11-15.37 óráig
Kisriadó 16.04-16.57 óráig
Kisriadó ?-20.52 óráig. Áramszünet 20.04-20.07 óráig.

Február 27. (kedd)

Kisriadó 01.50-02.16 óráig
Kisriadó 03.13-04.08 óráig. 03.12 órakor egy gép bombákat dobott (a városra).
Kisriadó 07.15-07.37 óráig
Kisriadó 09.19-09.35 óráig.
Kisriadó 11.03-11.07 óráig
Kisriadó 16.15-16.25 óráig

Február 28. (szerda)

Kisriadó 10.35-10.41 óráig
Nagyriadó 12.40-12.54 óráig
Nagyriadó 13.33-13.40 óráig
Kisriadó 13.59-14.07 óráig
Kisriadó 21.20-22.32 óráig
Kisriadó 23.10-23.40 óráig
Kisriadó 24.00-00.43 óráig (Kb. négy-öt darab bomba esett a jutasi útra Csomay építőmester lakása környékére; primér vezeték szakadás: áramszünet március 1-jén 00.04-00.53 óra között. Február 28-án éjjélkor bombák estek – össze-

sen hét darab –, ebből kettő nem robbant fel: Malom utca, Förköly ház, Angélyék mögött (ez nem robbant fel), Völgyikút utca, szemétdomb; Angélyék elé, Angélyék udvarába.

Március 1. (csütörtök)

Kisriadó (február 28-án 24.00 órától)-00.43 óráig

Kisriadó 07.52-?

Nagyriadó 10.05-15.12 óráig. Délután 13.50 óra körül légi harc: egy darab saját gép lezuhant a Csererdőben, egy darab angol gép Hajmáskér irányában esett le. (A légi harc amerikai, illetve magyar és német vadászpilóták között zajlott le, Sz.) Délután 14.30 óra körül egy darab „Liberator” (B-24. „Liberator” négy motoros bombázó-repülőgép, Sz.) repült ÉK-DNy-i irányba: lövik (ti. vadászpilótáink, Sz.) támadják, (az amerikai bombázógép, Sz.) füstöl, valószínűleg leesett.

Kisriadó 15.17-15.31 óráig

Kisriadó 15.48-16.20 óráig

Kisriadó 17.22-17.26 óráig

Kisriadó 19.10-20.02 óráig

Kisriadó 21.47-22.03 óráig

Kisriadó 22.05-22.42 óráig

Kisriadó 23.30-március 2-án 01.00 óráig

Március 2. (péntek)

Kisriadó (március 1-jén 23.30-tól-01.00 óráig

Kisriadó 04.15-05.15 óráig

Kisriadó 09.59-10.22 óráig

Kisriadó 10.52-11.20 óráig

Kisriadó 12.12-12.46 óráig

Kisriadó 15.38-16.18 óráig

Kisriadó 17.10-17.30 óráig

Kisriadó 22.08-22.21 óráig

Március 3. (szombat)

Kisriadó 05-06.56 óráig. Hajnali 05 óra után a Szilfa u-ban esett le két darab bomba, egy nem robbant fel, kár nincs.

Kisriadó 07.43-07.49 óráig

Kisriadó 08.34-09.30 óráig. Két darab „rata” (szovjet repülőgép, Sz.), légi harc.⁷

Kisriadó ?-10.38 óráig

Kisriadó 11.37-11.52 óráig

Kisriadó 12.02-12.57 óráig

Nagyriadó 13.06-13.48 óráig. Három ellensége vadászgép, majd több ellenséges vadászrepülőgép (ti. a város felett, Sz.), több bomba a Davidikum kertjébe és a Fejesvölgybe esett.

Kisriadó 13.53-14.08 óráig

Kisriadó 14.31-14.38 óráig

Kisriadó 16.53-17.03 óráig

Nagyriadó 17.40-17.44 óráig

Kisriadó 19.44-20.03 óráig

Kisriadó 21.23-21.38 óráig. Gép (ti. a város felett, Sz.)

Kisriadó 21.51-22.06 óráig. Gép (ti. a város felett, Sz.), bomba.

Kisriadó 23.09-23.39 óráig. Négy darab bomba: Kislak-árok, nagyállomás (belső vasútállomás, Sz.), Jutas, Arany J. u.

Kisriadó 23.50-00.15 óráig

Március 4. (vasárnap)

Kisriadó 00.45-01.30 óráig

Kisriadó 08.20-09.01 óráig. Egy darab kétmotoros átrepült.

Kisriadó 09.14-09.32 óráig

Kisriadó 10.21-10.40 óráig

Kisriadó 10.46-11.13 óráig

Kisriadó 11.56-14.05 óráig

Kisriadó 14.42-14.58 óráig

Március 5. (hétfő)

Kisriadó 09.30-09.47 óráig. Gépek magasan.

Kisriadó 13.47-14.39 óráig

Kisriadó 15.20-15.31 óráig

Kisriadó 15.43-16.03 óráig

Kisriadó 22.33-22.45 óráig

Március 6. (kedd)

Kisriadó 10.16-10.20 óráig

Kisriadó 14.41-14.47 óráig

Kisriadó 15.36-15.54 óráig

Kisriadó 16.10-16.30 óráig

Kisriadó 16.38-16.56 óráig

Kisriadó 17.10-17.53 óráig

Március 7. (szerda)

Kisriadó 09.42-09.51 óráig
Kisriadó 10.42-11.10 óráig
Kisriadó 12.00-12.20 óráig
Kisriadó 12.34-12.53 óráig
Kisriadó 15.07-15.31 óráig
Kisriadó 17.22-17.49 óráig
Kisriadó 19.53-20.17 óráig
Kisriadó 21.37-22.33 óráig

Március 8. (csütörtök)

Kisriadó 01.00-01.35 óráig

Kisriadó 03.09-04.10 óráig. Hajnali 03.09 órakor négy bomba (zuhant a városra, Sz.). Találat érte a Szent Margit-templom kápolnáját, a Dr. Frick Andor-féle házát (a Szófia utcában, a Benkő Lajos-féle házzal szemben, Sz.), valamint a Jutasi úton négy német autót.

Kisriadó 09.25-09.37 óráig

Nagyriadó 10.47-15.35 óráig. Angol gépek átrepülése.⁸

Nagyriadó 18.47-19.59 óráig. Több bomba esett a Szigethy J. utcában, valamint a Temetőhegy (dózsavárosi, Sz.) vásártér körül.

Március 9. (péntek)

Nagyriadó 01.08-01.21 óráig

Kisriadó 08.34-08.44 óráig

Kisriadó 09.18-09.30 óráig

Kisriadó 09.41-09.58 óráig. Két darab ellenséges vadászgép átrepült (ti. a város felett, Sz.)

Nagyriadó 10.09-11.08 óráig

Kisriadó 11.15-11.51 óráig

Kisriadó 12.42-13.04 óráig

Nagyriadó 13.07-13.22 óráig

Nagyriadó 13.57-14.11 óráig. Várpalota felé akció.

Kisriadó 21.10-21.36 óráig

Március 10. (szombat)

Kisriadó 01.35-? óráig

Kisriadó 06.00-06.07 óráig

Kisriadó 06.32-06.43 óráig

Március 11. (vasárnap)

Kisriadó 07.29-07.45 óráig

Kisriadó 08.40-09.13 óráig

Kisriadó 10.03-10.08 óráig

Kisriadó 10.50-11.40 óráig

Kisriadó 12.19-12.29 óráig

Kisriadó 14.07-14.19 óráig

Nagyriadó 16.06-16.31 óráig

Kisriadó 18.33-19.02 óráig. Szirénázás nem volt, 18.32 órakor bombák hullottak a városra: a villanytelep gépháza előtt egy 100 kg-os, a gépház keleti sarkától kb. 12 m-re egy 50 kg-os, Csomay István béreslakásától É-ra 6-8 m-re egy darab bomba, illetve a béreslakástól ÉNy-ra egy bomba a szántóföldre esett. Egy bomba a Tulipán u-ban a Szedmár J.-féle házra esett.

Kisriadó ?-20.03 óráig

Kisriadó 21.03-21.44 óráig

Kisriadó 22.48-23.10 óráig

Március 12. (hétfő)

Kisriadó 04.19-04.25 óráig

Kisriadó 08.10-08.17 óráig

Kisriadó 14.20-14.43 óráig

Kisriadó 19.40-20.03 óráig. Éjjel nem volt több riadó.

Március 13. (kedd)

Kisriadó 08.33-08.55 óráig

Kisriadó 14.32-14.56 óráig

Kisriadó 15.48-15.56 óráig

Kisriadó 19.49-? óráig

Nagyriadó 20.12-20.43 óráig. Erős Sztálin-gyertyázás (világítóbombák ledobása, Sz.). Kb. kilenc darab a város déli és dél-nyugati részei felett, majd erős bombázás. Bombák estek a levente-otthonra (a veszprémi Várhegy keleti lábánál húzódó Úrkút utcában lévő volt lovassági lak-tanya épületei, Sz.), Gizella tér 7. sz.-ra (Täubel kályhás és segédje meghalt, Koltai János meghalt); a főispáni lak elé (a Kórház utca torkolatánál, a megyeháza túloldalán, Sz.).

Kisriadó 21.42-22.04 óráig

Március 14. (szerda)

Kisriadó 05.45-06.00 óráig

Kisriadó 06.15-06.25 óráig

Kisriadó 08.18-08.33 óráig

Kisriadó 11.16-? óráig
Nagyriadó 11.31-12.35 óráig
Kisriadó 12.55-? óráig
Nagyriadó 13.03-13.53 óráig
Nagyriadó 14.14-15.15 óráig. Ellenséges repülőgépek repültek át (a város felett, Sz.).

Nagyriadó 16.56-17.02 óráig
Kisriadó 17.14-? óráig
Nagyriadó 17.18-17.30 óráig
Kisriadó 18.55-? óráig
Nagyriadó 19.01-20.10 óráig. Nagyvázsöny felé és a város (Veszprém) felett sok Sztálin-gyertya (világítóbomba, Sz.), majd elég erős bombázás: belváros, a agyállomás (belső vasútállomás) környete; Miatyánk utca (a várostól északra, Sz.), a Rábaközi-házon találat, komoly károk. Komoly károk a Cserhát utcában, a Szigethy u-ban (Scheier bognár meghalt). 21 óra-kor a Jókai M. u-ban Ébel... elégett.

Március 15. (csütörtök)

Kisriadó 12.48-? óráig
Nagyriadó 13.09-13.41 óráig
Kisriadó 16.05-16.19 óráig
Kisriadó 17.30-17.45 óráig
Nagyriadó 18.49-19.48 óráig. Ismét erős bombázás; sok Sztálin-gyertya, majd kb. 19-19.55 óráig bombázás a Várban és délnyugaton épület ég. (Sic!) Jókai utca (Kaufmann borbély meghalt).

Kisriadó 21.05-21.30 óráig

Március 16. (péntek)

Kisriadó 10.55-11.40 óráig
Kisriadó 12.04-? óráig
Nagyriadó 12.09-14.40 óráig
Nagyriadó 14.55-15.33 óráig
Kisriadó 15.34-16.13 óráig
Kisriadó 18.37-? óráig
Nagyriadó 18.42-19.50 óráig. Kilenc darab Sztálin-gyertya (a város felett, Sz.) és bombázás, túlnyomóan a külvárosra. A Szent István (ma Dózsa Gy. Általános Iskola, Sz.) mellé; Gróf Apponyi Albert utca, Aranyos-völgy (Reinfahrt cipész meghalt).

Március 17. (szombat)

Kisriadó 08.25-08.34 óráig

Kisriadó 15.38-15.48 óráig

Kisriadó 17.23-17.40 óráig

Nagyriadó 18.40-19.35 óráig

Kisriadó 19.42-20.19 óráig

Március 18. (vasárnap)

Kisriadó 05.45-05.52 óráig

Kisriadó 07.45-08.20 óráig

Kisriadó 09.05-? óráig

Nagyriadó 09.31-09.47 óráig

Nagyriadó 10.04-10.23 óráig

Kisriadó 10.37-10.57 óráig

Kisriadó 11.03-11.24 óráig

Kisriadó 11.41-11.43 óráig

Nagyriadó 12.43-13.16 óráig

Nagyriadó 13.23-13.44 óráig

Kisriadó 18.25-? óráig. Keleti és északi irányban Sztálin-gyertyázás.

Nagyriadó 18.30-20.28 óráig

Kisriadó 20.36-20.49 óráig

Kisriadó 22.27-? óráig

Nagyriadó 22.32-23.34 óráig. Éjszaka 23.34 órakor saját gépek is fenn (ti. a város felett. A német 6. éjszakai vadászrepülő-ezred III. osztályának gépei, Sz.).

Kisriadó 23.41-00.58 óráig

Március 19. (hétfő)

Kisriadó 01.05-01.30 óráig. Sztálin-gyertyák (világítóbombák) és bombák a belső vasútállomásra, éjszaka többször volt riadó.

Kisriadó 06.39-06.44 óráig

Kisriadó ?-07.05 óráig

Nagyriadó 07.34-08.33 óráig

Kisriadó 09.48-10.34 óráig

Kisriadó 11.13-12.02 óráig

Kisriadó 13.02-13.32 óráig

Kisriadó 13.38-13.47 óráig

Nagyriadó 14.31-14.53 óráig

Nagyriadó 15.02-15.21 óráig

Kisriadó 15.29-? óráig

Nagyriadó 15.40-15.58 óráig. Tizenkét (amerikai négymotoros, Sz.) „Liberator” repülte át (Veszprémet, Sz.) alacsonyan északnyugat-délkeleti irányban.¹⁰

Kisriadó 17.07-17.22 óráig

Kisriadó 17.27-17.52 óráig

Kisriadó 18.20-? óráig

Nagyriadó 19.25-20.19 óráig. Ismét erős bombázás Veszprém ellen. Nehéz bombák, légi aknák estek le, pusztítások keletkeztek: Anna téren (iskola, Bokrossy Jenő háza), Nándortelep, Honvéd utca (a mai Egyetem u.), Cserhát, Kertalja utca. Sok bombát kapott a villanytelep környéke. Egy fel nem robbant 50 kg-os bomba a kisállomásnál (a volt ipartelepi vasútállomás, közelében. 1969-ben megszűnt a balatoni vasútvonallal egyidejűleg, Sz.) egy méhes kaptárra esett.

Kisriadó 21.42-21.51 óráig

Március 20. (kedd)

Kisriadó 12.43-13.07 óráig

Kisriadó 13.49-? óráig

Nagyriadó 14.21-15.01 óráig

Kisriadó 15.04-? óráig

Kisriadó 15.34-? óráig

Nagyriadó 15.44-16.21 óráig

Kisriadó 18.35-? óráig

Nagyriadó 19.00-21.10 óráig. Néhány távoli bomba. Pét irányából erős tűz.

Riadó (sic) 22.55-23.55 óráig

Március 21. (szerda)

Riadó (sic!) 02.16 órakor. A villanytelep összebombázása.

Kisriadó 03.17-03.34 óráig

Riadó 07.10-? óráig

Nagyriadó 07.48-08.02 óráig

Kisriadó 08.45-? óráig

Nagyriadó 09.20-09.37 óráig

Kisriadó 09.40-09.51 óráig

Nagyriadó 11.35-12.01 óráig

Kisriadó 14.43-15.10 óráig

Nagyriadó 15.30-15.47 óráig

Nagyriadó 16.35-17.05 óráig

Kisriadó 17.29-? óráig

Nagyriadó 18.23-21.19 óráig. Erős bombázás, légiaknák; a vízmű és a viadukt (kisíve, Sz.) összebombázva.

Március 22. (csütörtök)

Nagyriadó 02.07-02.44 óráig. Sztálin-gyertyák (szovjet világítóbombák).
Nagyriadó 16.15-? óráig

Március 23. (péntek)
Nagyriadó 10.26-10.43 óráig.
14 óra körül oroszok beérkeztek!

JEGYZETEK

- ¹ *Veress D. Csaba* (1988): A viadukt szerepe a második világháborúban. In: Kiss Tamás szerk.: A veszprémi völgyhid ötvenéves. Az építési és történeti kutatások eredményei. Veszprém, 38-44. p.
- ² *M. V. Zaharov*, a Szovjetunió marsallja (1973) szerk.: A 2. és 3. Ukrán Front felszabadító hadműveletei Délkelet- és Közép-Európában 1944-1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest. 5. sz. melléklet. 484. p.
- ³ Az esti és éjszakai órákban a szovjet PO-2. típusú kétfedelű többfeladatos repülőgépek repültek időrepüléssel – többek között – Veszprém fölé is. Hajtóműve: egy darab 110 LE-s csillagmotor, ami 140 km/óra sebességet biztosított. Fegyverzete: egy darab 12,7 mm-es Beresin-géppuska. Személyzete: két fő.
- ⁴ Ua.
- ⁵ Az ismeretlen nevű német pilóta életben maradt, az ugyancsak ismeretlen típusú repülőgép lezuhant ismeretlen helyen, s felrobbant, elégett.
- ⁶ A magyar „pongyola” katonai és polgári nyelv „rata”-nak nevezett minden szovjet katonai repülőgépet a második világháború alatt és után. Eredetileg a spanyol polgárháború idején (1936-1939) a köztársasági hadsereg oldalán bevett I-16. mintájú csillagmotoros, együléses szovjet vadász-repülőgépeket nevezték „rata” (spanyolul: patkány) becenéven.
- ⁷ Lásd mint a 6. sz. jegyzet.
- ⁸ A szakirodalom szerint 1945. március 8-án Komárom és Hegyeshalom pályaudvarokat csak USA-kötelékek bombázták.
- ⁹ Más adatok szerint valószínűleg nagyobb USA-repülőkötelékek repültek át Veszprém felett.
- ¹⁰ Feltételezhető, hogy németországi bombázások során megsérült és önvédelmi kötelékekbe rendeződött USA B-24. „Liberator” négymotoros bombázórepülőök igyekeztek támaszpontjaikra (Dél-Itáliába?) visszatérni.

A fentebb közölt forrásközléshez ajánlatos elolvasni:

Veress D. Csaba (1980): Veszprém megye és a Szövetséges Hatalmak stratégiai légitámadásai a második világháborúban. Veszprém megyei Múzeumok Közleményei. 15/1980. Veszprém. 167-202. p. (A polgári légoltalom megszervezése)

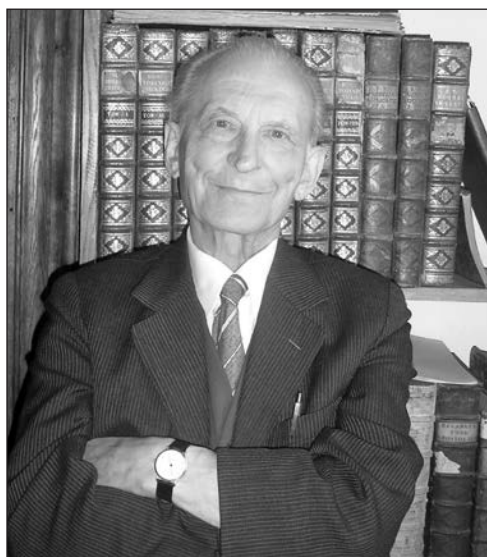
Veress D. Csaba (1995): Légitámadások Veszprém ellen (1944. június 30.-1945. március 23.). In: Veszprémi Szemle, 1. sz., 24-40. p.

Veszprémi kutatók és műhelyek 1.

Boldogan segíték másokon

Beszélgetés a Pro Urbe-díjas dr. Kredics Lászlóval

HORVÁTHY GYÖRGY

DR. KREDICS LÁSZLÓT, A VESZPRÉMI ÉRSEKI KÖNYVTÁR VEZETŐJÉT több mint négy évtizedes kulturális és helytörténeti munkájának elismeréseként 2009. március 15-én Pro Urbe-díjjal tüntette ki Veszprém Város Önkormányzata.

Személyesen tanúsíthatom: vérbeli könyvtárosként segíti a kutatók, szakdolgozatot író diákok munkáját. Nemcsak a kért könyvet adja át, hanem a téma feldolgozását segítő bibliográfia összeállításával is segíti a kutatást. A máshol hozzáférhetetlen kiadványokat szemmel látható örömteli büszkeséggel nyújtja át az olvasónak.

Az Érseki Könyvtár ódon hangulatú könyvtárszobájában, régi nyomtatványokkal telített polcoktól övezve beszélgettünk dr. Kredics Lászlóval.

– Kétszer örül a könyvtáros: amikor átadja a kért kötetet, és amikor visszakapja. Hivatássá vált munkámat szolgálatként élem meg, boldogsággal tölt el ma is, ha bárkin segíthetek – mondja bevezetőként.

A több mint hatvanezer kötetes könyvtár rendszerezése, katalogizálása óriási feladat, amelynek nagy részét elvégezte, de ennek a munkának a bővülés, de más okok miatt is, soha sincs vége. Az Ő nevéhez fűződik a káptalani könyvállomány, a megszüntetett Papnevelő intézet gazdag anyagának és a tekintélyes püspöki könyvtár egységesítésének elvégzése. A gyűjteményben ősnymtatványok, könyvritkaságok is bőven vannak.

– *A széthullófélben lévő könyvek restaurálására honnan szereznek pénzt?*

– Mivel az Országos Széchényi Könyvtár még a 70-es évek legelején védetté nyilvánította az ősnymtatványainkat és XVI. századi könyveinket, pályázat útján jelentős összegeket kapunk a könyvek felújítására. Természetesen az érsekség mint fenntartó is hatékonyan részt vesz ennek a feladatnak a megvalósításában. Szép, nagyméretű könyvre mutat: – Ennek háromszázezer forint volt a restaurálása. Az értékeink megőrzése drága, de szükséges feladat, amellyel utódainknak, nemzeti örökségünknek tartozunk.

– *A több mint 1200 középkori oklevelet is Ön restauráltatta, konzerváltatta az Országos Levéltár Úri utcai műhelyében, és új áttekinthető tárlókba, megfelelő helyiségbe helyezte el 1969 és 1972 között. Melyik a legrégebbi oklevél?*

– Szent László király korából, 1079-ből való. Mi őrizzük a veszprémi főiskola helyreállítását célzó királyi adománylevelet is 1276-ból. A jelenlegi papi otthon emeletének új bútorzattal beépített déli szárnya adott otthont a levéltárnak a 70-es években. Korábban hányatott sorsú volt a felbecsülhetetlen, pótolhatatlan értékű középkori okleveleket őrző levéltár.

– *Ön két, Gutheil Jenő kanonok által írt kéziratot segített kiadni: Az Árpád-kori Veszprém három kiadása 6500 példányban kelt el, amely példátlanul nagy szám egy helytörténeti munka esetében. A másik Veszprém város okmánytára, mely 2007 decemberében jelent meg. Az utóbbival rengeteg, több esetben kedvet szegő munkája volt dr. Kredics Lászlónak. A sajtó alá rendezést Fügedi Erik lektor, Érszegi Géza és Solymosi László tudományos munkatárs segítették. Miért tartotta fontosnak, hogy az okmánytár megjelenjen fél évszázaddal (1953) megszületése után?*

– Veszprém történelmi város, amelynek jórészt ismeretlen volt a középkori múltja, arculata még a régi veszprémiek körében is. A Gutheil Jenő által kiválasztott oklevelek több oldalról mutatják be városunk korai történetét.

– *A napi könyvtárosi munka mellett nemcsak mások által írt műveket segített nyilvánosságra, hanem alkotóként is jeleskedett. Kérem, említse meg néhány fontosabb művét!*

– Részt vettem az egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusának összeállításában, amely értékes forrásanyagot tartalmaz. Solymosi Lászlóval a Veszprémi püspökség 1524. évi urbáriumát jelentettük meg, amely fontos forrása a korabeli település gazdaság- és társadalomtörténetének, valamint az egyházigazgatásnak. Társszerzője vagyok Solymosi Lászlóval és Madarász Lajossal A veszprémi káptalan számadáskönyve, 1495-1534 (Veszprémi kódex) vaskos kéziratkötet megjelenésének. Ez a mű a város és környéke középkor-végi gazdaságtörténetének gazdag forrása. Az ősnymtatványok és antikvák (XVI. sz.) tételes felsorolását a Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 1978. évi (13.) kötetben publikáltam.

– *Ki alapította a mai Érseki Könyvtár elődjét és kik voltak a legnagyobb gyűjtők?*

– Biró Márton (1745-1762) püspök vásárolta a legelső 607 kötetet, amelyeket sümegi könyvtárában helyeztek el. Még a szállítás módjáról is eligazítást adott megbízottjának. Utóda, Koller Ignác (1762-1773), a veszprémi püspöki palota építtetője szintén nagyot alkotott: a halála után készült katalógus 1670 könyvet tart nyilván.

Jellemző: a Fellner Jakab tervezte veszprémi püspöki (most érseki) palota könyvtárszobája éppúgy a kápolna mellett volt, mint a sümegi épületben Biró Márton korában.

Báró Hornig Károly (1888-1917) püspök, majd bíboros, a századforduló kiemelkedő veszprémi egyénisége, céltudatos gyűjtéssel bővítette a könyvtárat. Jórészt neki köszönhető, hogy kielégíti a kutatók igényeit. Ő vásárolta meg Káldi György magyar nyelvű bibliájának 1626-os bécsi kiadását.

A nagyra nőtt anyag (17 346 kötet) feldolgozását Rott Nándor püspök (1917-1939) készítette el szertartójával, Schwartz Róberttel, akit könyvtárossá nevezett ki.

– *Láttam, mennyire szépen rendezett a veszprémi székesegyház két és félezeres kottatára. M. Tóth Antal 15 éves kutatómunkája nyomán két könyv is megjelent: az Újra hallom szép szavát és A veszprémi székesegyház 18-19. századi zenéje. Az utóbb-*

binak, melyet az érseki könyvtár adott ki, Ön is lektora. Hogyan éli meg, ha az Ön által vezetett könyvtárban végzett kutatás eredményeként szép, tartalmas művek jelennek meg?

– Örömmel és megelégedettséggel. Volt értelme az aprólékos, szívós rendszerező munkának.

– *Az Ön életkora közel van a nyolcvanhoz. Mit tartana fontos értékmegőrzésnek, amit már nemigen tud elvégezni?*

– A plébániák könyvvállományának feltérképezését. Sejtésem szerint sok értékes, védettnek nyilvánítható kiadvány lappanghat, aminek az érseki könyvtárban lenne a helye.

– *Jelenleg hány kötetes az Érseki Könyvtár?*

– 65 ezres az állományunk. 4 kódexszel, 24 ősnymtatvánnyal, 344 XVI. századi művel, 122 Régi Magyar Könyvtár sorozathoz tartozó könyvvel, 116 Hungarica-nymtatvánnyal, 2 és félezernyi 18-19. századi kottával rendelkezünk sok egyéb kiadvány mellett.

– *Hogyan lett Ön könyvtáros és levéltáros? Jó volt hallani, amikor folyékonyan fordított latinról magyarra.*

– Ha valaki nem tud latinul, a régi könyvek, oklevelek között elvész. Úgy érzi, meg van kötve a keze, a szelleme. A latin mellett tanultam görög, héber, arám, francia, olasz, német nyelvet. Kánonjogot tanultam Rómában, ahol elengedhetetlen volt a nyelvtudás.

Falusí gyerek voltam, a Somogy megyei Nemesdédén születtem 1932-ben. Szüleim 6-8 hold földön gazdálkodtak, és nagyon szerényen éltek. A falu plébánosa, Molnár István segítette tanulmányaimat.

– *A doktorátusát mely témakörben szerezte meg? Úgy tudom, ennek is köszönhető, hogy könyvtárosi feladatkört kapott.*

– Alexandriai Szent Cirill krisztológiája témájában Cserháti professzor úr, a későbbi pécsi megyés püspök irányításával 1960-ban, 28 évesen doktoráltam. Tanulmányaim befejeződése után Neumayer Károly püspöki és káptalani könyvtáros és levéltáros mellé kerültem. Halála után, 1967-ben vettem át a püspöki és káptalani levéltárat, könyvtárat. Ezt a kettős feladatkört 1972 szeptemberéig láttam el, majd a Veszprém Megyei Levéltár szakkönyvtárosaként dolgoztam hosszú évekig, de akkoriban is szoros szálak fűztek a püspöki könyvtárhoz. 2002-től teljes munkaidőben az Érseki Könyvtár vezetője vagyok. (A Veszprémi püspökséget 1993-ban emelte érseki rangra II. János Pál pápa.)

– *Mit tart különösen fontosnak?*

– Mindent elkövettem, és sokat fáradoztam azért, hogy a levéltár fogságából minél több kéziratot szabadítsak ki és hozzak napvilágra, hogy azok bemutatkozhasanak az adott település népessége előtt. Jó példa erre, amikor Hidegkuti (Heiser) Mihály kéziratát felfedeztem, aki személyes élmények, ismeretek alapján megírta Hidegkút történetét 1938-ig, sokoldalú tájékoztatást nyújtva a település néprajzáról, nemzetiségéről. Műve valóságos kincsesbánya a falu múltjával foglalkozók számá-

ra. A szerkesztéskor a német szövegek fordítását Migray Emődre bízom, aki a feladatot nagyszerűen oldotta meg. Hidegkút 1939–1969 közötti krónikáját – kérésre – Hudi József történész írta meg a tőle megszokott precizitással. A könyv 1987-ben jelent meg a Megyei Levéltár 5. köteteként.

Példaképetől, Gutheil Jenőtől idézem: „Könyvem (Az Árpád-kori Veszprém – a szerk.) a nagyközönségnek szántam. Annak a küldetésnek szolgálatában, amelynek célja nemcsak a helytörténet művelése, hanem ezen túlmenően a helyismeret gyarapítása, népszerűsítése.” Ez az én hitvallásom is, hiszen ez ad értelmet a könyvtárosi munkának. Az emberek szeretik tudni, mi történt a múltban lakóhelyükön, szűkebb, tágabb hazájukban, őkik hogyan éltek, örültek, milyen sikerekben volt részük, illetve milyen megpróbáltatásokon estek át.

Fotók: Toldi Éva

MEGEMLEKEZÉSEK

„Az építészet Bartókja”: Medgyaszay István

GY. LOVASSY KLÁRA

BENKÓ ISTVÁN NÉVEN 1877. AUGUSZTUS 23.-ÁN SZÜLETETT Budapesten.¹ Édesapja Benkó Károly (? – 1893) neves építész, ipariskolai tanár volt, aki egyszerű kőművesből küzdötte fel magát elismert, sokat foglalkoztatott tervezővé. Ő alapította Magyarország első cementgyárát Nyergesújfalun, országszerte lerakat-hálózatot épített ki a cementtermékek értékesítésére 1873-ban viláagiállítási diplomát kapott.

István 16 éves volt, amikor édesapja meghalt. Ezután anyja és testvérei eltartásáról már ő gondoskodott. Kőművesinas, majd segéd- és főpallér lett, közben elvégezte az ipariskolát, majd a főreáliskolát. 1898-ban érettségizett.

Egy évvel később már Bécsben tervezőként dolgozott, mellette a műegyetem építészkarának és párhuzamosan a bécsi Akadémia mesteriskolájának hallgatója volt. Már ekkor aktív építész is: a bécsi Bessler-féle irodában Windischgraetz herceg palotájának tervein dolgozott, Czernovitzba színházat, a monarchia hadügyminisztériuma megbízásából a bécsi katonai épületek homlokzatait, – számos kisebb jelentőségű épület mellett – bécsi áruházat, a Gellérthegyre Nemzeti Panteont, templomot is tervezett.

Sajátos nemzeti építészeti irányt alkotott. Gyűjtőútjain felismerte a népi építészet értékeit, s az alapos kőművesség-ismeretének és a modern építőanyagok merész felhasználásának harmóniájából érte el mindezt. Münchenben, Berlinben, Párizsban a keleti gyűjteményeket, építészetet tanulmányozta, Hennebique párizsi irodájában pedig a vasbeton- szerkezetek mérnöki számításával is megismerkedett.

Ezt követően tervezte az első magyar vasbeton-szerkezetű színházat Veszprém-ben. „...törekedjünk arra, hogy az új anyagok szilárdsági viszonyait minél jobban

Mátraháza

jellemzzük, műveink a mi népünk formanyelvén beszéljenek és azokban a mi korunk gyermekeinek lelke, a mi világnézetünk tükröződjék.”

A veszprémit a soproni színház, majd Rárosmulyad temploma, iskolák, lakóépületek, hivatalok, üzemek, kiállítási csarnokok sora követte. Mintegy 150 tervdokumentációt regisztrált eddig az emléket ápoló családja a Ménesi úti Medgyaszay házában. Munkája során számtalan szabadalma született – legtöbbször a szükség adta lehetőségek kényszerétől ihletve.

Szakíróként több mint húsz forrás értékű nagy tanulmány szerzője. Munkásságát Bécsben, Milánóban, Párizsban, Monzaban, Budapesten több kitüntetéssel értékelték. *50 éve, 1959. április 29.-én fejezte be páratlanul gazdag földi életét. Sírja Budapesten a Farkasréti temetőben található.*

Emlékét nemcsak az építésztársadalom ápolja. Az elmúlt időszakban megjelent

Nagykanizsai színház

Soproni színház

monográfiája Potzner Ferenc tollából, életéről pedig „Az építészet Bartókja” címmel film készült.

Halálának 50. évfordulóján sírjánál a Magyar Építőipari Múzeum kezdeményezésére megemlékezést tartottak, Budapesten kiállítással, film- és házbemutatóval egybekötött konferenciasorozatot rendeztek.

* * *

A veszprémi Tetőfedő Szakiskola 1997. március 15-én felvette Medgyaszay István nevét. Az intézmény jelenlegi neve: Medgyaszay István Szakképző Iskola, Gimnázium és Kollégium (Veszprém, Tüzér u. 42.).

JEGYZET

¹ „Benkó” vezetéknévét 1906-ig, a „Medgyaszay-Benkó” nevet 1910-ig, ezt követően csak a „Medgyaszay” nevet használta.

KÖNYVSZEMLE

Padányi Schola Catholica évkönyv 2006/2007. tanév. – Szerk.: Hordós Csaba. Fotók Reiter Ádám. – Veszprém: Padányi Biró Márton Róm. Kat. Gimn., Egészségügyi Szakközépisk., Szakiskola és Ált. Isk., a Veszprémi Érseki Hittudományi Főisk. Gyakorlóiskolája. 2007. – 352 p. – „Bizalommal lépjen / Közelebb az idegen / És engedjen fel dermedtsége / A tűzhelyünknel.” Így kezdődik az a régi ír imádságrészlet, amelynek szép szavaival kezünkbe adja Fekete Ferenc igazgató a Padányi Schola Catholica 2006/2007. tanévi értesítőjét. A derűs hangú köszöntő az iskola és „nagy családjá” megismerésére invitálja az olvasókat.

Az értesítőt végigolvasva, a képes oldalakat végiglapozva valóságosan is teljesülni látszik ez a szándék. A kötet elején szemléletes táblázatokat találunk. Ezekből megtudhatjuk, hogy a Padányi tanulói létszáma a 2006/2007. tanévben a következőképpen alakult: általános iskola alsó tagozat 157, felső tagozat 102, nyolc évfolyamos gimnázium (5-8. évfolyamok) 125, (9-12. évfolyamok) 181, négy évfolyamos gimnázium 219, egészségügyi szakközépiskola és szakiskola 114 fő.

Az iskola teljes létszámát nemek és vallási felekezetek szerint is grafikonok mutatják be. Természetesen a tanulmányi munka eredményeinek a prezentálása a legfontosabb. Ezért tantárgyanként és osztályonként számolt eredményeket is kiolvashatunk a kitűnően szerkesztett táblázatokból. Sőt, a kiosztott dicséretet is megjelenítik ugyancsak tantárgyak és osztályok szerint.

Az érettségi vizsgák átlaga a négy végzős osztályukban 4,00 volt ebben a tanévben. A tízoldalnyi statisztikai kimutatás után három végzős diák Pro Meritis-díj javaslatát olvashatjuk. E szerint mindegyik tanuló hitélete, szorgalma, magatartása, kreativitása, tanulmányi munkája példamutató volt az ott eltöltött években.

Az iskolai értesítőknél szinte a kezdetektől fogva egyik jelentős feladatuk volt a tanév fontosabb történéseiről való tudósítás. Ezt különbözőképpen oldották meg az egyes iskolák. Hosszabb, rövidebb beszámolókból emlékeztek meg az évfordulóról, iskolai ünnepélyekről, kirándulásokról, tanfelügyelői látogatásokról, egy-egy tanár vagy diák haláláról. Néha még a szertárak és az iskolai könyvtár gyűjteményének gyarapítását is a tanév fontosabb eseményei között szerepeltették. Nemzeti ünnepek, jelentős történelmi évfordulók, kiemelkedő történelmi vagy politikai események országos megünnepléséről is tudósítottak. A Padányi értesítőjének „A 2006/2007. tanév rendje” című fejezete ezt a régi hagyományt eleveníti fel.

De nem csak a fontosabb történésekről tájékozódhatunk, hanem naptárszerűen végighaladva a tanév hónapjain, napjain, szinte minden eseményt leírunk, néhányat – Borián Tibor atya kitüntetését (Brusznyai-díj), a márciusi diák sportvetélkedőt, az Alma mater-gálát – részletesebben is.

Ebből az eseménylistából, komoly munkából, vizsgákból, versenyekből, vetélkedőkből, diákos szórakozásokból, szívet-lelket felemelő és megtisztító vallási ünnepegekből színes, sokrétű, minden mozzanatában nevelő szándékú, pozitív értékeket közvetítő iskolai élet képe tárul elénk. Ezután nyolc munkaközösség-vezető tanár tanév végi beszámolóját olvashatjuk, amelyek részletezik az egyes pedagógiai részterületek munkáit, a versenyek eredményeit (iskolai, megyei, országos szinten is). Szuperbőségben tárulnak az olvasó elé a középiskolai nyelvi versenyek és az alsó tagozatosok versenyének sokfélesége és eredményei. Mindegyik beszámoló alapos és lelkiismeretes munka.

Tízéves testvériskolai kapcsolatról ír Magyar né Sipo Mária és Nemesné Varga Zsófia. A bambergi iskolával jelenleg is fennálló baráti viszony kialakításáért, ápolásáért, „sok szeretettel és áldozatkészséggel” dolgoztak mind a német, mind a padányi pedagógusok. A felső tagozatos kisgimnazisták részére az iskola tanárai 2001 óta szerveznek erdei iskolát. Sopront és környékét, a Kis-Balaton Tájvédelmi Körzetet, Szegedet és Ópusztaszer, Pécs környékét, a Dráva vidékét és a Zempléni-hegységet ismerhették meg eddig a tanulók. A beszámolók közül utoljára Szabó László Miklós a diákok kosárlabda-versenyeredményeiről számol be.

A hagyományokhoz híven megtaláljuk az értesítőben az iskola dolgozóinak névsorát. Kár, hogy a száz fős tantestületnek kb. csak harmada szerepel a közölt csoportképen.

A munkatársak névsora után két nekrológot közöl a szerkesztő: Tuza Ferencné egészségügyi oktatótól meleg szavakkal búcsúzik a Padányi közössége.

A 75 éves korában elhunyt Zámbo István 1997-2006 között vezette a középiskolai énekkart. Életpályájának ismertetése után Borián Tibor atya szép búcsúztató imáját olvashatjuk, amelyet 2007. szeptember 29-én a Vámosi úti temetőben mondott Zámbo István temetésén.

Végezetül Balassa Máté, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-kommunikáció szakos egyetemi hallgatója szakdolgozatának részletét közli a szerkesztő. Balassa Máté Sebő József vezető tanár irányításával két hónapot töltött az intézetben mint gyakornok. A fiatal tanárjelölt a látogatott nem szakos órákról és a szakos órákról, valamint az egyéb pedagógiai tevékenységéről számol be.

A 113 oldal terjedelmű szöveges részt a tanulók portréi követik több mint 200 oldal terjedelemben.

A Hordós Csaba által gondosan szerkesztett, szép kivitelű évkönyvből nem csak az iskola 2006/2007. évi tevékenységét, eredményeit, de a Padányi Schola fennállása óta jellemző keresztény szellemiségű pedagógiai munkát is megismerhetjük.

KOLOZS BARNABÁSNÉ

* * *

A veszprémi Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Körének 2008. évi tájékoztatója. – Veszprém: Veszprémi Lovassy és volt Piarista

Gimnázium Öregdiákjai Baráti Köre, 2008. – 40 p.; A veszprémi Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Körének 2009. évi tájékoztatója. – Veszprém: Veszprémi Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Köre, 2009. – 40 p. – A gimnázium alapításának 275. évfordulóján megrendezett ünnepségsorozat volt a baráti kör megalakulásának időpontja. Az akkori Veszprémi Vegyipari Egyetem aulájában 1986. szeptember 14-én megtartott ünnepi alakuló ülésen köszöntötte dr. Varga Miklós szervező, egykori piarista öregdiák – aki ma is motorja a Baráti Körnek – a jelenlévő volt piarista és lovassys diákokat, bejelentve a baráti kör megalakítását. A baráti kör azóta is töretlenül működik, Budapesten és Veszprémben gyűlnek össze havonta az öregdiákok.

Az eltelt majd negyedszázad alatt a kör számos kiadvánnyal lepte meg tagságát. A teljesség igénye nélkül sorolunk fel néhányat. 1989-ben jelent meg Borián Tibor szerkesztésében a piarista gimnáziumra visszatekintő *Emlékkönyv a veszprémi Kegyestanítórendi Gimnázium alapításának 275. évfordulójára 1711–1986* című kötet. 1991-ben pedig a jubileumi ünnepségen elhangzott beszédek gyűjteményét adták közre. Majd sorra jelentek meg, főleg dr. Varga Miklós piarista öregdiák munkái: *400 éves a piarista iskola (1997)*, *Piaristák az 1848/49-es szabadságharcban, A Davidikum története (2000)*, *Alma Mater a veszprémi várban, Piarista mozaikok, tanárok-tanítványok (2005)*.

A veszprémi Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Köre természetesen rendszeresen megjelenteti az éves tájékoztatót is.

A 2008-as évre vonatkozó tájékoztató két lovassys tanár tevékenységéről ad részletes összefoglalást. Bemutatja a jelentős irodalmi munkássággal rendelkező és a tanári pályára visszatért Asztalos Istvánt, és köszönti a nyugállományba vonuló történelemtanár Homonnai Jánost, aki sokat tett az iskola múltjának feltárásáért. Rendszeres fejezete a baráti kör kiadványának az 1986-os jubileumi évkönyvből kimaradtak méltatása. Így került sor a három Cholnoky testvér közül a két irodalmár: Viktor és László munkásságának az ismertetésére. A neves diákok között jogosan számon tartott veszprémi születésű dr. Óvári Ferencről, városunk múltjának jeles képviselőjéről olvashatunk egy igen tartalmas összefoglalást a tájékoztatóban, akinek az élete eminens példa a szűkebb pátriáért aktívan cselekvő hazafira. Veszprém város második világháború utáni zenei életéről Zámbo István nevének említése nélkül nem lehet beszélni. A Zeneakadémiáról 1956-ban friss diplomával hazaérkező egykori veszprémi gimnazista munkás életét foglalja össze a tájékoztatóban a szerző. A szinte teljes biográfia kitűnő összefoglalása egy korán zárult életpályának.

Az öregdiákok baráti köre mindig foglalkozik az utód, a Lovassy gimnázium jelenével is. Ezúttal az alma materbe iskolaigazgatóként visszatérő Schultz Zoltánt mutatják be. Az iskola elmúlt tanévi eseményeiről, benne az oktatási feltételekben minőségi változást jelentő iskolarekonstrukcióról a távozó igazgató, Katanics Sándor, és az új igazgató, Schultz Zoltán számolnak be. A lovassys öregdiákok közül ezúttal a 70 éves Balogh Elemér író és a képzőművész Györgydeák Györgyöt mutatják be. Patinás érettségi találkozók felvillantása, öregdiákok könyveinek a

bemutatása színezi a 2008. évi tájékoztató kiadványt, amit az örökre eltávozó öregdiákok sora zár.

A legfrissebb, az ugyancsak 40 oldalas 2009. évi tájékoztató ezúttal is szokásosan gazdag tartalmú kiadvány. Tanári arcélek címmel rendre megemlékeznek az egykori kegyesrendi gimnázium jeles tanáiról, így most dr. Szilassy Ferenc néhai piarista tanár életútját méltatják születésének 105. évfordulóján. A jubileumi évkönyvből kimaradt, jelenleg az USA-ban élő Balogh Sándor professzor emeritusról közölnek hosszabb információs anyagot. A jubileumi évkönyv hírességei között szereplő, de már nem élő veszprémi diákok közül két Kossuth-díjasról, a tavaly elhunyt Pesovár Ernő néptáncutatóról és az 1984-ben meghalt Almássy György kutatómérnökről írnak megemlékezést. A Lovassy László Gimnázium igazgatója, Schultz Zoltán a 2008. év iskolai történéseiről ad igen jó összefoglalást, amelyből nyomon követhető a híres tanintézet minden fontosabb eseménye. Közreadja a kiemelkedő tanulmányi, művészeti és sporteredményeket elért diákok, valamint a kiemelkedő tehetséggondozó munkájukért díjazott pedagógusok nevét. A 2008-as esztendő jeles eseménye volt a Tablók könyvének megjelentetése is, amelyben 1938-tól 2008-ig szerepelnek a végzett osztályok tablóképei.

A mai tanáregyenlőségek közül ezúttal Merencsics Tibor művésztanárról írnak. Természetesen most is bemutatnak néhány ma élő híres lovassys öregdiákot: politikus, festőművészt, sci-fi író.

A vegyes hírek, információk, évfordulók fejezet címének megfelelően a baráti kör aktuális eseményeire hívja fel a tagság figyelmét. Ilyen a 75 éves Borián Tibor piarista atya köszöntése, vagy a jeles: 65, 60, 50 éves érettségi találkozóról való rövid tudósítások. Ide tartozik az ősi piarista iskolaépület végleges bezárásáról, a 2008. június 21-én megtartott búcsúünnepségről szóló tudósítás. Az eseményen Borián Tibor az alapító rend képviselőjében és dr. Varga Miklós a Piarista Diákszövetség és az öregdiákok nevében búcsúzott. (Ez utóbbi beszédet leköszölte a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola 2007/2008. tanévi értesítője.) A kiadványt az utóbbi időben elhunyt diáktársak, köztük Györgydeák György méltatása, illetve nevük felsorolása zárja.

Csak dicsérni lehet az éves tájékoztató szerkesztőjét/szerkesztőit, hogy hosszú évek óta egyenletesen magas színvonalon tájékoztatják rendszeresen megjelenő sorozati kiadványukkal egy mindjárt 300 éves iskola öregdiákjait iskolájukról, múltjukról és jelenükről.

CSISZÁR MIKLÓS

* * *

A Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola 2008/2009. tanévi értesítője. Szerk.: Csiszár Miklós. – Veszprém: Veszprémi Közgazd. Szakközépisk., 2009. – 131 p. – A Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola 2008/09. tanévről szóló 13.

értesítője arról tanúskodik, hogy ez az iskola értesítő-elkötelezett. Erről egyrészt a több mint tíz éve tartó folyamatosság győz meg bennünket, másrészt Kópházi Ferenc igazgató szép Weöres Sándor-idézete: „Minden virágszál említésre vár; Minden marék por megjegyzésre méltó.” Amit ő az intézetükre, illetve az értesítőkiadásukra vonatkoztatva így fejt ki: „Hiszek abban, hogy az iskola minden polgára (minden lélek!), illetve az, ami vele, körülötte történik fontos és rögzítésre, a jövő számára megőrzésre méltó.”

Ezzel teljesen nyilvánvalóvá vált számunkra és remélhetőleg az értesítők fontosságában kételkedők számára is, hogy minden évben (minden tanévről) egy-egy értékes és a jövő számára is megőrzendő dokumentum születik.

Az értesítő hagyományosan egy veszprémi költő versével kezdődik, jelen esetben Botár Attila Kavics-dal című költeményével. Ezt követően Kópházi Ferenc összegző, értékelő beszámolóját olvashatjuk a tanévről. Az iskola nagy esemény után kezdte meg a tanévet. A várbeli régi épületből a szépen felújított, egykori Nagy László Általános Iskola épületébe költözött. „Iskolásimogatóval” elbúcsúztak a régi épülettől. Nagy hittel és lendülettel kezdték meg munkájukat az új helyen, és szép eredményekkel fejezték be. Ezekről nemcsak az igazgatói beszámolóból, hanem a Kissné Budai Katalin igazgatóhelyettes által összeállított statisztikai táblázatokból is értesülhetünk (90-95. old.).

Aktuális témáról olvashatunk Pál Imre Gondolattöredékek a válságról című tanulmányában, amelyben történeti visszatekintést ad, és megpróbálja napjaink gazdasági és pénzügyi válságát is elemezni. Virág Istvánné tanárnő az ifjúságvédelmi munkáról tett közzé értékes, alapos beszámolót. Ezt követően Kópházi Ferenc lírai hangvételű, szép Sík Sándor-, Dymphna Cusack-, Kodály Zoltán-, Juhász Gyula-idézetekkel színesített ballagási búcsúbeszédét olvashatjuk. Pál Imréné, mint az iskola első idegen nyelvi előkészítő osztályának osztályfőnöke, öt év krónikáját írta meg. Meleg hangú, pedagógiai elkötelezettségről tanúskodó történet ez, amely egy tanuló közösséggel nemcsak együtt dolgozó, de együtt síró és nevető, együtt „bolondballagó” tanár-osztályfőnök megható emlékezése.

Az intézmény évek óta jó kapcsolatot ápol egy aschaffenburgi iskolával. Ennek a 2008/09. tanévi fejezetét olvashatjuk ifj. Szathmáry Árpád igazgatóhelyettes tollából. A gasztronómiai „különlegességekkel” tűzdelt német-magyar találkozó élvezetes olvasmánya után Kolláthné Botkó Judit iskolai könyvtáros részletes beszámolójából ismerhetjük meg a könyvtár mozgalmas időszakát. Lukovics Tímea távozása után ő vette át az iskolai könyvtár vezetését. Így az állomány költöztetését, illetve az új helyen a könyvtári rendezést már ő vezényelte a 13. C osztály tanulóinak (és Pál Imréné osztályfőnök) közreműködésével.

Színes és rendezvényekben bővelkedő könyvtári életről számol be Kolláthné Botkó Judit: kiállítások, „lyukas órák” tanulók befogadása, könyvtári órák tartása, iskolakrónika vezetésének irányítása, az elkészült krónikás lapok kiállítása, az iskolai értesítő szerkesztése (ezt Csiszár Miklós végzi), a könyvtár rendezvényeinek és újdonságainak megjelenítése az iskola honlapján stb.

Négyoldalas könyvtári beszámolóján kívül Kolláthné Botkó Judit könyvtáros állította össze a 2008/09. tanév krónikáját és az iskoláról szóló több mint 80 tételes bibliográfiát is. Saitzné Ország Viktória az iskolai diákönkormányzat tevékenységéről, Csiszókóné Bogár Andrea pedig a biológia-földrajz tanításában sikeres terepgyakorlatokról számol be.

Az értesítő terjedelmes részét tölti ki a versenyeredmények felsorolása. A közismereti és a szakmai versenyek eredményeit ifj. Szathmáry Árpád, a sporteredmények és versenyek listáját Kavalecz Gábor és Puskás Csabáné készítették el.

Az iskola munkatársainak névsora után a 2008/09. tanév kitüntetettjeit mutatja be az értesítő: Szalai Ferencné közgazdász tanárnő Pedagógus Szolgálati Emlékérmeket kapott nyugdíjba vonulása alkalmából. Herczeg Adrienn, Ticz Mónika és Kertész Helga Aranykoszorús Iskolajelvényt, Huber Kinga, Magyarország 2009. évi összetett gyorsírás és gépirás bajnoka pedig dr. Várkonyi Kálmáné-díjat vehetett át.

A kötet befejező részét az osztálynévsorok és csoportképek alkotják. Záró közleménye pedig a dr. Csiszár Miklós által évek óta szerkesztett bibliográfia az iskola tanárainak publikációiról. A most közzétett irodalomjegyzék (11. rész) a folyamatos számozás révén már 495 tétel regisztrálásáig jutott el (több szerző esetén valamilyeni szerzőnél megjelenítve a publikációt). A városban egyedülálló bibliográfia közzétételén kívül az értesítő szerkesztése is Csiszár Miklós gondos, precíz munkáját dicséri.

KOLOZS BARNABÁSNÉ

* * *

Vetési Albert Gimnázium Vetési Almanach 2004–2009. Szerk.: Szántai Erzsébet. – Veszprém: Szarka László. 2009. – 165 p. – E kiadvány közvetlen előzménye a Tungli József szerkesztésében 2004-ben kiadott *15 éves a Vetési Albert Gimnázium 1989–2004* című évkönyv. Ezt megelőzően az iskola alapításától kezdve évente jelent meg a Vetési gimnázium közös értesítője, amelynek szerkesztője mindvégig dr. Tóth Dezső volt. A sorozat 1999-ben zárult az alapító igazgató, Navracsecs Tibor által összeállított 10 éves jubileumi évkönyvvel.

Az előszóban és a Szarka László igazgató által jegyzett bevezetőben megfogalmazottak szerint a mostani kötet célja az, hogy az iskola történéseinek, eseményeinek a felvillantásával érzékeltesse a vetésis tanárok, diákok elmúlt ötévi munkáját. Az iskola igazgatója a bevezető gondolatokban kitér a különböző képességű és eredményességű tanulók számára kidolgozott különféle pedagógiai megoldásokra. Szól a személyes odafigyelés erősítésére elindított társosztályfőnöki rendszeréről, az egyéni teljesítmények nyomon követését biztosító tanulási portfólió kialakításáról, de megemlíti a tanulói önismeret fejlesztéséhez hozzájáruló főállású iskolapszichológus alkalmazását is.

A kiadvány első fejezete a gimnázium munkatársainak felsorolása, benne a peda-

gógusok névsorával, ahol a tanított tantárgyakat is közlik. A nevek mellett szerepel az alkalmazás kezdő éve, illetve ha az az elmúlt öt esztendőben véget ért, akkor a távozás éve is. A névsort a tanári kar szinte teljes csoportképe zárja. Ezt követően olvashatjuk a 2004–2008 között érettségizett osztályok, majd a most lezárult tanév osztályainak névsorát. Kár, hogy csak az utóbbiak fényképei szerepelnek az almanachban. Egy ilyen, nem csupán a jelennek, de deklaráltan a jövőnek is szóló kiadványban jó lett volna szerepeltetni őket is, még ha ez néhány oldallal meg is növelte volna a terjedelmet.

Már az igazgatói bevezető is megemlékezik az ökoiskola-címről, amelyet 2008–2011 között viselhet a Vetési. Országosan mindösszesen kilenc iskola büszkélkedhet ezzel a címmel, mely az európai mezőgazdaság megújítását szolgáló TEL-LUS programot alkalmazza – írja összefoglaló cikkében a program vezetője, Glatzné Gyömörei Irén tanárnő.

Már rég volt az az idő, amikor csak néhány tantárgyból lehetett, illetve kellett érettségizni. Az első dráma érettségire 2008-ban került sor a gimnáziumban, de Veszprémben is ez volt az első ebből a tárgyból. A tantárgy oktatásáról, a végzett munkáról Pucsek Zsuzsa tanárnő számol be.

A Vetési gimnázium már vagy tíz éve, hogy bevezetve a francia nyelv oktatását, két tanítási nyelvű osztályt indított. A francia szakos Krebsz Zsuzsa tanárnő a tagozaton folyó munkáról és az eredményekről ad számot, hiszen a diákok számos versenyen érnek el jó helyezést. A francia nyelvű irodalmi színpad több éves munkájáról egy most érettségizett diák ír.

Kedvenc bevezető programként szerepel a kilencedikesek beavatását szolgáló gólyatábor szinte mindegyik középiskolában, és ez a két 9. osztályos diák tollából származó hangulatos cikk szerint a Vetésiben sincs másképp. A diákélet kellemesebb napjai közé tartoznak a különböző (lehetőleg tanulásmentes) események, így aztán érthető, hogy a kiadvány legszínesebb diákíráσαι a diáknaphoz, a karácsonyhoz, a szalagavatóhoz, a külföldi sítáborokhoz, a ballagáshoz, vagy a Vetési Alma Mater szerepléseihez kötődnek. Talán nem véletlen, hogy minden évfolyamból akad vállalkozó szellemű írástudó az ott szerzett élményeknek a közzétételére. És ez így van jól, mert ezek az események mindig a feltöltődés órái vagy napjai, hogy utána újra indulhasson a tanulás.

Noha nem feladata ennek a kiadványnak az iskolai munkát szemléltető adatok közlése, a diákok sporteredményei mégis csak indokolják, hogy Imreh Lászlóné tanárnő tollából olvashassuk azokat évekre lebontva, megismerve a kiváló eredményeket elérők nevét is.

Évente visszatérő városi esemény a Brusznyai-díj átadását követő emlékkoncert. Ennek ötlete Tóth Zsuzsanna tanárnő nevéhez köthető, hiszen ő kereste meg a veszprémi középiskolai kórusokat, hogy együtt adjanak elő olyan oratórikus műveket hangszeres kísérettel, amelyre az inkább csak a capella művek bemutatására szorító iskolai énekkarok önállóan nem alkalmasak. Így mutatták be 1996-ban Vivaldi 12 tételes Glóriáját, de az évek során műsoron szerepelt Mozart C-dúr

Koronázási és Beethoven C-dúr miséje. 2009-ben magyarországi ősbemutatóként Dvořák Te Deum című műve hangzott el a Veszprémi Középiskolai Oratóriumkórus és a Mendelssohn Kamarazenekar tolmácsolásában. Az 1996-os kezdéstől eltelt 13 esztendőről az ötletgazda Tóth Zsuzsanna tanárnő ír.

Tulajdonképpen a projekt formában történő együttműködő munka-tanulás megismerése és megszerettetése érdekében találták ki francia tapasztalatokra alapozva a vetézés témahetet, ahol a különböző központi témák egyes szegmenseit kiscsoportos formában kidolgozva mutatják be egymás előtt az abban résztvevők. Erről az érdekes munkamódszerről, az eredményekről számol be cikkében a szervező, Szarkáné Gáspár Andrea. Így került sor a 2007/08-as tanévben a reneszánsz évhez kapcsolódóan a nagyszerű reneszánsz nap kivitelezésére. A vetélkedőről a szervező Rozner Csaba szaktanár, a helyezettek jutalomkirándulásáról pedig diákok írnak. Az elmúlt tanév témája a hatvanas évek szellemének a bemutatása volt. Igazán érdekes lett volna elolvasni, vajon mit tartanak arról megemléendőnek a mai diákok és a mai tanárok. Sajnos, a kötet összeállítása megelőzte a témahetet, ezért lemaradtunk erről a bizonyára érdekes eseményről, illetve az ezzel kapcsolatos reflexiókról.

Kerek tíz esztendeje van a gimnáziumban biológia-ökológia tagozat, így az évente visszatérő terepgyakorlat bemutatása, Juhász Orsolya és Likerné Pucsek Rózsa tanárnő írása, valamint egy 12. osztályos diák beszámolója mindenképpen hozzá tartozik az iskola megismeréséhez.

A szakma sem maradhat ki a kötetből. Táblázattal kiegészített kerek beszámoló olvasható Siposné Szucsik Zsuzsannától a teljes iskolára kiterjedő év végi vizsgákról. A tanárok továbbképzéséről dr. Szilágyi Istvánné ad tájékoztatást.

Európa nincs messze címmel a szerkesztő külön fejezetbe foglalta össze a külföldi kirándulásokról, tanulmányutakról készült összeállításokat.

Rövid dolgozatok szólnak arról, hogy a tanintézet már végzett diákjai hogyan emlékeznek az alma materre, melyek voltak a maradandó élményeik, mivel gazdagította őket az iskola, a kapott tudásanyagból jelenlegi életükben mit tudnak hasznosítani.

A záró szakasz, a Vetési senior három nyugdíjas pedagógusról-pedagógussal készült írást tartalmaz, ezeket a volt tanítványok írták. Szép befejezése ez a sok érdekes információt adó kiadványnak, köszönhetően a gondos munkát végző szerkesztőnek, Szántai Erzsébetnek. A számos szép fényképpel illusztrált (de meglehetősen haloványszürke betűkkel nyomtatott) Vetési Almanach – ha mozaikszerűen is –, de korrekt tájékoztatást ad az utóbbi öt évről, megismertette az olvasót a város egyik jöhírű gimnáziumával, az ott folyó munkával, a mindennapok tennivalóival, diákokkal-tanárokkal.

CSISZÁR MIKLÓS

* * *

A 60 éves Ipari Szakközépiskola és Gimnázium Jubileumi évkönyve 1949-2009 / Szerk.: Irányi László. – Veszprém, 2009. – 208 p. – Egy valóban kitűnő, az évkönyvek klasszikus hagyományainak megfelelő kötetet vehet kézbe az olvasó. Rendszer, pedagógiai logika van a könyv szerkezetében, s rend a tartalmában. Mindezekhez elegáns borító, jól tipografált oldaltükrök, a szövegek és a képek jó egyensúlya járul – így kell és lehet közreadni egy iskolai jubileumi évkönyvet.

A jubiláló intézményhez valamilyen kötődéssel rendelkezők sorai vezetik be a kötetet, elsőként Debreczenyi János polgármester, aki az iskola múltja és jelene kapcsolatáról így szól: *„Amikor Veszprém még a hazai vegyipar egyik fellegrvársának számított, a technikum igazi fénykorát élte. Aztán a rendszerváltás és a magyar vegyipar hanyatlása választ el állította az iskolát. Ma már a hagyományos szakközépiskolai képzés mellett a gimnáziumok sorába is felküzdötte magát az egykori Vegyipari Technikum, és ma már elmondhatjuk, hogy Veszprém egyik legnépszerűbb középiskolája lett.”*

Donát Róbert, az iskola egykori tanára és az egykori diák, Czaun János alpolgármester köszöntőjét követően a *Bevezetésben* Irányi László igazgató (aki az első olyan vezető az intézményben, aki egykor itt volt diák), az évkönyv létrejöttének történetéről, s arról a személyes elkötelezettségéről és felelősségéről ír, amellyel az elmúlt hatvan év szellemében szeretné folytatni munkáját.

Minden nagyobb időtartamot átfogó évkönyvnel (de még az évenkénti értesítőknél is), indokolt az intézmény történetének rövid – vagy az időtartamtól függően – hosszabb történeti visszatekintése. Azoknál az intézményeknél, ahol csak formailag vagy más, nem jogi szempontok szerint lehet „elődintézmény”-re hivatkozni, nem mindig egyértelmű, hogy valóban elődnek tekinthető-e az, amelyet felvállal az „utód”. Az Ipari esetében a hely az, ami kontinuitásként szolgálhat: az AngolkisasZsonyok Sancta Maria Intézete: ennek egykori épülete ad otthont a jelenlegi iskolának (természetesen, mára lényeges épületrész-bővítésekkel). Egy valaha volt intézmény szellemisége azonban mégis szolgálhat némi támpontul, egyrészt több évszázados európaiságával, erkölcsi értékrendjével (még ha ennek csak részbeni áthagyományozódásával is), s nem kevésbé: veszprémiségével: *„...1950 nyarán az egykori Sancta Maria intézetbe költözött a Vegyipari Technikum, amely hamarosan megtöltve az egész épületet, immár az angolkisaszonyok iskoláját tartotta jogelődjének.”*

Az évkönyv igen terjedelmes, szakszerű, részletes feldolgozása az 1950-től napjainkig terjedő intézménytörténet. Múltja tipikus magyar iskolatörténet: olyan, amely a különböző időszakokban a nemzetgazdasági vagy más szükséglet szerint számos alkalommal alakította át képzési struktúráját, az oktatott szakokat, s nyitott a felnőtt társadalom felé is: lehetővé téve a munka melletti tanulást. Így lett a Vegyipari Technikumból (képzésbővítéssel) Színesfémipari és Vegyipari Technikum, majd a Technikum megnevezést felváltotta a Szakközépiskola-címmegjelölés. 1981-től megnevezésében is kibővült a Híradástechnikai névvel, 1992-től Ipari Szakközépiskola és Általános Gimnázium, s 1997-től viseli jelenlegi megnevezését.

E változások nem csak strukturális átalakulást jelentettek, hanem ezeknek jelentős tartalmi (képzési-nevelési, szervezési) vonatkozásai is lettek, különösen, ha figyelembe vesszük azt, hogy az évtizedek folyamán változtak az évfolyamok, a képzési keresletnek megfelelően (nem egy esetben jelentősen) változott a tanulók évenkénti létszáma, hol bővült, hol pedig szűkült a beiskolázási körzet, s a tanulók helyből, a város környékéről és kollégiumokból érkeztek az iskolába.

Az évkönyv e része olyan intézménytörténeti összeállítás, amely mintaértékű nem csak a feldolgozás szakszerűségével, adatgazdagságával, hanem szemléletmódjával is: tényeken alapuló, az intézményfejlődés-leírásban megjelennek azok az oktatáspolitikai döntési okok, amelyek a folytonos változás indokai voltak.

Ugyancsak klasszikus évkönyv-hagyománynak (de ma már sajnos ritkán alkalmazott) közlésnek tekinthető, hogy szociológiai elemzésről is olvashatunk ebben az eléggé nem dicsérhető kötetben. Vizsgálati anyaga a már említett beiskolázási terület változása, a tanulók szülei társadalmi rétegzettségére, a fiúk és lányok aránya, a tanári kar összetétele és ennek változásai (olyan részelemzésekkel, mint a tanárok képesítése és a tanári fluktuáció).

A tananyag című fejezetben az óratervek változásáról, a szakmai gyakorlatról, a vizsgákról és az iskola eredményességéről olvashatunk. Különösen fontos az intézményi nevelés és oktatás társadalmi megítélése, szakmai elfogadottsága, az iskola

külső szakmai kapcsolatrendszere, mint amelyek a ma oly sokat (és nem érdemtele-nül) hangoztatott és elvárt minőségbiztosítás elemei.

Minden intézmény szakmai munkájához hozzátartoznak azok a tevékenységek, amelyek a szakköri munkában, az ifjúsági szervezetekben (elsősorban a diákönkor-mányszakban), a felnőtt-szervezetekben és a hagyományokban gyökereznek. Ezekben az Ipari iskola – a tanulók és a pedagógusok iránt érzett kötelezettséget fel-vállalva – a korszellemnek, az igényeknek, az elvárásoknak mindig meg tudott felel-ni.

Emlékidéző szöveges-képes összeállítás olvasható a hatvan év történéseiből, egyrészt olyanok, amelyek egy-egy kort jelenítenek meg, mások viszont az iskolai élet derűs oldalát idézik fel. Többek között ebben a részben kapott helyet az iskolai könyvtár, az irodalmi és a diákszínpad, a repülőmodellező szakkör és a diák-újság(ok) története. Néhány volt diák és tanár visszaemlékezése, illetve munkája (pl. vers) után klasszikus évkönyv-műfaj, egy természettudományos tanulmány is helyet kapott, amelyet diák készített környezetbiológiai témában.

A személyi adattári részben az eddigi igazgatókat néhány soros életrajz- és mun-kásság-ismertetésben mutatják be, majd kronológikus táblázatban az igazgatóhe-lyetteseket és a gyakorlatioktatás-vezetőket, s őket követően (3-4 paraméter alapján) az iskola jelenlegi pedagógusait, az óraadókat, a nem pedagógusokat, és végül a nyugdíjasok névsora következik. Külön táblázat tartalmazza az intézmény egykori tanárai névsorát: összesen 232 pedagógus szerepel a felsorolásban.

Az osztályonkénti diáknévsorok (jelenlegiek és régebbiek), valamint képösszeál-lítás zárják az Ipari jubileumi évkönyvét.

TÖLGYESI JÓZSEF

* * *

Pálffy Zoltán szerk.: Tablók könyve. Lovassy László Gimnázium Veszprém, 1938-2008. – Lovassy László Gimnázium Veszprém, M-M Bt. Nagykanizsa, 2008. – 289 p. – A 19. század utolsó harmadától lett hagyomány (kezdetben termé-szetesen elsősorban a „jobb hírű” és jó anyagi lehetőségekkel rendelkező középis-kolákban), főképpen a főgimnáziumokban, hogy tablót készíttessenek a végzős osz-tályokról. Az első tablók még csoportképek voltak, amelyek nem egyszer csak a tanári kart ábrázolták, s fokozatosan kaptak teret az olyanok, amelyeken a tanárok és a tanulók együtt szerepeltek. Ezek még nélkülözték azokat a grafikai (és anyag-beli) megoldásokat, amelyek ma oly változatosá teszik az érettségizetteket bemuta-tó képtáblákat.

Kétségtelen, ezeknek érzelmi töltése is van (aktuálisan és majd évtizedek múltán egyaránt), ugyanakkor iskolatörténeti szempontból a későbbi korok számára jelen-tőssé válnak, különösen akkor, ha később a tanárok vagy a diákok közül híressé, országosan vagy nemzetközileg is ismertté válik valamelyikük: aki írók, költők,

tudósok, művészek, politikusok sorába emelkedik. Ezzel kapcsolatban írja az Előszóban a Lovassy igazgatója, Schultz Zoltán: „*A most közreadott könyvet lapozgatva a város, a megye, az ország gazdasági, szellemi, kulturális, társadalmi életének meghatározó személyiségeit is felfedezhetjük a diákok, tanárok között. Így a kiadvány nem csupán iskolatörténeti, hanem várostörténeti szempontból is figyelemre méltó*”.

A tablóknak is megvan a maguk sorsa. 1948 után a volt egyházi, de nem egyszerű más középiskolák tablói is raktárba kerültek – nyilvánvaló politikai okokból. Ugyanez megtörtént 1956 után is, amikor a korábbi tablókon olyan pedagógusok szerepeltek, akik a forradalom neves szereplői voltak. (Több intézményben még a fényképüket is eltávolították, de a rendszerváltozás után újra visszakerültek eredeti helyükre.) A történelem szele, ha kicsiben is, de az iskolákban is ott fújdogált.

A legtöbb intézmény gondosan őrzi és közszemlére teszi valamennyit, mások inkább (talán helyhiány miatt), időközönként (jelentős évfordulókon, érettségi találkozók alkalmából) Ami a legfontosabb: őrződjenek meg, mert iskolatörténetünk fontos dokumentumai.

Ez utóbbit jó (inkább és elsősorban: üzleti) érzékkel „fedezte fel” az M-M Bt. Kiadó, amikor újtára indította a Tablók könyve sorozatát. Így minden kötet egy-egy intézmény valamely időszakának képes krónikája, a „kimeneti” eredményét tükröző dokumentuma. Érték még akkor is, ha a képek kicsinyítése folytán nem alkalmasak egy-egy személy fotójának rekonstruálására, de jó, hogy (igaz, külön lapon) ott szerepel az eredeti tabló lelőhelye. Ami még zavaró lehet, az az, hogy a tablókon lévők neve abc-sorrendben szerepel, s így azonosításukhoz (egy részüknél) ismét csak vissza kell térni az eredeti tablókhoz. A kort is tükrözik: mikor milyen formában, kivitelben készültek, s különösen az utóbbi két évtizedben mennyire formabontóak a nagyrészt már a diákok által tervezettek.

E lovassys könyvben 279 tablókép (valamint a tanári kar arcképcsarnoka 2008-ból) szerepel az 1937/1938. és a 2007/2008. tanévek közötti időszakból. A tanárok és a diákok közül is számos olyan arckép idéződik fel, akik közismertek lettek (vagy éppenséggel a tanároknál már azok voltak a kép készítésekor is). Csak néhány a tanárok közül: Helyes László, Brusznay Árpád, Harmath István, Hungler József, Bognár Zoltán. Politika- és neveléstörténeti adalékként tekinthető az is, hogy e hét évtized alatt hogyan változott, módosult az iskola neve hol politikai kényszerűségből, mások a képzési irányok vagy az iskolaszervezet változása miatt.

Két év múlva emlékezik meg az iskola (de reménykedjünk, hogy a város és a megye is) e gimnázium alapítása 300. évfordulójáról. A százas évfordulók mindig kitüntetett alkalmak arra, hogy az intézmények kiállítással, ünnepi programokkal, jubileumi évkönyvvel és más kiadványokkal emlékezzenek a múltra és felmutassák jelenkori értékeiket. Ennek tükrében a Tablók könyve 1938-2008 úgy is tekinthető, mint a Lovassy bevezetője e nagy programhoz.

TÖLGYESI JÓZSEF

* * *

Varga Béla: Veszprém város lexikona. – Veszprém: Varga Béláné, 2009. – 976 p. – Végre megszületett! Évek óta tudtunk, hogy készül, egy időben még a világhálón is megjelent, de onnét – ki tudja miért –, levették. Ám most szép ajándékként került a város karácsonyi asztalára.

Csupán néhány magyar város büszkélkedhet hasonló kötettel. Talán csak Újpest és Nagykanizsa. Ilyen méretű (976 lexikonoldal!) és mélységű munkára utoljára bizonyára a reneszánsz polihistorok vállalkoztak. Az eredetileg két kötetre tervezett mű végül is egyben jelent meg, s mintegy kétezer-hétszáz szócikket és több száz fotót (köztük számos színeset) foglal magába.

A mű nem előzmények nélküli. Néhány a jelentősebbek közül: Sziklai János: *Veszprém város az irodalomban és a művészetekben* (1931), Harmath István–Katsányi Sándor: *Veszprém megye irodalmi hagyományai* (negyedik kiadás: 1984), *Veszprém megyei életrajzi lexikon* (főszerkesztő: Varga Béla, 1998), *Veszprém megyei kortárs életrajzi lexikon* (főszerkesztő: Varga Béla, 2001).

Az író-szerkesztő szerint hatévi munka hozadéka e kötet. Noha nyilvánvaló, hogy ennél jóval több: egy Veszprém-ben eltöltött hosszú élet tapasztalatai, ismeretei sűrűsödnek a kötetben. Nehéz dolga volt. A város múltját ugyan számtalan helytörténeti munka taglalja, mégis vannak olyan időszakok, amelyekről még alapkutatások sincsenek. Gondolok itt az Anjou-kor, a reformkor, a 48-as szabadságharc... történéseire. Az előszóban is ott olvasható: „A 20. század a legkevésbé feltárt...” De a meglévő monográfiák tartamának szócikkékké sűrítése is embert próbáló feladat. Továbbá: a kötet teljes szövegét maga a szerző írta számítógéphez, s a tördelés fáradtságos munkáját is ő végezte el.

A szócikkeken – noha egy személy világvilágképét és keze munkáját tükrözi –, szerencsére csak kevéssé érződik a szubjektív látásmód.

A szerzőnek, valljuk meg, jó mélyre kellett vetnie a hálót, hogy a múlt (és a jelen) Veszprém-tengeréből kihalászhassa az emlékezetre méltókat. E háló – biztos állítható – elég sűrű szövésűnek bizonyult, hiszen hihetetlen mennyiségű múlt-hordalék – köztük a másszor voltak ritka fényű emlékei – ülepedtek le a vaskos kötet lapjain. Teljességre törekvő mű, amelyben természetföldrajzi, intézmény-, politika- és sajtótörténeti, életrajzi... szócikkek arányosan egészítik ki egymást, amelyek a város teljes földrajzi területének ismeretanyagát felölelik.

Csak ízelítőül néhány szócikk: Akasztódomb, Alig színpad, alispánok (felsorolva!), Ábrahám-malom, Alsóvárosi temető, Angolkisasszonyok Sancta Maria Intézete, Aranyoskút, Auer Lipót, Bakonyalja (városrész), búbos banka (a Veszprém-környéki Nagymező jellegzetes szárnyasa), Bakonyerdő (pávakör), források (a város környékén), Fortuna udvar, Préstechnika (Kft.), református egyház, Rege (a rendszerváltás veszprémi folyóirata).

Jó érzékre vall, hogy a Veszprém-ben 1813-ban megjelent, s hírhedtté vált Kazinczy-ellenes *Mondolat* is önálló szócikket kapott. És a kényes témákat sem

kerülte meg, például Pap János dicstelen szerepét az 1956-ot követő megtorlásokban.

Érdekes, ugyanakkor jellemző a lexikon tágasságára az utolsó címszó: Zsuzsi → Korsós lány. (Csak a nem veszprémiek kedvéért írom ide: szobor a városháza tövében.)

A vaskos kötetet lapozgatva persze óhatatlanul is fölvetődik a kérdés: kik azok/mik azok, akik Varga Béla sűrű szövésű hálójából kiúsztak? Bizonyára érdemes ezeket jegyeztetnünk egy reménybeli újabb, javított kiadás érdekében.

A szócikkek megírásában az író-szerkesztő segítői voltak dr. Ács Anna, Bakos István, Ferencz Zsuzsanna, dr. Földesi Ferenc, Játkói Bernadett, Kovács Sándor, dr. Lichtneckert András, Marton Jenő, dr. Sipőcz József, Szödényi Kinga, Vajda Ilona, Wöller István.

Önálló szócikkeket írtak: dr. Csiszár Miklós, dr. Galambos István, dr. Gáncs Lajos, Kasper Ágota, Katona Lajos Tamás, Kolozs Barnabásné, Pákozdi Éva Szilvia és Poór Ferenc.

A kötet végén a rövidítések jegyzéke és a város történetének vázlatos kronológiája olvasható. Ez utóbbi Szabóné Vörös Györgyi és Vereskuti Klára összeállítása. Az igényes külsőny Kövesdi Róka Lajos és a veszprémi OOK Press Nyomda munkáját dicséri.

A kötet ünnepélyes bemutatójára népes közönség jelenlétében december 11-én az Eötvös Károly Megyei Könyvtár Kisfaludy-termében került sor. A szerzővel Praznovszky Mihály irodalomtörténész, nyugalmazott könyvtárigazgató beszélgett.

Tudjuk, hogy szegény az eklézsia, de mégis: miért kellett saját költségen kiadni?!

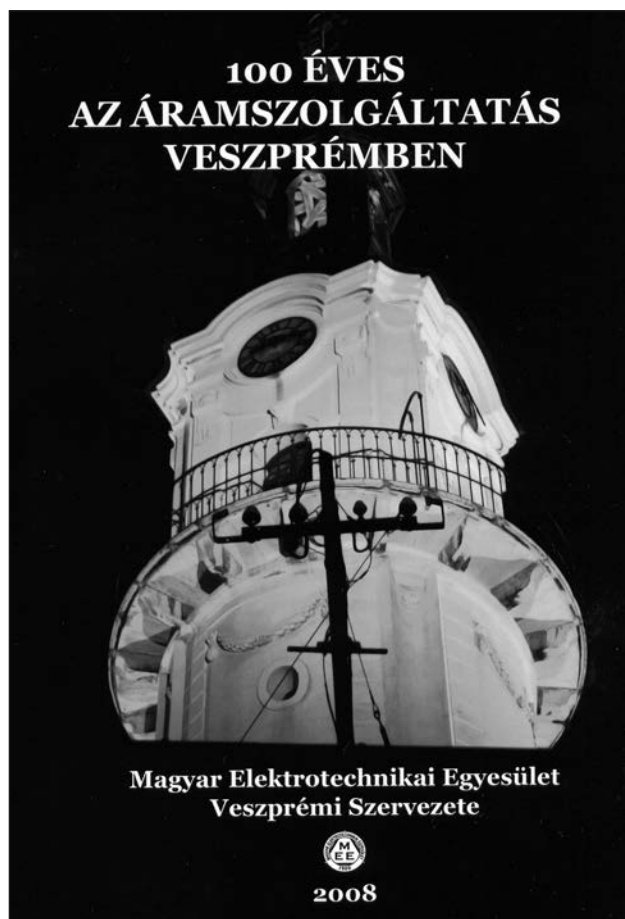
A művet lapozgatva óhatatlanul is feltul az olvasóban a kérdés: vajon mikor készül el Veszprém város monográfiája? Lehet, hogy azt is az örök fiatal (most nyolcvan esztendő) Béla bácsi fogja megírni? Aki, jó humorát bizonyítandó, a bemutatón a lexikon „tökéletességét” firtató kérdésre hamiskás mosollyal csak annyit jegyzett meg: annyira az, amennyire én...

SEBŐ JÓZSEF

* * *

Péti Tamás szerk.: 100 éves az áramszolgáltatás Veszprémben. Magyar Elektrotechnikai Egyesület Veszprémi Szervezete, Veszprém. 2008. – 229. p. + CD-melléklet. – A város közüzemi szolgáltatása egyik korai történetkezdeté, a villany bevezetése centenáriuma jelent meg egy valóban kitűnő, olyan szakmai könyv, amely a Veszprém múltja és jelene iránt érdeklődő laikus olvasó számára is érdekes lehet. Írói, anyagszolgáltatói, összeállítói (a száz év alatt különböző cégmegnevezést „megélt”) áramszolgáltató egykori és mai dolgozói, többnyire a műszaki szakemberek (vezetők és beosztottak) köréből.

E kötetnek volt már néhány előzménye: különböző összeállítások, kis kötet is,

amelyeket a felelős szerkesztő a szerkesztőbizottság közreműködésével olyan köteté fejlesztett, hogy az méltóképpen mutatja be napjaink egyik fő szolgáltató cége történetét, azt a tevékenységét, amelyet Veszprém (és részben környéke) árammal történő ellátása során végeztek..

A kötetkezdő oldalakon először a szerkesztőbizottság köszönete olvasható, amely számos segítő, közreműködő munkatársnak és cégnek szól, majd a város polgármestere, Debreczenyi János üdvözlő szavai olvashatók.

A könyv hátsó borítólapján egy tömör összefoglalás található a város villanyvilágítása kezdetéről: „Már 1898. október 4-én Veszprém város tanácsülésén a villanyvilágítás bevezetése mellett voksoltak a képviselők. Tíz év telt el, míg valóra vált az elképzelés, és 1908-ban megkezdődtek a Szabadi úton (a mai Almádi út) a vízmű épülete mellett a villanytelep építési munkálatai. Az áramszolgáltatás 1908. december 8-án megindult.”

A villamosság történetére visszaemlékező A villamosság dicsérete című rövid összefoglaló nem csak a tényyszerű adatokat, neveket és eseményeket ismerteti, hanem jogos büszkeség is kiolvasható a sorokból: a szakma megbecsüléséről szól, arról az elkötelezettségről és sikerről, amely a szolgáltatás szolgálatát jelentette az elmúlt egy évszázad alatt: *„Joggal vethetjük fel a kérdést, mi a biztosítéka ennek a sikernek? A válasz pedig nem lehet más, mint az, hogy az évtizedek és századok során felhalmozódott emberi tudás és munka következetes és célratörő volt. A következetesen célratörés pedig olyan ember tulajdonsága, aki szereti szakmáját, és apáról fiúra örzi és terjeszti ezt. Így nem véletlen jelenség az, hogy apa, fiú, testvér, rokon együtt választották maguknak hivatásul a szabad életet jelentő, de egyben kemény munkát igénylő villanyszerelést, mérnöki, technikai feladatok ellátását”*. A folytatásban olyan családnevek sora olvasható, amelyekből több nemzedék dolgozott a cégnél.

A kötet tizenegy fejezete témánként tartalmazza a város villamosításának, áramszolgáltatásának történetét, munkafolyamatait, műszaki leírását, a fejlesztéseket és a hozzájuk kapcsolódó személyi vonatkozásokat, valamint eseményeket.

Veszprém villamosításának hősi időszaka 1908-tól 1930-ig tartott, amikor a városnak önálló villanytelepe volt. Ezt követően a Pannonia Rt., az ÁVESZ, az ÉDÁSZ, majd az E.ON lettek a működtetők.

A további fejezetekben a város energiaellátását szolgáló állomások és hálózatok fejlődéséről, az üzemirányításról, a város közvilágítása fejlődéséről, a villamosműnél történt oktatásról és képzésről, valamint a különleges műszaki megoldásokról olvashatunk. (Ez utóbbiban többek között arról, hogyan védték a vezetékeket a zúzmarától, mi is volt a Kogenerációs Erőmű, milyen adatokat gyűjtött a Villanytelep meteorológiai állomása, miért lett előnyös a vár területén az, hogy közműalagútba helyezhették a vezetékeket. S egy valóban műszaki érdekességről is tudomást szerezhettünk: a Csomay-féle villanyoszlopról, amelyeknek egy darabja ma is látható még a városban.)

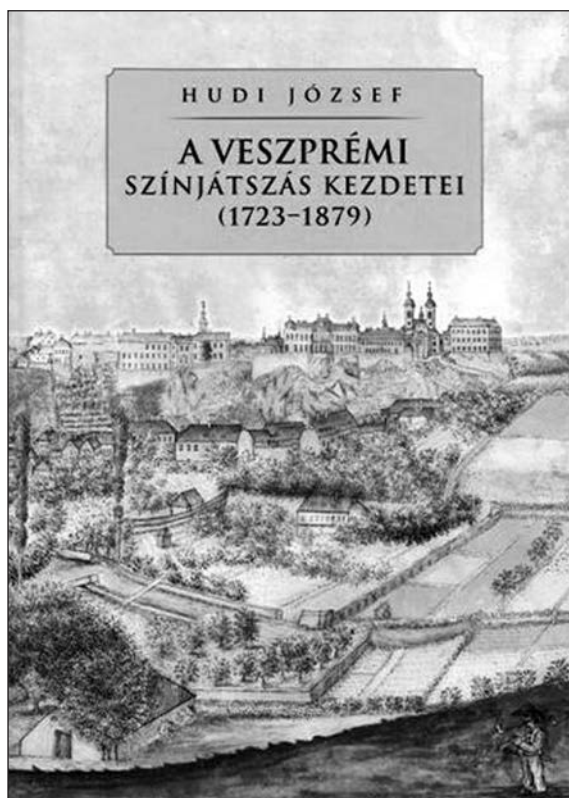
Összeállítás olvasható a cég dolgozóiról, s számosan írtak visszaemlékezést, rögzítettek e kötet lapjain anekdotákat, kisebb történeteket, amelyek emberközeli hozzák azokat, akik évtizedeken át biztosították a város villamosenergia-ellátását.

A Függelékben ábrák, rajzok, dokumentumok kaptak helyet, s jól válogatott képanyag zárja a valóban kitűnő üzemtörténeti könyvet. (A bővebb képanyag a cd-melékletben látható.)

TÖLGYESI JÓZSEF

* * *

„Tháliának vándorit jó szívvel elfogadó hazafiak.” Hudi József: A veszprémi színjátszás kezdetei (1723–1879). – Veszprém: Petőfi Színház, 2009. – 198 p. – Ízléses és igényes küllemű kötetet vehet a kezébe az az érdeklődő, aki Hudi József

legújabb színháztörténeti kutatásaira kíváncsi. A címlapon látható korabeli színezett tollrajz is jelzi, hogy a szerző olyan izgalmas történeti múltba kalauzolja olvasóit, amely fontos helyet foglal el a város társadalom- és kultúrtörténetében.

Az igényes tipográfia már önmagában is kedvet ad a nagy műgonddal, történetési alaposággal összeállított kötet olvasásához. Teljes mértékben egyetérthetünk a kiadó, a közelmúltban elhunyt Bujtor István színházigazgató bevezetőben olvasható megállapításával, amely szerint a veszprémi színészet történetének olyan korszaka került most előtérbe, amelyet mindeddig fehér foltként jegyzett a helyi és az országos művelődéstörténet.

Ha a történelmi Magyarország 18. századtól számítható színhátság-történetét vizsgáljuk, óhatatlanul is számos, egy időben zajló társadalom- és kultúrtörténeti folyamatot fedezhetünk fel. A hivatásos színhátság előzményeként megfigyelhető az egyházi (jezsuita, ferences, piarista stb.) színhátság, az iskolai játékok előadása, amelyet a nyugati polgári értékrendet közvetítő német, majd magyar színésztruppok megjelenése követett. A reformkorhoz köthető nemzeti szellemi-kulturális mozgalom szerves részét képezték a magyar nyelvű kultúrát terjesztő nemzeti teátristák, akik sokáig alkalmi színházakban és játszóhelyeken léptek fel és komoly harcot vív-

tak művészetük elismertetéséért. Az első időszakban még egymás kiszorítására törekvő magyar és német színjátszás fokozatosan elvezetett a közös értékteremtéshez, egymás kultúrájának elismeréséhez, az egymást váltó fellépési rendszerhez, amely viszonylagos egyensúlyt teremtett. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc utáni ún. Bach-korszak időszakában az önkény, a cenzúra, a magyar nemzeti színjátszás szigorú korlátozása következett. A rendszer bukását követően a magyar színészet egyértelmű elfogadása, értékeinek védelme és szabályozása, új és állandó színházak létesítése és fontos művészeti kérdések kerültek előtérbe.

E folyamatok természetesen hol hangsúlyozottan, hol kevésbé markánsan megfigyelhetők Veszprém színészettörténeténél is. A város – több megyeszékhelyhez hasonlóan –, minden korszakban befogadó és értékteremtő volt. Ahogy egy korabeli veszprémi forrásban olvasható: „Thália vándorit jó szívvel elfogadó hazafiak” lakták az ősi települést. Nem szabad megfélemlenünk arról sem, hogy a megyeszékhelyen megforduló színtársulatok révén szoros szellemi és fizikai kapcsolat alakult ki Balatonfüred, Győr, Székesfehérvár és a távolabbi Pécs között. S ez a kulturális-színészeti kapcsolatrendszer, más jelentős városokkal kiegészülve, egyértelműen végig követhető a kötet által tárgyalt több mint 150 évre terjedő veszprémi színészet eseményeinél. A szerző érdeme, hogy az érintett időszakot több fejezetre tagolva tárgyalja.

A monográfia első és talán legfontosabb szerkezeti egysége a *Bevezető tanulmány*, amely három alfejezetben (*Műkedvelők a színpadon, A hivatásos színjátszás kezdetei, Tanulmányok*) foglalja össze a másfél évszázad fontosabb színi eseményeit. Az egykori mezőváros gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődését, a színészet hátterét plasztikusan vázolja fel a szerző. A papnövendékek és a piarista gimnázium iskolai színjátékait a szakirodalom legfontosabb adatait felhasználva szinte kimerítő alaposággal ismerteti, kitérve az egyes korabeli műfajok és jelesebb előadások tematikájára is. Áttekintéséből kitűnik, hogy a 19. század első éveiben kezdődő műkedvelő előadások jelentették azt a világi színészetet, ami hamarosan rendszeressé vált a megyeszékhelyen. Az első időszakban német nyelven zajlottak az előadások. Szalay Ferenc 1820-ban történt vendégjátéka volt az első magyar nyelvű színi-évad a Séd-parti városban. Ettől kezdve a különböző vándortársulatok vendégjátékai viszonylag rendszeressé váltak. Külön érdekessége Veszprém reformkori színjátszásának, hogy az 1820-as évektől a nemzeti színészet jelenléte és megerősödése tapasztalható, ellentétben olyan erősebb színi kultúrával és tradíciókkal rendelkező városokkal, mint a Dunántúl jeles színi állomásai: Pécs, Győr és Székesfehérvár. Utóbbi város Nemzeti Színjátszó Társasága többször is vendégzerepelt Veszprémben pár napig, vagy hétig. Elsősorban Horváth József, Komlóssy Ferenc és Balogh István direktorok nevével fémjelezhető ez az időszak, amely után Baky Gábor időszaka következett, bár az ő társulatai csak igen rövid időt töltöttek Veszprémben. A későbbi korokban sem változik jelentősen az itt eltöltött idő, de már sokkal több művészeti irányzatot és stílust ismerhettek meg a veszprémiek az ország első számú vándortársulati igazgatóinak jóvoltából. Fekete Gábor, Hetényi József,

Latabár Endre (a jeles színészdinasztia megalapítója), továbbá Szuper Károly, a veszprémi születésű Szigeti Imre, továbbá Károlyi Lajos és Gerőfy Andor társulata egyaránt megfordult a városban. Ez a periódus a vándortársulati korszak lassú elhalásának, az egységes színügy megteremtésének időszaka volt, amelyben az önálló Színügyi Bizottságoknak volt meghatározó szerepük.

A kötet legfőbb érdeme, hogy az egyes történeti korszakok színjátszását a korabeli írott sajtóra, valamint plakátokra, a sűgók által összeállított ún. színházi zsebkönyvekre is támaszkodva, a krónikás hitelességével eleveníti fel a szerző. Szinte naprakészen tájékozódhatunk az egykori „műtészek” kritikái, tudósításai és tárcái segítségével. Számos kritikai idézet, a repertoár ismertetése, egykori visszaemlékezések, naplórészletek színesítik ezt a sajtóságos színi krónikát. Olykor a kulisszák mögé is bepillanthatunk, s megismerhetjük a komédiássors hétköznapijait is. De felvonulnak előttünk a különböző korszakok már említett színigazgatói mellett többek közt olyan jeles színpadi szerzők, mint Balogh István, Kisfaludy Károly és Sándor, Katona József, Kovács Pál, Czákó Zsigmond, Egressy Béni és Várad Antal.

Természetesen a nemzeti színészet jeles komikái és komikusainak arcképcsarnoka is felelevenedik a sorok között: Kántorné Engelhardt Anna, Murányi Zsigmond, Lendvay Márton, Ledvayné Hivatal Anikó, Pergő Celesztin, Egressy Gábor, Csercsér Natália és Molnár György közülük a legismertebbek. Alakításaikat a kritikák, tudósítások és leírások segítségével ismerhetjük meg. Megfigyelhetjük azt is, hogy Veszprémben ekkor még nem alakult a téli-tavaszi idény kettőssége. A már említett szomszédos színi állomásokon ezzel szemben rendre már a reformkor kezdetétől megtartották a rövid (1–2 hónapos) tavaszi és a hosszabb (5–6 hónapos) téli évadot. Veszprém ettől függetlenül fontos színi állomáshelynek számított, s ha kisebb mértékben is, de szerepet vállalt az országos színészet kialakulásában és fejlődésében.

A szerző *Tanulmányok* címszó alatt röviden összefoglalta ezt a 150 éves veszprémi hozzájárulást és jelenlétet, elsősorban a művészi produktumra, a játszott darabok műfajára, a befogadó közönség és az előadók közötti kölcsönös kapcsolatrendszer elemzésére és azok társadalomtörténeti összefüggéseire helyezve a hangsúlyt. A színpadi művek, művészeti irányzatok legjellemzőbb fejlődési vonalairól rövid ismertetés is olvasható, olyan, ma már kevésbé ismert korabeli színpadi műfajokat felvázolva, mint az élet-, vagy élőképek, érzékeny-, tündér-, vitézi és lovagjátékok és népszínművek.

A tanulmányt a Veszprémben 1820–1879 között vendégszereplő színtársulatok kronológiája zárja, ami a rendszeressé váló színészet fontos kiegészítő adatsora. Ezt követi *Források* címmel az a szerkezeti egység, ami a tanulmányt szervesen kiegészíti és a hiteles dokumentumok segítségével teszi még árnyaltabbá a veszprémi színjátszás különböző korszakait. A bőséges kínálatból a szerző 25 forrást válogatott, amelyek kronológiai sorrendben tanulmányozhatók. Érdekessége ennek a válogatásnak, hogy a kevés fennmaradt levéltári dokumentumot és Szuper Károly színesített naplóját leszámítva, zömében a korabeli országos, regionális és helyi sajtóor-

gánumok kritikáit, tárcáit, tudósításait vette alapul a szerző. Így elsősorban a Honművész, Regélő, Életképek, Hölgfutár, Győri Közlöny és a Veszprém c. lapok stílusértékű közléseit tanulmányozhatjuk. Egyfajta időutazás ez, kissé elmerülve a korabeli sajtó nyelvezetében, régi korok művészeti és morális értékrendjében.

A tanulmányt és a forrásokat, mint a két legfontosabb szerkezeti egységet az ún. *Apparátus* egészíti ki, amely lehetővé teszi az olvasók és a kutatók pontos eligazodását. A rövidítésjegyzék, a kimerítő részletességű irodalomjegyzék és helységnévmutató adhat támpontokat a további kutatásokhoz. E segédapparátusok közül kiemelkedik a *Darabcímmutató*, amely az 1820-1879 között előadott (és dokumentált) színdarabot tünteti fel alfabetikus sorrendben a mű szerzőjét-fordítóját és a játszási évet is rögzítve. Talán nem túlzás azt állítanom, hogy igazi kultúr- és színháztörténeti „csemege” ez a közlés, amely betekintést ad a különböző korszakok művészi ízlésébe és fejlődési folyamataiba. Mindezeket jól egészítik ki a kötet végén a *Szines képmelléklet* gondosan kiválogatott dokumentumai.

A két jeles, közelmúltban elhunyt színháztörténeti kutató és esztéta Bécsy Tamás és Kerényi Ferenc emlékének ajánlott kötet mindenképpen elérte célját: az országos trendhez igazodva most már Veszprém és közvetlen környékének színháztörténete is elérhető az érdeklődők és a kutatók számára. Elsősorban a szerző, Hudi József érdeme, hogy ez a szintézis méltó folytatása a balatonfüredi színjátszást bemutató, 2008-ban megjelent monográfiának. A veszprémi kötet stílusát, adatgazdagságát, hiteleségét, forrásbázisát és szerkezetét tekintve is szervesen illeszkedik az eddigi színvonalas színháztörténeti monográfiák közé. Reméljük, hogy az 1879 utáni korszakok hasonló alaposágú és színvonalú feldolgozására is akad majd vállalkozó. Talán abban is bizhatunk, hogy ezt a feladatot is Hudi József fogja elvállalni.

MÁRFI ATTILA

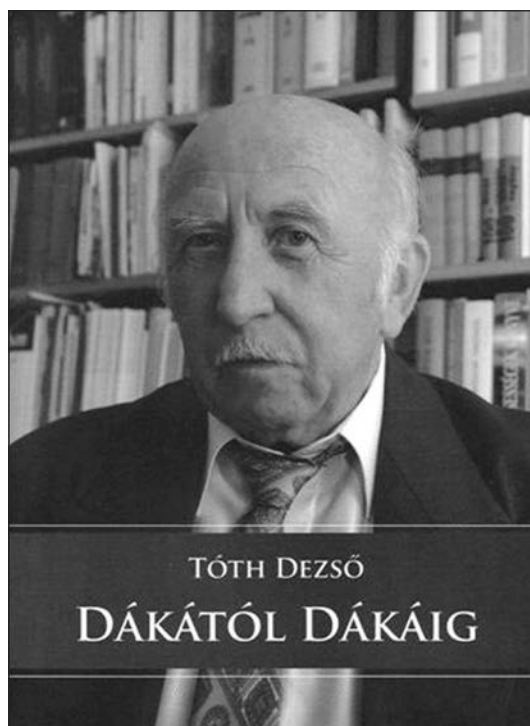
* * *

Tóth Dezső: Dákától Dákáig. Önéletrajz és bibliográfia. – Veszprém: Viza Kft., 2008. – 152 p. – Dákai füzetek 13. Az életrajz, önéletírás, emlékezés valamikor kedvelt műfaj volt. A szerzők jelet hagytak maguk után, valódi szellemi értéket, fontos kordokumentumot teremtettek, az olvasók pedig örömeiket lelték és lelik olvasásukban.

A könyvtárosok között, bár írástudó emberek, nem túl gyakori, hogy önéletírára szánják el magukat. Az pedig, hogy ezt még saját munkásságukat feltáró biobibliográfiával egészítsék ki, egyenesen ritkaság.

Dr. Tóth Dezső nyugalmazott könyvtárvezető, helytörténeti kutató azok közé a kevés számú író emberek közé tartozik, akik vállalkoztak hosszú és gazdag életpályájuk áttekintésére. Dákától Dákáig című kötet, amely alcíme szerint Önéletrajz és bibliográfia, 2008-ra, 80 éves korára készült el.

„...íme kész a leltár” - idézi könyvében a szerző József Attilát. A számadásnak, a

leltárba vételnek azonban voltak előzményei is. A könyvében közölt bibliográfia Kéziratok fejezetében rábukkanhatunk egy 1976-os dátumozású Emlékezés a múltamra című, feltehetően életrajzi írásra. 1998-ban pedig a Veszprém megyei pedagógiai bibliográfiák sorozatban Tölgyesi József szerkesztésében jelent meg a Tóth Dezső: Életrajz és bibliográfia címmel összeállítás, amely rövid életrajzot és az addig megjelent írásait tartalmazta.

A most kiadott kötet szubjektív hangú önéletrajza bővebb, színesebb. A dákai gyermekkor, a sokat olvasgató fiú Arany János Családi körének hangulatát idézi. A világháború és a leventesors évei azonban már csöppet sem idillikusak. Alig volt 20 éves, amikor szabadművelődési tanfolyamon vett részt, 1951-ben pedig már a dákai kultúrotthon tiszteletdíjas igazgatója lett. Ezzel el is kezdődött az a csaknem fél évszázados tevékenység, amelyet Tóth Dezső a közművelődés és a közoktatás szolgálatában töltött, Dáka után a Veszprém Megyei Tanácson népművelési előadói, majd Zircen kultúrházigazgatói feladatot látott el. Könyvtárosi pályája 1958-ban Pápán, a városi könyvtárban kezdődött. Közben munka mellett leérettségizett a Lovassy László Gimnáziumban, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen pedig magyar-könyvtár szakos diplomát szerzett. 1971-től az Eötvös Károly Megyei Könyvtár módszertani munkatársa volt, és hihetetlen akarattal folytatta a tanulást, doktori vizsgára készült, amelyet 1976-ban sikeresen tett le.

1977-től az Országos Oktatástechnikai Központ (OOK) könyv- és médiatárának vezetője lett 1988-ig, nyugdíjba vonulásáig. Az országos feladatokat ellátó könyvtár az ő vezetése alatt tudományos szakkönyvtár minősítést kapott.

Nyugdíjasként hatalmas lendülettel több munkaterületen kezdett dolgozni. 1989-től az akkor megnyílt Vetési Albert Gimnáziumban 4 órás iskolai könyvtárosi állást vállalt. Dákán, a szülőfalujában megalakította a Szülőföld Baráti Kör egyesületet, amelynek 15 évig elnöke volt. 1991-től pedig a Megyei Honismereti Egyesületben töltött be alelnöki, elnöki, titkári tisztségeket. Mindezek mellett elkötelezett helytörténeti kutatóként cikkeket, tanulmányokat, önálló köteteket publikált. Szerteágazó tevékenységét (a könnyebb áttekinthetőség végett) egy időrendi táblázatban is összefoglalta, ugyanígy a termékeny munkálkodását jutalmazó városi, megyei és országos kitüntetéseit is.

A kötetben az önéletrajzot egy kiválóan szerkesztett bibliográfia követi, amely teljességre törekvően felöleli a szerző valamennyi publikációját. A bibliográfia elsődleges rendezői elve a formai szempont. Külön csoportban közli az önálló köteteket, a cikkeket, tanulmányokat, a szerkesztéseket, az audiovizuális dokumentumokat, a lektorálásokat és a szerzőről szóló irodalmat.

Az egyes csoportokon belül másodlagos rendezői elv a kronológia, amely lehetővé teszi, hogy a szerző munkásságának egyes periódusait a bibliográfiában is végig követhessük.

A róla szóló irodalomból jó válogatással néhány riport, cikk, recenzió és laudáció eredeti szövegét is olvashatjuk a kötetben.

Bár a bibliográfia nem tételszámozott, de a folyóiratszámokat önálló tételnek tekintve közel 600 munkáról ad számot az összeállítás.

Első cikke 1951-ben a Népművelési Híradóban jelent meg. Ez is és az 50-es években született írásai inkább tudósítás jellegűek. A 60-as években könyvtárosi munkájának tapasztalatait tette közzé, főleg a Pápai Könyvtáros hasábjain. Később a megyei könyvtár évkönyveiben, a Veszprém Megyei Művelődésügyi Szemlében, a Honismereti Tanulmányokban, országos periodikumokban (Könyvtáros, Népművelés stb.) jelentek meg olvasás- és művelődésszociológiai tanulmányai, cikkei, bibliográfiai összeállításai.

Az OOK-ban eltöltött évek bőséges publikációs tevékenységet eredményeztek. Volt olyan év, hogy húsznál több közleménye jelent meg. Emellett folyóiratot, bibliográfiákat szerkesztett. Helytörténeti kutatói tevékenysége nyugdíjas éveiben teljesedett ki. 1989-től 2008-ig 14 önálló kötetet jelentetett meg, amelyek főképpen szülőfaluja történetével, illetve a Batthyány családdal kapcsolatos kutatásainak eredményei.

A könyv befejező részében található képanyag kiegészítés. Dedikált könyveiből mutat be néhányat. Könyv- és folyóirat-gyűjteményének, kéziratos anyagainak jó részét közgyűjteményeknek ajándékozta. Az átadásokról készült bizonylatok másolatait is itt láthatjuk. A fotók pedig vizuális emlékei szerteágazó munkásságának, író-olvasó találkozók, konferenciák, munkatársai, barátai körében, feleségével kirándulásokon, otthonukban készültek.

Tóth Dezső kötete „az életnek értelmet adó szolgálat”-ban eltöltött gazdag életutat mutat be, az életrajzírásban és a bibliográfia készítésében pedig követhető, követendő példát állít elénk.

KOLOZS BARNABÁSNÉ

* * *

Sipőcz József: Veszprém sporttörténete IV. rész Veszprém sporttörténete 1948-1957 Veszprém, 2008. – 198 p. – Dr. Sipőcz József ny. testnevelő tanár kitartó kutató munkája nyomán jelentette meg a megyeszékhely sport történetének következő szakaszát Veszprém Megyei Jogú Város.

A könyv előszavában Porga Gyula alpolgármester megfogalmazta, hogy a II. világháborút követően néhány városát szerető, lelkes sportember kezdte újjászervezni a sportot. A IV. rész használhatóságát növeli, hogy a szerző áttekintést ad a veszprémi sportélet kezdeteiről, 1873-tól, a két világháború közötti, valamint a II. világháború utáni időszak sporttörténetéről.

Az 1948-1957 évek közötti időszakot viharosnak minősíti dr. Sipőcz József. A kor sporttörténeti jellemzésénél korabeli írásokat és később megjelent elemzéseket hív segítségül. Részletesen mutatja be az 1949 és 1954 közötti időszak előzményeit, céljait és módszereit, az átszervezést, az országos új sportvezetőket, az átigazolási diktatúrát, a szovjet receptet, az MHK (Munkára, harcra kész!)-mozgalom kiépítését, a magyar sport nemzetközi képviselőjét 1950-53 között, valamint a sportban is megvalósított államosítás és centralizálás folyamatát tömegszervezeti alapokon. A szerző részletesen idézi a korra jellemző MDP (Magyar Dolgozók Pártja) 1954. december 15-ei határozatát a testnevelési és sportmozgalom helyzetéről. Érdekes kordokumentumokat adott közre dr. Sipőcz József 1949. január 1-jétől a Veszprémmegyei Népújság sporttal kapcsolatos cikkeinek ismertetésével, a Veszprém vármegye I. sportközlőnye 1949. szeptemberi felhívásával és az OSH (Országos Sporthivatal) 1952-es levelével a magyar sportolókhoz. A megyei újság veszprémi tudósításából egy kicsit betekinthejtünk Csermák József tapolcai olimpiai bajnok életútjába is.

Ezt követően dr. Sipőcz József részletesen ismerteti könyvében a tárgyalt időszak 22 veszprémi sportkörének megalakulását, esetleges fúzióját, ezek sport szakosztályait, többségüknél a használt címerükkel együtt. A forrásmunkák és rövidítések megismerésével így áttekinthetjük a Veszprémi Vasutas VTC-től a Veszprémi Dózsa SE-ig a városi sporttevékenységet.

Kiemelhető, hogy 1951-ben alakították ki a 19 szakmai sportegyesületet (köztük a Vasast is), melyek sportszövetségek módjára működtek. Így hozták létre a Fémfeldolgozó Vállalat sportköréből a Veszprémi Vasas Torna Clubot asztalitenisz, birkózó, ökölvívó, sakk, teke, úszó, torna, kézilabda és labdarúgás szakosztályokkal. 1951 elején az egyetemi és főiskolai hallgatókat is központi sportegyesületbe vonták, a megyeszékhelyen Veszprémi Haladás SK néven. Az egyetemen a legnagyobb

érdeklődést a labdarúgás, a röplabda, a kosárlabda, a kézilabda, a vívás és a vitorlás váltotta ki, ugyanakkor kiemelkedő volt az atléták munkája is.

Az Építők Sportkörének labdarúgó és torna szakosztálya működött. A NEVIKI és a MÁFKI kutatóintézetek dolgozói a Veszprémi Szikra SK-ban sportoltak, míg a Lendület SE elsősorban a környék egészségügyi dolgozóival tartott kapcsolatot. A szakszervezet támogatta Petőfi Sportkörben a legjobb asztalitenisz-szakosztály volt. A Veszprémi Postás Sportkörnél atlétikai élet is folyt. A Veszprémi Bányász SK-ban rendszeres sportkörü élet nem volt, a Veszprémi Vörös Meteor SK főleg a tömegesítésre törekedett a Veszprémi Honvéd SK 1953 őszén labdarúgó-szakosztályt működtetett. A Faárugyár SE beolvadt a Petőfi SE-be. A Veszprémi AKÖV Sportkör 1954-ben a Vasas SK-val egyesült, míg a Veszprémi Kinizsit a kenyérgyár dolgozói alakították meg mint az Élelmiszeripari Szakszervezet Sportkörét. A Veszprémi Traktor SK 11 szakosztállyal 1954 novemberében alakult. 1955-ben elején alakították meg öt szakma dolgozói a Veszprémi Bástya SK-t, a Veszprémi Elektromos SK pedig 1949-ben vált ki a Vasas VTC-ből. A veszprémi Vasutas SK 10 szakosztályával 1950-ben volt a legnépszerűbb. A Veszprémi Dózsa SE 1951-től 1956 végéig működött.

A szerző külön fejezetben részletesen elemzi Veszprém sportágainak, szakosztályainak a helyzetét, munkáját. 1948-tól 1957-ig évente foglalkozik a labdarúgással. Alfabetikus sorrendben, képekkel gazdagon illusztrálva megismerhetik az érdeklődők az atlétika, asztalitenisz, birkózás, kerékpározás, kézilabdázás, kosárlabdázás, motorsport, ökölvívás, röplabda, sakk, sí, sportlövészet, súlyemelés, teke, tenisz, természetjárás és turizmus, torna, úszás, vitorlázás, a vívás veszprémi és egyéb versenyeken, bajnokságokban elért eredményeit. Dr. Sipőcz József könyvében az egyes sportágak sportolójának neveit is megőrzi.

BÁNDI LÁSZLÓ

* * *

Lichtneckert András: Veszprém vármegye községeinek feleletei az úrbéri kilenc kérdőpontra 1768 –1782. Veszprém, 2007., A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 19. 311 p. – Fontos, hiánypótló művet jelentetett meg a megyei levéltár, amikor a Lichtneckert András szerkesztette kötet kiadására vállalkozott, hiszen a (hely)történészek egy mutatókkal jól felszerelt levéltári forrásgyűjteményt vehetnek kézbe. A szerkesztő egy gyakran használt forrástípust, Mária Teréziának az úrbérre vonatkozó kilenc pontos kérdőívére adott Veszprém megyei válaszokat igyekezett teljességre törekvően feltárni.

A kötet 137 paraszti vallomást tartalmaz. Ezekben a községek, mezővárosok bírái és esküdtjei vallanak településük jogi, társadalmi és gazdasági viszonyairól.

Az úrbérrendezés előkészítését, az eskü alatt elmondottak írásba foglalását és az ezzel összefüggő számos feladatot a biztosok viszonylag rövid idő alatt, legtöbb

helyen két hónap alatt elvégezték. Ezáltal a 18. század legfontosabb közigazgatási feladatát oldották meg.

Miért volt minderre szükség? – Az úrbér ügyében eredménytelen országgyűlés és a nyugat-magyarországi paraszttorzalmak hatására Mária Terézia úrbéri pátenst adott ki, mellyel egyrészt a földesurak és jobbágyaik viszonyát igyekezett korszerűn szabályozni, megakadályozni a földbirtokosok túlkapásait, s nem utolsósorban: növelni az állami bevételeket.

Mária Terézia minden megyébe egy királyi biztost nevezett ki, akik a helytartótanács felügyelete alatt igyekeztek érvényt szerezni a királynő elhatározásainak. A részfeladatokkal megbízott vármegyei tisztségviselők pedig egy szöveges mintákat tartalmazó útmutató alapján dolgozhattak.

A jobbágyok feleleteit azon a nyelven rögzítették, amelyet az adott településen leginkább használtak. Veszprém megyében ez a magyar és a német volt.

A válaszokat egyértelműsége törekedve, a kérdésekkel összefüggően jegyezték le. S minden iratot szigorúan aláíratnak és lepecsételtettek. De akiket valamilyen hamisságon rajtakaptak, azokat példásan megbüntették.

A vallomástételek során a földesúr, illetve annak képviselője is jelen lehetett, de a vallomásokba nem szólhattak bele.

Néhány példa a jobbágyoknak feltett kérdések közül:

1. Vagyon-é mostanság urbariuma ezen helységnek? Ha vagyon, minémű az? Mennyi időtől hozatott bé?

2. Ha urbariuma nintsen, a' jobbágyi kötelességet tesz-é contractus [szerződés]szerént mind a' jobbágyok, mind a' zsellérek. Mennyi ideje már annak, hogy azon bévett szokás kezdődöt?...

3. Azhol urbariumok avagy contractusok nintsenek, mibül álló a'jobbágyásznak és zselléreknek adózása és kötelessége, a'ki mostanság szokásban vagyon?...

7. Adnak-é az itt való lakosok az földes uraságnak kilenczedet?...

9. Ezen helységnek lakosi örökös jobbágyok-é vagy nem?

Részlet a veszprémi káptalan birtokrészét alkotó Rátót válaszaiból: „Ad 1-m, 2-dum et 3-ium. Ezen helységben az Tekintetes Veszprémi Káptalan részirül lévő jobbágyoknak egyéb urbariuma vagy contractusa nem volt, hanem a'melly itt sub numero 1-o producaltatik, és az 1727-dik esztendőben adattatott ki, és mindekkoráig is a'szerint tractáltattak az árendafizetésben. Ezen contractus előtt pedig a' földesuraság rendelése szerint fizettek 55 forint árendát, és más egyéb praestatiokat tettek...”

A szakirodalom szerint 1768–1773 között Veszprém megyében 128 településen hajtották végre az úrbérrendezést, és készítették el az urbariumot. Az úrbérrendezés befejeztével a biztosok leadták a vármegyének a jobbágyok vallomásait, és jelentést tettek.

A levéltári kutatás alapján 137 paraszti vallomás került elő. Csupán Nagyvázsöny mezőváros, Márkó és Vöröstó községek válaszai hiányoznak a forráskiadványból. Négy mezővárosban – Devecser, Palota, Pápa, Veszprém – „nem történt úrbérrende-

zés”. Veszprém esetében a várossal kötött 1702. és 1723. évi és a nemességgel kötött 1725. évi „szerződések” után a vármegye 1748-ban kiadta az urbáriumot, amelyet a királyi ítélőtábla 1748. május 8-án módosított.

A forrásgyűjtemény a helytörténeti kutatások egyik kiindulópontja lehet, ugyanakkor az oral histori, a mentalitás-, a jog-, a gazdaság-, a nyelv-és írástörténet szakemberei is sokat meríthetnek belőle.

A kilenc kérdőponthoz, illetve a válaszokhoz rendszerint mellékleteket is csatoltak (urbáriumok, úrbéri és telepítési szerződések, úrbéri összeírások), amelyekre a vallomástételekben gyakran hivatkoztak is. Az urbáriumok, az úrbéri és telepítési szerződések önálló kötetben jelennek meg. A kutatók számára a két kötet együttes használata ajánlott.

A jelen kiadvány tartalmazza a források lelőhelyeit, a forrásközlés módja fejezetben pedig a szövegközlés során alkalmazott helyesírási elvekről kapunk tájékoztatást.

A kötetben német nyelvű források is bőségesen szerepelnek, hiszen a német többségű településeken, értelemszerűen, e nyelven készültek a vallomások.

A forrásgyűjtemény végén latin és német szöszedet, hely-és személynévmutató, irodalomjegyzék és német nyelvű összefoglaló található. A mondanivalót Gáty István dokumentumfotói gazdagítják. Az igényesen megformált kötet a Nyomdakész Kft. munkáját dicséri.

SEBŐ JÓZSEF

* * *

Bontó Józsefné: Veszprém. Kiegészítő lakóhelyismereti tankönyv a 4-5. osztályos tanulók számára. – Veszprém: Veszprémi Szemle Közhasznú Alapítvány, 2008. – 50 p. – Bontó Józsefné (Horváth Elvira) ny. veszprémi tanítónő Ismerkedő Veszprémmel és környékével (1993) és a Veszprém helyismereti olvasókönyve (2000) után tavaly megjelent kiegészítő lakóhelyismereti tankönyvével elsősorban a 4-5. osztályos veszprémi tanulókhöz szól. A 10-11 éves gyerekeknek vonzó szerkesztésű könyv borítójára a Várról északi irányból készült, egyik legérdekesebb látványt ábrázoló régi képeslap nyomtatát tette az író. (A belső borítón a Károly-tempлом, a hátsó borító belső oldalán a 20 emeletes, míg a hátsó borítón az Állatkert feletti vendéglő képe látható.)

Miután a tanuló írásban elhelyezte magát Veszprémbe, a lakóhelyén és az iskolájában, az első fő fejezetben a város természeti adottságaival ismerkedhet. A megyeszékhely fekvésének rövid bemutatása után a kialakulásnál láthatja a helytörténet iránt érdeklődő tanuló a valóban szenzációs leletnek számító kavicsfogú átkelő rajzát. Veszprém felszínét, magassági pontjait, dombjait jól szemlélteti Laczkó Dezső 1909-ben készült rajza. A nagyobb völgyek felsorolásához magyarázatot is ad a szerző, majd feladatként ösztönzi a tanulókat arra, hogy járják be iskolájuk környékét és írják le a tapasztalt terepviszonyokat.

Veszprém éghajlatának bemutatását az Erzsébet sétány nyári látképe és a város téli utcaképe is színesíti. A szerző azt javasolja a tanulóknak, hogy kísérjék figyelemmel a napi időjárás-jelentéseket. A folyóvíz bemutatásánál a Séd patakot mutatja be, feladatul adva a Laczkó-forrás környékének meglátogatását. Veszprém talaja elemzésénél a feladat a talajmintákkal való kísérletezés. Veszprém növény- és állatvilága a térség jellegzetes időjárásának és talajviszonyainak a következménye. A szerző rajzokon is bemutatja a sziklagyepek, rétek, mezők, legelők és erdők jellegzetes növényeit és állatait. A feladat itt az, hogy olyan utcaneveket gyűjtsenek a fiatalok, amelyek növényekről, állatokról kapták a nevüket.

A tankönyv második fő fejezetében a tanulók Veszprém társadalmi és gazdasági életével ismerkedhetnek. A jelentősebb történelmi események felsorolása mellett a szerző röviden ismerteti a veszprémi hat „szeg” történetét (Szent Margit-szeg, Szent Katalin-szeg, Szent Tamás-szeg, Sár-szeg, Szent Iván-szeg és Szent Miklós-szeg). A koronként kiemelt főbb események mellett Bontó Józsefné megörökítette a város településrészeinek neveit is. Itt a feladat a történelmi emlékművek helyének megismerése, legalább egy szeg felkeresése és a személyekről elnevezett utcanevek gyűjtése. A város lakosságának és összetevőinek elemzésénél fontos, hogy a város királyi-királynéi, püspöki és káptalani birtok volt.

A város mai képét és életét Veszprém Megyei Jogú Város irányítási feladatain keresztül ismerhetik meg a tanulók, felsorolva a város nyolc testvérvárosát is. A lakótelepi és családi házak építési anyagait, fűtési, berendezési és virágosítási szokásainak feltárását adja a szerkesztő feladatul. A fiatalok történelmi áttekinthetőségben kapnak ismertetést Veszprém iparáról és mezőgazdaságáról, majd közlekedéséről, kereskedelméről és szolgáltatásairól. Külön hangsúlyt kap a tankönyvben a környezet- és természetvédelem fontossága, ennek gyakorlata. Az egészségügyi, oktatási, művelődési és kulturális intézmények felsorolásán túl a szerző ismerteti a leghíresebb zenei és ének együtteseket, a Vadasparkot és a művészeti rendezvényeket.

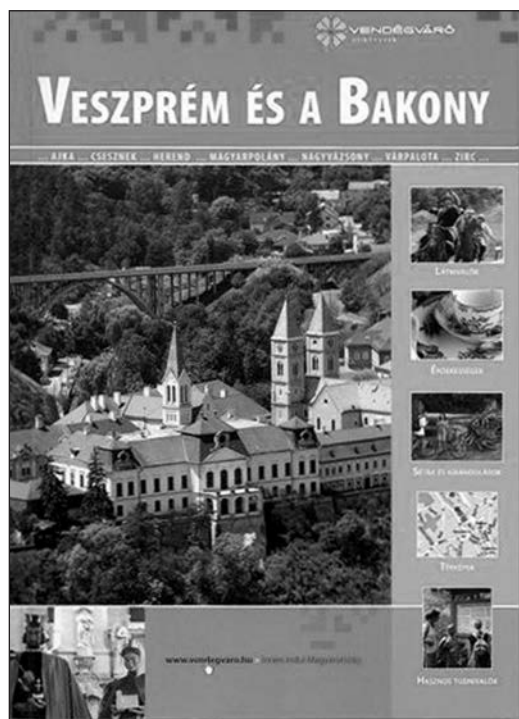
A gazdag tartalmú, hasznos Kiegészítő lakóhelyismereti tankönyvet szómagyarázatok, bibliográfia, kiegészítések, változások bejegyzési lehetősége, valamint tartalomjegyzék zárja.

BÁNDI LÁSZLÓ

* * *

Méhes László: Veszprém és a Bakony. Miskolc: Well-Press Kiadó, 2008. – 184 p. (Vendégváros útikönyvek) – Útikönyvekre szakosodott kiadó jelentette meg e kötetet, amely anyagában más kiadványokban (más változatokban) megjelent részek is helyet kaptak. Ez természetesnek tartható, mert minden tájegységre vonatkozóan vannak olyan alapadatok és alapszövegek, amelyek stabil tartozékai az ilyen jellegű műveknek.

A kitűnően tipografált kötet praktikus, jól kezelhető, áttekinthető összeállítá-

sokban mutatja be a város, illetve környékének nevezetességeit (új keletű szóval: turisztikai attrakcióit). Egy olyan frekvenciált térség, mint Veszprém és környéke bemutatása könnyű, hiszen számos forrásanyag, jól fényképezhető táj, épület, enteriőr kísérik az alapszöveget, de ugyanakkor nehéz is, mert alapvető elvárás minden új útikalauztól, hogy valamiképpen másabban, új szempontok alapján, érdekfeszítőbben, s főképpen: pontos leírással és adatokkal mutassa be a választott várost és a tájat.

E térségből emlékezetes a két kiadást is megért Kralovánszky-Balassa Veszprém-útikönyv, amely (kötetcímétől eltérően) ugyancsak kitért a tágabb környék bemutatására, és sajátos jellemzője volt az épített környezetet szakszerűen sorra vevő, a történeti vonatkozásokat is tartalmazó szemlélete.

A Méhes László-kötet alapszövege korrekt, figyelemfelhívóan félkövér betűtípussal kiemeli a fontosabb objektumokat, s a kísérő magyarázatok mellett képeket találunk, olyanokat, amelyek jól felismerhetően, megfelelő nagyságarányban mutatják be a látnivalókat. A kor követelményeinek megfelelően a képek (tájfelvételek, épületek, enteriőrök, a különböző objektumok, portrék és tárgyfotók) Több részegységénél ugyancsak színesen, tájékoztató térképet találunk, amelyeken a jelölések alapján beazonosíthatók az aktuális látnivalók.

A régi (több évtizeddel ezelőtti) útikönyvek fejezetcímei többnyire céltudatosan,

pontosan megjelölt tartalmakat fedtek le. (Pl. Veszprém belvárosa, A vár, Múzeumi látnivalók stb.) Az újabbak ugyancsak arra törekednek, hogy csokorba gyűjtsék az egybefüggő, az egy útra felfűzhető látnivalókat, ám a kötetben már nem a hagyományosnak nevezhető fejezetcímekkel operálnak, hanem úgynevezett fedő- vagy blikkfangos címeket adnak. E kötetben például ilyeneket találunk: Beszálókártya, Iránytű, Múlt és modern, Porcelán és kristály, Kinek-kinek kedve szerint stb. Minden fejezetcímhez egy-egy olyan fotó társul, amely azt közvetíti, hogy miről is szólnak az egyes részanyagok. A fő látnivalók (Ezt látni kell!) leírása után kiegészítőket találunk Ezt is érdemes megnézni címmel. (Akinek van elegendő ideje, jól kiegészítheti eltöltendő idejét ezekkel a „mellékes”, de ugyancsak jellemző, érdekes látnivalókkal.)

A hosszabb időszakra szóló lehetőségeket, az előre tervezhetőséget szolgálja a Programajánló című fejezet, amely az évenként vissza-visszatérő jelentősebb programokat mutatja be rövid, de hangulatos, képekkel is illusztrált ismertetéssel. (Például: Gizella napok, Polányi passió, Művészetek völgye, Vivace nemzetközi kórusfesztivál, Cseszneki nyár, Zirci buli, Bakonyi betyámapok stb. Az Iránytű c. rész a közlekedési lehetőségeket, a kedvezménykártyákat és az információs pontokat sorolja fel.

Az új (vagy talán nem is új, csak ma már gyakrabban igénybe vett) túrázási lehetőségekre is kitér a könyv: segít a családi körben történő kirándulási program összeállításához úgy, hogy a felnőtt, az ifjú és a kisgyermek egyaránt élményként élje meg a túrázást., s útmutatást ad az autós és a lovas kiránduláshoz is. A kötet befejező részében a szálláshelyekről (Hol szálljunk meg?) és a gasztronómiai lehetőségekről (Hol együnk, igyunk?) kaphat információt az útikönyvet lapozgató olvasó.

A két belső borítón Veszprém, illetve a tágabb környék térképe látható. S természetesen, ma már minden útikönyv velejárójaként, ez sem nélkülözi a praktikus, a kirándulókhoz és a túrákhoz illeszkedő reklámokat.

Összességében: a kötetet lapozgató olvasók, a helyszíneken a kirándulók pontos, jó leírást kaphatnak Veszprém és (közelebbi-tágabb) környéke látnivalóiról. Közben számos művelődéstörténeti, természetföldrajzi ismeretet is kapnak úgy, hogy a kirándulás valóban élmény lesz mindazok számára, akik e könyvvel indulnak virtuális vagy valóságos túrára.

TÖLGYESI JÓZSEF

